Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

SKF i stormaktspolitikens kraftfält

Kullagerexporten 1943–1945

Martin Fritz och Birgit Karlsson

SKF i stormaktspolitikens kraftfält

Kullagerexporten 1943–1945

Några samtida dokument utvalda och kommenterade

Martin Fritz och Birgit Karlsson

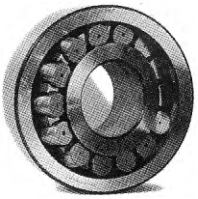

ISBN 91-630-7051-0
Bilderna tillhör, där inget annat anges, SKF.
Tryckt hos Novum Grafiska AB, Göteborg 1998

Förord

Mycket har skrivits, skrivs och kommer sannolikt att skrivas kring andra världskriget. I takt med att allt fler dokument har blivit fria för publicering har olika skeenden av kriget uppmärksammats och ytterligare belysts.

SKF:s betydelse och agerande under krigsåren kommer också ibland i fokus. Det är framför allt exporten av rullningslager till Tyskland och den länge hemliga trafiken mellan Lysekil och England som blir föremål för uppmärksamhet. Det har skrivits böcker både om torpedbåtarna som gick med rullningslager till England och Sveriges handel med Nazityskland.

Många gånger ställs frågor till SKF om vilken roll bolaget spelade under kriget, vad skeppades och till vem. Vilka var produkterna och hur viktiga var Göteborgsfabrikens produkter för den tyska krigsindustrin?

För att få en opartisk belysning av skeendet under de kritiska åren vände SKF sig till två forskare i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet, Martin Fritz och Birgit Karlsson, och bad dem sammanställa en vitbok. Från SKF:s sida ställdes alla styrelseprotokoll och annan dokumentation som finns i bolagets ägo till deras förfogande.

Syftet med denna bok är att försöka ge en korrekt bild av vad som skedde, om de beslut som fattades och vad som påverkade dem som fattade besluten som kom att beröra SKF. Vi kan sedan ha olika uppfattningar om vad som var rätt och fel, men vi tror att denna vitbok kan bidraga till att ge en bättre och klarare bild av detta speciella och begränsade avsnitt i historien.

Göteborg i juni 1998
Lars G Malmer
Direktör Koncernstaben Kommunikation

Inledning

Martin Fritz
Birgit Karlsson

Frågan om svensk neutralitetspolitik under det andra världskriget är för närvarande aktuellare än på länge. Själva skeendet har blivit väl dokumenterat och belyst genom omfattande forskning, inte minst på det ekonomiska och handelspolitiska området. Det är snarare en diskussion kring skuld och moral, som nu dominerar diskussionen.

En av de frågor, som gärna återkommer, är den huruvida Sverige genom sin export av krigsviktiga varor till Tyskland under krigets senare skede medverkade till att förlänga kriget. Det gällde då i första hand exporten av järnmalm och kullager.[1] Inte minst kullagren blev genom sin strategiska betydelse i olika typer av krigsmateriel föremål för påtaglig uppmärksamhet även under kriget, och frågan om den svenska regeringens och företaget SKF:s agerande under dessa år äger fortfarande stort intresse. Det har därför av SKF:s ledning ansetts angeläget att låta presentera i tryckt form ett antal centrala dokument, som kan belysa denna fråga.

Det uppdrag som anförtrotts oss, att ur den stora mängd och olika typer av källmaterial som står till buds utvälja det material, som kan bedömas ha högst relevans, har inte varit alldeles enkelt. Några principer har dock väglett oss. Vi har fokuserat intresset till bolaget SKF och låtit den allmänpolitiska utvecklingen bilda en bakgrund till SKF:s agerande. Vidare har vi valt att endast presentera samtida

---

[1] En sammanfattande översikt över svensk ekonomi och handeln med Tyskland under andra världskriget lämnas i *The Adaptable Nation, Essays in Swedish Economy during the Second World War*, Göteborg 1982. Beträffande järnmalmsexporten, Fritz M., *German Steel and Swedish Iron Ore 1939–1945*, Göteborg 1974, och importen av kol Olsson S-O., *German Coal and Swedish Fuel 1939–1945*, Göteborg 1975. I detta sammanhang hänvisas också till Wittmann, K., *Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich 1933–1945*, München 1978.

material och material från personer med kvalificerad insikt i skeendet. Ändå inser vi självfallet att andra hade kunnat göra ett annorlunda urval.

Urvalsprinciperna innebär, att det presenterade materialet blivit hämtat främst från det svenska utrikesdepartementets arkiv (Riksarkivet) och det material från det amerikanska utrikesdepartementet (State Department), som har publicerats i Foreign Relations of the United States (FRUS). Vidare har SKF:s styrelseprotokoll jämte bilagor utnyttjats liksom arkivmaterial från Stockholms Enskilda Bank (Täcka Udden). För att belysa hur svenska regeringen såg på denna problematik har Gösta Bagges dagbok[2] (Riksarkivet) utnyttjats.

Urvalet har också koncentrerats till perioden maj 1943 – vintern 1944/45, då "kullagerfrågan" var som mest brännande. Dokumenten ligger kronologiskt ordnade. Den följande inledande översikten vill tjäna som en introduktion och vägledning genom materialet.

SKF och kullagerexporten under andra världskriget har varit föremål för flera forskares intresse. G Hägglöf (1958) och E Boheman (1964) har i minnesböcker beskrivit krigshandelspolitiken och därvid kommit in på SKF:s roll. W Carlgren har i sin allmänna översikt av svensk politik under andra världskriget Svensk utrikespolitik 1939–1945 (1973) också berört problematiken. I W N Medlicotts: The Economic Blockade II (1959) lämnas en översikt över händelseutvecklingen, som i mycket bygger på B Steckzéns företagsmonografi över SKF (1957). Kullagerfrågan behandlas också av A Milward i The German Economy at War (1966). M Fritz har i artiklarna, Swedish Ball–Bearings and the German War Economy (SEHR 1975:1) och En fråga om praktisk politik, Ekonomisk neu-

---

[2] Nationalekonomen och professorn Gösta Bagge (1882–1951) var sedan 1935 ordförande i Högerpartiet och ecklesiastikminister i samlingsregeringen under andra världskriget fram till sin avgång som partiledare i december 1944. Under krigsåren förde han en omfattande och öppenhjärtig dagbok (1 200 maskinskrivna sidor), som förvaras på Riksarkivet.

tralitet under det andra världskriget (Historisk Tidskrift 1982:3) kompletterat och nyanserat denna bild, bland annat genom att lyfta fram handeln med kullagerstål och kullagermaskiner och hur denna export fortsatte, även sedan totalstopp för kullagerexporten införts. Frånsett vissa detaljskillnader ges en i stort samstämmig bild av såväl förloppet som kullagerexportens betydelse. Även K Wittmann ansluter sig i sin bok Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich 1933–1945 (1978), som baseras på en noggrann genomgång av tyskt material, till denna uppfattning.

Med G Aalders och C Wiebes bok Affärer till varje pris (1989) kom emellertid denna bild att ifrågasättas. SKF framställs i deras bok som ett företag, som hade ett eget intresse av att gynna den nazistiska ekonomin och som motarbetade amerikanska krigsansträngningar genom att begränsa det amerikanska bolagets tillverkning. Då författarnas urval och användning av källor skett på ett godtyckligt sätt och bevisföringen är svag, är det emellertid svårt att ta kritiken på allvar.[3]

Följande översikt bekräftar sålunda i allt väsentligt de resultat, som redovisats av Medlicott, Milward, Fritz och Wittmann. Efter en genomläsning av dokumenten ligger två slutsatser nära till hands. Den förda politiken var här som i många andra stycken under kriget en anpassningens politik, där svenska regeringen tillät sig ge begreppet neutralitet en mycket vidsträckt definition. Den

---

[3] Aalders och Wiebes bygger sin framställning på fr. a. den så kallade Pajus-rapporten, vilken också har utnyttjats av journalisten Charles Higham i boken, *Trading with the enemy*, 1983. Jean Pajus, som var anställd i Foreign Economic Administration, färdigställde i oktober 1944 en längre rapport om SKF, RG 169, Foreign Economic Administration (FEA), National Archives, Washington DC. Pajus hade i Washington svårt att få tillgång till relevant material om koncernen. SKF i USA gjorde det heller inte lättare, då han kunde rapportera att detta bolag förstört stora delar av sitt material. Pajus bygger sin framställning främst på tidningsartiklar, muntliga källor och på förhör med SKF-medarbetare. Hans framställning är starkt tendentiös och utmynnar i att SKF på allt sätt försökte motarbeta den amerikanska försvarsindustrin och gynna den nazistiska ekonomin. Ett exempel på Pajus' sätt att resonera och hans förslag till åtgärder mot SKF finns återgivet hos Higham, s. 250–253.

andra – kanske mer överraskande – är hur regeringen i ett utsatt läge kunde flytta över ansvaret för en viktig del av sin utrikespolitik på ett enskilt företag.

Krigshandel och neutralitet

Den traditionella svenska utrikespolitiska linjen har inneburit att Sverige skall föra en alliansfri politik i fred, syftande till neutralitet i krig. Inte förrän på 1990-talet har denna hållning allvarligt ifrågasatts. I samband härmed har förekommit en del allmän debatt om vad den svenska neutraliteten egentligen inneburit, om den varit en "verklig" neutralitet eller mera av en formsak. I den vetenskapliga diskussionen har det emellertid sedan länge varit känt, att begreppet neutralitet kunnat ges en mycket vid definition, då så varit önskvärt. I synnerhet gäller detta givetvis under krigstid, då neutralitetspolitik i princip innebar den politik, som gjorde det möjligt att hålla Sverige utanför kriget – vad som har benämnts "praktisk politik". Det kunde under andra världskriget exempelvis innebära, att man accepterade att tyska soldater fick genomkorsa svenskt territorium. Det kunde också under ett annat och senare skede av kriget innebära, att handeln med Tyskland stoppades.

Genom sina produkter har SKF vid ett antal tillfällen hamnat i fokus för stormakternas intresse. Under krigstid skärps självfallet detta intresse, och då kommer också sambandet mellan ekonomi och politik att bli starkare, eftersom ett lands militära styrka står i samband med dess produktionsförmåga. Inskränkningar av handeln kommer då att framstå som ett vapen bland andra i kampen mot fienden. Företagen måste i dessa fall ta större hänsyn till den politiska situationen, då de fattar beslut om sin försäljning.

I princip finns inga folkrättsliga krav på ett neutralt land att fördela sin handel lika mellan de stridande parterna. Sveriges regering kom under andra världskriget att sluta krigshandelsavtal med de krigförande stormakterna på ömse sidor för att upprätthålla den

handel, som ansågs absolut nödvändig för landets försörjning. Genom upprättandet av Skagerack-spärren i april 1940 bröts Sveriges handel med de västliga nationerna. Handelns volym sjönk kraftigt och Sverige kom fortsättningsvis att i hög grad vara hänvisat till Tyskland och av Tyskland erövrade länder (Axis-Europa) för sitt handelsutbyte. Under perioden 1940–44 gick ca 90 % av den svenska exporten till tyskdominerade områden och 80 % av den svenska importen kom därifrån. De viktigaste importvarorna från Tyskland var kol och koks – oundgängligt för det svenska folkhushållet – men också järn och stål, gödningsämnen och mycket annat. Motleveranser utgjordes främst av svensk järnmalm. I krigshandelsavtalet 1939 med de allierade accepterades en fortsatt järnmalmsexport till Tyskland på 1939 års nivå.

Under det senare skedet av kriget kom de allierades uppmärksamhet att allt mer inriktas på kullagerexporten. Från amerikansk-brittisk sida framhölls, att Sverige gjorde det möjligt att upprätthålla det tyska krigsmaskineriet genom att tillåta kullagerexport. De försök till beräkningar, som senare gjorts för att bedöma den svenska kullagerexporten i förhållande till den totala tyska kullagerproduktionen, tyder på att importen från Sverige utgjorde ca 10 % av den totala tillgången på kullager. Förekomsten av vissa speciella lager i denna export kan dock ha varit av betydelse för den tyska krigsmaterielproduktionen.[4]

Kullagerexportens utveckling

Under mellankrigstiden var SKF en av världens största kullagertillverkare. Koncernen svarade i mitten av 1930-talet för knappt 20 % av den totala världsproduktionen (40 % om tillverkningen i USA undantages) och för ca 70 % av världsexporten. I högre grad än konkurrenterna, vars huvudsakliga inriktning var automobillager

[4] Fritz M., En fråga om praktisk politik, Ekonomisk neutralitet under det andra världskriget i *Historisk Tidskrift* 1982:3, s. 358.

(58 %), var SKF inriktat på industrilager (67 %). Koncernen hade tillverkande enheter i Tyskland, Tjeckoslovakien, Frankrike, England och USA vartill kom 42 egna försäljningsbolag runt om i världen. Bland koncernens fabriker var tillverkningen i Tyskland störst.

Tillverkningsvärde och antal anställda i SKF-koncernen 1937 och 1943

	Tillverkningsvärde procent		Antal anställda procent	
	1937	1943	1937	1943
Göteborg	16,3	12,0	19,0	14,1
Övriga Sverige	21,8	17,3	17,5	11,5
Summa	38,1	29,3	36,5	26,6
England	7,5	7,4	9,8	11,4
Tyskland	36,9	29,4	34,7	35,9
Tjeckoslovakien	0,6	0,1	0,7	0,7
Frankrike	7,5	4,6	9,4	7,1
USA	9,4	29,2	8,9	19,3
Summa	61,9	70,7	63,5	74,4
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0
Summa absoluta tal milj. kr resp. 1 000 anställda	150,0	346,0	24,6	37,9

Källa: SKF-koncernen 1907–1952, I, SKF:s arkiv.

Redan före det andra världskrigets utbrott exporterade SKF kullager till Tyskland. I mitten av 1930-talet svarade Tyskland för ca 20 % av exporten från Sverige, medan vardera 13 % gick till England och Frankrike.

Den tyska inhemska kullagertillverkningen var huvudsakligen lokaliserad till Schweinfurt. SKF:s dotterbolag där, Vereinigte Ku-

gellagerfabriken AG (VKF) i Schweinfurt, i sin tur var den största kullagertillverkaren i Tyskland. Detta bolag kom successivt att inordnas i den tyska krigsekononomin (Dok. nr 1 och 3)

Under krigsåren ökade kullagerexporten till Tyskland kraftigt.

SKF:s export av kullager 1937–1943 (milj. kr och %)

År	Axis Europa utom Tyskland		Tyskland		Axis Asia		Allierade		Neutrala		Totalt
	Milj. kr	%	Milj kr	%	Milj kr	%	Milj kr	%	Milj kr	%	Milj kr
1937	15,3	34,9	4,0	9,1	6,7	15,3	15,0	34,2	2,7	6,2	43,8
1938	16,2	31,6	6,9	13,3	9,3	18,0	16,3	31,5	3,0	5,8	51,7
1939	14,8	28,8	8,3	16,2	9,8	19,1	15,1	29,4	3,4	6,6	51,3
1940	13,4	23,8	14,7	26,1	11,3	20,0	12,3	21,8	4,7	8,3	56,4
1941	16,6	26,6	25,2	40,3	4,4	7,0	12,1	19,4	4,1	6,6	62,5
1942	17,7	26,9	34,2	52,0	0,3	0,5	7,0	10,6	6,6	10,0	65,8
1943	13,5	18,4	47,5	64,9	0,2	0,3	1,8	2,5	10,1	13,8	73,2

Källa: PM 10/6 1944. HP 64Ua, Specialdossier UD-SKF, UDs arkiv, Riksarkivet.

Inte förrän 1943, i samband med de allierades framgångar på slagfälten, började kullagerexporten framstå som mer politiskt intressant än tidigare. Argumentet framfördes, att "om Sverige nu icke vågar deltaga i striden för demokratien, så skall Sverige åtminstone reducera sin hjälp till demokratiens fiender." (Dok. nr 4). Vid förhandlingar om nya krigshandelsavtal med de allierade i London i maj–juni 1943 om Sveriges export till Tyskland kom därför de svenska förhandlarna i en besvärlig sits. De insåg också snart, att de största svårigheterna skulle vållas av kraven på nedskärningar i kullagerexporten. Tidigare hade exporten av järnmalm till Tyskland varit svårast för de allierade att acceptera. (Dok. nr 2, 5 och

11). För att underlätta denna omställning för SKF diskuterades möjligheten av ökade beställningar till bolaget från England och Sovjetunionen (Dok. nr 6 och 7). Storbritannien placerade order hos SKF med inriktning på små lager, som kunde användas i flygmaskiner. Avsikten var att hindra tyskarna från att få tillgång till dessa lager (Dok. nr 14). En ökning av svenska statens beställningar hos SKF förutskickades också (Dok. nr 18).

Resultatet av förhandlingarna blev att den svenska regeringen åtog sig att försöka begränsa exporten av kullager till Tyskland under 1943 och framför allt under 1944 (Dok. nr 13 och 70). Utrikesrådet Gunnar Hägglöf i svenska utrikesdepartementet och SKF:s VD Harald Hamberg kom överens om att SKF fortsättningsvis skulle hålla UD underrättat om alla planerade leveranser till kontinenten (Dok. nr 8). UD:s riktlinjer för 1943 innebar, att leveranserna av kullager till Tyskland högst fick uppgå till 28 milj RM (ca 45 milj kr) och för 1944, 29,3 milj kr. Dessa leveranser skulle också ha en bestämd fördelning mellan varuslagen kullager, rullager, kulor och rullar. UD:s önskan var också, att SKF inte skulle uppge svårigheter att få exportlicens som skäl, då man för tyskarna skulle förklara varför leveranser inte kom till stånd. Istället borde SKF hänvisa till materialsvårigheter, brist på arbetskraft eller ökade svenska statsbeställningar (Dok. nr 9 och 10). Från SKF:s sida ansågs kraven på en bestämd fördelning mellan varuslagen omöjliga att uppfylla – det viktiga borde ju vara totalsumman. Dessutom föreslog SKF att svenska statsbeställningar skulle komma till stånd. Om stora nedskärningar av leveranserna till Tyskland skulle genomföras, kunde detta innebära stora risker för bolaget med avseende på dess tyska intressen och investeringar där (Dok. nr 9).

Konsten att tillfredsställa båda parter

Det avtal som slöts med västmakterna sommaren 1943 innehöll utöver kullagerbegränsningarna en rad deklarationer, som innebar en

skärpt attityd i förhållande till Tyskland. Krediter skulle fortsättningsvis ej beviljas, exporten nedbringas till 70 % av 1942 års nivå, export till Tyskland av vapen, fartyg etc förbjudas.[5] För 1944 skulle ytterligare begränsningar i den svenska exporten göras. I de följande förhandlingarna med Tyskland senhösten 1943 rörande omfattningen av 1944 års handel, där Sverige var bundet av det tidigare avtalet med USA och England, innebar detta givetvis svårigheter, eftersom det för den svenska regeringens del var viktigt att upprätthålla så stor import som möjligt från Tyskland, framför allt av kol och koks. Från tysk sida var det uppenbart, att de skäl de svenska förhandlarna uppgav för nedskärningarna endast var svepskäl, och att Sverige nu inrättat sig för en seger för Tysklands fiender. "För att uttrycka sig klart", sade den tyske förhandlaren, "måste han framhålla, att de svenska uppgifterna syntes hava tillkommit efter påtryckning av Tysklands fiender, vilket tyska vederbörande icke kunde acceptera."[6] Å andra sidan var tyskarna angelägna om att hålla handeln med Sverige på så hög nivå som möjligt. Den betraktades också som så angelägen, att man från tysk sida ändå var beredd att sluta ett avtal (Dok. nr 19).

I förhandlingarna med Tyskland kom det att bli viktigt att framställa minskningen i exporten av kullager som så liten som möjligt. För att åstadkomma detta erbjöds Tyskland, efter samråd mellan utrikesdepartementet och SKF, en ökning av kontingenterna för kullagerstål och kullagermaskiner (Dok. nr 12, 16 och 17). Kullagerstål fanns inte med i det tidigare avtalet med de allierade rörande tysklandshandeln. Det gjorde däremot kullagermaskiner. Överenskommelsen med USA och England innebar, att exporten till Axelländerna av kullagermaskiner ej fick överstiga 70 % av 1942 års utförsel, vilket skulle innebära ca 1,9 milj kr. I avtalet med Tyskland för 1944 accepterades emellertid export för 4,16 milj kr. För att

---

[5] PM 26/10 1943, HP 64Ua, UD:s arkiv, Riksarkivet.
[6] PM 13/11, HP 64Ct, UD:s arkiv, Riksarkivet.

klara denna ekvation beslöts att export för 2,2 milj kr skulle betecknas som export av "andra maskiner" (Dok. nr 20 och 21).

De allierade önskade under våren 1944 erhålla uppgifter om storleken av exporten av kullagermaskiner. Från UD:s sida ansågs det därför önskvärt att i efterhand justera upp siffrorna för 1942, så att man kunde få en så brant fallande kurva som möjligt. Efter överläggning med representanter för SKF och Industrikommissionen angavs exporten 1942 till 3,3 milj kr istället för tidigare 2,8 milj kr. LMV:s leveranser (Lidköpings Mekaniska Verkstad, helägt dotterbolag till SKF) räknades sålunda in i 1942 års siffra men inte i 1944 års. Förutom exporten av kullagermaskiner för 1,96 milj kr planerades sålunda en export av universalmaskiner från LMV för 2,5 milj kr. Denna metod att tillfredsställa såväl tyskar som allierade ansågs dock riskabel och ej tillrådlig på andra företags leveranser (Dok. nr 35 och 36). Arrangemangen innebar därmed, att SKF och de svenska förhandlarna kunde erbjuda Tyskland en betydande kompensation för den reducerade kullagerexporten. Det kan noteras att UD i förhållande till de allierade framhöll, att kullagerexporten skulle reduceras från 40 milj RM 1943 till 14,5 milj RM 1944 (Dok. nr 23). I förhållande till Tyskland kunde man istället framhålla, att SKF-koncernens leveranser minskade endast från 39 milj till 34 milj RM (Dok. nr 15).

Svenska exporterbjudanden för 1944 jämfört med leveranserna 1943 (milj Riksmark)

	1943	1944
Kullager	30	17
Kullagerstål	8	15
Kullagermaskiner	1	2
Summa	39	34

Källa: Dokument nr 15.

Ökade påtryckningar

De allierade länderna ansåg i februari 1944, att de åtgärder som vidtagits i kullagerfrågan inte givit önskad effekt. Till denna uppfattning kom också Sovjetunionen senare att ge sitt stöd (Dok. nr 39). De allierade hyste förhoppningar om att bombningarna av kullagerfabrikerna i Schweinfurt skulle reducera den tyska krigsmaterielproduktionen. För att förstärka effekten härav blev målet att även reducera den tyska importen av kullager (Dok. nr 23). I USA ansåg man därför att avtalet med Sverige senvåren 1943 varit alltför generöst utformat. I detta läge blev ambitionen att försöka hindra Sverige från att förändra redan placerade tyska order och att undvika att svenska leveranser koncentrerades till årets första månader. Som en följd härav blev det i diskussionerna med USA omöjligt att få igenom SKF:s önskemål om att inte behöva reglera fördelningen mellan de olika produkterna (Dok. nr 22, 23 och 25).

Formellt var det svenska förhandlingsläget starkt, då regeringen kunde hänvisa till att man höll sig inom gällande krigshandelsavtal med de allierade. Dock vädjade man från allierat håll till Sveriges intresse av att snart få slut på kriget (Dok. nr 24). Från brittisk sida föreslogs en rekvisition för trängande svenskt statsintresse av några månaders kullagerleveranser. En sådan var emellertid svår att motivera, eftersom SKF:s kapacitet räckte till att täcka såväl svenska som tyska behov (Dok. nr 26).

Den 17 mars 1944 överlämnades en aide-mémoire till svenska regeringen från de engelska och amerikanska regeringarna. Skrivelsen innebar en protest mot Sveriges oväntat stora järnmalmsexport till Tyskland 1943, men under hand underströks att en begränsning av kullagerleveranserna var ett huvudönskemål för de allierade, som förväntade sig att den svenska regeringen vidtog åtgärder för att minska denna export (Dok. nr 27 och 70). Från svensk sida uppfattade man, att de ökade påtryckningarna var ett resultat av att man på amerikanskt militärt håll allt mer fäste uppmärksamheten på den svenska kullagerexportens betydelse (Dok. nr 29). De svenska för-

handlarna ansträngde sig dock för att hålla kvar diskussionen på en handelspolitisk nivå genom att endast lyssna till handelsförhandlarnas referat av militära synpunkter på kullagerexporten och ge information om en del detaljfrågor. Avsikten var att undvika att diskussionen flyttades upp på politisk nivå (Dok. nr 30).

Från brittisk sida förespeglades leverans av 200 Spitfire-plan i utbyte mot väsentliga minskningar av kullagerexporten (Dok. nr 26). Från amerikansk sida var dock attityden hårdare. Visserligen kunde man inte hävda att Sverige brutit mot krigshandelsavtalet, men frågan om kullagerleveranserna framhölls vara av synnerligen stor betydelse för Sveriges förbindelser med västmakterna. Den svenska regeringen kunde ju utöva tryck på SKF att stoppa sina leveranser till Tyskland, eftersom bolaget inte var bundet av det svensk-tyska avtalet. Från svensk sida avvisades detta förfarande, men åtskillnaden mellan bolagets och den svenska regeringens förpliktelser skulle senare komma att visa sig viktig (Dok. nr 28 och 32).

Efter en svensk svarsnot den 6 april återkom de allierade till frågan den 13 april, då en not överlämnades till den svenska regeringen från USA:s regering till vilken engelsmännen anslöt sig, där det framgick, att den amerikanska regeringens önskan var ett omedelbart upphörande av all export av kullager till Tyskland. Argumentet var, att den svenska exporten var av direkt nytta för den tyska krigsmaskinen och orsaken till många amerikaners död. Det fanns därför ingen tid till långvariga förhandlingar. Istället föreslogs inköp av det SKF-materiel som annars skulle gå till Tyskland samt en del andra åtgärder för att minska SKF:s ekonomiska skada. Dessutom förutskickades vissa leveranser av viktiga varor från USA till Sverige. Om önskemålen ej tillmötesgicks, skulle den amerikanska regeringen "state quite frankly that if its desires are not met it will have to give serious consideration to using all measures at its disposal to bring about the desired results" (Dok. nr 34). Härigenom hade alltså den handelspolitiska diskussionen flyttats till högsta politiska nivå.

Olika åtgärder övervägdes för att få svenska regeringen och SKF att ge efter för de allierades krav. Från amerikansk sida förordades svartlistning av SKF. Detta motsatte sig emellertid den engelska regeringen, bland annat på grund av att det kunde äventyra de leveranser av kullager från Sverige till England som förekom. Storbritannien var i fortsatt stort behov av de speciallager och flyglager, som fraktades med flyg och med snabba båtar, vilka kunde bryta blockaden[7] (Dok. nr 40 och 100).

Det svenska svaret på den amerikanska noten, som lämnades den 22 april, innebar självfallet ett hänvisande till gällande handelsavtal med de allierade (Dok. nr 37 och 47). Ett brytande av ingånget avtal skulle innebära "en förskjutning av Sveriges läge i riktning mot ett indragande i kriget och därmed utgöra ett avsteg från den politiska riktlinje, som svenska regeringen sedan krigets början vid upprepade tillfällen förklarat sig vilja följa" (Dok. nr 38). De amerikanska förslagen att hålla det svenska näringslivet skadeslöst ansågs inte kunna beaktas. Från svensk sida gjordes bedömningen att State Department utsatts för starka påtryckningar från det amerikanska flygvapnets högsta ledning. (Dok. nr 41 och 42).

Såväl SKF som den svenska regeringen hade intresse av att en reduktion i kullagerexporten skulle störa relationerna till Tyskland så lite som möjligt. Regeringen ville inte gå med på nedskärningar, då den fruktade dels tyska repressalier, dels att nya allierade krav snart skulle uppkomma.[8] För SKF:s del var det främst fråga om ris-

---

[7] Den s. k. Lysekilstrafiken har behandlats i flera skrifter av Terje Fredh, exempelvis *Kullagertrafiken mellan Hull och Lysekil-Brofjorden – Hunnebostrand*, Lysekil 1975. Exporten av speciallager till England behandlas också i Steckzén B., *SKF – Svenska kullagerfabriken, En svensk exportindustris historia 1907–1957,* Göteborg 1957, s. 544ff, 574ff.

[8] Carlgren W., *Svensk utrikespolitik 1939–1945*, Aktstycken utgivna av Utrikesdepartementet Ny serie II:26, Stockholm 1973, s. 436.

kerna för det tyska dotterbolaget, som kunde ytterligare dras in i den tyska krigsekonomin, och riskerna för koncernen som helhet i form av minskade vinster och reducerad marknad.

Problemen med kullagerleveranserna till Tyskland avhandlades i SKF:s styrelse. Det tyska dotterföretaget önskade kraftigt ökade leveranser, men SKF var bundet av myndigheternas föreskrifter, vilka innebar en nedskärning av kullagerleveranserna med nära 50 %. Det innebar ökad fara för att nya, mindre kullagerfabriker startades, liksom för att man reducerade användningen av kullager så mycket som möjligt (Dok. nr 31).

De allierades intresse för kullagerexporten uppmärksammades givetvis av Tyskland (Dok. nr 46). Från tyskt håll erbjöds leveranser av flygmaskiner, motorer och stridsvagnar i utbyte mot ökade leveranser av kullager. Erbjudandena var lockande, eftersom man från svenska militären tillmätte leveranser av ekoradioanläggningar särskilt stor betydelse. Det ansågs emellertid ändå inte möjligt att utöka kullagerleveranserna (Dok. nr 59).

Presskampanj och repressalier i USA

Under april 1944 kom också en presskampanj att bedrivas i USA mot den svenska kullagerexporten. Anklagelser riktades mot Sverige, innebärande att man sänt svenska experter till Schweinfurt för att hjälpa till med återuppbyggande av fabrikerna efter de allierades bombningar. Detta dementerades av svenska UD (Dok. nr 33), men Sveriges export av krigsviktigt materiel till Tyskland kom att bli föremål för allmän diskussion, särskilt sedan Sverige lämnat ett avvisande svar på det amerikanska kravet om stopp för kullagerleveranserna. Begreppet neutralitet ansågs av somliga debattörer vara ett utdömt begrepp. Sverige hade ju för övrigt gjort flera avsteg från den strikta neutraliteten under kriget. Från svensk sida gjordes bedömningen att presskampanjen inspirerats från militärt håll. Det ansågs omöjligt att få någon förståelse för svenska syn-

punkter, eftersom kampanjen var direkt inspirerad av statsmakterna (Dok. nr 51).

I april 1944 kom meddelande om att Treasury Departments tjänstemän i USA tagit officiell kontroll över en del av SKF Industries' (SKF:s dotterbolag i USA) korrespondens. Avsikten var att genomföra en undersökning enligt trading-with-enemy act. (Dok. nr 52). Departementet ville undersöka ägandeförhållanden och kontroll utövad av moderbolaget SKF över dotterbolagen SKF Industries och SKF Steels. Åtgärden skulle emellertid inte tolkas som någon kritik mot de två amerikanska företagen. Såväl War Department som Navy Department förklarade att de två SKF-företagen i USA hade utmärkta vitsord för sin krigsmaterielproduktion och att den innebar ett viktigt bidrag till USA:s krigsansträngningar (Dok. nr 60).

Undersökningen av SKF fortsatte dock. Betalningar till SKF i dollars spärrades, vilket gjorde det omöjligt för Riksbanken att överta likvid till SKF i denna valuta (Dok. nr 69). Föremålet för den amerikanska undersökningen var heller inte i första hand SKF Industries utan moderbolaget. Misstänksamheten gällde främst att SKF skulle vara tyskägt eller kontrollerat av tyska intressen. Flera representanter för bolaget förhördes under former, som av svenska ambassaden betecknades som oanständiga. Inga som helst belägg för tysk kontroll av moderbolaget framkom, vilket dock inte innebar att misstänksamheten försvann (Dok. nr 80 och 83).

USA:s förhandlingar med SKF

Från amerikanska regeringen började nu användas en taktik, som innebar att man betraktade SKF och UD som separata enheter med olika förpliktelser. Man sade sig inse, att den svenska regeringen var bunden av handelsavtalet, men att SKF däremot inte var det. Från svensk sida förklarades, att ett brytande av SKF:s kontrakt, som träffats i direkt anslutning till regeringsavtalet, självklart var en angelägenhet för den svenska regeringen (Dok. nr 44). De ame-

rikanska företrädarna fortsatte dock att hävda, att SKF var oförhindrat att bryta leveranskontrakten. Innebörden i det svensk-tyska handelsavtalet ansågs endast vara, att svenska regeringen förpliktat sig att lämna exportlicens inom ramen för avtalet (Dok. nr 45).

Den amerikanske ambassadören Herschel Johnson i Stockholm fullföljde argumentationen genom att fråga kabinettssekreterare Erik Boheman om den svenska regeringen skulle förhindra SKF att förhandla om kullagerexporten med representanter för den amerikanska regeringen. Svaret blev att den svenska regeringen inte kunde förhindra "att man från engelsk-amerikansk sida satte sig förbindelse med bolaget för att undersöka de små möjligheter, som måhända kunde förefinnas för bolaget att göra ruckningar inom den kontrakterade ramen" (Dok. nr 50). Johnson uppger i sitt referat av samtalet att Boheman, ställd inför valet att låta amerikanska regeringen förhandla med svenska regeringen eller SKF, föreslog direkta förhandlingar med SKF (Dok. nr 49). Medgivandet kom att utgöra ytterligare ett steg i den process, som innebar ett åtskiljande av SKF och den svenska regeringen. Det är att märka att Boheman en vecka tidigare gjort klart för Johnson att det vore fel att lägga skuld på SKF för dess agerande; det var den svenska regeringen som var ansvarig för de åtgärder som vidtagits i kullagerfrågan (Dok. nr 48).

Situationen diskuterades självfallet också i SKF:s styrelse. Direktör Hamberg redogjorde för de alternativ som förelåg: Ställningstagande kunde ske officiellt från svenska statens sida, då i form av ett helt eller partiellt stopp för exporten av kullager till båda de krigförande parterna. Det var också möjligt för bolaget att ta upp förhandlingar med amerikanska regeringsrepresentanter, efter att ha fått tillstånd därtill av den svenska regeringen. Styrelsen förordade det senare alternativet (Dok. nr 53).

Förhandlingarna med de allierades förhandlare kom snabbt igång. Den 8 maj anlände Stanton Griffis och Douglas Poteat för att på uppdrag av den amerikanska regeringen förhandla direkt

med SKF.[9] I förhandlingarna deltog också den brittiske representanten William Waring. Från svensk sida deltog främst Marcus Wallenberg och Harald Hamberg. Dessa menade att frågan måste underställas den svenska regeringen – SKF skulle inte göra något som inte sanktionerats av regeringen (Dok. nr 54, 55, 56 och 57).

Parallellt med Griffis' förhandlingar med SKF förekom fortsatta kontakter mellan den amerikanske ambassadören Johnson och kabinettssekreterare Boheman. De gällde bland annat ett amerikanskt förslag om att kullager skulle anses som krigsmateriel. Om ett sådant beslut fattades kunde exporten av kullager till alla krigförande länder förbjudas. Förslaget var dock oacceptabelt för den svenska regeringen (Dok. nr 58 och 61).

Kontakter förekom också mellan den amerikanska och den brittiska regeringen om hur frågan skulle drivas vidare. Från amerikanskt håll förordades att leveranserna av "basic rations" skulle upphöra om den svenska regeringen inte gick med på de allierades krav. Den brittiska regeringen, som ville driva en mjukare linje mot Sverige, var dock inte beredd att stödja det amerikanska förslaget (Dok. nr 62).

Efter hårda förhandlingar hade den 27 maj förhandlarna enats om ett förslag, som överlämnades för godkännande till respektive regeringar. Förslaget innebar ett totalt exportförbud för sådana kullager, som kunde användas i flygmaskiner och en kraftig nedskärning av övrig export (Dok. nr 63). Förslaget accepterades dock inte

---

[9] Stanton Griffis var en filmbolagsdirektör som fick i uppdrag av den amerikanska regeringen att genomföra förhandlingar med SKF. Han beskrev själv detta uppdrag i sin bok (s. 112–121) Griffis S., *Lying in State*, New York 1952. Han ansåg sig ha haft fördel av att kunna använda metoder ingen diplomat kunde ha använt, t. ex. hot om att USA av misstag kunde råka bomba SKF:s fabriker i Göteborg. SKF:s chef Harald Hamberg uppges ha sagt: "Griffis vet absolut ingenting om kullager, han är en fullständig lekman på området. Han tog upp ett kullager taget från ett nedskjutet tyskt flygplan ur sin ficka och upprepade historien om Sveriges ansvar för amerikanska flygares död", Fritz, M., Swedish Ball-Bearings and the German War Economy i *Scandinavian Economic History Review 1975:1*, s. 21. Se även Hägglöf G., *Svensk krigshandelspolitik under andra världskriget*, Stockholm 1958, s. 298–299.

av de allierade ländernas regeringar, främst för att det gav möjlighet för Tyskland att byta ut flygmaskinslager mot leverans av andra lager och därigenom minska flaskhalsar i produktionen (Dok. nr 65).

Förhandlingarna fortsatte och de allierade förhandlarnas tryck ökade – bland annat stärkta av invasionen i Normandie den 6 juni – och en överenskommelse undertecknades den 12 juni, vilken godkändes av de brittiska och amerikanska regeringarna. SKF vågade uppenbarligen inte ta risken av en brytning med USA (Dok. nr 66). Överenskommelsen innebar bland annat en förskjutning i tiden av SKF:s leveransprogram (Dok. nr 71). De månatliga leveranserna av kullager och kullagermaskiner skulle reduceras kraftigt för perioden juni–september. Efter den 12 oktober skulle emellertid leveranser äga rum i en omfattning, som gjorde att 1943 års avtal uppfylldes. Kravet på stopp för exporten av flygplanslager hade uppgivits. Överenskommelsen hade formen av en skrivelse från bolaget, där man meddelade vilka kvantiteter, som fortsättningsvis skulle levereras till Tyskland, och en skrivelse från de allierade förhandlarna, som innebar att de allierades regeringar förklarade sig villiga att placera vissa beställningar hos SKF (Dok. nr 67 och 68).

I överenskommelsen ingick emellertid inte kullagerstål. Den amerikanska beskickningen ville veta omfattningen av denna export och gjorde därför en förfrågan om till vilket statistiskt nummer i utrikeshandelsstatistiken kullagerstål räknades. Svaret blev att kullagerstål inte redovisades särskilt utan kunde falla under en rad olika statistiska nummer (Dok. nr 74).

SKF:s ledning överlade sedan med de tyska representanterna. SKF:s uppfattning var, att tyskarna var relativt nöjda – den tyska kontingenten skulle levereras i sin helhet under 1944 om ej något oförutsett inträffade (Dok. nr 72). Som orsak till nedgången i exporten hade man hänvisat till ökade svenska order från statliga myndigheter och från svensk industri. SKF hade blivit ålagt att ge svenska beställningar prioritet. Dessutom åberopades problem med arbetskraften på grund av de ökade inkallelserna. Slutligen nämndes

också västmakternas påtryckningar som en förklaring (Dok. nr 73).

I de följande handelsförhandlingarna mellan Sverige och Tyskland uppstod dock problem. Från tysk sida, där man insåg realiteterna, framfördes krav på förklaring av minskningen i kullagerleveranserna under perioden juni–september. Den enda förklaring tyskarna kunde tänka sig var direktiv från svenska regeringen. Från svensk sida framfördes emellertid, att "man ej kände till, att några som helst direktiv lämnats SKF avseende en begränsning av exporten" (Dok. nr 66 och 75). Den tyska regeringen ansåg, att såväl svenska regeringen som SKF gjort sig skyldiga till avtalsbrott (Dok. nr 76).

SKF:s hänvisning till ökade statsbeställningar orsakade också diskussion. UD hävdade att man ej ålagt SKF att lämna prioritet för statliga beställningar. Istället hänvisades till att SKF av allmänt patriotiska skäl valt att snarast genomföra dessa svenska beställningar (Dok. nr 77). Tyskarna fick slutligen resignera och konstaterade att deras förråd av motåtgärder var uttömt och att sådana skulle träffa Tyskland hårdare än Sverige.

Totalstoppet

I september informerade Foreign Economic Administration SKF att "Man var emellertid fast besluten att använda alla tillgängliga medel för att frampressa ett totalt embargo å kullager till samtliga axelländer". Helst ville man, att SKF självmant skulle genomföra ett sådant, vilket skulle ge företaget möjlighet att återvinna en del av sin goodwill i USA. Moderbolagets representant i USA tillstyrkte, att bolaget självt skulle ta upp saken med de allierade för att undvika en förnyad kullagerkampanj (Dok. nr 81 och 82).

Framstötarna då det gällde kullagerexporten var endast en del av de allierades strategi för att helt stoppa all handel mellan Sverige och Tyskland. Den 24 augusti 1944 överlämnades en not med detta innehåll av de brittiska och amerikanska ministrarna till den svenske utrikesministern Christian Günther (Dok. nr 78 och 79). Svaret

blev denna gång inte helt avvisande. Visserligen ville man från svensk sida inte ändra sin generella politiska hållning till Tyskland, men flera åtgärder vidtogs för att minska handeln. SKF råddes av den svenska regeringen att upphöra med exporten till Tyskland (Dok. nr 84 och 91).

Den 7 oktober informerades SKF av de brittiska och amerikanska ministrarna att man nu förväntade sig att SKF helt skulle stoppa exporten av kullager och kullagermaskiner till Axelmakterna från och med den 12 oktober. Om SKF inte följde uppmaningen skulle det innebära svartlistning och beslagtagande av bolagets egendom i de länder, som stod under allierad kontroll (Dok. nr 85).

SKF gick med på kraven från de brittisk-amerikanska regeringarna men förutsatte att dessa tog några punkter i beaktande. Dessa innebar bland annat att regeringarna skulle stoppa diskriminerande handlingar gentemot SKF omedelbart och ge SKF möjlighet att exportera till alla länder. De allierade regeringarnas representanter uttryckte som sin uppfattning att dessa SKF:s yrkanden skulle möta "sympathetic consideration" (Dok. nr 86 och 87).

Den svenska regeringen förordade alltså samtycke till de allierades krav. Den förklarade, att den med hänsyn till bolagets allmänna intressen inte ansett sig böra göra sitt inflytande gällande för fortsatt export (Dok. nr 88 och 89). SKF önskade ingen publicitet kring frågan, men efter uppgifter i pressen om kullagerexporten kom ett meddelande att skickas ut, innebärande en bekräftelse av uppgifterna från departementets sida (Dok. nr 90). Ett stopp för kullagerhandeln skulle innebära, att SKF tvingades bryta ingångna avtal med Tyskland. I sådant fall var SKF i princip skadeståndsskyldigt. SKF ansåg dock att skadeståndsskyldighet inte kunde föreligga, då händelseutvecklingen var att betrakta som force majeure och knappast kunde ha förutsetts av SKF:s ledning (Dok. nr 64). Tyskarna stod maktlösa inför den uppenbara diskrimineringen. Svenske utrikesministern Günther förklarade under ett samtal i september 1944 med den tyske ministern i Stockholm:

"I detta sammanhang ville utrikesministern likväl icke underlåta att påpeka, att handeln med Tyskland i dess nuvarande omfattning endast erbjöd ett begränsat intresse ur svensk synpunkt samt att hänsyn till ur svenska förhållanden viktigare omständigheter skulle kunna föranleda åtgärder, som ytterligare reducerade det svensk-tyska varuutbytet...Utrikesministern önskade i detta sammanhang understryka, att den svenska regeringen i detta hänseende intoge i princip samma ståndpunkt som den konsekvent hävdat under kriget, nämligen att den svenska politiken i första hand toge sikte på att tillvarataga landets egna intressen."[10]

SKF och UD – ett samarbete med friktioner

SKF och den svenska regeringen var ömsesidigt beroende av varandra och kontakterna dem emellan var mycket täta. Samarbetet var dock inte alltid friktionsfritt. SKF ansåg, att de svenska statsmakterna gick mycket godtyckligt tillväga, då de utlovade ökade statliga beställningar för att kompensera bortfallet i beställningar orsakat av svenska regeringens löften. Löftena hade, enligt SKF:s uppfattning, ej infriats. Visserligen hade SJ velat göra stora beställningar hos SKF, men de erbjudna priserna var så ofördelaktiga att SKF:s ledning inte var intresserad av att sluta kontrakt.

SKF-ledningen hamnade i ett svårt dilemma, sedan svenska regeringen i april avböjt de allierade kraven på stopp för kullagerexporten och samtidigt meddelat att man inte hade något emot om bolaget självt kunde nå en uppgörelse med engelska och amerikanska myndigheter. Under förhandlingarnas gång tillfrågades regeringen om den kunde utfärda partiellt exportförbud på t. ex. flyglager eller på annat sätt stödja bolaget. Beskedet blev negativt, och regeringen kunde inte heller åta sig att stödja bolaget mot repressalier – svartlistning eller kommande svårigheter i fredstid – från de krigförandes sida. Samtidigt krävde regeringen av SKF att inte vidta åtgär-

[10] PM ang. samtal mellan utrikesministern och tyske ministern m. fl. 5/9 1944, Handelskommissionens arkiv, vol. 346, Riksarkivet.

der, som kom i konflikt med utfästelserna i det svensk-tyska handelsavtalet. Då SKF sedan underrättade de tyska förhandlarna om läget, var det en besvärlig omständighet att SKF hänvisade till prioritet för svenska beställningar, samtidigt som man från UD sade att någon prioritetsrätt för svenska förbrukare inte förelåg. SKF:s ledning var också kritisk mot UD för att departementet, när det totala kullagerstoppet infördes, formulerade sig på ett sätt, som fritog regeringen från ansvar. De tyska förhandlarna sade sig dock vara helt på det klara över att den svenska regeringen stödde SKF:s beslut, även om man inte officiellt ville medge det (Dok. nr 91).

Redan i april 1944 hade SKF-ledningen – med illa dold irritation – påpekat i ett internt PM, att bolaget vid upprepade tillfällen tvingats bära det formella ansvaret för åtgärder, som vidtagits av regeringens myndigheter. (Dok. nr 43).

Fortsatt allierad misstänksamhet

Även sedan kullagerexporten avbrutits den 12 oktober 1944 fortsatte de allierade att bevaka frågan. I november kom uppgifter om smuggling av kullager. Den engelske ministern i Stockholm hemställde om utredning och en polisundersökning genomfördes. Inga misstankar kom dock att riktas mot SKF:s ledning i detta sammanhang (Dok. nr 95 och 96). De allierade misstänkte emellertid också att export genomförts även efter 12 oktober. En undersökning hos tullen visade att lagerhus av gjutgods exporterats från SKF till Schweinfurt, liksom gängtappar av kolstål. Dessa artiklar berördes emellertid ej av SKF:s utfästelser om exportstopp och betraktades som "legitim" (Dok. nr 97). Att den allierade misstänksamheten inte var helt gripen ur luften visas av att leveranser av såväl kullagerstål från Hofors som universalmaskiner från LMV ägde rum även efter den 12 oktober[11] (Dok. nr 99).

[11] Fritz, M., Swedish Ball-Bearings and the German War Economy i *Scandinavian Economic History Review 1975:1*, s. 26–27.

Efterspel

I avtalet som träffats mellan SKF och de allierade 12 juni 1944, förband sig US Commercial Corporation och Ministry of Supply att överta leveranserna fram till årets slut. Då SKF ville ha kompensation för order, som skulle levererats efter den 12 oktober, då exporten helt upphörde, möttes man emellertid med oförståelse (Dok. nr 93). SKF kom i februari 1945 att nå en uppgörelse med England. Med USA nåddes också en uppgörelse innebärande en kontant ersättning, medan samtliga lager behölls av SKF (Dok. nr 101).

SKF:s ledning hade hoppats, att stoppet för kullagerexporten den 12 oktober tillsammans med det negativa resultatet av undersökningarna i ägandefrågan skulle innebära att SKF lämnades ifred. Så blev emellertid inte fallet – moderbolagets representant i USA anmodades av SKF Industries' VD att lämna landet, eftersom amerikanska myndigheter utgick från att hans närvaro innebar otillbörlig kontroll från moderbolagets sida (Dok. nr 92).

Treasury Departments undersökning gav också till resultat att Justice Department instämde SKF Industries och SKF Steel till domstol den 6 februari 1945 (Dok. nr 98). Anklagelserna gällde inte längre tyskt ägande av bolaget, utan att SKF-bolagen påstods deltaga i en olaglig kartell med syfte att begränsa import och export av kullager och stål (Dok. nr 102). Detta blev upptakten på en antitrustprocess, som skulle komma att sträcka sig många år framåt i tiden och försvåra SKF:s verksamhet i USA.

Sammanfattande diskussion

Det förlopp, som här referats, kan möjligen förstås bättre genom att markera skillnaderna mellan politiska och ekonomiska aktörer. De allierade förhandlarna lyckades få igenom exportstoppet genom att bryta upp UD:s och SKF:s samarbete och referera till UD som politisk aktör och SKF som ekonomisk aktör. Som politisk aktör måste UD, åtminstone formellt, se till att ingångna handelsavtal hölls. Som

ekonomisk aktör kunde SKF hävda, att bolaget inte hade möjlighet att fylla de leveranskvoter, som överenskommits genom politiska förhandlingar. I överläggningar efter exportstoppet med den brittiske representanten Waring skedde en glidning mot att uppfatta exportstoppet som en uteslutande politisk fråga. Warings argumentation är av principiellt intresse. Den innebar att om SKF inte självmant förklarat exportstopp, så skulle man tvingats till det genom påtryckningar från regering till regering. I ett sådant fall hade SKF förlorat leveranserna genom politiska åtgärder och inte genom ett ekonomiskt betingat beslut om hur exporten skulle fördelas. Eftersom detta, enligt Waring, skulle ha skett om SKF inte självmant hade förklarat exportstopp, kunde exportstoppet betraktas som politiskt betingat. Om så var fallet fanns ingen skyldighet att kompensera SKF ekonomiskt från de allierade regeringarnas sida (Dok. nr 94). På samma sätt som den svenska regeringen kunde sålunda den brittiska regeringen hänvisa till regeringars och företags olika kompetensområden och skyldigheter då så var lämpligt, för att i andra sammanhang erkänna att ekonomiska och politiska aktörer var helt beroende av varandra.

Dokumentförteckning

1 SKF:s styrelseprotokoll, 26 sept 1942
2 Gösta Bagges dagbok, 25 maj 1943
3 SKF:s styrelseprotokoll, 26 maj 1943
4 PM angående Londonförhandlingarna, 31 maj 1943
5 PM angående Londonförhandlingarna, 4 juni 1943
6 Telegram från Hägglöf, 8 juni 1943
7 Hamberg till Hägglöf, 9 juli 1943
8 Boman till Sohlman, 2 aug 1943
9 PM angående SKF:s leveranser under 1943 och 1944, 4 aug 1943
10 Hägglöf till Hamberg, 18 aug 1943
11 Hägglöf till Sahlin, 27 aug 1943
12 Hägglöf till Hamberg, 31 aug 1943
13 Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll, 18 okt 1943
14 FRUS volym II 1943 s. 817–819
15 PM över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna torsdagen den 16 december 1943, 16 dec 1943
16 PM angående samtal på UD onsdagen den 15 december 1943, 20 dec 1943
17 Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll, 21 dec 1943
18 Hamberg till Hägglöf, 21 dec 1943
19 Richert till Hägglöf, 22 dec 1943
20 PM angående export av kullagermaskiner, 17 febr 1944
21 Hamberg till Sohlman, 24 febr 1944
22 PM angående svensk-engelsk-amerikanska konversationer rörande kullagerexporten, 26 febr 1944
23 PM Sohlman, 29 febr 1944
24 Telegram Hägglöf, 29 febr 1944
25 Telegram UD, 2 mars 1944

26 PM rörande kullagerexporten till Tyskland,15 mars 1944
27 FRUS 1944, volym IV s. 479–480
28 Hägglöf till Sohlman, 21 mars 1944
29 Hägglöf till Boheman, 22 mars 1944
30 Handbrev Hägglöf, 26 mars 1944
31 Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll, 28 mars 1944
32 FRUS 1944 s. 482–484
33 Telegram UD, 9 april 1944
34 Aide-mémoire, 13 april 1944
35 Utkast, 14 april 1944
36 Telegram UD, 14 april 1944
37 Gösta Bagges dagbok, 14 april 1944
38 PM angående export av kullagermaskiner, 14 april 1944
39 PM Nikitin, 15 april 1944
40 FRUS 1944 s. 508
41 Gösta Bagges dagbok, 17 april 1944
42 PM angående den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944, 17 april 1944
43 PM SKF, 18 april 1944
44 PM angående den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944, 19 april 1944
45 PM de Besche, 20 april 1944
46 Richert till Boheman, 22 april 1944
47 Aide-mémoire, 22 april 1944
48 FRUS 1944 s. 524–525
49 FRUS 1944 s. 527–529
50 Kabinettssekreteraren, 28 april 1944
51 Boström till utrikesministern, 29 april 1944
52 Telegram Boström, 30 april 1944
53 SKF:s styrelseprotokoll, 2 maj 1944

54 PM Marcus Wallenberg, 8 maj 1944
55 FRUS 1944 s. 531–534
56 FRUS 1944 s. 536–537
57 Gösta Bagges dagbok, 11 maj 1944
58 FRUS 1944 s. 539–541
59 Ihre till Nylander, 15 maj 1944
60 PM de Besche, 19 maj 1944
61 FRUS 1944 s. 549–550
62 FRUS 1944 s. 550–553
63 FRUS 1944 s. 554–556
64 Odaterat PM
65 FRUS 1944 s. 563–564
66 Gösta Bagges dagbok, 8 juni 1944
67 FRUS 1944 s. 564–565
68 Odaterat PM angående förhandlingar mellan SKF och Mr Stanton Griffis m. fl. angående kullagerexporten från Sverige till Axelländerna
69 Telegram Cabinet, 14 juni 1944
70 PM angående exporten från Sverige av kullager, 14 juni 1944
71 Sohlman till Richert, 27 juni 1944
72 Sohlman till Richert, 7 juli 1944
73 Hamberg till Sohlman, 18 juli 1944
74 PM de Besche, 24 juli 1944
75 PM över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna torsdagen den 27 juli 1944
76 PM över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna fredagen den 28 juli 1944
77 PM över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna fredagen den 4 aug 1944

78 FRUS 1944 s. 624–626
79 FRUS 1944 s. 626–627
80 Boström till Boheman, 26 aug 1944, med Memorandum rörande Treasury Departments och Alien Property Custodians undersökning av SKF
81 PM de Besche, 30 sept 1944
82 PM, 2 okt 1944
83 PM, 2 okt 1944
84 FRUS 1944 s. 643–644
85 Mallet och Johnson till SKF, 7 okt 1944
86 PM, 9 okt 1944
87 FRUS 1944 s. 646–647
88 Telegram UD, 10 okt 1944
89 Gösta Bagges dagbok, 10 okt 1944
90 PM, 16 okt 1944
91 Rapport angående den s.k. "kullageraffären", 19 okt 1944
92 Sohlman till Hamberg, 20 okt 1944
93 FRUS 1944 s. 657–659
94 PM angående Mr. Warings besök hos SKF-Göteborg, 2 nov 1944
95 PM, 25 nov 1944
96 PM von Post, 25 nov 1944
97 PM, 1 dec 1944
98 Telegram Boström, 26 dec 1944
99 Sohlman till Richert, 3 jan 1945
100 PM, SKF 8 juni 1945
101 Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll, 6 okt 1945
102 Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll, 6 okt 1945

Dokument nr 1
SKF:s styrelseprotokoll 1942-09-26
SKF:s arkiv

.....

§ 34.

Lämnade direktör Hamberg en del ekonomiska meddelanden.

Bolagets leveranser till Stortyskland under första halvåret 1942 hade i stort sett effektuerats i enlighet med träffade överenskommelser. Sålunda hade stålleveranser, för vilka betalningstillstånd erhållits, under sagda tid uppgått till cirka 1.570 ton, motsvarande ett värde av 700.000 riksmark per månad. Leveranserna av kullager representerade under samma tid ett värde av 15.000.000 riksmark, men då betalningstillstånd erhållits endast för 13.000.000 riksmark, hade återstoden måst uppläggas i oförtullat förråd i avvaktan på erhållande av betalningstillstånd. Maskiner, verktyg och gängtappar hade levererats nästan programenligt.

I anledning av det ogynnsamma clearingläget och omorganisationen av den tyska krigsindustriens ledning hade de tyska myndigheternas befogenheter i frågor rörande import från Sverige beskurits. Bolaget såg sig därför nödsakat att fr.o.m. den 1 juli stoppa sina leveranser av kul- och rullager, varemot stålleveranserna tillätos försiggå en månad i sänder mot lämnande av betalningstillstånd enligt hittills gällande regler. Den nya organisationen har nu tagit fastare former. Behovstäckningen för SKF-Göteborgs och SKF-Schweinfurts vidkommande behandlades av en sammanslutning av tyska kullagerföretag (Sonderring für Wälzlager), vars chef vore innehavaren av vårt största konkurrentföretag i Tyskland, Kugelfischer. Nämnda sammanslutning sorterade under en s.k. Hauptring, som hade överinseendet över tillverkningen av maskinelement och produktionsmedel inom maskinindustrien och i sin tur sorterade under riksministeriet för vapen och ammunition. Nämnda myndigheter handlade av SKF-Schweinfurt gjorda beställningar i Sverige, vilkas omfång bestämdes av Reichswirtschaftsministerium i den mån clearingläget tillåte lämnandet av betalningstillstånd. Sektionen för stålleveranser vore den s.k. Fachgruppe für Edelstahl, som

Dokument nr 1
SKF:s styrelseprotokoll 1942-09-26
SKF:s arkiv

kunde anses vara en direkt avläggare till de tyska stålverken.

Sedan juli månad hade konferenser ägt rum i avsikt att utröna de tyska myndigheternas inställning till de framtida leveranserna från bolaget till dess tyska verk. Konferenserna hade nu utmynnat i en överenskommelse om ett intimt samarbete mellan bolaget och SKF-Schweinfurt samt "Sonderring für Wälzlager" även som överordnade instanser. Vid direktör Hambergs senaste besök i Tyskland hade en detaljerad utredning verkställts angående bolagets och samtliga tyska kullagerföretags produktionskapacitet även som lager i förråd. På grund härav komme bolaget att få sådana beställ-

Statsminister Per Albin Hansson på besök hos SKF-Göteborg i januari 1943. Från vänster Per Albin Hansson, Ture Ruist, Malte Jacobsson och Joel Larsson.

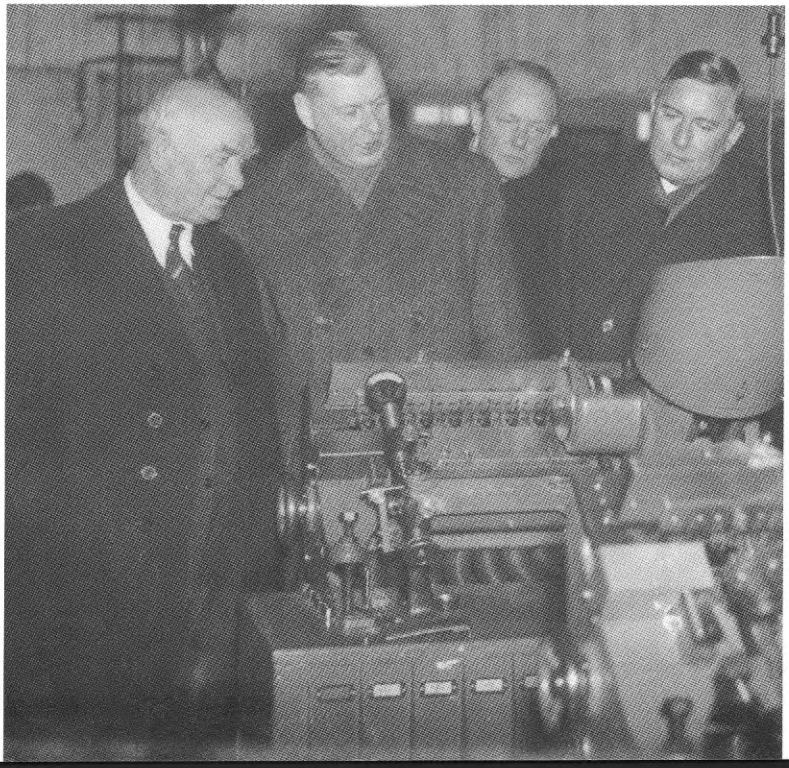

Dokument nr 1
SKF:s styrelseprotokoll 1942-09-26
SKF:s arkiv

ningar, som bäst överensstämma med bolagets speciella önskningar och möjligheter. De tyska myndigheterna hade vid förhandlingarna visat den största förståelse för bolagets önskemål.

Läget för dagen vore följande.

I. Kul- och rullager.

Betalningstillstånd hade utfärdats för sammanlagt Rm. 20.000.000:–, varav cirka Rm. 15.000.000:– redan levererats och betalats. Återstoden skulle levereras inom den närmaste tiden. Beställningar å ytterligare Rm. 6.000.000:– vore godkända av "Sonderring" för leverans före årets slut, men betalningstillstånd hade ännu icke erhållits men ställts i utsikt. Dessutom hade listor upprättats över i förråd och utom SKF-Schweinfurts redan gjorda beställningar varande lager, motsvarande ett värde av cirka Rm. 6.000.000:–. En stor del av dessa lager komme förmodligen att kunna beställas före årets slut, därest betalningstillstånd kunde erhållas.

En planering för första halvåret 1943 hade även diskuterats med "Sonderring für Wälzlager". Därvid hade för SKF-Göteborgs vidkommande förordats leveranser till sammanlagt Rm. 15.000.000:–. Detta belopp hade även ansetts godtagbart av riksministeriet för vapen och ammunition, som lovat att anhålla om betalningstillstånd för samma belopp.

På grund av det ökade behovet av smålager hade vid konferenser i Schweinfurt framhållits önskvärdheten av att SKF-Göteborg ökade sin produktionskapacitet så, att det bleve i stånd att under 1943 leverera 10.000.000 sådana lager, vilket skulle innebära cirka 30.000 lager extra per dag. En undersökning av möjligheterna till en sådan utökning av produktionen hade visat, att bolaget fr.o.m. början av nästa år med särskilda ansträngningar skulle kunna täcka 3/4 av detta behov. Denna lagermängd skulle motsvara 3.000.000–4.000.000 riksmark per år. Förhandlingarna angående denna fråga skulle slutföras inom kort och enligt direktör Hambergs mening

Dokument nr 1
SKF:s styrelseprotokoll 1942-09-26
SKF:s arkiv

syntes något tvivel icke råda om att denna affär skulle gå i lås. Bolagets ledning vore av den uppfattningen, att ifrågavarande produktionsutvidgning genast borde igångsättas. Under förhandlingarna i sistnämnda fråga hade direktör Hamberg upplyst, att bolaget planerade en ny fabrik i Göteborg. Han hade emellertid såsom villkor för ett tillmötesgående av de tyska myndigheternas önskningar fordrat dels garanti i någon form för erhållandet av order i omtalad utsträckning, dels ock att en utvidgning av den tyska produktionskapaciteten icke samtidigt skulle äga rum genom uppförande av någon ny fabrik för sådana smålager. Denna fråga hade diskuterats i riksministeriet för vapen och ammunition, som därvid hade tänkt sig en garanti, gående ut på att bolaget vid orderfördelningen skulle erhålla paritet med de tyska fabrikerna, d.v.s. bolagets andel skulle utgöra procentuellt samma del som bolagets produktionskapacitet i fråga om smålager utgjorde av hela produktionskapaciteten i fråga om sådana lager.

II. Stål.
Vid sammankomst i Berlin hade "Fachgruppe für Edelstahl" lovat att tillsvidare icke företaga några ändringar i hittillsvarande dispositioner, varför bolaget hade anledning räkna med framtida månatliga leveranser av 1.570 ton, motsvarande cirka 700.000 riksmark per månad inkl. transitoleveranserna till bolagets fabriker i Paris. Det återstode att se, vilken ställning de tyska stålverken skulle komma att intaga till en så hög importsiffra.

III. Allmänt.
Den nya organisationen i "Sonderring für Wälzlager" arbetade nu intensivt för en höjning av den inhemska produktionen av kullager, utnyttjandet av förhandenvarande resurser genom införande av arbetsbesparande metoder och rationalisering, uppdelning av typer etc. Härvid vore en omständighet för SKF:s vidkommande av stor betydelse.

Dokument nr 1
SKF:s styrelseprotokoll 1942-09-26
SKF:s arkiv

På befallning från högsta ort hade kullagerindustrien liksom alla övriga industrier nämligen gått in för ett skoningslöst utbyte av erfarenheter mellan fabriker inom samma bransch. Detta hade haft till följd, att kullagerfabrikerna nu besåge varandras verkstäder och tvingade de bättre arbetande fabrikerna att utlämna sina fabrikationserfarenheter, arbetsmetoder, finesser i fråga om maskiner och verktyg, ritningar etc. Det hade därvid ådagalagts, att SKF:s fabrikationsmetoder vore betydligt överlägsna konkurrenternas, på grund varav SKF komme att bli den givande parten, enär dess produktionstider vore flera gånger bättre än konkurrenternas. Under rådande förhållanden funnes det emellertid ingenting annat att göra än att SKF-Schweinfurt ställde sig till förfogande vid lösandet av dessa uppgifter. För SKF:s vidkommande betydde det dessutom ett prisgivande av de svenska arbetsmetoder och maskiner, som överflyttats på det tyska bolaget. Det hade t.o.m. gått så långt, att konkurrentfabrikerna begärt ritningar på SKF:s svenska specialmaskiner. Detta hade tillsvidare förvägrats dem, varför de i stället förfrågat sig om, huruvida SKF ville leverera dylika maskiner till Tyskland. Bolagsledningen hade ännu icke fattat något beslut angående den ställning, som borde tagas till denna fråga, men hyste dock den uppfattningen, att en vägran att leverera maskinerna skulle föranleda de tyska konkurrenterna att helt enkelt kopiera de maskiner och anordningar, som funnes tillgängliga i bolagets tyska fabriker.

I anledning av vad sålunda förekommit beslöt styrelsen bemyndiga verkställande direktören att handlägga saken på för bolaget bästa möjliga sätt.

.....

Dokument nr 2
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

25/5 (1943)

.....

För min del framhöll jag att hela detta avtal skulle bli den mest betänkliga beskaffenhet för Sverige. Den föreslagna begränsningen av exporten till Tyskland var av en helt annan art än den tidigare Normal trade-bestämmelsen. Nu gällde det en allmän kontroll av Sveriges utrikeshandel. Hela vidden av det föreslagna avtalet var en underkastelse under de allierade mycket värre än de eftergifter vi varit tvungna att göra till Tyskland.

.....

Gösta Bagge, ecklesiastikminister i samlingsregeringen, högerpartiets ledare. (Bild från Carlgren W., Svensk utrikespolitik 1939–1945, Allmänna förlaget)

Dokument nr 3
SKF:s styrelseprotokoll 1943-05-26
SKF:s arkiv

.....

§ 20.

Redogjorde verkställande direktören enligt en skriftlig rapport för sin sedan senaste styrelsesammanträde företagna resa till Tyskland för att närvara vid VKF:s bolagsstämma och styrelsesammanträde den 14 april i Berlin, varav det nedanstående är ett sammandrag:

Den beslutade utdelningen vore densamma som sistförflutna år och hade efter avdrag för transfereringskostnaderna redan influtit till Göteborg med kr. 2.050.000:–.

Vid därpå följande styrelsesammanträde hade de utvidgningar och omläggningar av fabrikationen diskuterats, vilka önskades av tyska myndigheter. På grund av förhandenvarande omständigheter hade verkställande direktören icke ansett, att man från SKF:s sida borde motsätta sig dessa förslag. Likväl hade han för VKF:s styrelse och bolagsledning framhållit SKF:s synpunkter, varför SKF-koncernen icke borde uppmuntra till ytterligare utvidgningar och icke med avund såge en expansion av konkurrentfabrikerna, men att, om det ändock bleve nödvändigt vidtaga ytterligare utvidgningar av VKF:s bestående fabrikation, man borde försöka få dessa förlagda till Erkner-fabrikerna.

Efter styrelsesammanträdet hade verkställande direktören deltagit i en konferens med inflytelserika tyska myndigheter samt representanter för VKF:s bolagsledning, varvid dessa frågor ingående ventilerats. De närvarande representanterna för tyska myndigheter hade visat stor förståelse för SKF:s inställning och förklarat sig villiga att, i motsats till vissa andra intressen, understödja SKF:s strävanden att i första hand förlägga eventuella utvidgningar och omläggningar till Erkner.

Vid sagda konferens hade vidare diskuterats frågan angående ytterligare maskinanskaffningar för VKF och även andra kullagerfabriker. Tidigare hade framställning gjorts om att SKF skulle förete svenska ritningar för tillverkning av SKF-maskiner i Tyskland,

Dokument nr 3
SKF:s styrelseprotokoll 1943-05-26
SKF:s arkiv

vilka även skulle levereras till konkurrentfabrikerna, och i sistnämnda fall med VKF såsom Treuhänder för SKF. Det visade sig, att de tyska myndigheterna även härutinnan hade förståelse för SKF:s tvekan att utlämna ritningar på egna specialmaskiner. Istället hade man enats om att maskiner skulle levereras från SKF till Tyskland, varvid såsom kompensation hade ställts i utsikt ökade leveranser av sådana tyska maskiner, som man i Sverige vore särskilt angelägen erhålla. Endast i ett par undantagsfall skulle ritningar utlämnas, och gällde det därvid maskintyper som för SKF kunna anses ha underordnad betydelse.

Angående villkoren för leverans av SKF-maskiner till tyska konkurrentfabriker hade SKF påfordrat betalning med 1/3 vid beställning, 1/3 vid leverans och 1/3 vid varans ankomst. Detta skulle gälla också för leveranser för VKF:s egen räkning. Dessutom hade SKF betingat sig vissa årslicenser under 10 år för leveranserna till konkurrentfabrikerna, vilka licenser sammanlagt ungefär motsvarade försäljningspriset, men medgivit, att dessa licensavgifter icke skulle behöva transfereras till Sverige så länge kriget varade. För detta medgivande skulle dock dels konkurrentfabrikerna förbinda sig att icke kopiera någon av SKF:s specialmaskiner, dels kullagerkontingenterna för 1943 omedelbart fastläggas och betalningsstillstånd garanteras, allt under förutsättning av svenska myndigheters godkännande och beviljande av exportlicenser.

Vid ifrågavarande konferens hade även bombskadeersättningsfrågan behandlats. Därvid hade ställts i utsikt, att VKF skulle behandlas på samma sätt som rent tyska företag. Efter samråd med svenske handelsattachén i Berlin, herr Nylander, hade verkställande direktören för SKF:s räkning underskrivit en förklaring till VKF-Schweinfurt. Härom hade även svenske ministern i Berlin informerats. Godkännande av förklaringen hade inhämtats från ordföranden i SKF:s styrelse, doktor Wingquist. Senare hade verkställande direktören anhållit hos statsministern, att regeringen måtte stödja bolagets ståndpunkt ifråga om direkt reglering mellan

Övervakning av härdning av rullar.

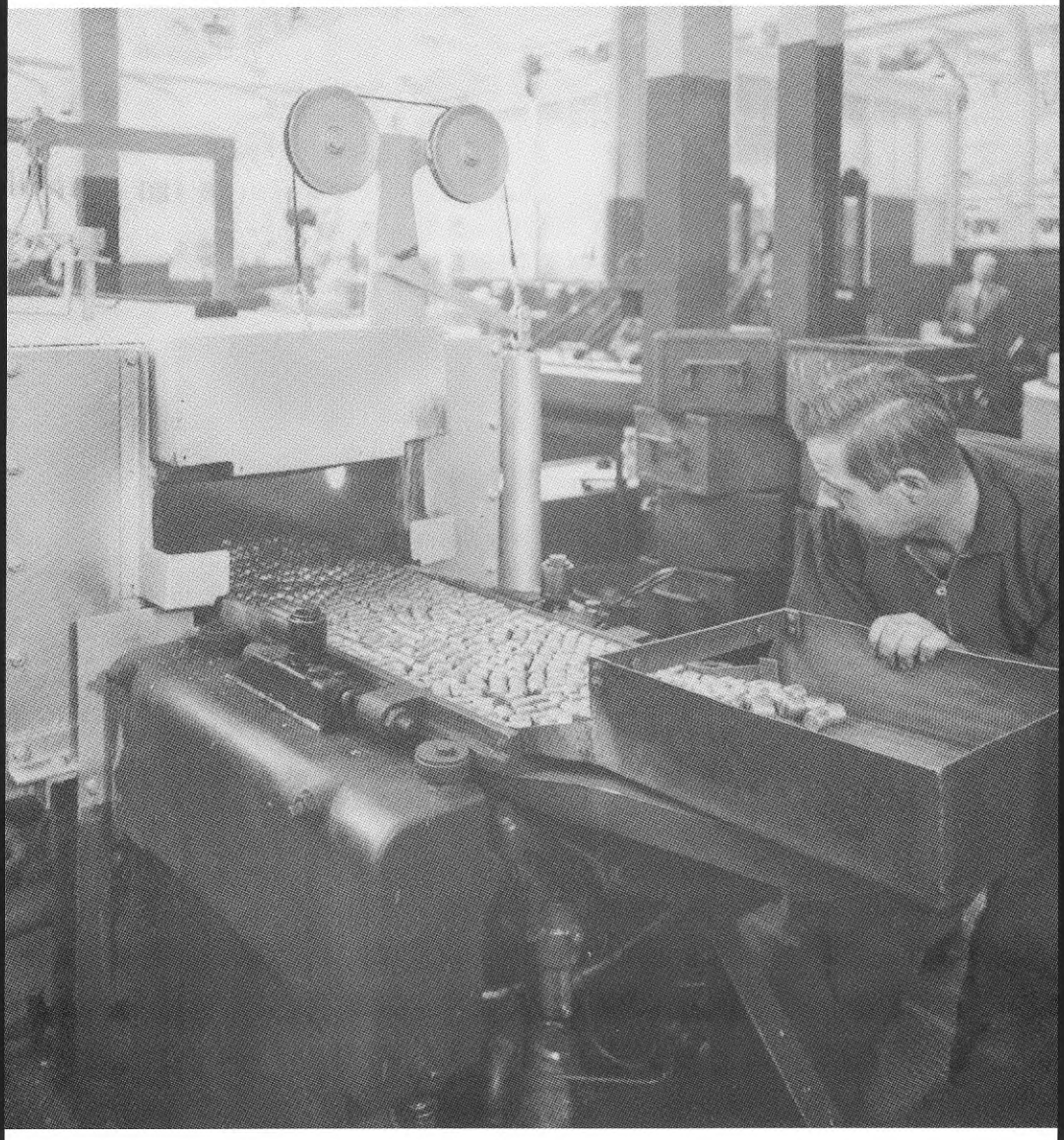

Dokument nr 3
SKF:s styrelseprotokoll 1943-05-26
SKF:s arkiv

Sverige och utlandet av bombskadeersättningar.

Verkställande direktören meddelade vidare, att fortsatta förhandlingar med samma tyska myndigheter ägt rum i Köpenhamn den 8 maj, varvid från Sverige deltagit, förutom verkställande direktören, även doktor Törnebohm och direktör Boman samt från VKF:s sida direktörerna Jürgensmeyer och Dettmann. Vid dessa förhandlingar hade de vid Berlinkonferensen uppdragna riktlinjerna bekräftats. Ett protokoll, daterat Berlin den 10 maj, hade sedermera uppsatts över Köpenhamnsförhandlingarna. Detta protokoll hade senare bekräftats av Ministerialrat Ludwig vid besök i Göteborg den 21 maj.

Angående stålkontingenter och kontingenter för leverans av gängtappar etc. förelåge inga svårigheter vare sig från tysk eller svensk sida.

Härmed och med övriga order torde bolagets fabriker i Sverige ha garanterad full sysselsättning för år 1943.

Vid konferensen i Köpenhamn hade även diskuterats vissa planer för införande av SKF axelboxar för godsvagnar å de tyska järnvägarna, varvid SKF eftersträvade godkännande av sina konstruktioner såsom standard för Europa. I denna plan räknade SKF med understöd från de svenska statsjärnvägarna, och verkställande direktören hoppades att få svenska statsjärnvägarnas hjälp för introducerandet av bolagets boxar även i en del andra för SKF viktiga länder såsom Schweiz, Frankrike, Belgien, Holland, Danmark etc.

Verkställande direktören lämnade vidare vissa meddelanden angående företagen omorganisation och rationalisering av Pürsteinfabriken, vilken fabrik av SKF-Prag överlåtits på det gamla Riebebolaget, som sedermera omdöpts till SKF Kugellagerfabrik Pürstein G.m.b.H. Detta bolag hade i detta sammanhang ökat sitt aktiekapital från RM 1 milj. till RM 2.2 milj., varav Göteborg och VKF-Schweinfurt ägde vardera hälften. Den köpeskilling, som av SKF-Prag erlagts för Pürsteinfabriken, uppginge till RM 1.961.000:–.

.....

Dokument nr 4
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt
Stockholm den 31 maj 1943.
Överlämnas av Utrikesdepartementet för kännedom till

Har delgivits:
Statsrådet Herman Eriksson
Generaldirektör S. Sahlin

Enligt uppdrag

T. Grönwall Tjf. Byråchef.

PM
angående Londonförhandlingarna.

Förhandlingsdelegerade i London ha i telegram av den 30 dennes inberättat följande:

Handelsförhandlingarna bedreves för närvarande intensivt, särskilt frågan om begränsning av den svenska exporten till "Axis Europe". Utsikterna att uppnå en lösning syntes för dagen något bättre. Då emellertid de amerikanska förhandlarna modifierade sin ståndpunkt dag från dag, tror sig delegationen först i slutet av veckan kunna avgiva en mera preciserad rapport rörande läget beträffande dessa förhandlingar.

Delegationen vore överhuvudtaget oroad av de amerikanska delegaterna och osäkerheten beträffande Washingtonmyndigheternas slutliga inställning till förhandlingsfrågorna. De delegerade ansåge det dock icke vara lämpligt, att beklaganden framfördes vare sig genom Boström eller Herschel Johnson, enär de delegerade trodde, att detta skulle kunna störa herrar Rieflers och Cummings säkerligen uppriktiga försök att härifrån utjämna svårigheterna i Washington. Ambassadören Winant kunde knappast vara till någon hjälp härvidlag, då han syntes betrakta förhandlingarna mer ur den typiskt allierade synpunkten: "Om Sverige nu icke vågar deltaga i

Dokument nr 4
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

striden för demokratien, så skall Sverige åtminstone reducera sin hjälp till demokratiens fiender."

.....

Stockholm den 31 maj 1943.

Dokument nr 5
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Stockholm den 5 juni 1943
Överlämnas av Utrikesdepartementet för strängt förtrolig kännedom till

Har delgivits:
Statsrådet Herman Eriksson
Generaldirektör Sahlin

Enligt uppdrag:

T. Grönwall
Tjf. Byråchef.

PM
angående Londonförhandlingarna.

Förhandlingsdelegerade i London hava, efter den senaste tidens intensiva underhandlingar, telegrafiskt insänt följande sammanfattande rapport över förhandlingarna i de ekonomiska frågorna:

I. Exportbegränsning 1943.
På allierat håll insisterar man på, att avtalet bör innebära en väsentlig reduktion redan 1943 av den svenska exporten till "Axis Europe", innebärande att totalexporten dit under 1943 begränsas till 860 miljoner kronor jämte siffermässigt fastställda nedskärningar av exporten av ett stort antal statistiska grupper och rubriker.

Delegationen har vägrat att acceptera detta krav under hänvisning till bestående handelsavtal och det förhållandet, att halva 1943 snart förflutit. Efter ingående överläggningar har delegationen – under framhållande att det vore att betrakta såsom de delegerades personliga förslag med förbehåll för regeringens godkännande – framfört följande förslag, som i huvudsak godkänts av de allierade delegationerna och nu underställes de brittiska och amerikanska regeringarna:

.....

Dokument nr 5
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

I avseende å kullagerexporten hade följande förslag till begränsningar framförts:

Stat.nr.	Rubrik	Exportsiffra 1944
1527	kullager och delar därtill	19.700.000
1528	rullager och delar därtill	9.300.000
1529	kulor och rullar	241.000

.....

Till förslaget hörande exportbegränsning för 1944 har delegationen gjort följande kommentarer:

.....

De största svårigheterna komme troligen att vållas av nedskärningen av kullagerexporten, varför det enligt delegationens uppfattning vore nödvändigt, att AB Svenska Kullagerfabrikens exportkapacitet i förhållande till "Axis Europe" i tid begränsades genom ryska och allierade order, något som måhända vore förenligt med bolagets egna framtidsintressen.

Stockholm den 4 juni 1943.

Dokument nr 6
UP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

BUD
Telegram i chiffer från
Kungl. Maj:ts Beskickning
i London den 8/6 1943,
kl. 21.50.
Anlände den 9/6 kl. 06.30.

905. Engelsmännen överväga order till SKF för leverans 1944 för sammanlagt högst 2 miljoner pund och torde redan nu komma att upptaga diskussion härom med bolagets representant i England. Då avsikten med detta köp skulle vara att därigenom underlätta för oss tillämpningen av den föreslagna exportbegränsningen till Tyskland, tillåter jag mig att föreslå, att Hamberg nu tillsäges, att innan dessa ek order sanktioneras av handelskommissionen måste uppgörelse träffas med SKF angående dess offerter på Tyskland för 1944, varvid givetvis även måste beaktas vid årsskiftet utstående rester av 1943 års kontrakt. Måhända kan samma procedur tillämpas beträffande eventuella ryska order SKF för 1944.
Från Hägglöf.

Swedish Minister

Dokument nr 7
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Göteborg den 9 juli 1943.

AKTIEBOLAGET
SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
VERKSTÄLLANDE DIREKTÖREN
Hbg/SW
FÖRTROLIGT!

Herr Utrikesrådet Gunnar Hägglöf
Kungl. Utrikes Departementet
STOCKHOLM.

Broder!
Jag refererar till vårt samtal i Stockholm för en vecka sedan. Jag har tyvärr av flera skäl icke kunnat besöka Dig denna vecka som avtalat var, men kommer att vara i Stockholm på måndag den 12, då jag hoppas Du kan reservera en halvtimme för mig. Jag har mottagit inbjudan till Utrikesdepartementets middag på Hasselbacken samma dag, vilken jag tacksamt accepterat.

Under tiden ha vi haft besök av chefen för British Iron and Steel Corporation i Stockholm, Mr. Waring, och även av chefen för vårt engelska bolag, direktör Siberg. Vi ha nu lyckats få vår prisfråga ordnad på ett för alla parter tillfredsställande sätt, och översänder jag till Din kännedom avskrift av vårt memorandum av den 5 juli. Som Du ser härav ha vi i detta sammanhang, med förbehåll för svenska myndigheters godkännande, accepterat en order å 1 milj. pund, motsvarande c:a 17 milj. kr., för leverans med 0.5 milj. kr. 1943, 13.5 milj. kr. 1944 och 3 milj. kr. 1945. Av tidigare bokade order å sammanlagt 10.4 milj. kr. falla leveranser på 1943 med 8 milj. kr., på 1944 med 2.4 milj. kr. Vi ha alltså sammanlagt tills dato för England bokat för leverans 1943 8.5 milj. kr., 1944 15.9 milj. kr. och 1945 3 milj. kr. Mr. Waring har vid sitt besök här sagt, att vi förmodligen kunna räkna med att erhålla ytterligare en order på 1 milj. pund, men skulle denna sak tagas upp först om 9 månader, d.v.s. i april 1944.

Dokument nr 7
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Jag hoppas att vi vid ingåendet av vår överenskommelse i enlighet med memorandum ha handlat i överensstämmelse med de önskningar, som Du gav uttryck åt under vårt senaste samtal, och vore tacksam för bekräftelse på att Kungl. Utrikesdepartementet och Statens Handelskommission godkänna överenskommelsen, så att vi kunna bekräfta till British Iron and Steel Corporation att den första ordern på 1 milj. pund accepteras och att exportlicensfrågan är klar. Jag vore tacksam om ett sådant besked adresserades till mig personligen.

Samtidigt vill jag meddela Dig, att jag studerat de av Dig gjorda förslagen och även haft tillfälle att höra vår styrelses mening. Vi äro alla av den åsikten, att det blir rätt så vanskligt att helt och hållet gå in för Din linje, och att man borde ge oss en längre övergångstid för kursändringen, detta med hänsyn till de stora engagemang och känsliga intressen som vi ha söderöver. Även de små länderna äro för oss synnerligen viktiga, och erhålla vi där synnerligen goda priser, varför en reduktion på dessa länder som Du kan förstå skulle medföra avsevärda förluster.

Jag hoppas därför att Du vid vår nästa överläggning i frågan skall vara beredd att göra vissa jämkningar uppåt, även i fråga om leveranserna under 1943, för vilka Du uppgav att vi icke borde överskrida en totalsumma av 26 milj. riksmark.

Som sagt skall jag sätta mig i förbindelse med Dig och förblir under tiden

Med bästa hälsningar
Din tillgivne
H. Hamberg (sign.)

P.S. Jag kan nämna att Mr. Waring och Mr. Siberg även placerade en order på maskiner och diverse verktyg för slutleverans i april 1944 till ett värde av Kr. 807.426:–. Även för denna beställning vore jag tack-
Bil. sam för meddelande, att exportlicenser komma att beviljas.

D.S.

Dokument nr 8
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Göteborg den 2 aug. 1943.

AKTIEBOLAGET
SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
DIREKTIONEN

Avdelningschefen Herr Rolf Sohlman
Handelsavdelningen
Kungl. Utrikesdepartementet
S t o c k h o l m

Åberopande dagens telefonsamtal, vid vilket vi erhöllo Utrikesdepartementets medgivande, att vi kunna notera order på kullager m.m. för leverans till Storbritannien, till ett belopp av 1 milj. £ St., bekräfta vi härmed de förutsättningar, under vilka detta medgivande lämnats, nämligen dels att vi beträffande exporten till vissa uppräknade länder på den europeiska kontinenten komma att följa de riktlinjer, som utförligt diskuterats mellan envoyé Hägglöf och direktör Hamberg vid deras sammanträffanden under Juli månad samt dels att vi beträffande alla planerade leveranser till de berörda länderna komma att hålla löpande kontakt med Utrikesdepartementet.

Under den närmaste framtiden komma vi att ingående studera den leveransplan för 1944, som måste uppgöras, varefter vi skola underställa Utrikesdepartementet densamma, så att däri upptagna värdebelopp skola bli fixerade i överensstämmelse med de handelspolitiska betingelserna för varuutbytet med varje särskilt land.

För innevarande år har begränsning av våra exportleveranser, där sådana ej äro betingade av fastställda kontingenter eller beroende av kommande handelsförhandlingar, endast diskuterats rörande Stortyskland, varvid först ett belopp av RM 26.000.000 omnämnts, vilket emellertid senare av envoyé Hägglöf vid samtal med direktör Hamberg höjts till RM 28.000.000, avseende våra leveranser av

SKF Göteborgsfabriken, fasad mot Artillerigatan.

Dokument nr 8
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

kullager och rullager samt delar därtill under hela kalenderåret 1943.

Med anledning av Edert påpekande vid dagens telefonsamtal bekräfta vi, att vi komma att hålla våra leveranser vid den sålunda angivna maximisiffran. Till leveransvärdet ifråga komma dock naturligtvis vissa belopp för gjutgods, gängtappar, maskiner etc.

Högaktningsfullt

AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN

H. Boman (sign.)

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Nr 3 av 5 ex., utlämnat till utrikesrådet Hägglöf, att förvaras inlåst.

P.M. angående SKF:s leveranser under 1943 och 1944

(enligt förhandlingar i Stockholm med utrikesrådet Hägglöf den 30 juni och den 13 juli (tillsammans med herr Winther) samt den 21 juli med utrikesrådet Hägglöf och byråchefen Sohlman (tillsammans med bankdirektör Jacob Wallenberg).

Följande underlag lämnades:

Nr. 1. Uppställning daterad 10 juli över leveranser 1938–1942 och beräknade leveranser för 1943.

Nr. 2. Uppställning av den 14 juli betr. leveranser av kul- och rullager etc., beräknat för 1943, samt SKF-Göteborgs förslag för år 1944.

Nr. 3. Uppställningar, daterade 19 juli:
- a) SKF:s totalexport, exkl. maskiner och gängtappar, men inkl. gjutgods, under åren 1938 t.o.m. 1942, med prisjämförelse.
- b) SKF:s beräknade totalexport, exkl. maskiner, med prisjämförelse.

Nr. 4. Uppställning av den 20 juli, utvisande SKF-försäljningens fördelning på olika industrier och inbyggnadsområden under åren 1938 t.o.m. 1942 för de mindre europeiska länderna.

Resultatet av de förda diskussionerna sammanfattas på följande vis och är att anse som de riktlinjer, vilka vi enligt utrikesrådet Hägglöfs önskan skola försöka följa. De betingas av vissa förpliktelser, som U.D. enligt uppgift ingått, resp. överensstämma med de riktlinjer, som man från svensk sida tills vidare anser sig böra följa. Skulle avvikelser från dessa riktlinjer anses nödvändiga, erfordras U.D:s medgivande från fall till fall.

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

I. LEVERANSER UNDER 1943

SKF skall begränsa sina leveranser, som regleras över den svensk-tyska clearingen, avseende kullager och rullager samt delar därav (pos. 1527–1529) till max. RM. 28.000.000:–. (Den maximigräns av RM 26.000.000:– som fastställdes vid samtal med utrikesrådet Hägglöf den 30 juni har alltså blivit höjd med RM 2.000.000. I maximisiffran skulle icke ingå den extra kontingent på RM 1.500.000, vilken betalas direkt från Prag. Det bör klarställas, huruvida Prag-kontingenten på RM 1.500 000 kan anses gå utanför nu beviljade RM. 28.000.000:–). Leveranser av andra artiklar, såsom gjutgods, gängtappar, maskiner, stål etc., beröras icke av ovanstående begränsning. Någon begränsning för år 1943 för andra europeiska länder, även om dessa anses tillhöra axelmakterna, annat än de i eventuellt förefintliga handelsavtal fastlagda, avses icke. För sådana länder som har sin avtalsperiod icke sammanfallande med årsskiftet, . t.ex. Ungern, Slovakiet, Rumänien, Bulgarien etc. böra vi redan nu genom U.D:s försorg försöka erhålla fastläggandet av en tilläggskontingent för tiden intill den 31/12 1943.

II. LEVERANSER UNDER 1944

Man önskar följande begränsning av leveranserna till Tyskland, inkl. Österrike, Tjeckoslovakien, Jugoslavien, Polen, Ungern, Rumänien , Bulgarien, Grekland, Albanien, Finland, Grekland, Belgien, Holland, Luxemburg, Danmark, Norge och Östersjöproviserna:

För pos.	1527 – Kullager	Kr.	19.689.000:–
” ”	1528 – Rullager	”	9.338.000:–
” ”	1529 – Kulor och Rullar .	”	241.000:–
		Kr.	29.268.000:–

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Då det praktiskt taget icke är möjligt att uppdela leveranserna på ovanstående sätt, förmoda vi att U.D. icke har någonting emot att vi följa totalsumman, Kr. 29.268.000:–, i all synnerhet som vi från Schweinfurt erhållit uppgift på att deras behov för 1944 kommer att ligga mellan 40 och 50 milj. riksmark. Samtidigt ha vi hört att myndigheterna även ha inställt sig på att begära leveranser i denna utsträckning, varvid de även lära ha yttrat sig därhän, att de skulle vara villiga att för att erhålla dessa leveranser åtaga sig motleveranser av för Sverige särskilt begärliga varor.

Av ovanstående summa Kr. 29.268.000:– ha vi frihet att fördela leveranserna på följande länder upp till nedanstående belopp, och skillnaden skulle följaktligen var fri för leveranser till Stortyskland, inkl. Böhmen och Mähren.

Belgien	upp till Kr.	1.000.000:–
Holland	” ” ”	900.000:–
Slovakiet	” ” ”	500.000:–
Bulgarien	” ” ”	300.000:–
Rumänien	” ” ”	800.000:–
Ungern	” ” ”	3.000.000:–
Italien	” ” ”	500.000:–
Finland	” ” ”	900.000:–
Danmark	” ” ”	1.100.000:–
Norge	” ” ”	1.000.000:–
		Kr. 10.000.000:–

I den leveransplan för 1944 som SKF uppställer, och som kommer att underställas U.D., böra naturligtvis ovan upptagna värdebelopp fixeras i överensstämmelse med de handelspolitiska betingelserna för varuutbytet med varje särskilt land. Ovanstående begränsning avser som sagt pos. 1527, 1528 och 1529, och inräknas alltså icke häri andra artiklar, såsom gjutgods, gängtappar, maskiner, stål etc.

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Såsom skäl för ifrågavarande nedskärningar på Tyskland få vi på utrikesrådet Hägglöfs uttryckliga önskan icke angiva, att exportlicenser vägrats, utan skola vi framföra andra skäl, såsom svårigheter med material, brist på arbetskraft på grund av inkallelser samt framför allt ökade svenska statsbeställningar. U.D. önskar fortlöpande kontakt med oss i detta avseende samt över utvecklingen av våra förhandlingar med vårt tyska bolag och eventuella myndigheter.

Utrikesrådet Hägglöf ställde i utsikt större beställningar, avseende ammunition, då däremot från SKF:s sida framhölls önskvärdheten av att istället erhålla statsbeställningar på kullager och rullager, exempelvis genom uppläggandet av en slags krigsreserv för den svenska industrien. Ett snart klarläggande av denna fråga vore önskvärt, då enligt SKF:s mening endast detta argument torde ha något fog för sig vid kommande diskussioner med våra kunder söderöver.

Betr. leveranser på Tyskland under 1944 framhölls från SKF:s sida att det hade varit lämpligt att verkställa en likadan fördelning till Stortyskland som till de allierade, och att det skulle bli mycket svårt att förklara de nu önskade nedskärningarna på Tyskland, samt att vi härigenom utsatte bolaget för synnerligen stora risker med avseende på våra stora tyska intressen och investeringar. I detta sammanhang nämndes såsom en minimisiffra för våra leveranser på Stortyskland under 1944 ett belopp av RM. 20.000.000:– motsvarande 34.000.000 kronor, då däremot enligt utrikesrådet Hägglöfs riktlinjer endast ett belopp av Kr 19.268.000:– skulle kunna komma ifråga.

För att icke riskera snara drastiska åtgärder överenskoms, att vi för leveranser under första halvåret 1944 skulle kunna ställa i utsikt c:a RM 10.000.000:–, men i verkligheten leverera något mindre, t.ex. RM 8.000.000:–. Av utrikesrådet Hägglöfs resonemang framgick, att möjligheter till en viss jämkning uppåt för leveranser under andra halvåret 1944 eventuellt senare skulle uppstå, beroende på utvecklingen av det politiska läget.

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

III. LEVERANSER TILL ENGLAND

Utrikesrådet Hägglöf uppgav, att vi i kompensation för ovanstående nedskärningar skulle erhålla order från Luton å £2.000.000:–:– = 34.000.000:– kronor. Den första ordern på £1.000.000:–:– eller 17.000.000:– kronor erhölls den 5 juli, och den andra ordern på samma belopp har ställts i utsikt till april 1944. med hänsyn till dessa och redan inneliggande order skulle leveranserna till England te sig som följer:

	Leveranser Summa order Kr.	1943 Kr.	1944 Kr.	1945 Kr.
Inneliggande order 1/1 1943	10.400.000	8.000.000	2.400.000	—
Order nr 1 av den 5 juli 1943 å 1 miljon pund	17.000.000	500.000	13.500.000	3.000.000
	27.400.000	8.500.000	15.900.000	3.000.000
Order nr 2 å 1 milj. pund, väntas under april 1944	17.000.000	—	15.000.000	2.000.000
	44.400.000	8.500.000	30.900.000	5.000.000

IV. ORDER PÅ RYSSLAND

Utrikesrådet Hägglöf ställde i utsikt, förutom nyligen erhållna exporttillstånd på sammanlagt 6 milj. kr., ytterligare sådana på 6 milj. kr. eller mera, under förutsättning att uppställda riktlinjer vis-à-vis våra leveranser söderöver skulle kunna följas. Vidare ställdes i utsikt tillmötesgående ifråga om exporttillstånd för ifrågasatta maskinaffärer och leveranser av stål i enlighet med vårt brev till byråchefen Sohlman av den 26 juni 1943. Från SKF:s sida förklarades,

Dokument nr 9
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

att vi skulle önska taga ställning till ytterligare leveranser utöver då redan erhållna 6 milj. kr. på sammanlagt 6 milj. kr. kul- och rullager, så snart vi bättre kunna överblicka situationen. Emellertid erhöllo vi den 28 juli från byråchefen Sohlman det meddelandet, att han utöver redan vid föregående förhandlingar beviljade licenser för sammanlagt 6 milj. kr. till ryska handelsdelegationen utlovat leveranser för ytterligare 5 milj. kr., alltså sammanlagt 11 milj. kr. Detta ha vi accepterat, men meddelades byråchefen Sohlman att en utökning härav måste få anstå tills något senare, och att i varje fall inga löften från U.D:s sida bör givas utan vårt hörande.

Leveranssituationen med hänsyn till Ryssland är följande.

Leveranser

	Summa order Kr.	1943 Kr.	1944 Kr.	1945 Kr.
Inneliggande order 1/1 1943	510.000	510.000	—	—
Diverse order under 1943	6.000.000	2.222.000	3.778.000	—
Exportmedgivande nr 2 av den 28/7	5.000.000		5.000.000 huvudsakl. under 2:a halvåret 44	—
	11.510.000	2.732.000	8.778.000	—

V. NEUTRALA LÄNDER

Neutrala länder, såsom Schweiz, Spanien, Portugal och Turkiet, komma icke att bli föremål för några leveransrestriktioner.

Göteborg den 4 augusti 1943
Hbg (sign.)

Dokument nr 10
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 18 augusti 1943
Strängt förtroligt.
Rek.

Till Herr Direktören H. Hamberg,
A.B. Svenska Kullagerfabriken, Göteborg

I anledning av Eder skrivelse den 4 innevarande månad angående export av S.K.F.s produkter under 1943 och 1944 får jag under åberopande av överläggningar med direktör Hamberg under nästlidna juli äran meddela följande.

I. Leveranser under 1943

Det är önskvärt att leveranserna till Tyskland jämte de leveranser till andra länder än Tyskland, vilka regleras över den svensk-tyska clearingen, avseende produkter fallande under stat.nr. 1527–29 icke överstiga 26.000.000 Rmk. (i detta belopp inräknas den i Eder skrivelse, den 4 augusti omnämnda s.k. Prag-kontingenten om Rmk. 1.500.000). Under överläggningarna i juli framhöll direktör Hamberg, att det enligt hans uppfattning vore omöjligt att begränsa leveranserna vid den nyss angivna siffran, vartill från utrikesdepartementets sida genmäldes, att man i nödfall kunde tänka sig en höjning till högst 28.000.000 Rmk. Jag ber nu få bekräfta detta sistnämnda uttalande samtidigt som jag upprepar, att det från utrikesdepartementets sida är ett önskemål, att leveranserna om möjligt hållas inom den först angivna maximisiffran om 26.000.000 Rmk.

Vad angår exporten till de nordiska länderna, Balticum, Ungern, Balkanländerna, Italien och Frankrike (i den mån leveranserna till Frankrike icke betalas via den svensk-tyska clearingen) torde exportlicenser i princip kunna påräknas i den utsträckning, som de i gällande avtal fastställda kontingenterna tillåta, ehuru givetvis en

Dokument nr 10
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

nedskärning kan komma ifråga då särskilda omständigheter så föranleda (exempelvis nedskärning gentemot Italien i nu inträdda läge, nedskärning gentemot Rumänien till följd av minskade rumänska oljeleveranser). Några tilläggskontingenter för Bulgarien, Slovakien eller Rumänien äro icke att påräkna. Med Ungern torde förhandlingar komma att äga rum under nästkommande september; något uttalande beträffande storleken av kullagerkontingenten i det eventuellt kommande svensk-ungerska avtalet torde ännu icke kunna göras.

II. Leveranser under 1944

Det förutsättes att värdet av leveranserna till Tyskland (inklusive Österrike och protektoratet), Slovakien, Jugoslavien, Polen, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Grekland, Albanien, Finland, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Danmark, Norge och Balticum icke skall överstiga ett sammanlagt belopp för stat.nr. 1527–1529 om 29.268.000 kr.

Direktör Hamberg framställde under överläggningarna i juli det önskemålet, att av ovan angivna totalbelopp sammanlagt 10 miljoner kr. skulle reserveras för andra länder än Tyskland (inklusive Österrike och protektoratet). Från utrikesdepartementets sida föreligger ingen erinran häremot. Beträffande fördelningen på respektive länder av ifrågavarande belopp om 10 miljoner kr. uttalas i Eder skrivelse den 4 augusti vissa önskemål. Sedermera har under hand meddelats, att S.K.F. önskade upptaga frågan om fördelningen till förnyat övervägande och att utrikesdepartementet hade att emotse en reviderad önskelista. Departementet är gärna berett att vid kommande avtalsförhandlingar i möjligaste mån beakta S.K.F.s önskemål i ifrågavarande hänseenden.

För leveranser till Tyskland skulle följaktligen återstå ett belopp om cirka 19 miljoner kr. Det förefaller av taktiska skäl lämpligt att icke redan nu meddela tyska vederbörande denna siffra. Vid juli-

Dokument nr 10
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

överläggningarna dryftades lämpligheten av att för första halvåret 1944 ställa i utsikt leveranser till ett belopp av cirka 10 miljoner Rmk, varvid emellertid förutsattes, att de faktiska leveranserna bliva väsentligt lägre, allra högst 8 miljoner Rmk. Vid fortsatta överläggningar mellan utrikes- och handelsdepartementen hava vi emellertid numera kommit till den uppfattningen, att det i betraktande av den för hela år 1944 angivna siffran icke är tillrådligt att för första halvåret ens preliminärt angiva en så hög siffra som 10 miljoner Rmk. Vi skulle istället anse en siffra om högst 8 miljoner Rmk. vara lämplig, varvid förutsattes att under första halvårets

Harald Hamberg, SKF:s verkställande direktör 1941–1953.

Dokument nr 10
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

lopp alla möjligheter tillvaratagas för att nedbringa de faktiska leveranserna till omkring 6 miljoner Rmk.

Det är icke möjligt att nu uttala sig om de eventuella möjligheterna att under loppet av andra halvåret 1944 överskrida den ovan för hela år 1944 angivna maximisiffran om cirka 19 miljoner kr. Tvärtom torde man tillsvidare böra utgå från att sådana möjligheter icke föreligga.

Under överläggningarna i juli framhölls från utrikesdepartementets sida, att det ur departementets synpunkt vore synnerligen önskvärt, att ovan angivna begränsningar kunde genomföras under samarbete mellan S.K.F. och departementet. Särskilt när det gäller exporten till Tyskland torde det sålunda vara viktigt att icke angiva

Gunnar Hägglöf, chef för UDs handelsavdelning. (Bild från Boheman E., På vakt, Kabinettssekreterare under andra världskriget, Norstedts förlag)

vägran av exportlicens såsom motiv för begränsningen, utan att i stället åberopa sådana skäl som svårigheter med material, brist på arbetskraft på grund av inkallelser samt ökade svenska beställningar, bl.a., i den mån sådana kunna erhållas, statsbeställningar. Utrikesdepartementet önskar gärna bliva fortlöpande underrättat rörande utvecklingen av S.K.F.s förhandlingar med myndigheter och företag i respektive länder.

Utrikesdepartementet har med vederbörande svenska myndigheter upptagit frågan om möjligheten av ökade svenska statsbeställningar hos S.K.F. Departementet kommer att så snart som möjligt lämna besked härutinnan.

III. Leveranser till Storbritannien

Under överläggningar i London under sistlidna maj och juni månader med amerikanska och brittiska vederbörande framhölls från svensk sida, att den svenska strävan att genomföra större spridning av kullagerexporten icke kunde uppnås enbart genom en begränsning av leveranserna till ovan nämnda länder utan självfallet även förutsatte ökade inköp bl.a. från amerikanskt respektive brittiskt håll. De amerikanska ombuden svarade sedermera, att de från vederbörande myndigheter i Washington erhållit besked, att intet intresse förelåge för sådana ökade inköp. Från brittisk sida lämnades däremot det beskedet, att man vore villig att hos S.K.F. placera nya order till ett sammanlagt belopp om 2.000.000 £. Det framgick av sedermera lämnade underhandsmeddelanden, att man hade för avsikt att först placera en order om 1.000.000 £ och att man därefter komme att överväga lämplig tidpunkt för placerandet av order för ytterligare 1.000.000 £.

IV. Leveranser till Sovjetunionen

Byråchefen Sohlmans meddelande, att utrikesdepartementet utlo-

Dokument nr 10
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

vat härvarande sovjetryska handelsdelegation exportlicenser för leverans av kul- och rullager om sammanlagt 11 miljoner kr., bekräftas härmed.

Vid tidigare överläggningar med Eder hade vi fått intrycket, att S.K.F. vore intresserat av att erhålla exportlicenser för relativt betydande leveranser till Sovjetunionen. Av den sista överläggningen med direktör Hamberg under nästlidna juli syntes emellertid framgå, att S.K.F. i varje fall numera hyser viss tveksamhet beträffande önskvärdheten ur bolagets synpunkt av sådana leveranser. Jag vore tacksam för ett klargörande uttalande på denna punkt, detta särskilt med tanke på möjligheten av eventuella handelsförhandlingar med Sovjetunionen i framtiden.

V. Neutrala länder

Prövning av ansökningar om licens för export till Portugal, Schweiz, Spanien och Turkiet kommer att tillsvidare äga rum i enlighet med samma principer som hittills.

/u./ G. Hägglöf

Dokument nr 11
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET
ang. kullagerexporten.

Stockholm den 27 augusti 1943
Strängt förtroligt

Broder,

Den besvärligaste punkten i hela vårt avtal med västmakterna är väl begränsningen av kullagerexporten. På handelsministerns uppdrag har jag fört långa och rätt besvärliga överläggningar med direktören Hamberg för att komma fram till en aktionsplan, som av bolagets direktion kunde följas vid deras egna överläggningar med kunderna på kontinenten. Resultatet av överläggningarna har sammanfattats i en av handelsministern godkänd skrivelse till direktören Hamberg den 18 innevarande månad. Vid samtal med Hamberg innevarande vecka har denne förklarat sig villig att medverka vid genomförandet av den i skrivelsen angivna exportplanen.

Jag ber nu att härjämte i avskrift få överlämna ifrågavarande skrivelse. Ämnet är ju av så pass ömtålig natur, att det väl knappast är lämpligt att delgiva skrivelsen ens med personalen på handelskommissionen annat än i den mån detta är oundgängligen nödvändigt för exportlicensarbetet.

Hägglöf

Herr Generaldirektören Sahlin,
Statens Handelskommission,
Stockholm.

Dokument nr 12
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET
ang. kullagerexport.

Stockholm den 31 augusti 1943

Strängt förtroligt

Broder,

Vid vårt samtal den 25 innevarande månad meddelade Du, att S.K.F. nu komme att i underhandlingar med kunderna på kontinenten följa de riktlinjer, som vi tidigare diskuterat och som sammanfattats i mitt brev den 18 dennes. Du upplyste emellertid samtidigt, att Du vid samtal, som förts med en tysk delegation, innan Du kunnat taga del av mitt sistnämnda brev, angivit S.K.F:s möjligheter att under första halvåret 1944 till Tyskland leverera kul- och rullager (stat. nr. 1527–29) till sammanlagt omkring 10 miljoner Rmk.

Du hemställde vidare om besked rörande utrikesdepartementets inställning till följande förslag, som framförts av ifrågavarande tyska delegation.

a) Höjning av S.K.F:s leveranser av kullagerstål till Tyskland från för närvarande 1.350 ton i månaden till 2.150 ton i månaden, vilken höjning emellertid icke komme att kunna tillämpas förrän från november 1943.
b) Leverans till Tyskland av 3.500 ton rör.
c) Leverans till Tyskland av kullagermaskiner till ett sammanlagt värde av 2,5 miljoner kr., varav hälften kunde beräknas komma att levereras under andra halvåret 1944 och återstoden under 1945.

Herr Direktören Hamberg
A/B Svenska Kullagerfabriken,
G ö t e b o r g

Dokument nr 12
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Till svar ber jag få meddela, att utrikesdepartementet icke har invändning mot att S.K.F. gentemot tyska vederbörande förklarar sig beredd att

a) från och med januari 1944 höja de månatliga leveranserna av kullagerstål från 1.350 till 2.150 ton och
b) under 1944 leverera en kvantitet om 3.500 ton rör.

Härvid förutsättes att i den mån leveranserna under a) och b) komma till stånd, S.K.F. begagnar detta för att minska leveranserna av kul- och rullager (stat. nr. 1527–29), så att desamma under första halvåret 1944 icke överstiga ett värde av 6–7 miljoner Rmk.

Vid lämnande av besked rörande leveransmöjligheterna under a) och b) torde emellertid böra göras förbehåll för de svenska myndigheternas ställningstagande. De ifrågasatta svenska leveranserna komma ju att ingå i den svenska exportprestationen under 1944, för vilket år något handelsavtal ännu ej träffats. De svenska myndigheterna kunna givetvis icke utlova exportlicenser, innan de tyska motprestationerna under 1944 avgivits och övriga villkor fixerats i ett kommande avtal. Möjligt är ju dessutom att industrikommissionen kan hava särskilda önskemål beträffande fördelningen av 1944 års svenska stålkontingent mellan olika svenska verk.

Beträffande Din fråga under c) ovan föreligger intet hinder från utrikesdepartementets sida, att S.K.F. erbjuder leverans av kullagermaskiner till ett värde av 2,5 miljoner kr., under förutsättning att leveransens huvuddel (minst 75 %) effektueras först under 1945.

Vid vårt samtal nämnde Du slutligen, att S.K.F. eventuellt vore intresserad av att minska leveranserna under 1944 av kul- och rullager (stat. nr. 1527–29) till andra begränsningsländer än Tyskland under den i mitt brev den 18 innevarande månad angivna globalkontingenten om 10 miljoner kr. i syfte att därigenom vinna motsvarande ökning av utrymmet för leveranserna under 1944 till Tyskland. Utrikesdepartementet är gärna berett att i den mån de

Dokument nr 12
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

handelspolitiska förbindelserna med respektive länder göra detta möjligt medverka till en sådan överflyttning. Vi lära ju få anledning att tid efter annan diskutera storleken av kullagerkontingenterna på ifrågakommande länder i den mån förhandlingar rörande exporten under 1944 komma att upptagas med respektive länder.

Hägglöf

Dokument nr 13
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1943-10-18
SKF:s arkiv

.....

Sedan det senaste styrelsesammanträdet har bolaget av bekanta skäl nödgats göra en omkastning i sin leveranspolitik angående kul- och rullager och delar därav. Verkningarna härav komma att synas utåt först omkring årsskiftet. Den tvära omkastningen, som enligt vår mening hade kunnat göras mycket smidigare, om vi blivit tillfrågade, kommer att vålla oss avsevärt besvär med hänsyn till vår produktionsplanering och torde även komma att medföra risker för bolagets good-will och finansiella intressen på kontinenten. I stort sett kommer den oss föreskrivna politiken att gå ut på en uppbromsning redan detta år av leveranserna till länder innanför spärren, med undantag för de neutrala länderna, samt en radikal nedskärning för år 1944. Som kompensation ställes i utsikt ökade leveranser till länder utanför spärren. Detta betyder ett kännbart ingrepp i vår självbestämmanderätt, och vad värre är, det kommer säkert att av våra avnämare på kontinenten tolkas såsom bristande vilja från vår sida, utan att vi ha någon chans att förklara förhållandet.

II. Tyskland.
Under de senaste månaderna ha beträffande våra tyska affärer ett flertal överläggningar ägt rum dels med svenska myndigheter, dels med flera representanter för vårt tyska bolag ävensom med representanter för tyska myndigheter.

Läget för dagen är:

a) Betr. kul- och rullager. – Mot önskade leveranser under år 1943, för vilka betalningstillstånd fast utlovats till ett värde av 36 miljoner RM, få vi leverera kul- och rullager upp till ett belopp av max. 28 miljoner RM, så att vi med leveranser av gjutgods för cirka 2

Dokument nr 13
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1943-10-18
SKF:s arkiv

miljoner RM skulle komma upp i ett totalbelopp av 30 miljoner RM.

För år 1944 har från tysk sida nämnts ett behov av 40 à 50 miljoner RM, och komma vid handelsförhandlingarna från tysk sida enligt uppgift att göras gällande leveransanspråk på minst 36 miljoner RM. Häremot ha vi för dagen till vårt förfogande ett belopp av c:a 12 miljoner RM för hela året för kul- och rullager, vartill kommer eventuella leveranser av gjutgods för 2 à 4 miljoner RM, d.v.s. sammanlagt 14 à 16 miljoner RM. Detta skulle alltså betyda en nedskärning av i runt tal 50 %. Vi ha ansett det klokt att vid delgivandet av våra leveransmöjligheter för första halvåret ställa i utsikt 10 miljoner RM. Från tysk sida har förklarats, att dessa kvantiteter äro absolut otillräckliga.

.....

Dokument nr 14
FRUS 1943 s. 817–819

740.00112 European War 1939/9621: Telegram
The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State

LONDON, November 13, 1943–8 p.m.
[Received 9:37 p.m.]

7930. Personal for Secretary, Under Secretary[6] and Stone, FEA, from Riefler.[7] Reference Department's 6734, October 27, midnight, and Embassy's 7595, November 2.[8] There follows the substance of a memorandum given Embassy on most recent Anglo-American and British activity to assure that Germans do not make up for losses in production of bearings brought about by our air raids through purchases in neutral countries. Inasmuch as Swedish Government actively abetted preemptive contracts in Sweden, Department and FEA will thoroughly understand why this report must be given minimum distribution in Washington, and be treated with utmost secrecy. Embassy is giving copies of report to Military Attaché[9] and G-2 ETOUSA.[10] Memorandum follows:

> Ministry of Economic Warfare has attached during last 2 years greatest importance to German ball-bearing supplies being reduced, for which destruction of Schweinfurt is first essential step. It became apparent this summer that Eighth Air Force would carry out such a raid, and then steps were taken in order to make certain that enemy could not replace losses by placing in Switzerland and Sweden additional orders. During May and June this year a Swedish trade delegation was

---

6 Edward R. Stettinius, Jr.
7 Winfield W. Riefler, Special Assistant for Economic Warfare to the Ambassador in the United Kingdom, with the rank of Minister.
8 Neither printed.
9 Brig. Gen. Paul E. Peabody.
10 Intelligence Organization, European Theater of Operations, United States Army.

in London to negotiate with American Embassy and MEW.[11] Notwithstanding strong pressure, this delegation refused to agree to undertakings which would restrict during 1943 exports to Axis countries of ball and roller bearings. For 1944, however, they have agreed to accept following restrictions on exports to all Axis countries:

(Title) Limitation to [*of?*] Ball and Roller Bearing Exports to all Axis Europe including Italy.

Read in three columns. Commodities; 1944 limitation; 1942 exports (all figures in thousands of Swedish crowns). Ball bearings, 19, 689; 31,062; roller bearings, 9,338; 20,550; balls and rollers, 241; 343.

It was necessary to deal directly with SKF[12] inasmuch as Swedish delegation was reluctant to agree to accept restrictions to be imposed by the Government during 1943. Such an arrangement became urgent subsequent to raids on Stuttgart during spring by RAF,[13] which resulted in local ball-bearing factories of SKF (Norund), being damaged. At that time London learned that endeavors were being made by Germans to place additional orders with SKF in Sweden. British orders, therefore, had to be placed with minimum delay. Because in June weather over North Sea was perfect, and because German fighters would with virtual certainty shoot down ordinary civilian aircraft, two experts on ball bearings, who were sent to Sweden for this purpose, were flown there in mosquitos bomb racks. Never before had passengers traveled that way. The experts were successful in placing orders worth 1,000,000 pounds sterling while there. This sum is in addition to large orders SKF had previously received from British Government. Due to very large reserve manufacturing capacity which Swedes have, a manoeuvre of this order could not possibly have tied up standard type ball-bearing production, therefore, purchases by British were concentrated in preempting smaller bearings of type used in aero en-

[11] See pp. 755–781, *passim*.

[12] Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken, a major Swedish ball and roller bearing corporation with holdings in a number of countries; its main offices are located in Gothenburg, Sweden.

[13] British Royal Air Force.

Dokument nr 14
FRUS 1943 s. 817–819

gines, instruments and aircraft controls, and on as large a possible range of special heavy types used in aero engines (e.g., spherical bearings for aero crankshafts) and tanks. MEW is satisfied that Germans cannot possibly appreciably increase purchases of types of this order before late summer next year. In fact subsequent to Schweinfurt's first raid, when Germans attempted to make such purchases, somewhat bitter complaints came from SKF for firm found itself compelled to refuse orders from Germany which were offered at a considerably higher price range than those which had been accepted from British by them.

In Switzerland output of ball and roller bearings is smaller to quite some extent than production in Sweden. Anglo-American-Swiss agreement for 1943,[14] however, restricts Swiss steel ball and roller bearing export for rest of this year in following manner: between August 1 and December 31 to Germany to 33 1/3 % of 42 exports by value that is Swiss francs 2,367,000; to other Axis countries between July 1 and December 31, 1943, (allowance yet to be made for Italy), to 50 % of exports in 1942 that is Swiss francs 682,000. It is our expectation that Government of Switzerland will accept agreement of similar nature covering 1944 with this difference, that American and British negotiators will do their utmost to achieve limitations of a more drastic nature.

Subsequent to first, not very successful, Schweinfurt raid in middle August, it is learned that Germans made during September repeated attempts to place bearing orders with leading firm in Switzerland (SRO in Zurich), and that these orders were essentially for aircraft industry requirements. Swiss company has refused all of these orders.

Swiss-Swedish supplies taken together represented approximately 7+% of German Europe's total requirements in the past, according to estimates made in London. *End of memorandum.*

In an annex to memorandum, MEW states that examination of a provisional nature of result of October 15 Schweinfurt raid shows:

[14] For text of Anglo-American-Swiss War Trade Agreement, effected by an exchange of letters dated December 19, 1943, see pp. 888–892

Dokument nr 14
FRUS 1943 s. 817–819

That UKF Werk 1 sustained heavy damage in stores and assembly shops. UKF Werk 2 all departments sustained very heavy damage; Kengelfischer subsidiary buildings, but not main producing shops, sustained considerable damage.

It is concluded here on rough computation that whole Axis Europe lost approximately 1 month's supply of ball bearings, because of production delays arising from this. Should decision be taken that Schweinfurt works should be dispersed, a larger loss will be sustained. On assumption that loss is spread over period of 6 months the result will be during such a period approximately 15 % to 20% reduction in ball-bearing supplies of Axis. Since then there has been an extension of attack to Italy to two Riv (Fiat) factories. Evidence subsequent to Schweinfurt attacks points to enemy's more intensive utilization of these plants and that attempt may be made to cover approximately one-twentieth of total Axis requirements there. It is believed in London that attacks in Italy have been successful, although details of damage have not yet been received here. [Riefler.]

WINANT

Dokument nr 15
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Brusewitz/AH 2 bil.
Stockholm den 20 december 1943
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till .....

H. Eriksson
Sahlin, H.K.
Schwartz, I.K.
Richert, Berlin
Prytz, London
Boström, Wash.
Excellensen vidit.

(u) Ihre

Strängt förtroligt.

P.M.
över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna torsdagen den 16 december 1943 kl. 11.
(Nr. 9)

Närvarande: Samma som vid föregående sammanträde jämte å ömse sidor sakkunniga beträffande kol och koks samt handelsjärn.

1. De svenska leveranserna av kul- och rullager under 1944.
Som svar på den från tysk sida vid föregående sammanträde framställda förfrågan angående storleken av kontingenten för kul- och rullager under andra halvåret 1944 framförde hr Hägglöf i stort sett följande.

Den svenska regeringskommissionen hade ju redan i begynnelsen av höstförhandlingarna beträffande 1944 års avtal meddelat, att det vore nödvändigt räkna med en minskning i avseende å A/B Svenska Kullagerfabrikens leveranser till Tyskland under nästkommande år. Som den tyska regeringskommissionen redan torde hava

Dokument nr 15
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

observerat under innevarande år, hade de planerade leveranserna för 1943 på grund av arbetarbrist icke kunnat i sin helhet genomföras. För år 1944 hade S.K.F. slutit betydande avtal med den svenska staten. Därutöver hade S.K.F., som ju hade en traditionell betydande export, också i viss omfattning accepterat utländska beställningar. Såsom utrikesministern framhållit i sitt uttalande sistlidna lördag, ansåge ju den svenska regeringen, att det vore särskilt viktigt, att de svenska exportindustrierna planmässigt inriktade sitt arbete på att efter kriget återerövra sina skilda marknader. Den svenska industrien hade därför i fullt samförstånd med landets regering reserverat en del av sin kapacitet i dylikt syfte för att bl.a. tillverka varor, som skulle tjäna till att återuppbygga de skilda dotterbolagens nu mer eller mindre uttömda lager.

I beaktande av dessa omständigheter vore det ju tämligen svårt att nämna en maximalsiffra för de leveranser av kul- och rullager, som kunde verkställas till Tyskland under nästkommande år. Hr Hägglöf hade därför vid novemberförhandlingarna inskränkt sig till att endast säga, att det vore nödvändigt verkställa vissa reduktioner i avseende å de under senaste år rekordartat ökade leveranserna till Tyskland av S.K.F.-produkter. Skulle man å svensk sida bliva nödsakad nämna en siffra för leveranserna under hela år 1944, komme denna siffra att bliva låg. Emellertid kunde man nämna en tämligen gynnsam siffra för första halvåret, 8 miljoner RM, för "S.K.F.-produkter enligt hittillsvarande fördelning".

Från tysk sida hade uttalats ett önskemål att erhålla en uppgift avseende hela nästkommande år. Den svenska regeringskommissionen hade av de tyska uttalandena i ämnet förstått, att detta spörsmål tillmättes särskild betydelse, varför man nu i samråd med respektive kommissioner verkställt ett försök att göra en beräkning beträffande de möjliga leveranserna för hela år 1944. Självfallet hade man därvid jämväl inhämtat direktör Hambergs uppfattning. Såsom vore tyska vederbörande bekant, vore emellertid direktör Hamberg av naturliga skäl mycket angelägen att en tämligen hög

Dokument nr 15
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

export komme till stånd, varför han måhända i tidigare sammanhang lämnat uppgifter, vilka icke i sin helhet kunde accepteras av vederbörande svenska myndigheter. De svenska myndigheterna hade å andra sidan icke varit överdrivet försiktiga i sina beräkningar, och de siffror, som man nu komme att framlägga, måste därför betraktas såsom definitiva maximalsiffror.

Hittills hade regeringskommissionerna fört diskussioner beträffande "S.K.F.-produkter enligt hittillsvarande fördelning" såsom ett enhetsbegrepp. Den första fråga, som nu finge diskuteras, vore att närmare definiera vilka produkter, som härmed avsåges. Därest S.K.F:s leveranser under de senaste två åren analyserades, funne man, att det vore fråga om dels kul- och rullager i egentlig mening samt delar därtill, dels ock tillbehör därtill. För S.K.F. vore det av betydelse, att man skilde på dessa saker, då bolaget i sin produktion gjorde åtskillnad mellan kul- och rullager å ena sidan samt delar och tillbehör å den andra. Den tyska valutakontingenten för importen av S.K.F.-produkter omfattade, såvitt vore den svenska regeringskommissionen bekant, båda dessa kategorier och hade till cirka 90 % utnyttjats för import av kul- och rullager i egentlig bemärkelse samt delar därtill samt till 10 % för import av kåpor etc., d.v.s. skilda tillbehör.

Man vore nu å svensk sida i tillfälle att för hela år 1944 ställa i utsikt leveranser av "S.K.F.-produkter enligt hittillsvarande fördelning" intill ett värde av 15 miljoner RM. Detta innebure leveranser av kul- och rullager i egentlig bemärkelse samt delar därtill till 90 % av beloppet samt tillbehör till 10 % av detsamma. Vid denna kalkyl vore leveranssvårigheterna primärt anknutna till leveranserna av kul- och rullager samt delar därtill. För denna kategori vore en utökning utöver förenämnda siffra (90 % av 15 miljoner RM) icke möjlig. Däremot vore produktionsförhållandena för tillbehören något gynnsammare, varför från S.K.F:s sida framförts förslag, att man skulle uppdela den hittillsvarande valutakontingenten för S.K.F.-produkter för att uppnå högsta möjliga tal. De svenska myn-

Dokument nr 15
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

digheterna vore i tillfälle att biträda detta förslag och hade därvid kommit till följande siffror.

1) Kul- och rullager samt delar därtill	13,5 milj. RM
2) Kåpor etc.	2,5 milj. RM
	Summa 16,0 milj. RM

Från det svenska bolagets sida hade upplysts, att de tyska köparna skulle vara särskilt intresserade av att utöka sin import av de ovan under 2) angivna tillbehören. Därför vore man i princip beredd att taga under övervägande en utökning av för dessa tillbehör angivet belopp från 2,5 till 3,5 miljoner RM. Härigenom skulle totalkontingenten komma att uppgå till 17 miljoner RM.

I anslutning härtill framhöll hr Hägglöf, att det syntes lämpligt, att regeringskommissionerna sökte skaffa sig en överblick över exporten av A/B Svenska Kullagerfabrikens skilda tillverkningar till Tyskland under 1943 respektive den planerade exporten under 1944.

Innevarande år komme sålunda S.K.F.-koncernen att leverera:

a) kul- och rullager, delar därtill samt tillbehör	30 milj. RM
b) kullagerstål	8 milj. RM
c) maskiner	1 milj. RM
	Summa 39 milj. RM

För 1944 innebure det svenska exportanbudet följande i avseende å S.K.F:s skilda tillverkningar:

a) kul- och rullager, delar därtill samt tillbehör (därav kåpor etc. 3,5 milj. RM)	17 milj. RM
b) kullagerstål och kullagerrör	ca 15 milj. RM
c) maskiner	ca 2 milj. RM
	Summa 34 milj. RM

Dokument nr 15
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

Ministerialdirektören Walter förklarade, att den tyska regeringskommissionen under förhandenvarande omständigheter icke ansåge sig vara i tillfälle att upptaga någon diskussion i ämnet utan komme att underställa den tyska riksregeringen det svenska förslaget på denna punkt.

Ministerialrådet Ludwig anmärkte till vad som sagts, att tyska vederbörande under 1943 importerat svenskt kullagerstål jämväl från andra tillverkare än A/B Hofors Bruk. I avseende å S.K.F:s maskinleveranser önskade han fastställa, att maskinleveranser till ett värde av 1,2 milj. sv. kr., vilka kontraherats 1943 samt till en tredjedel jämväl även betalts, komme att levereras först 1944. Han hemställde därför om bekräftelse, att dessa leveranser icke innefattades i den från svensk sida angivna siffran å RM 2 miljoner för 1944 års leveranser, utan att denna siffra i sin helhet avsåge nybeställningar under nästkommande år. Från svensk sida förklarade man sig skola återkomma.

.....

Stockholm den 16 december 1943.

Dokument nr 16
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

P. M. angående samtal på U.D. i Stockholm onsdagen den 15 december 1943.

Närvarande: Envoyén Hägglöf, byråchefen Sohlman, byråchefen Ihre, sekreterare Brusewitz, bankdirektör Jacob Wallenberg och undertecknad Hamberg.

Betr. Fördelningen av exporten på axelländer under 1944.

För kul- och rullager och delar samt lösa kulor och rullar har tidigare angivits ett totalbelopp av		Kr. 29.268.000:–
varvid har angivits att under tariff nr 1527 på kullager och delar skulle komma	19.689.000:–	
under tariff nr 1528 på rullager och delar	9.338.000:–	
och under tariff nr 1529 på lösa kulor och rullar	241.000:–	Kr. 29.268.000:–

Envoyén Hägglöf hade muntligen medgivit, att SKF icke behövde innehålla denna fördelning exakt, utan att utslagsgivande vore totalsumman, d.v.s. Kr. 29.268.000:– Vid samtalet den 15 ds uppgavs, att U.D. eventuellt måste frångå detta medgivande. Däremot skulle det vara möjligt att tillåta variationer inom dessa grupper på 10 %. Undertecknad påpekade, att ett belopp av 241.000 kr. för kulor och rullar vore absolut otillfredsställande, och att det för övrigt vore praktiskt taget omöjligt att med de tusentals order som inkomma exakt innehålla ovanstående fördelning. Skulle däremot medgivandet med 10 % variationer kunna tolkas så, att vi exempelvis genom att reducera tariff nr 1527 med 10 % och lägga denna skillnad på de andra två tariffnumren 1528 och 1529, skulle detta underlätta behandlingen och SKF kunna gå med på denna tolkning.

Vad beträffar fördelningen av kontingenten å kr. 29.268.000:– vill SKF föreslå följande preliminära siffror, vilka kunde läggas till grund för de avtal, som U.D. kommer att ingå med länderna ifråga,

Dokument nr 16
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

varvid SKF likväl vill förbehålla sig rätten att företaga vissa förskjutningar mellan småländerna, d.v.s. med undantag av Tyskland. Vi angiva samtidigt den kontingent för gjutgods och lagerboxar, som SKF för närvarande beräknar komma i fråga för export under 1944. Kontingenter för leveranser av gängtappar av såväl kol- som snabbstål, svarvdubbar, maskiner och verktyg komma utanför dessa angivna kontingenter. SKF kommer att i vanlig ordning ingiva särskilda ansökningar om exportlicenser för dessa.

Land	Kontingent för kul- och rullager o. delar därav	Kontingent för gjutgods och lagerboxar
Stortyskland inkl. Böhmen-Mähren	22.468.000:–	6.000.000:–
Finland	700.000:–	–
Norge	900.000:–	400.000:–
Danmark	600.000:–	300.000:–
Belgien	700.000:–	200.000:–
Holland	700.000:–	300.000:–
Rumänien	800.000:–	200.000:–
Italien	–	–
Ungern	1.800.000:–	800.000:–
Slovakiet	350.000:–	150.000:–
Bulgarien	150.000:–	100.000:–
Frankrike	100.000:–	50.000:–
	Kr.29.268.000:–	Kr.8.500.000:–

Betr. Stortyskland, inkl. Böhmen-Mähren.

Vi ha noterat, att envoyén Hägglöf till den tyska delegationen uppgivit, att förutom den reduktion av våra leveranser av kul- och rullager till Tyskland, som förorsakats av arbetarsvårigheter och ökade statsbeställningar, svenska myndigheter nödgats ytterligare

Dokument nr 16
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

nedskära exportkontingenten för 1944 gentemot 1943. Kontingenten för kul- och rullager och delar för 1944 har därför fastlagts till RM 13.500.000:– (motsvarande Kr. 22.468.000:–). Dessutom har utlovats leveranser av gjutgods och lagerboxar till min. 2,5 milj. RM, max. 3,5 milj. RM., beroende på vad Tyskland kan specificera som passar in i Göteborgs fabrikation.

Kontingenten för färdigvaror skulle alltså		
för 1944 komma upp i maximum	RM	17.000.000:–
gentemot för 1943	RM	30.000.000:–
Leveranskontingenten för stål för 1944		
har fastlagts till 30.000 ton av en totalkvantitet		
av 43.500 ton, utgörande ett värde av	RM	15.000.000:–
för 1944 gentemot	RM	8.000.000:–
för 1943.		
Angående maskiner överenskoms om en		
leveranskontingent för 1944 av	RM	2.000.000:–
gentemot c:a	RM	1.000.000:–
för 1943.		
Värdet på maskinleveranserna utgör:		
leveranser mot gamla order Kr. 746.000:–		
leveranser mot nya order Kr. 2.600.000:–		
	KR	3.346.000:–
	= RM	2.000.000:–

Vi vilja i detta sammanhang nämna, att vi från Tyskland erhållit ytterligare förfrågningar på maskiner, vilka vi emellertid kunna leverera först under 1945. Värdet på dessa eventuella leveranser under 1945 uppgår till KR 1.690.000:–
Betr. sistnämnda belopp vore vi tacksamma att erhålla meddelande, huruvida exportlicens kan ställas i utsikt.

Dokument nr 16
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Jämför man dessa siffror, skulle de sammanlagda kontingenterna på färdigvaror, stål och maskiner för 1944 utgöra RM 34.000.000:–
mot RM 39.000.000:–
under 1943.

Göteborg den 20 december 1943.
Hbg (sign.)

Dokument nr 17
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1943-12-21
SKF:s arkiv

.....

En kompensation för nedskärningen på lagerleveranserna ha tyskarna erhållit genom löfte om ökade leveranser av kullagerstål och maskiner från oss. Nedskärningen av lagerleveranserna kommer naturligtvis att bidraga till att göra vår firmas ställning ännu ömtåligare, och komma vi säkert att bli utsatta för en mycket oangenäm kritik från tyskt håll. Vi ha emellertid gjort allt vad vi ha kunnat, så att någon förebråelse i den riktningen väl knappast kan riktas mot bolagsledningen.

.....

Dokument nr 18
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

22.12 Str. förtr.
H. Eriksson, Hdep 988
(u) Hägglöf
Exp. 22.12 AH
Original se H 44 Ab

Avskrift.

AKTIEBOLAGET
SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
Verkställande direktören

Göteborg den 21 december 1943.
Strängt konfidentiellt.

Herr Envoyén Gunnar Hägglöf,
Kungl. Utrikesdepartementet,
Stockholm

– – – –

Du utlovade för några månader sedan i samband med nedskärningen av vår export söderöver viss påtryckning från U.D:s sida för att öka statens beställningar hos SKF. Vi ha emellertid tills dato icke erhållit vare sig sådana beställningar eller meddelande om att man ämnade placera några dylika.

Då jag nu tillfälligtvis råkade generaldirektör Dahlbeck i Stockholm i förra veckan, frågade jag honom om S.J. hade planer på större beställningar. Jag kunde av hans svar förstå, att S.J. vore benägna att placera större beställningar och att de på särskild förfrågan från överordnad myndighet (förmodligen kommunikationsdepartementet) lämnat en rapport i denna riktning, men sedan dess ej

Dokument nr 18
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

hört något vidare. Jag förmodar att denna förfrågan skett på Ditt initiativ.

Jag skulle nu gärna vilja höra från dig hur saken ligger till, och om vi skola avvakta en förnyad intervention från Din sida, eller om vi själva kunna bli aktiva i frågan.

(undert.) Hamberg

Dokument nr 19
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL
SVENSKA BESKICKNINGEN

Berlin, p.t. Alt Döbern,
den 22 december 1943.
Personligt och strängt förtroligt.

Broder,

Jag sammanträffade i dag med vår vän, som i går haft ett långt samtal med vederbörande, därvid följande framkommit.

Vederbörande hade varit väl insatt i frågan och deltagit i upprepade överläggningar; vid dessa hade närvarit, förutom utrikesminister von Ribbentrop, bl.a. även riksledarna Bormann och Dietrich. Alla hade varit på det klara med att Sverige nu definitivt gått in för en seger för Tysklands fiender och inrättade sig därefter; Sveriges position vore numera fullt klar. De skäl, som å svensk sida anförts för en nedskärning av den svensk-tyska handelsnivån, hade här uppfattats endast som svepskäl. Sverige hade hittills i handelspolitiskt hänseende intagit en särställning i Tyskland; ingen annan delegation hade kunnat påräkna en sådan redobogenhet till verkliga ansträngningar och uppoffringar från tysk sida som den Walterska. Ingen befogad anmärkning kunde heller från svensk sida göras mot Tysklands sätt att fullgöra sina förpliktelser på handelns område. Det hade då synts naturligt att man, inför de försäkringar som lämnats från tysk sida om villighet och förmåga att uppehålla exporten 1944 på samma nivå som hittills, å svensk sida accepterat status quo som utgångspunkt; därest under avtalstiden de tyska prestationerna skulle visa sig ej hålla vad som utlovats, hade man ju möjlighet att anpassa den svenska exporten därefter. Man vore allt-

Herr Envoyén G. Hägglöf,
Kungl. Utrikesdepartementet

Dokument nr 19
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

så här fullt på det klara med, att det varit politiska skäl som varit avgörande för den nya svenska inställningen.

Hur det nu skulle bli, kunde förväntas bli avgjort vid morgondagens sammankomst. Sagesmannen ville för egen del alls ej avvisa möjligheten av att man därvid skulle, i medvetande om att ingenting mer stode att vinna men måhända åtskilligt att förlora, acceptera den svenska ståndpunkten och göra ett avtal i enlighet därmed för att alltså av två onda ting välja det minst onda. Vederbörande hade tydligen personligen sett mycket sakligt och nyktert på problemet. Även han hade beklagat den svenska inställningen och framhållit, att vårt ställningstagande till frågan om krigets utgång vore oriktigt och för vår egen del olyckligt, men hade dock synts benägen acceptera det som ett faktum och inrätta sig därefter. Han hade också haft klart för sig, att fortsatt Göteborgstrafik vore en förutsättning för att ett avtal skulle komma till stånd. Hur tyska regeringens beslut skulle komma att utfalla, vore naturligtvis dock ännu en öppen fråga. Min vän hade emellertid fått den uppfattningen att även andra "massgebende Persönlichkeiten" vore för en accept av det svenska "anbudet".

Ja, detta är det väsentliga av vad som framkom. Då Du får läsa dessa rader, vet Du antagligen redan hur morgondagens beslut utfallit.

Man får hoppas att den minst sagt mycket ogynnsamma atmosfär, som just nu förefinnes på högsta håll med anledning av de svenska démarcherna och manifestationerna i frågan om de norska studenterna, ej skall förhindra att de förnuftigare deltagarna i rådslaget, som vilja driva ej känslopolitik utan saklig politik, skola vinna gehör!

Din tillgivne

Arvid Richert (sign.)

Dokument nr 20
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

P. M.
angående export av kullagermaskiner.

Vid samtal idag mellan Direktör Hamberg, Svenska Kullagerfabriken och herr Sohlman (i närvaro av Ståhle och Ihre) framhölls, att 1944 års export av kullagermaskiner till "Axis Europe" (i svensktyska handelsavtalet för 1944 fixerad till 2,6 milj. RM) ej finge överstiga 70 % av 1942 års utförsel, som enligt Svenska Kullagerfabrikens beräkningar uppgick till 2.805.000 kr. Utförseln till Axelländerna för 1944 måste således begränsas till 1.960.000 kronor. Avtalskontingenten till Tyskland 2,6 milj. RM (= ca 4,16 milj. kr.) måste således innefatta andra maskiner än rena kullagermaskiner till ett värde av ca 2,2 milj. kr. och verkliga kullagerdito till endast 1,96 milj. kr. Herr Hamberg sade sig vilja undersöka, om denna uppdelning icke kunde understrykas genom att Linköpings Mekaniska Verkstad levererade "andra maskiner" till icke-kullagerfabriker och S.K.F. självt stod för leveranserna av kullagermaskiner i verklig mening.

I detta sammanhang upplyste Direktör Hamberg,

att leverans av kullagermaskiner till andra Axelländer än Tyskland icke kommer ifråga samt

att S.K.F:s beställningar på kullagermaskiner utgjorde 2 milj. kr. inklusive 740.000 kr. till följd av kontrakt 1943.

Stockholm den 17 februari 1944.

Dokument nr 21
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Avskrift

Aktiebolaget
Svenska Kullagerfabriken
Verkställande direktören

Göteborg den 24 februari 1944.

Förtroligt

Herr Byråchefen Rolf Sohlman,
Kungl. Utrikesdepartementet,
STOCKHOLM.

Jag vill härmed bekräfta dagens telefonsamtal angående maskinleveranserna, nämligen att vi kunnat tillmötesgå Dina önskningar vis-à-vis begränsningen av exporten av rena kullagermaskiner under 1944 till ett kronbelopp av 1.960.000:–, för vilket belopp SKF räknar med licens. Resten av inneliggande order å maskiner, som kunna anses vara för universellt bruk, för leverans 1944, ha vi upptagit till 2.408.260:–. Dessa maskiner levereras av Lidköpings Mekaniska Verkstad till deras agent Gebrüder Loewe i Berlin. Summan av maskinleveranserna för 1944 utgör sålunda Kr. 4.368.260:– = RM 2.600.000:–.

Jag vore tacksam om Du ville informera Handelskommissionen härom, så att, i händelse en ändring av licenserna är nödvändig, de äro informerade.

Samtidigt nämnde jag, att våra affärsvänner ha ytterligare önskningar för leverans under 1945, och enligt samma uppdelningsprincip som vi tillämpat för innevarande år skulle å kullagermaskiner falla 2- à 300.000 kr. och å andra maskiner för universellt bruk, för vilka L.M.V. skulle stå som leverantörer, 900.000 à 1.000.000 kr.

Dokument nr 21
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

I detta sammanhang påpekar vår orderavdelning, att det vore synnerligen önskvärt att erhålla en större licenssumma för mätverktyg och mätapparater, stat. nr 1966. Vi ha haft en export under 1943 på c:a 108.000 kr. och skulle vilja ha en ökning av densamma för leverans 1944 till ett totalbelopp av 300.000 kr., och räkna vi för 1945 med samma belopp.

Jag har noterat att Du för närvarande icke anser Dig kunna göra några utfästelser angående licenser för 1945. Detta kommer jag att meddela till våra vänner därnere och förmodar att saken sedermera kommer att tagas upp officiellt.

(undert.) Hamberg

Dokument nr 22
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Har delgivits:

Statsrådet Herman Eriksson,
Generaldirektör Sahlin,
Bankdirektör M. Wallenberg
Bankdirektör J. Wallenberg

Stockholm den 26 februari 1944
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till

Bankdirektör M. Wallenberg
Stockholms Enskilda Bank.

Enligt uppdrag
(signatur)
Byråchef

P.M.
angående svensk-engelsk-amerikanska konversationer rörande kullagerexporten.

Sedan Utrikesdepartementet – med hänsyn till förestående exportlicensieringen av kullager för andra kvartalet – telegrafiskt anhållit om envoyén Hägglöfs uttalande rörande möjligheterna att uppnå större frihet vid fördelningen av kullagerexporten mellan respektive statiska nummer (1527, 1528 och 1529), har genom beskickningen i London ingått följande telegrafiska meddelande av den 24 februari:

Den 23 februari hade vid ett sammanträde med engelska och amerikanska vederbörande det berörda önskemålet framförts från svensk sida, varvid framhållits de praktiska svårigheterna att redan vid licensgivningen fastställa till vilket statistiskt nummer tullmyndigheterna skulle hänföra vederbörande leveranser. Det hade vidare från svensk sida framhållits, att det ur allierad synpunkt borde vara rätt likgiltigt, huruvida en leverans fölle under det ena eller det andra numret, så länge globalbegränsningen för kullager iakttoges.

Amerikanarna hade omedelbart förklarat, att man i Washington fäste det största avseende vid begränsningen per rubrik. Det visade

sig vidare, att både engelsmän och amerikanare förbereda en démarche i Stockholm, i vilken de under hänvisning till de oväntat höga siffrorna för kullagerexporten i slutet av 1943 hemställa om underhandlingar rörande gestaltningen av kullagerexporten under 1944, och varvid krav skulle framställas på största möjliga återhållsamhet under de kommande månaderna. Hela den brittisk-amerikanska argumenteringen utmynnade i frågan: funnes det något som hindrade Sverige från att koncentrera leveranserna inom ramen av den tyska årskvoten till de sista månaderna av 1944?

Från svensk sida hade man i anledning härav redogjort för utvecklingen under 1943, med framhållande av att man lyckats, att efter maj–juni-förhandlingarna pressa ned leveranserna från kontrakterade 36 miljoner riksmark till omkring 28 miljoner riksmark. Det amerikanska påståendet att Sverige ökat kullagerleveranserna på tysk begäran efter Schweinfurtraiden avvisades under hänvisning till det ovan sagda. För att pressa ned kullagersiffran 1943 hade Sverige i själva verket avböjt åtskilliga ur rent svensk, militär synpunkt mycket lockande förslag om bytesaffärer med flygmaskinsmotorer. Man hade således till fullo uppfyllt krigshandelsavtalet och kunde under inga omständigheter medgiva att 1943-års siffror gåvo anledning till additional demands.

Under den därpå följande, ingående diskussionen förklarades att engelsk-amerikanska vederbörande önskade en teknisk diskussion i Stockholm under de närmaste dagarna rörande tulltekniska olikheter beträffande de statistiska numren.

Därest det kan visas, att det ur allierad blockadsynpunkt är likgiltigt, huruvida leveranser äga rum under ena eller andra numret, och därest de allierade erhålla någon satisfaktion beträffande deras sannolika huvudönskemål, nämligen att smålagren icke undergå relativ ökning, synes det möjligt, att de allierade medgiva oss ökad frihet inom globalkontingenten.

Vidare framhåller beskickningen, att de allierade äro synnerligen angelägna, att licenser för andra kvartalet icke utfärdas före

diskussionerna i Stockholm. Härtill hade från svensk sida svarats, att man icke visste om ej licenser redan utställts, respektive hur länge det av produktionstekniska skäl vore möjligt att dröja med licensbesked.

Av diskussionen hade framgått ett intensivt allierat intresse för kullagerexportens gestaltning. Det vore därför tillrådligt att – med ändring av tidigare till SKF lämnat besked – leveranserna för första halvåret begränsades till högst hälften av årskvoten. Å allierad sida anhåller man snarast om upplysning rörande storleken av kullagerexporten under januari innevarande år.

Stockholm den 26 februari 1944.

Dokument nr 23
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 29 februari 1944
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till Bankdirektör
M. Wallenberg, Stockholms
Enskilda Bank AB.

Rolf Sohlman (sign.)

P.M.

Envoyén Hägglöf har från London meddelat, att understatssekreteraren i brittiska ministeriet för ekonomisk krigföring vid sammanträde söndagen den 27 februari redogjort för de allierades för närvarande pågående kampanj mot den tyska flygindustrien. Foot meddelade bl.a. att man hade anledning tro att kullagerfabrikerna i Schweinfurt och Steier allvarligt skadats liksom de förutvarande franska och italienska kullagerfabrikerna. De allierade staberna ägnade därför intensiv uppmärksamhet åt den tyska importen av kullager, och man ansåg, att det med tanke på en kommande invasion vore av utomordentlig vikt att den tyska importen under de närmaste månaderna reducerades till ett minimum.

Som svar hänvisade Envoyén Hägglöf till förefintliga svenska överenskommelser med de allierade respektive med Tyskland. Han underströk vidare kraftigt att den reduktion av den svenska exporten av kullager som vidtagits från det från tysk sida begärda exportvärdet på 40 milj. RM till 14,5 milj. RM betydde lika mycket som åtskilliga dyrbara bombraider. Herr Hägglöf framhöll även, att SKF i år har väsentligt större allierade order än tyska.

Under den fortsatta diskussionen sköts det allierade önskemålet om ett upphörande respektive en kraftig reduktion under de närmaste månaderna av den svenska kullagerexporten till Tyskland åt sidan. I stället koncentrerade man sig på följande tre önskemål.

1) Löpande informationer månadsvis angående storleken av den svenska kullagerexporten till Tyskland helst inom 4 veckor och i varje fall tidigare än 6 veckor efter varje månads utgång.
2) Upplysning rörande de slag av kullager som hittills kontrakterats för tysk räkning för år 1944.
3) Uppdelning av kvartalslicenserna i månadsrater. Härmed avsågs att förhindra exempelvis att större delen av andra kvartalets kvot utnyttjas under april månad.

Envoyén Hägglöf anhåller att ovanstående blir föremål för skyndsam prövning. Herr Hägglöf anser vidare önskvärt, att önskemålen under primo och tertio ovan tillmötesgås samt framkastar, att önskemålet under secundo möjligen skulle kunna utnyttjas i svenskt intresse, därest ett relativt högt belopp angives för små lager, vilket skulle kunna reduceras genom påtryckningar från de svenska myndigheternas sida. Herr Hägglöf framhåller vidare, att det vore av största värde att kunna säga, att SKF icke tänkt acceptera några större förändringar av redan placerade order. Man är nämligen i London uppenbarligen ängslig för att tyskarna skola finna ersättning för bombade specialiteter genom nya beställningar i Sverige.

Stockholm den 29 februari 1944.

Dokument nr 24
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Avskrift av telegram den 29 februari 1944
från Envoyén Hägglöf, London
till Utrikesdepartementet.

Följande är ett försök till sammanfattning av mitt allmänna intryck av anglosaxarnas inställning till nu pågående krigshandelsdiskussioner. Det framhålles, att amerikanarna för närvarande äro otillfredsställande representerade i Joint Standing Commission i London, varför närmare beskrivning av den amerikanska inställningen endast torde kunna lämnas av beskickningen i Washington.

Primo: Samtliga personer, som vi ha direkt att göra med, Selborne, Sargent, Foot och även Winnant, uttala spontant tillfredsställelse över att 1945 års överläggningar lett till positivt resultat och att många eljest möjliga friktionsanledningar undanröjts. Den allmänna inställningen i Whitehallkretsar till Sverige förefaller åtskilligt bättre än förra våren.

Secundo: Samtidigt är det tydligt, att krigshandelsavtalet alltsedan i höstas utsatts för hård kritik såsom ej nog restriktivt ej blott Washington utan även London, särskilt från inflytelserikt militärt håll. Erfarenheterna särskilt från fronten i Italien ha kommit att framstå grundlig utnötning av tyska rustningspotentialen såsom nödvändig förberedelse för en gång kommande invasion. I sammanhang med ingående kalkyler av bombningens resultat har den militära uppmärksamheten riktats mot importen av vissa key commodities. Av denna anledning göres nu påtryckningar på Spanien, Portugal, Schweiz. Staberna insistera på påtryckningar även på Sverige, vars export till Tyskland även i nu reducerat omfång anses vara utan jämförelse det viktigaste neutrala bidraget till Tysklands krigföring. För att komma förbi det faktum, att vi ha krigshandelsavtal söka nu några konstruera det obetydliga överskridandet av

Dokument nr 24
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

järnmalmssiffran 1943 såsom ett brott, som ger de allierade rätt till additional demands. More fairminded people, såsom Foot, erkänna i varje fall vid personligt samtal, att nu framförda önskemål om begränsning av järnmalm och kullager under första månaden 1944 gå utöver krigshandelsavtalet, men vädja till Sveriges intresse av snart slut på kriget respektive vårt allmänna förhållande till de allierade.

Tertio: Vår argumentering beträffande krigshandelsavtalet plus avtalet med Tyskland är givetvis mycket stark, i själva verket obekvämt stark för de brittiska och amerikanska förhandlarna. När det någon gång sagts, att amerikanarna överväga att upphäva avtalet har jag sagt mig icke kunna tro det möjligt med sådana övergrepp mot litd sust, vilket föranlett Foot att säga, att han icke heller tror det. Härtill kommer givetvis, att vi därest saken skulle tillspetsas och komma under övervägande, på högsta håll kunna räkna på beaktande av sådana politiskt viktiga synpunkter, som nödvändigheten av att Finland efter en eventuell fred med Ryssland beredes effektiv livsmedelshjälp från Sverige.

Quarto: Å andra sidan har jag icke trott det vara meningen att jag skulle, a limine, avvisa varje diskussion, utan har framgått resonemangsvis. Den skarpare argumenteringen, d.v.s. hänvisningen till dubbelsidiga avtal, har använts för bemötande av krav särskilt på begränsning av järnmalm under första kvartalet eller upphörande av kullagerexporten under andra kvartalet. Däremot synas mig de delvis rent informatoriska önskemålen angående kullagerexporten vara värda allvarligt välvilligt övervägande. Hemställer om snabbt svar.

Quinto: Foot har förtroligt upplyst, att åtskilliga parlamentsmedlemmar förfrågat sig rörande den svensk-tyska handeln. Några frågor kommo att avstyras, men förmodligen två att besvaras på tisdag, varav en avser en fråga varför icke oljetillförseln till Sverige stoppas liksom till Spanien. Foot påstår, att blockadkampanjen mot Spanien, som är särskilt populär i underhuset, kommit åtskilliga medlemmar att rikta sitt intresse mot den svenska exporten till

Dokument nr 24
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Tyskland. Förmodligen kommer Foot att bli nödsakad att antyda, att Sveriges export varit föremål för svensk-allierade diskussioner. Jag ifrågasätter, om det icke vore i Sveriges intresse att i sammanhang med Foots eventuella svar på tisdag låta de svenska tidningarna, eventuellt genom korrespondent i London och Washington begå en indiskretion genom omnämnande av att vi ha krigshandelsavtal med USA och England. Jag tror att detta kunde vara nyttigt gentemot den amerikanska och engelska opinionen. För att underlätta gentemot Tyskland kanske man kan formulera saken, så att läsarna få det intrycket att krigshandel träffats först numera, d.v.s. efter det tyska avtalet.

Sexto: Självfallet är det ytterst angeläget, att inga av Foots ovanrefererade uttalanden omnämnas gentemot de allierades representanter i Stockholm.

29.2.44

Dokument nr 25
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Telegram

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Stockholm den 2 mars 1944.

Swedish Minister,
London

Efter konferens Hamberg Jacob anledning Edra 381 och 408 bemyndigas Ni lämna följande meddelande kullagerfrågan.

Primo. Mer än 50 % totalkvantiteten kommer icke levereras första halvåret. Samma gäller Tysklands andel. För Eder personliga information. Detta innebär att Hamberg gått med på att genom faktiska leveransförseningar icke utnyttja löftet 20 % överleverans årets första sex månader. Av Handelskommissionen utställda eller för andra kvartalet skriftligen utlovade licenser summa cirka 13.230.000 återtagas däremot ej med hänsyn till av SKF redan till tyskarna lämnade meddelanden om leveransprogrammet. Exporten Tyskland första halvåret skulle sålunda hålla sig omkring 12.180.000.

Secundo. Statistik enligt Edert 408 primo kan lämnas.

Tertio. Då vi befara lämnandet av i 408 secundo avsedda uppgifter kunde leda till ur vår synpunkt icke önskvärd detaljdiskussion anse vi oss hellre böra avstå tidigare önskemål viss rörelsefrihet inom de tre rubrikernas totalsumma. SKF kommer därför att anpassa sin export till avtalssiffrorna med 10 % tolerans varför teknisk diskussion obehövlig. (Tolerans beräknas enligt besked Hägglöf-Hamberg och kan komma utnyttjas med 10 % tillägg endast n:ris 1528 1529 och sålunda med cirka 958.000 kronors avdrag 1527). För Eder information. Återtagandet av önskemålet större exportfrihet rubrikerna emellan ha vi trott kunna utnyttjas såsom en

Dokument nr 25
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

koncession med anledning av den betydelse som man från allierad sida tillmäter kullagerexporten för närvarande.

Quarto. Till svar å 408 tertio kan sägas att föreliggande leveransplan förutser i stort jämn månadsfördelning vilket SKF kommer iakttaga. Kvartalslicensers omändring månadslicenser följaktligen onödig. Till eventuella tyska önskemål om ändring i redan placerade order måste SKF givetvis inom ramen WTA taga så att säga normal hänsyn men avser bl.a. av fabrikationstekniska skäl hålla ändringarna inom rimliga gränser.

Ministry Foreign Affairs

Dokument nr 26
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 15 mars 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till

Strängt förtroligt.

P.M.
rörande kullagerexporten till Tyskland.

Sedan svar i London lämnats i kullagerexportfrågan jämlikt tidigare givna instruktioner, har envoyén Hägglöf inberättat följande.

Man synes åtminstone på brittisk sida villig erkänna, att man inom krigshandelsavtalets ram ej kan begära mer. Hr Hägglöf har det bestämda intrycket, att MEW:s ledning tacksamt erkänner den absoluta karaktären av det svenska svaret.

Den 13 mars framförde Foot följande förslag, som han betecknar såsom personligt och vars eventuella genomförande förutsätter krigskabinettets prövning, sedan den svenska inställningen inhämtats. Därest svenska regeringen skulle vilja genomföra en verkligt väsentlig minskning av kullagerleveranserna till Tyskland under de närmaste tre eller fyra månaderna (dock utan minskning av avtalade årskvantiteter), skulle man från brittisk sida vara villig att leverera ett betydande antal – eventuellt ända upp till 200 – "Spitfires" av den modell, som för närvarande begagnas av det brittiska flygvapnet. Visserligen skulle leverans ej kunna ske omedelbart, men då man kunde antaga, att överföringen av flygplanen till Sverige i alla fall skulle taga några månader i anspråk, trodde han, att dröjsmålet icke skulle spela någon roll. Hr Hägglöf har i detta sammanhang ånyo understrukit de utomordentliga svårigheter, som föreligga för att finna någon metod att utan brott mot avtalet med Tyskland nedskära kullagerleveranserna. Foot hade tänkt sig möj-

Dokument nr 26
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

ligheten av en rekvisition för trängande svenskt statsintresse av några månaders kullagerleveranser. Hr Hägglöf har därvid framhållit svårigheterna att rekvirera leveranser, när S.K.F:s kapacitet räcker att täcka både det svenska och det tyska behovet. Hr Hägglöf lovade emellertid att framföra uppslaget till Stockholm för snabb prövning.

Hr Hägglöf knyter härtill följande reflexion: en kraftig nedskärning av kullagerleveranserna skulle uppenbarligen innebära ett brott mot det svensk-tyska avtalet. Annorlunda ter sig saken, därest tyskarna eventuellt själva gjort sig skyldiga till leveransförsummelser, vilka även om de sakligt sett vore obetydliga, kunde tagas till intäkt för en nedskärning av kullagerleveranserna. Hr Hägglöf tillfogar, att ett större inköp av flygmaskiner från England i så måtto skulle erbjuda handelspolitiskt intresse, som detsamma väsentligt skulle underlätta finansieringen av brittiska inköp av cellulosa, trävaror m.m. för leverans omedelbart efter kriget.

Stockholm den 15 mars 1944.

Dokument nr 27
FRUS 1944 s. 479–481

740.00112 European War 1939/10486
The American and British Legations in Sweden to the Swedish Ministry for Foreign Affairs[58]

AIDE-MÉMOIRE

1. The Government of the United States of America and His Majesty's Government in the United Kingdom have used their best efforts to carry out their engagements under the Swedish-Anglo-American economic agreement of 1943. They expected that the Government of Sweden would strictly observe the provisions of that agreement and that there would be in consequence a marked reduction in the aid given by Sweden to their enemies. The results obtained during the last half of 1943 were not what the two Governments believe they were justified in expecting.

.....

2. Certain grievances of which the two Governments complain and in respect of which they are asking reparation are set forth below:

d) The ineffective nature of the steps taken by the Government of Sweden in pursuance of its undertakings in the so-called two point letter embodied in the 1943 economic agreement.

The marked increases in the 1943 exports to Germany, particularly of ball bearings, balls and rollers and high speed steel, have surprised and disappointed the two Governments. They would be interested to learn what steps the Swedish Government took in this connection and why those steps failed.

Moreover, in view of the great increase in the value of Swedish ex-

[58] Copy transmitted to the Department in despatch 3036, March 18, from Stockholm; received April 6.

Dokument nr 27
FRUS 1944 s. 479–481

ports to Germany in 1943 over those in 1942, especially in the last five months of 1943 as regards ball bearings (rubric 1527) and balls and rollers (rubric 1529), notwithstanding the undertakings of the Swedish Government in the so-called two point letter, the two Governments consider that they are justified in expecting that the Swedish Government will take still further steps to reduce exports in 1944 of all three balls and bearings rubrics.

.....

Stockholm, March 17, 1944

Dokument nr 28
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

London den 21 mars 1944.

Broder,

Vid samtal med den nu till London återkomne Rifler har denne givit uttryck åt i huvudsak samma synpunkter som vid samtalet med Aminoff i Washington. Rifler har sålunda utförligt uppehållit sig vid den tydligen rätt skarpa kritik som han fått emottaga i anledning av det, enligt de amerikanska militärstabernas uppfattning, allt för generösa krigshandelsavtalet med Sverige. Denna kritik hade börjat redan under sommaren 1943, med det var först under loppet av hösten, då malmexporten tog ett så oväntat stort omfång och då kullagerleveranserna undergingo en mycket uppmärksammad ökning, som kritiken utvecklade sig till en "first class crisis". Stämningen i Washington vore nu sådan att det enligt Riflers uppfattning vore nödvändigt att vidtaga åtgärder från svensk sida.

.....

Den för Rifler dominerande frågan vore exporten av kullager under de närmaste månaderna. De allierade militärstaberna vore synnerligen tillfredsställda med resultatet av de sista månadernas bombningar av kullagerfabriker i Tyskland och andra axelstater. Genom förhandlingar med Schweiz hade man förmått de schweiziska exportörerna att nedskära sina leveranser till Tyskland till praktiskt taget nollpunkten. Under sådana förhållanden hade uppmärksamheten kommit att i högsta grad koncentreras på de svenska leveranserna till Tyskland.

Jag svarade honom med den vanliga argumenteringen. Vi hade i själva verket utan ändring accepterat de från allierad sida föreslag-

Herr t.f. Avdelningschefen R. Sohlman,
Kungl. Utrikesdepartementet,
Stockholm

Dokument nr 28
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

na begränsningssiffrorna för 1944. Vi hade därefter träffat avtal med Tyskland i full överensstämmelse med det tidigare avtalet med Västmakterna. Vad man nu begärde av oss, nämligen en radikal nedskärning av exporten under de närmaste månaderna, innebure ett krav som ginge helt utanför krigshandelsavtalets ram.

Rifler sade sig utan vidare vilja medgiva att det nu framlagda allierade önskemålet vore någonting nytt, men detta hindrade icke att frågan vore av synnerligen stor betydelse för Sveriges förbindelser med Västmakterna. Han frågade om icke den svenska regeringen kunde utöva sådant tryck på S.K.F. att bolaget stoppade sina leveranser. Ty – menade han – bolaget vore ju dock icke bundet av det svensk-tyska handelsavtalet. Härtill svarade jag givetvis, att bolaget avslutit ett kontrakt inom ramen för den i handelsavtalet framställda kvoten. Rifler gick då ett steg vidare och förklarade att de allierade regeringarna säkerligen vore beredda att ersätta S.K.F. för det skadestånd som bolaget eventuellt kunde bliva ålagt att utbetala i anledning av ett kontraktsbrott. Jag svarade att det för bolaget avgörande ingalunda vore de ekonomiska synpunkterna utan helt enkelt att bolaget icke ville bryta sitt givna ord.

Jag har velat anteckna gången av vår diskussion rörande kullager, då det tydligen är detta spörsmål som för närvarande helt dominerar de allierades krigshandelsdiskussioner, och då Riflers sista uttalanden äro ganska karaktäristiska för den stämning som uppstått kring kullagerfrågan.

För järnmalmsfrågan visade Rifler ett betydligt mindre intresse. "Jag betraktar mig som en slagen man när det gäller järnmalm", sade han. "Rekordsiffran för 1943 har i alla fall förstört våra kalkyler".

Det intryck, som diskussionerna med Rifler gjort på mig, är att man åtminstone inom State Department och Riflers krets inom amerikanska blockadministeriet är fullt medveten om att de krav som nu framställas falla utanför krigshandelsavtalets ram. Jag tror å andra sidan att åtskilliga andra amerikanska instanser, särskilt

Dokument nr 28
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

vissa militärkretsar, icke hava klart för sig att den nuvarande svenska exporten till Axeleuropa äger rum inom ramen för en mellan Sverige och Västmakterna träffad överenskommelse. Det är med hänsyn härtill som jag tillåtit mig att i telegram framkasta tanken på en indiskretion i pressen varigenom krigshandelsavtalets existens skulle kunna bliva mera bekant.

Av diskussionerna med Rifler synes mig å andra sidan även framgå att de amerikanska myndigheterna åtminstone för närvarande fästa ett mycket stort avseende vid kullagerfrågan. Så som förhållandena ligga till lära vi väl få framhärda i vår vanliga argumentering, d v s hänvisning till krigshandelsavtalet plus det tyska avtalet. Synnerligen viktigt är å andra sidan att månadssiffrorna icke bliva högre än 1/12 av den överenskomna årssiffran.

Din tillgivne
Gunnar Hägglöf

Dokument nr 29
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL..
SVENSKA BESKICKNINGEN
I LONDON

27 PORTLAND PLACE
W.1.
den 22 mars 1944.
1 bil.

Broder,

I Ditt handbrev den 18 mars beklagar Du Dig över de allierades obehagliga vana att skriva noter angående frågor rörande krigshandelsavtalets tillämpning utan hänsyn till det faktum att vi upprättat J.S.C. just i syfte att hava ett särskilt forum för sådana diskussioner. Jag har vid flera tillfällen under samtal med Dingle Foot och Riefler givit uttryck åt samma uppfattning. De hava därvid enstämmigt förklarat att de visserligen äro beredda att medgiva den principiella riktigheten av mitt påpekande, men att det i praktiken vore omöjligt att hindra de militära instanserna att giva vederbörande utrikesministerier i uppdrag att verkställa démarcher direkt till svenska regeringen.

Detta är en synpunkt på saken. Jag tror emellertid att andra moment spela in. För det första äro både Foot och Riefler uppenbarligen utsatta för mycken kritik för att de varit alltför generösa gentemot Sverige. Det är mänskligt att de under sådana förhållanden icke alltid kunna eller vilja förhindra direkta démarcher; det är nog i själva verket antagligt att de gärna se att andra intressen få pröva sina krafter. För det andra förefaller det mig sannolikt att vissa instanser, särskilt i Washington, där ju personalen ständigt förändras, icke hava kännedom om krigshandelsavtalet och därför betrakta Sverige såsom tillåtet villebråd för de mest vittgående krav. Det är

Herr Kabinettssekreteraren E. Boheman,
Kungl. Utrikesdepartementet

Dokument nr 29
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

delvis av denna anledning som jag tillåtit mig ifrågasätta lämpligheten av en indiskretion i pressen, varigenom krigshandelsavtalet skulle bliva mera allmänt bekant.

Den allierade aide-mémoire av den 17 mars är givetvis såväl till ton som innehåll ett otillfredsställande dokument. Jag är i själva verket rätt överraskad över skärpan i formuleringarna. Om jag bortser från Villier's vanliga boutader och Riefler's första uttalanden efter återkomsten hit har jag under samtalen här icke hört någonting, som motsvarar den rätt översittaraktiga tonen i aide-mémoire. Såväl Foot som Riefler hava förklarat att de anse att vi i allt väsentligt uppfyllt krigshandelsavtalet, att vårt svar i kullagerfrågan innebär "a considerable effort" och att på det hela taget stämningen gentemot Sverige högst väsentligt förbättrats genom avtalets tillkomst. Samtidigt hava de – särskilt Riefler – understrukit önskvärdheten av ytterligare åtgärder till inskränkning av kullagerexporten under de närmaste månaderna, men de hava därvid medgivit att detta önskemål går utanför avtalsramen. Jag kan givetvis icke härifrån ana huruvida dolda faror lura i Washingtonadministrationens djungel; att döma av vad jag hört i London har jag intrycket att aide-mémoire kan besvaras med en viss bestämdhet.

På begäran av Sohlman i handbrev den 17 mars tillåter jag mig framföra vissa synpunkter på avfattningen av det svenska svaret. Jag har gjort detta i form av en skiss till svensk note, som jag närsluter härjämte. Såsom Du behagade finna, föreslår jag en längre inledning med redogörelse för krigshandelsavtalets förutsättningar. Anledningen är framförallt Rieflers uttalanden, i vilka han beklagar sig över Washingtonmyndigheternas oförmåga att skapa sig en helhetsbild av avtalskomplexet.

Jag ber slutligen få nämna att Mallet under sin Londonvistelse vid ett par tillfällen diskuterat dessa spörsmål med mig. Du känner ju bättre än någon annan hans ivriga sätt att argumentera. När man haft tillfälle att samtidigt höra sådana allierade representanter som Foot och Riefler dryfta dessa frågor, slår det en huru överdrivet

Dokument nr 29
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Mallet återgiver den allierade argumenteringen. Detta kan ju delvis bero på Mallets relativa obekantskap med ekonomiska frågor men sannolikt även på en viss iver att göra sig gällande i förhållande till hemmamyndigheterna. Som ett exempel kan jag nämna att jag dagen innan jag träffade Riefler hade ett samtal med Mallet, då han med våldsamhet klagade över järnmalmsexporten 1943 o.s.v. och förberedde mig på eine grausame Salbe från Rieflers sida. Jag fann emellertid Riefler vara ganska resignerad inför järnmalmsutvecklingen: "Jag vet att Ni ansträngt Er på alla möjliga sätt för att begränsa exporten, fast jag måste säga att jag i Washingtons ögon är en slagen man i järnmalmsdiskussionen."

Din tillgivne

Gunnar Hägglöf (sign.)

Dokument nr 30
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Avskrift av handbrev den 26
mars 1944 från envoyén Hägglöf
till chefen för utrikesdepartementets
handelsavdelning.

1 bil.

Sedan mitt brev till Boheman den 21 mars har jag haft ytterligare några samtal med Foot och Riefler. Allteftersom bomboffensiven mot Tyskland och särskilt mot de tyska kullagerfabrikerna intensifieras, stiger här intresset för den svenska kullagerexporten till Tyskland. "Det går numera inte en dag" – sade Riefler till mig – "utan att någon amerikansk stabsofficer kommer in i mitt rum för att tala om nödvändigheten att stoppa den svenska exporten". Mina samtal med de båda herrarna äro skäligen monotona. Jag lyssnar – för vilken gång – till deras utläggningar om de goda resultaten av bombningarna och om den minskning, som den tyska produktionen av flygplan kommer att undergå. "Ju färre tyska flygplan dess mindre blodsutgjutelse för invasionstrupperna". Exporten från Schweiz har numera – säger man – praktiskt taget upphört. Återstår exporten från Sverige. Till detta svarar jag att vi utan ändring accepterat det allierade förslaget om minskning under 1944, att denna minskning är radikal och motsvarar resultatet av åtskilliga kostbara flygraider, att vi redan gått långt utöver War Trade Agreement genom vårt löfte att begränsa exporten varje månad till en tolftedel o.s.v. Och när vi kommit så långt, frågar man om jag icke fått svar på Foots förslag om brittiska krigsmaterialleveranser såsom kompensation för en temporär minskning av kullagerexporten, vartill jag svarar att definitivt svar ännu ej föreligger, men att jag personligen har mycket svårt att se huru svenska regeringen skall kunna

Dokument nr 30
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

bryta mot avtalet med Tyskland. Och så skiljas vi åt, för att repetera samma diskussion någon dag senare.

Det är ju ganska förklarligt att när allas tankar här röra sig om invasionen och om förberedelserna för densamma – erfarenheterna från Italien hava ju icke ställt till någon bekymmerslös optimism – man då med all kraft trycker på önskemålen om ytterligare reduktion av vår krigsviktiga export. Hade vi icke krigshandelsavtalet att falla tillbaka på, vet jag icke var vi skulle hamna. Samtidigt har jag emellertid en bestämd känsla av att det icke vore psykologiskt riktigt att a limine avvisa varje diskussion under hänvisning till War Trade Agreement. Jag har därför hela tiden försökt att resonera mig fram, visserligen under skydd av krigshandelsavtalets bastioner, men i alla fall resonera mig fram utan att blankt avvisa de ofta i och

Förödelse vid SKF:s fabrik i Schweinfurt efter de allierades bombningar.

Dokument nr 30
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

för sig skäligen näsvisa allierade frågeställningarna. Man frågar om vår export till de neutrala i Europa. Man undrar – alldeles som under förhandlingarna i somras – om naturen av våra exportförpliktelser. Man tager upp frågan om mottagarna i de neutrala länderna. Man diskuterar möjligheterna av smuggling av kullager från Sverige. Jag skulle naturligtvis kunna avböja dylika diskussioner. Men jag är övertygad om att det är klokare att tålmodigt lyssna och lämna alla informationer, som vi rimligen kunna framlägga. Jag bifogar i avskrift ett brev, som jag idag lämnat Foot. Jag kan väl tänka mig att man hemma kan vara böjd att kritisera min beredvillighet

SKF:s fabrik i Cannstatt bombades också av de allierade.

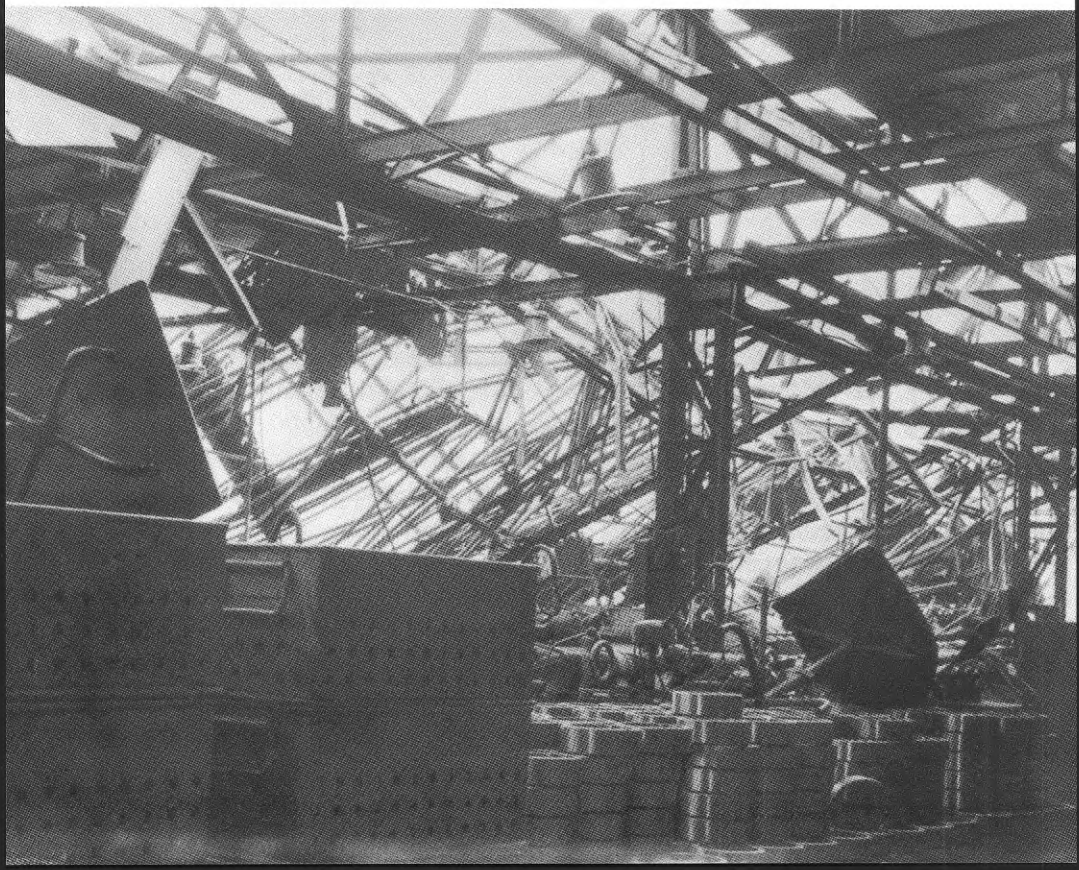

Dokument nr 30
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

att lämna alla dessa upplysningar. Men – såsom sagt – det förefaller mig klokare att hålla diskussionen flytande, att låta våra motparter syssla med alla dessa detaljer och därigen undvika en tillspetsning. Ty skulle vi blankt avvisa en diskussion under åberopande av krigshandelsavtalet kan jag väl tänka mig att de allierade skulle gå fram med andra metoder – exempelvis en högtidlig vädjan till svenska regeringen från Storbritannien och U.S.A., en vädjan byggd på allmänna talesätt långt bortom krigshandelsavtalet, och detta skulle ju betyda att diskussionen flyttades upp till krigskabinettets nivå med rätt ovissa konsekvenser. Det är då mycket bättre – tycker jag – att vinna tid genom tålmodigt diskuterande på den tekniska nivån.

Under mina två månader här har jag sett huru snabbt intresset

Taket på SKF:s fabrik i Luton kamouflerades under kriget med vägar och "träd" för att vilseleda det fientliga bombflyget.

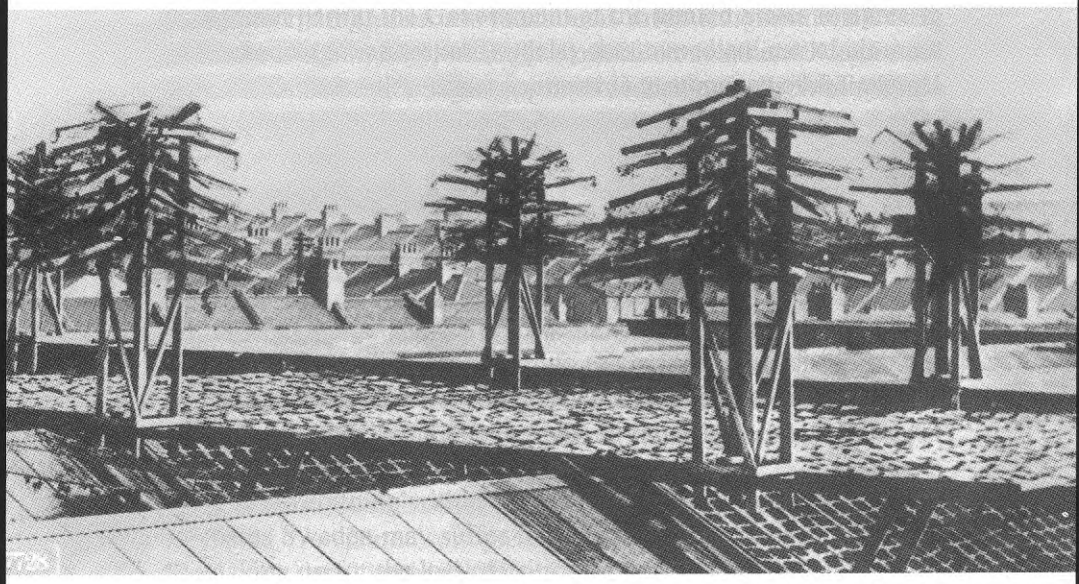

Dokument nr 30
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

förflyttas från en fråga till en annan. Till en början ägnade man åtskillig uppmärksamhet åt siffrorna från 1943. Nu betecknar både Foot och Riefler dessa spörsmål som akademiska. Typiskt är att frågan om beräkningen av reduktionen av 1943 års olika begränsningssiffror i anledning av Italiens sammanbrott numera synes vara lagd ad acta. Ingen talar om den och jag har ingen anledning att återuppväcka diskussionen. Ännu i början av mars hade jag timslånga samtal med Foot rörande järnmalm; för närvarande tycks man ha glömt bort denna för tre veckor sedan såsom "all-important" betecknade fråga. När jag kom hit förebådade man en allvarlig diskussion om transiteringen via Sundsvall, Luleå. Sedan dess har jag icke hört någonting om denna fråga. Kullagerintresset kanske är av mera permanent natur, men redan hava ju nästan två månader förflutit sedan Foot först tog upp saken med mig och vi hava ju icke hittills givit ifrån oss något – utom informationer.

Jag kan tänka mig att diskussionen kan komma att flamma upp efter hela linjen sedan utrikesdepartementet lämnat svar på den allierade noten. Det är väl också antagligt att när järnmalmsexporten kommer i gång på vårsidan, en allvarlig situation kan uppstå. Det vore – förefaller det mig – mycket önskvärt att förhindra att Luleå öppnas tidigare än förra året. Skulle icke åtgärder i detta syfte kunna vidtagas – även om detta möjligen skulle leda till ett obehagligt meningsutbyte med tyskarna?

Dokument nr 31
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-03-28
SKF:s arkiv

Rapport
för styrelsesammanträdet den 28 mars 1944.

I. Det hänvisas till:
   a) Ekonomisk översikt per den 31/12 1943 i likhet med vanlig kvartalsöversikt, men korresponderande med det officiella bokslutet med jämförelsesiffror för år 1942;
   b) Uppställning över direkta remissor under åren 1939–1943. Obs. att de minskade remitteringarna under 1942 och 1943 för Wien, Prag, Pürstein och Kattowitz sammanhänga med att importen till dessa filialer under 1942 till viss del letts över Schweinfurt och under 1943 till ännu större del letts över och betalats genom Schweinfurt. – Obs. den starkt stigande betalningskurvan för Europa, huvudsakligen det tyska gebietet. Amerika håller sig ungefär lika med något fallande tendens. – Summan för Asien, Afrika och Australien sedan 1940–41 skarpt fallande. – Summan av remitteringar från alla filialer visar en avsevärd stegring under 1943 jämfört med föregående år. – Remitteringar från kunder visa en avsevärd stegring, för vilken i första rummet Sverige svarar. – Intressanta äro inbetalningarna utöver de verkliga remitteringarna till Sonderkonto Nr. 2 under 1942 och 1943 på cirka 16,5 resp. 5,5 milj. kr., varav under 1943 effektivt influtit 16,5 milj. kr.
   c) visar fördelning av bruttovinsten, försäljningen och utdelningar från olika länder under 1943. Storleksordningen är: Nr 1 – Schweinfurt, nr 2 – Sverige, nr 3 – Argentina, nr 4 – Ungern, nr 5 – USA, nr 6 – Schweiz, nr 7 – Norge, nr 8 – Spanien, nr 9 – Holland, nr 10 – England;
   d) Orderrapport och kassarapport per den 27 mars;
   e) Sammanställning över leveransvärdena från Göteborg för år 1939, budget för 1943, de verkliga siffrorna för 1943 och budget för 1944.

Dokument nr 31
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-03-28
SKF:s arkiv

II. Bombningarna på kontinenten.

Bombningen av kullagerfabrikerna på kontinenten började under förra halvåret och blev på hösten och under den allra senaste tiden synnerligen intensiv. Så har till exempel Schweinfurt bombats 6 gånger: den 18 augusti och 14 oktober 1943, den 24 februari och den 25 februari (2 gånger) och nu sist den 23 mars. Några meddelanden angående den senaste raiden ha vi ännu icke erhållit. Ödeläggelsen i Schweinfurt har varit stor, icke blott i våra fabriker utan även i konkurrentfabrikerna, Fichtel & Sachs-Werke. Våra fabriker i Cannstatt bombades första gången i juli 1943, då jämförelsevis lindrigt, och andra gången natten mellan den 20 och 21 februari 1944, en mycket svår raid. Förmodligen har Cannstatt även blivit utsatt för ytterligare en tredje eller fjärde raid under mars, ehuru vi icke ha några tillförlitliga rapporter härom. Förödelsen i Cannstatt lär vara mycket svår. Våra fabriker i Erkner bombades första gången julafton förra året, mycket svårt, och andra gången i början av innevarande månad. Antagligt är, att Erkner även helt nyligen blivit utsatt för ett tredje anfall. Skadorna lära också där vara stora.

Av våra franska fabriker bombades Bois-Colombes den 15 september 1943; nyårsnatten 1943–44 bombades såväl Bois-Colombes som Ivry mycket svårt, då däremot våra MAB-fabriker förblivit oskadda.

Skadorna på de tyska fabrikerna och diverse konsignationslager uppskattades den 21 januari till 25 à 30 milj. RM. Sedan dess har, som ovan angivits, Schweinfurt utsatts för fyra svårartade anfall, Erkner för åtminstone ett mycket svårt anfall och Cannstatt ävenså för åtminstone ett synnerligen svårt anfall, varför man torde få räkna med en avsevärd höjning av skadebeloppet.

Angående skadorna i våra franska fabriker, så beräknas desamma till minst 150 milj. francs. Ursprungligen hade de uppskattats till 300 milj. francs.

Vad konkurrensfabrikerna beträffar, äro vi informerade att fabrikerna i Turin bombats mycket svårt två gånger, fabrikerna i Vil-

lar Perosa en gång, fabrikerna i Steyr lära ha bombats svårt den 25 februari och fabrikerna i Elberfeld ha bombats sex gånger. SRO-fabrikerna i Annecy i Frankrike lära även ha bombats ett par gånger. FAGs fabriker i Schweinfurt äro säkert minst lika illa åtgångna som våra egna. De enda fabriker av någon större betydenhet som lära ha förskonats tycks vara DKF i Leipzig, NKF i Berlin, vår egen fabrik i Pürstein och Müllers fabriker i Nürnberg. Dessa uppgifter böra behandlas med yttersta diskretion.

Vad angår frågan om ersättning, så kommer man i Tyskland att behandla våra ersättningsanspråk i samma klass som inhemska tyska fabriker, i motsats till gällande föreskrifter, d.v.s. VKF-Schweinfurt skulle kunna göra anspråk på full ersättning för lidna skador. Emellertid torde det vara högst tvivelaktigt vad dessa löften i verkligheten komma att vara värda. I Frankrike har franska staten enligt meddelande från konsul Forssius även gått med på att jämställa vårt därvarande bolag med franska bolag på grund av dess betydelse för den franska ekonomien. Återuppbyggnadskostnaderna ersättas med 70 % av de reella utgifter, som bevisligen åsamkats CAM härför. Vad beträffar den första bombningen i CAM beviljades ersättning med 100 % av skadorna. Även för en viss del av förstörda varulager beviljades ersättning med 100 %.

Enligt uppgift lära följande av våra kontor i Tyskland vara förstörda:

Leipzig,	fullkomligt förstört,	dock icke lagret,
Düsseldorf,	” ”	även lagret,
Dortmund,	” ”	lagret räddat,
Hamburg,	” ”	” ”
Mannheim,	” ”	
Essen,	” ”	

Dessa uppgifter stamma från mitten av januari, varför det är möjligt att ytterligare kontor sedan dess blivit förstörda.

Enligt uppgift skulle i Tyskland tills mitten av januari à conto

skadeersättning betalts av staten cirka 3 milj. RM. Förmodligen ha ytterligare belopp sedermera influtit.

Resultatet av bombningarna har blivit en stark nedgång av produktionen och en tillbakagång i omsättningen, varmed naturligtvis följer en försämring av våra tyska och franska bolags finansiella ställning. Som bekant har vårt bolag i Paris förra året just med tanke på eventuellt kommande skadegörelse lagt upp ett obligationslån på 50 milj. francs.

III. Diverse meddelanden från fabricerande bolag.

1) TYSKLAND. – På grund av bombningarna befinner sig vårt tyska bolag i en mycket svår situation och påyrkar ökade leveranser av lager från Sverige. Vi äro emellertid bundna av de föreskrifter vi erhållit från myndigheterna i Stockholm, vilka betyda en nedskärning med nära 50 % jämfört med förra året. Nedskärningen i våra leveranser till av Tyskland beroende länder är ännu mera skärpt än ifråga om Tyskland självt. Läget är synnerligen prekärt, och det finns inga utsikter till en förbättring av situationen, då svenska myndigheter ställa sig absolut avvisande till en höjning av kontingenterna. Bristen på lager för med sig ökad fara för uppkomsten av nya små fabriker för tillverkning av kullager. En annan olägenhet som denna brist medför är, att man alltmer försöker reducera användningen av kullager på sådana användningsområden, där man kan nöja sig med andra konstruktioner. Speciellt i Tyskland har man tillgripit åtgärder i denna riktning.

Betr. stålförsäljningen på Tyskland, så förutses för nästkommande år leveranser med totalt cirka 28.000 ton kullagerstål med ett leveransvärde av cirka 25 milj. kr. Detta innebär en ökning gentemot föregående år av cirka 12.000 ton. Exportlicenser ha ställts i utsikt för hela kvantiteten. Det är att märka, att vi lyckats ändra våra betalningsvillkor på stål därhän, att betalning skall erläggas innan stålet lämnar Sverige.

Angående maskinleveranser ha sådana kontraherats för leverans 1944 till Tyskland med i runt tal 4 milj. kr. Dessutom ha vi måst gå

Dokument nr 31
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-03-28
SKF:s arkiv

med på att ställa ritningar till vårt eget tyska bolags förfogande för tillverkning av en del specialmaskiner därstädes mot särskild betalning.

Angående personalförändringar är att meddela, att direktör Jürgensmeyer i Schweinfurt icke såsom förut ställts i utsikt blivit s.k. Ringführer för kullagerindustrien, men har han i stället fått i uppdrag att vara befullmäktigad för tyska myndigheter vid återuppbyggandet av kullagerfabrikerna i Frankrike och Italien. Fördenskull har han blivit permitterad från sin befattning hos VKF, men åtnjuter sina hittillsvarande löneförmåner. Direktör Dettmann har under tiden invalts i VKFs Vorstand i Schweinfurt.

En stor del av våra anställda i Tyskland och Frankrike ha åsamkats personliga skador. Bland svenskarna i Schweinfurt har direktör Ekberg förlorat sin bostad, då en sprängbomb fullkomligt förstörde huset där han bodde. En del av bohaget hade han förvarat på annat ställe. Direktör Ekberg har begärt att få vår hjälp för bostadsfrågans ordnande, och ha vi föreslagit honom att leverera ett trähus från Sverige, för vilket vi även ha fått exportlicens. Kostnaderna torde belöpa sig på cirka 12.000 kr. Direktör Ehn i Schweinfurt, som har ett eget hus i utkanten av staden, har även åsamkats skador och har anhållit om viss ersättning enligt brev av den 22 mars. Beträffande anställda tyska personer i ledande ställning vill jag nämna, att direktör Ayasse, som övertog min bostad i Schweinfurt, har åsamkats stora skador, även kroppsliga sådana, dock icke av allvarlig art. Dessutom har vår Berlinrepresentant, direktör Dettmann, förlorat såväl bostad som bohag.

Enligt uppgift skulle den ersättning som tyska staten betalar enskilda familjer inskränka sig till 800 RM pr person.

Enligt uppgift skulle vi ha utsikt att även i år erhålla utdelning i det tyska bolaget i samma utsträckning som hittills.

.....

Göteborg den 27 mars 1944.

Dokument nr 32
FRUS 1944 s. 482–484

740.00112 European War 1939/10470: Telegram
The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State

London, April 3, 1944 – 8 p.m.
[Received April 4 – 4:40 a.m.]

2713. From the Ambassador and Riefler. Reference Department's 1986, March 16 and Embassy's 2460, March 26 and 2329, March 22.[61]

1. Waring[62] has now arrived from Stockholm and we have examined the ball-bearing problem with him. We have seen Stockholm's 1054, March 28 to the Department[63] and have taken the contents into account. There have also been further conferences between the Ambassador and General Spaatz[64] and between Foot, Hägglöf and Riefler. In view of the circumstances as we now see it the ball-bearing situation appears as follows:

2. No action should be taken to deprive us of the advantages we now enjoy which limit Swedish exports of ball bearings to enemy Europe during 1944 to around 29,000,000 kronor. Every effort should be made, however, to improve on these advantages to the maximum extent possible. Such additional advantages, rated in decreasing order of importance, would consist of (*a*) further decreases during 1944 in aggregate deliveries of bearings to Germany below the amounts set forth in the existing Swedish-German contract (*b*) cessation or reduction of immediate deliveries from Sweden to Germany during the next few months and postponement of

---

[61] Telegrams 2460 and 2329 not printed.
[62] William Waring, of the British Supply Ministry.
[63] Not printed.
[64] Gen. Carl Spaatz, Commanding General, United States Strategic Air Forces in European Theater of Operations.

deliveries of these deferred amounts to the latter part of the year, (*c*) impediments to the delivery of special types of bearings, such as bearings for airframe assemblies, *(d)* an even spacing of deliveries throughout the year to one-twelfth of the annual quota each month, and *(e)* restrictions imposed by the SKF company limiting German ability to shift orders once placed to types more immediately in demand as our bomber offensive progresses.

3. We have received Swedish Government assurances with respect to (*d)* and (*e*) above. We feel we can place considerable reliance upon (*d*) beginning with the second quarter of 1944, but we are less certain of the practical meaning of the assurance we have received under (*e*). Our uncertainty arises out of the difficulty of knowing how materially this assurance may hamper the enemy. We are exploring the subject further and are requesting details of orders placed by the Germans with SKF

4. The Swedish Government has told us that they cannot go farther than this to meet our wishes, that they feel bound to live up to their agreement with the Germans which was concluded in strict accord with their prior agreement with us and that they are duty bound to try to see to it that SKF lives up to contracts made in accordance with its agreement. (Reference Embassy's airgram A – 402, April 1.[65]) At the same time, Hägglöf has admitted that the Swedish Government has no legal means of forcing compliance upon SKF. He has also let us know that the Swedish Government is extremely anxious to receive Spitfires (although they are not prepared to break their agreement to obtain them), that SKF is anxious for further orders for ball bearings, and that a German trade delegation is due to return to Stockholm about the middle of this month. In view of the heavy pressure (including lavish offers of supplies)

[65] Not printed.

which the Germans have imposed in their attempts to get ball bearings during recent months, we feel that action must be initiated at once, prior to the arrival of the German delegation in Sweden, and that such action should be directed primarily at the SKF company. It should also include inducements, calculated to restrain the Swedish Government as far as possible to "formal" position in carrying out their commitments to the Germans. We propose, in consequence, the program outlined below. While it does not attempt to obtain our objective under *(a)* above, i.e., an absolute decrease in total bearing deliveries during 1944 below the contract limits, we think it has a chance of obtaining our objective under (*b*), i.e., the deferring of deliveries to latter half of 1944.

5. (*a*) Should the SKF company fall in with our plans, the British Government will arrange to begin to deliver Spitfires to the Swedish Government. It will be understood that these deliveries will stop should the Swedish Government adopt more than a "formal" position in carrying out its commitments, vis-à-vis, ball bearings to the Germans.

(*b*) As the SKF company appears to place considerable importance on its prospects of trade with Russia, both in the immediate future should Finland withdraw from the war, as well as during the post war period, the British are asking the Russian Government to indicate to the Swedish Government and to SKF in no uncertain terms that Russia's attitude with respect to future business relations with SKF will be conditioned on the extent to which SKF meets our wishes with respect to its current deliveries to Germany. We recommend that the Department act immediately on parallel lines.

(*c*) MEW, with our concurrence, has directed Mallet, on an informal and personal basis (keeping Johnson informed), to contact

Dokument nr 32
FRUS 1944 s. 482–484

Marc Wallenberg[66] to sound out the SKF company as follows: (1) we may be prepared to place large orders with SKF for 1944 and 1945 delivery to us providing that SKF makes no contract with enemy Europe for 1945 and ceases current deliveries of all bearings to Germany for a period of 3 months; (2) we might be prepared to place smaller orders if SKF cannot eliminate current deliveries but is able to cut them by, say, 50%. The SKF company would not be asked to break its contract with Germany but merely to defer deliveries under that contract until late in the year. It would also be asked to indicate what could be done to impede German access to special types of bearings such as air frame bearings. (Wallenberg would be informed that we place great importance on the attitude of SKF toward these proposals, that we feel the company by increasing its capacity to manufacture small bearings has deprived us of part, at least, of the advantage that should have accrued from the preemptive orders which the British placed last year, that the United Nations will be in a position to influence a great portion of Europe's business after the war and that company may well find itself in difficulties if it does not conform to our present request.)

6. Marc Wallenberg appears the best initial contact for this move. We understand that his bank holds a considerable volume of shares of SKF, that his brother Jakob is on the SKF board, that he is personally strongly pro-United Nations, and that he enjoys intimate contacts with the Swedish Government.

7. We feel that speed is essential and desire the Department's comments, including (if it concurs) authorization to go ahead, as soon as possible. Should the informal response from Wallenberg indicate that the above approach is feasible we would like funds in hand to strike a

[66] Marcus Wallenberg, Vice-Managing Director of Stockholms Enskilda Bank.

bargain. Because of the fact that the British are providing the Spitfires and that they also provided the funds for the preemptive program last year (2,000,000 pounds in all, although some of the purchases had a supply aspect), we recommend that American funds be used for the contracts outlined above. Generals Spaatz and MacDonald[67] join us in recommending that at least $20,000,000 be made available for this purpose as soon as possible. [Winant and Riefler.]

WINANT

[67] Gen. George C. MacDonald, Director of Intelligence of United States Strategic Air Forces in Europe.

Dokument nr 33
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Telegram
Stockholm den 9 april 1944

Ang. tekniska experter till Schweinfurt.

Swedish Minister London

Utrikesdepartementet meddelar på Svenska Dagbladets förfrågan att inga tekniska experter sänts från Sverige till Schweinfurt.

Ministry Foreign Affairs

9/4 kl 21.00

Dokument nr 34
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

AIDE-MÉMOIRE

The Government of the United States has noted with gratification the steps which the Government of Sweden has taken during the past year to terminate the humiliating measures, which were forced upon Sweden at the time when German military strength was at its peak, and unmistakably to reassert the sovereign rights of Sweden. The enforcement by Sweden of German respect of Swedish rights has renewed American confidence in the government and people of Sweden and laid the foundation for various forms of friendly collaboration including the War Trade Agreement of 1943.

There has now been reached in the war which the United States and its associates are fighting against Germany a decisive stage when it becomes of the highest importance to eliminate in so far as practicable all benefits which Germany is obtaining from areas not under German control and which are being used by German armed forces in killing American soldiers. These benefits are not only arms and ammunition but also those strategic raw materials and products which are necessary to the German war effort.

The Government of the United States is led to believe by virtue of the fundamental similarity in the basic interests of the American and Swedish peoples that the Government of Sweden will wish to take measures to insure that the long range interests of Sweden are not compromised by giving avoidable assistance to the military forces whose defeat is each day requiring an ever increasing sacrifice of life.

The Government of the United States desires therefore to effect the immediate cessation of all Swedish exports to Germany, associated countries and occupied territories of ball and roller bearings and of machinery and special steels and special tools for the manufacture thereof, as well as of piston rings, at least for the next three months, during which negotiations would take place.

It is recognized by the Government of the United States that the

Dokument nr 34
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

framework of the existing War Trade Agreement does not provide for a request for the complete cessation of these exports. However, the materials and products involved are of such direct benefit to the German war machine and consequently the cause of the deaths of so many Americans that the Government of the United States must employ every means at its disposal to bring about the termination of their export to Germany, associated countries and occupied territories. The basic change in the military situation since the War Trade Agreement was negotiated last summer and recent important military developments give emphasis to the American necessities in this respect.

Exploratory conversations regarding Swedish exports of ball bearings, etc. have already been held between Mr. Hägglöf and British and American representatives. It is desired by the Government of the United States that these conversations now be pressed forward in London as formal negotiations. The exigencies of the war do not permit the Government of the United States to agree to prolonged negotiations nor to delay the immediate use of all measures at its disposal to effect an immediate stoppage of the exports referred to.

The Government of the United States is prepared, because of the difficulties which the Government of Sweden may meet with in arriving at satisfactory arrangements to fulfill our wishes:

A. To arrange for the purchase of SKF:s production of ball and roller bearings and parts thereof which, under the War Trade Agreement, might otherwise go to Germany, associated countries and occupied territories, and to arrange also for purchases of special steels and piston rings;

B. To do everything within its power to offset whatever economic losses Sweden may suffer from possible German retaliation by making up for the loss of critical imports from Germany;

Dokument nr 34
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

C. To discuss immediately with the Swedish Government the furnishing of imports greatly needed by the Swedish economy and military forces, even though these products are in short supply in the United States;

D. To employ its best efforts to assure the return to the SKF company after the war of whatever property in Germany may possibly be expropriated by the German Government in retaliation for the stoppage of exports of bearings.

Since these matters vitally concern the lives of countless Americans, the Government of the United States must state quite frankly that if its desires are not met it will have to give serious consideration to using all measures at its disposal to bring about the desired results.

The American Government emphasizes its hope that necessary steps will be taken by the Swedish Government to meet the American Government's wish that exports of the articles requested be stopped immediately.

Stockholm, April 13, 1944.

Dokument nr 35
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Svenska regeringen har underkastat det P.M., som U.S.A:s minister överlämnade till svenske utrikesministern den 13 innevarande april, en noggrann och allvarlig prövning.

I detta P.M. begär amerikanska regeringen omedelbart upphörande, i varje fall för de närmaste tre månaderna, av all svensk export till Tyskland, dess allierade och av Tyskland ockuperade territorier av kul- och rullager ävensom maskiner, specialstål och specialverktyg, avsedda för tillverkning härav, samt kolvringar.

Svenska regeringen får i anledning härav erinra om förutsättningarna för den ifrågavarande exporten. Under de förhandlingar om svensk import från transoceana länder, som fördes med de amerikanska och brittiska regeringarnas representanter sommaren och hösten 1943, framställdes önskemål om minskad svensk export till Tyskland och av Tyskland kontrollerade länder under år 1944. Svenska regeringen meddelade, att den avsåg att åstadkomma en sådan minskning. En svensk förklaring härom avgavs, och därvid lämnades uppgifter avseende bl.a. just de varor, som nu äro i fråga. Denna förklaring accepterades av de amerikanska och brittiska regeringarna såsom kompensation för en förklaring från deras sida angående Sveriges handelsutbyte över haven under år 1944 och ingick alltså som ett led i en överenskommelse mellan den svenska och de amerikanska och brittiska regeringarna. I början av innevarande år avslöt svenska regeringen därefter ett avtal med Tyskland om varuutbytet under 1944, varvid de svenska exportutfästelserna beträffande nu avsedda varor höllo sig inom ramen för vad som angivits i den svenska deklarationen. Sveriges export till Tyskland och av Tyskland kontrollerade länder av dessa varor är sålunda betingad av ett handelsavtal, vars innehåll i denna del står i bästa överensstämmelse med vad som för samma tid överenskommits med de amerikanska och brittiska regeringarna.

Amerikanska regeringen medgiver uttryckligen i sitt P.M., som sin mening, att dessa uppgifter först borde lämnas till London, innan de lämnades till Fagen, då Foot och Riefler sedan lång tid

Dokument nr 35
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

gjort hemställan om att få dem. Vidare meddelade Hägglöf, att vi sannolikt komme bliva utsatta för energiska påtryckningar från allierad sida att fördröja andra kvartalets maskinleveranser. I anledning härav föreslog Hägglöf, att departementet kunde upptaga denna fråga med S.K.F.

Med telegram den 31 mars återkom Hägglöf till frågan om exporten av kullagermaskiner, denna gång med anledning av Rieflers önskan att erhålla även siffran för 1943. Detta föreföll Hägglöf vara ett ytterligare skäl att sätta siffran för 1942 väsentligt högre, då det torde vara önskvärt, att de tre åren 1942, 1943 och 1944 utvisade en så brant fallande skala som möjligt. Då Riefler fått synnerligen bestämda påminnelser från Washington ansågs ärendet i London vara mycket brådskande.

Med anledning av ett telegram från Hägglöf den 12 april, vari han meddelar, att man knappast nu kunde dröja längre med att lämna uppgift angående kullagermaskinexporten, avsändes den 13 april till London ett telegram, vari meddelades, att frågan om kalkyleringsmetoden för 1942 års kullagermaskinexportsiffra ingående dryftats med såväl Hamberg som Leire (Industrikommissionen). Tyvärr hade därvid ej funnits någon hållbar motivering för angivande av större export under 1942 än 3,3 milj.kr. motsvarande S.K.F:s totala leveranser. Ceilingen 1944 vore därför 2,31 milj.kr. Med S.K.F. hade överenskommits en begränsning under innevarande år av exporten till 1,96 milj.kr. avseende kullagermaskiner från Göteborg, fakturerade på det tyska dotterbolaget. Att observera vore, att 1942 års siffra 3,3 milj.kr. jämväl innefattade leveranser från Lidköping uppgående till 2,1 milj.kr. Motsvarande leveranser från Lidköping under 1944, beräknade till 2,5 milj.kr., komme nu att faktureras till firmans agent i Berlin, och omfatta maskiner för universellt bruk. Vid förhandlingarna med Hamberg, som erfordrat en viss tid, hade uppnåtts en sådan fördelning av leveranserna av kullagermaskiner från Göteborg under 1944, att endast maskiner för 334.520 kr. komme att exporteras under första halvåret.

Dokument nr 35
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Samtidigt meddelades London 1943 års exportsiffra på kullagermaskiner nämligen 3,4 milj.kr. från Göteborg och Lidköping, därav från Göteborg 1,8 milj.kr.

I telegrammet framhölls slutligen, att nackdelen med kalkyleringsmetoden givetvis vore, att Lidköpings leveranser inräknats 1942 men ej alls 1944. Detta hade dock skett i samförstånd med Hamberg. Att tillämpa dylik metod på andra företags leveranser ansågs emellertid ej tillrådligt med hänsyn till risken för indiskretioner och de allierades kontrollmöjligheter.

Stockholm den 14 april 1944.

Dokument nr 36
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Sohlman/MMg

Telegram

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET
ang. kullagerexporten

Stockholm 14 april 1944

Swedish Minister,
London

I anledning Edra 633, 637, 704 ha vi med såväl Hamberg som Leire I.K. ingående dryftat möjligheten tillämpa av Eder föreslagen kalkyleringsmetod 1942 års kullagermaskiner. Tyvärr ha vi ej funnit hållbar motivering för angivande av större export 1942 än 3,3 milj. kr. motsvarande SKF:s totala leveranser. Ceiling 1944 därför 2,31 milj.kr. Med SKF överenskommits begränsning innevarande år till 1,96 milj.kr. avseende kullagermaskiner från Göteborg fakturerade tyska dotterbolaget. Obs. 1942 års siffra 3,3 milj.kr. innefattar jämväl leveranser från Lidköping 2.1 milj.kr. Motsvarande leveranser 1944 från Lidköping 2,5 milj.kr. komma nu faktureras agent Berlin och omfatta maskiner för universellt bruk. Vid förhandlingar Hamberg som erfordrat viss tid ha vi uppnått sådan fördelning leveranserna kullagermaskiner från Göteborg 1944 att endast 334.520 exporteras första halvåret.

1943 års export kullagermaskiner 3,4 milj.kr. från Göteborg och Lidköping därav Göteborg 1,8 milj.kr.

Nackdelen med denna kalkyleringsmetod givetvis att Lidköpings leveranser inräknats 1942 men ej alls 1944. Detta sker dock samförstånd Hamberg. Att tillämpa dylik metod andra företags leveranser anse vi ej tillrådligt hänsyn risk indiskretion och allierade kontrollmöjligheter.

Ministry Foreign Affairs

Dokument nr 37
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

14/4 (1944)

.....

Den 14 april hade vi beredning med anledning av den bifogade noten från de allierade rörande exporten av kullager. Noten var i själva verket av den karaktären att vi aldrig under hela kriget fått mottaga något dylikt från Tyskland. Detta gäller både kraven och det oförsynta språket samt hotelserna att använda alla medel för att genomdriva inställandet av denna export...

De (engelska och am ministrarna) voro också på det hela klara med att det inte fanns någon rättsgrund för de allierades krav. Men de framhöllo att det var en ny situation nu mot när avtalet ingicks och att Sverige nu icke riskerade några militära eller politiska komplikationer utan endast ekonomiska och här var de allierade villiga att motverka förluster... Günther svarade att det här inte var fråga om en politisk sak utan en politisk moralisk fråga. Brytande av avtal ingick inte i den svenska regeringens och det svenska folkets vanor. Det skulle dessutom betyda ett övergivande av neutraliteten och risk för att Sverige skulle komma ut i kriget...

Sedermera sade han (Wigforss) privat att han ansåg det nödvändigt att om vi givit efter för Tyskland tidigare så borde vi ge efter för de allierade nu så att vi uppförde oss på samma sätt, en något dåraktig inställning men lik Wigforss.

.....

Christian Günther, utrikesminister i samlingsregeringen. (Bild från Carlgren W., Svensk utrikespolitik 1939–1945, Allmänna förlaget)

Dokument nr 38
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Stockholm den 14 april 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till
H. Eriksson,
M. Wallenberg
J. Wallenberg
Sahlin, H.K.
/u./ . Sohlman
Strängt förtroligt.

P.M.
angående export av kullagermaskiner.

Enligt bestämmelse i the Swedish Declaration Annex II skall exporten av kullagermaskiner under 1944 begränsas till 70 % av motsvarande export under 1942. Med anledning av denna bestämmelse har man från allierat, främst amerikanskt håll förfrågat sig om, dels under vilka tullrubriker ifrågavarande maskiner återfunnes, dels storleken av denna export under 1942.

Kullagermaskinexporten, som återfinnes under statistikrubrikerna 1695–1700, 1702 och 1703, har därför varit föremål för en undersökning, som tills vidare givit följande resultat:

Vid samtal den 17 februari 1944 mellan direktör Hamberg, Svenska Kullagerfabriken, och utrikesrådet Sohlman (i närvaro av byråcheferna Ståhle och Ihre) framhölls, att 1944 års export av kullagermaskiner till "Axis Europe" (i svensk-tyska handelsavtalet för 1944 fixerad till 2,6 milj.RM) ej finge överstiga 70 % av 1942 års utförsel, som enligt Svenska Kullagerfabrikens beräkningar uppgick till 2.805.000 kr. Utförseln till axelländerna för 1944 måste således begränsas till 1.960.000 kr. Avtalskontingenten till Tyskland 2,6 milj. RM (= ca. 4,16 milj.kr.) måste således innefatta andra maskiner än rena kullagermaskiner till ett värde av ca. 2,2 milj. kr. och verkliga kullagerdito till endast 1,96 milj.kr. Hr Hamberg sade

Dokument nr 38
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

sig vilja undersöka, om denna uppdelning icke kunde understrykas genom att Lidköpings Mekaniska Verkstad levererade "andra maskiner" till icke-kullagerfabriker och S.K.F. självt stod för leveranserna av kullagermaskiner i verklig mening.

I detta sammanhang upplyste direktör Hamberg,

att leverans av kullagermaskiner till andra axelländer än Tyskland icke kommer ifråga, samt

att S.K.F:s beställningar på kullagermaskiner utgjorde 2 milj.kr. inklusive 740.000 kr. till följd av kontrakt 1943.

Innehållet i detta samtal meddelades envoyén Hägglöf i London.

Till svar härpå meddelade Hägglöf i ett telegram daterat den 29 mars, att det förefölle honom önskvärt att ange en högre siffra för kullagermaskinexporten 1942. Han framhöll, att vad man från allierat håll i första hand fäste sig vid vore storleken av reduktionen, och att det vore angeläget, att denna kunde anges så stor som möjligt. Han framhöll vidare att det gällande krigshandelsavtalet icke inom sin ram kan inrymma en begäran om fullständigt upphörande av ifrågavarande export. När den likväl framställer en sådan begäran, sker det med hänvisning till att ett avgörande skede nu uppnåtts i kriget samt att en fundamental förändring i det militära läget inträffat sedan fjolårets förhandlingar med Sverige.

Svenska regeringen förnekar på intet sätt, att det militära läget undergått förändringar allteftersom kriget fortskridit. Men den har svårt att förstå, att icke de förändringar, som inträtt efter överenskommelsen med England och Amerika i september 1943 och sedan det svensk-tyska avtalet i januari 1944 i hithörande delar delgavs amerikanska och brittiska regeringarna och av dem lämnades utan anmärkning, vari just av den art, att de vid ifrågavarande tidpunkter måste hava tagits med i beräkningen. Dessa förändringar kunna icke heller sägas hava för Sveriges del rubbat förutsättningarna för de sedan sommaren 1943 ingångna avtalen åt olika håll. Det synes vara tillräckligt att härutinnan framhålla att handelsförbindelserna

Dokument nr 38
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

mellan Sverige och transoceana länder fortfarande endast kunna upprätthållas medelst fartyg, som segla med "safe conduct" från båda krigförande parterna.

Ett svenskt tillmötesgående av den gjorda framställningen skulle sålunda innebära brytandet av ett nyligen ingånget avtal utan tvingande eller eljest giltiga skäl. Det kan icke gärna förväntas, att svenska regeringen och svenska folket skola vara villiga härtill. Den begärda åtgärden skulle också – till följd av dess ovannämnda innebörd och de omständigheter, varunder den vidtoges – medföra en förskjutning av Sveriges läge i riktning mot ett indragande i kriget och därmed utgöra ett avsteg från den politiska riktlinje, som svenska regeringen sedan krigets början vid upprepade tillfällen förklarat sig vilja följa. Regeringen har med tillfredsställelse noterat Mr. Hulls uttalande, att amerikanska regeringen icke vill söka tvinga de neutrala makterna att deltaga i kriget.

Svenska regeringen måste sålunda lämna ett avböjande svar på amerikanska regeringens begäran. Den kan icke underlåta att uttrycka sin förvåning över uttalandet i promemorians näst sista stycke, försåvitt därmed avses ett hot om vidtagande av åtgärder riktade mot Sverige.

Svenska regeringen är å andra sidan icke oförstående för den av amerikanska regeringen uttryckta grundläggande tanken, att Sverige såsom neutralt land borde avhålla sig från att lämna U.S.A:s fiender hjälp i det pågående kriget. Den vill gärna avgiva en försäkran att även i sin handelspolitik beakta denna grundsats. Men den kan icke som ett brott häremot betrakta normal handel med de krigförande för tillvaratagande av Sveriges vitala intressen eller uppfyllandet av sådana gjorda åtaganden, som otvivelaktigt äro rättsligt och politiskt oklanderliga.

Dokument nr 39
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

Mikhail Nikitine
Représentant Commercial
de l'Únion des Republiques
Soviétiques Socialistes en Suède

Please inform the board of directors of the A/B Svenska Kullagerfabriken that the USSR observes with extreme dissatisfaction the deliveries of ball – and roller bearings as well as of the equipment and material required for manufacturing of same to Germany and to other countries, connected with Germany, because those deliveries are contributing to reinforcement of the German military mashine and are inflicting damage on the United Nations.

I have been authorised to inform you that the continuation of deliveries of ball – and roller bearings and of equipment and material for the manufacturing of same to above mentioned countries will be of great importance and will have grave consequences in regard on the commercial relations between the respective trade organisations of the USSR and the A/B Svenska Kullagerfabriken not only by now but especially in the after-war period.

15. 4. 1944.

Dokument nr 40
FRUS 1944 s. 508

740.00112 European War 1939/10507: Telegram
The Secretary of State to the Ambassador in the United Kingdom (Winant)

WASHINGTON, April 15, 1944 – midnight.

3032. In considering the possible pressures that might be effective in the event that the Swedes do not give us satisfaction in the matter of elimination of ball-bearing exports to the enemy we have reached the conclusion that the most effective measure would be the black listing of SKF. We recognize that the full effectiveness of black listing action cannot be obtained unless we are joined by the British. The British, however, apparently do not feel able at this time to commit themselves to black listing of SKF because of the strong opposition of their supply authorities and of Portal, Chief of Air Staff, (Embassy's 2920, April 10), since they feel that such action might endanger the supply of bearings needed for British aircraft. It is obvious therefore that an essential condition precedent to the British ability fully to cooperate in this matter would be the supply from the United States of the bearings the British now obtain in Sweden. For reasons unknown to the Department difficulty has been experienced in obtaining from the British the data necessary to determine whether British bearing needs can be adequately met from the United States. (See Department's 2856, April 11.[99]) As time may be of the essence the Department would appreciate your taking the necessary steps to put the American and British supply authorities at work on this question as soon as possible. Please bring this telegram to the attention of Freeman Matthews[1] as well as Riefler.

HULL

---

[99] Not printed.

[1] H. Freeman Matthews, Deputy Director of the Office of European Affairs, accompanied Under Secretary of State Stettinius on his mission to London, April 1944.

Lådor med SKF-lager i Lysekil för transport till England genom spärren.

Dokument nr 41
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

17/4 (1944)

.....

Günther meddelade att det rått full enighet i utrikesnämnden angående nödvändigheten av ett avböjande svar till de allierade. Han meddelade dessutom att ryssarna hade vänt sig till SKF:s styrelse för att meddelade denna att Sovjet var mycket illa berört av den här saken och att SKF kunde bli illa anskriven i Moskva om exporten fortsatte... För övrigt hade man i Washington talat om möjligheten av en bombning av SKF i Göteborg, vilket ju kunde framställas som ett missöde. Prytz rapporterade från London att man där hade klart för sig att det var svårt för Sverige att göra något annat än att avböja. Man hade där meddelat att State Department hade blivit mycket hårt ansatt särskilt från flyget och den skola bland militären som anser att man enbart genom bombning och blockad av Tyskland kan få ett snabbt slut på kriget.... Gjöres ville ha besked om han inte borde flytta förråd från Göteborg med anledning av bombfaran men P.A. och jag förklarade att man fick ju inte tappa nerverna och att det inte var troligt med någon sådan bombning. Förberedelser kunde man ju emellertid vidta.

.....

Dokument nr 42
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Petersén/IE

Stockholm den 17 april 1944
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till .....
Enligt uppdrag H. Eriksson
/undert./ Sahlin, KKK

M.Wallenberg

Sekreterare J. Wallenberg

Strängt förtroligt.

P.M.
Angående den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944.

Med anledning av den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944 hava följande rapporter intelegraferats till departementet:

Envoyén Prytz meddelar från London, att han har mycket svårt att se någon möjlighet till något annat svar på den allierade noten än ett rent avböjande. Han framhåller som sin åsikt, att detta avböjande bör avgivas i en för publicering lämplig form samt med minsta möjliga uppskov. Härvidlag torde det vara lämpligt framhålla, att Sverige så sent som i september 1943 ingått ett avtal med de allierade gällande för hela året 1944, ett avtal ej av principiell natur utan i detalj utformat enligt allierade önskningar. Därefter hade Sverige efter betydande svårigheter lyckats förmå Tyskland att acceptera konsekvenserna i ett likaledes för år 1944 gällande svensk-tyskt avtal av december 1943. Det vore djupt att beklaga om den svenska exporten även i sin sålunda mycket beskurna utsträckning skulle bidraga till att förlänga kriget, men detta argument kunde ej från svensk sida leda till ett brytande av ingångna avtal. Därmed skulle vägen vara öppen för ett godtyckligt betraktelsesätt, som reducera-

Dokument nr 42
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

de alla ingångna överenskommelser till "a scrap of paper" under åberopande av även krigförande parts fördel såsom högre moralisk rätt. Svenska regeringen uppskattar de förslag, som framföras i den amerikanska noten, att hålla det svenska näringslivet skadeslöst för materiella konsekvenser av ett avsteg från ingångna förpliktelser, men anser sig ej kunna instruera sina representanter att föra en diskussion från denna utgångspunkt, då de materiella synpunkterna i detta sammanhang ej äro avgörande. Regeringen vågar uttrycka en förhoppning, att vid ett närmare studium av det föreliggande läget, vilket utgör ett resultat av långvariga underhandlingar mellan de berörda regeringarnas befullmäktiga representanter, Förenta Staterna skola inse, att Sverige ej är i stånd att tillmötesgå ytterligare krav.

Otvivelaktigt hava såväl Riefler som State Department varit utsatta för mycket starka påtryckningar från det amerikanska flygvapnets högsta ledning med förebråelser för att kullagerexporten från Sverige ej helt stoppats. Hr Prytz har personligen både i sin egenskap av Sveriges minister och f.d. kullagerman blivit direkt uppsökt av högre amerikanska officerare som framlagt fantastiska förslag om inköp av hela S.K.F., och han har därvid fått förklara, att det ej gäller ett enskilt bolags avgörande utan svenska regeringens politik, som ej påverkas av äganderätten till ett företags aktier. Det synes hr Prytz sannolikt, att State Department, såvitt han från London kan bedöma, handlat under detta militära tryck, som nu har fått ökad styrka genom att vederbörande företräda den militära skola, som i bombning plus blockad se ett snabbt slut på kriget utan invasion. Hr Prytz framhåller, att det förefaller honom knappast troligt, att man på allierad sida skulle vilja avstå från avtalets fördelar genom att direkt frångå detsamma, ehuru diverse hinder för Göteborgstrafiken m.m. då förutses. Den företagna allierade démarchen utgör enligt hr Prytz i viss mån en amerikansk kritik även av att de svenska WTA-underhandlingarna huvudsakligen fördes under engelsk egid. En eftergift från svensk sida skulle giva denna kritik vind

Dokument nr 42
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

i seglen och i London mottagas med blandade känslor. Under hänvisning till de brittiska presskommentarerna till démarchen slutar hr Prytz med att förutsäga, att den engelska allmänhetens och pressens reaktion vid ett avslag ej torde bliva alltför besvärande eller långvarig.

Hr Hägglöf, som den 15 april haft ett samtal med Foot, meddelar, att denne uttalat sig mycket vagt beträffande den brittiska inställningen till den amerikanska noten. Mallet hade fått allmän instruktion att understödja det amerikanska memorandum, om vars ordalydelse Foot först fick kännedom genom hr Hägglöf. På hr Hägglöfs fråga om innebörden av näst sista paragrafen, svarade Foot, att den honom veterligt ej diskuterats med engelsmännen, och att han därför ej vore i tillfälle att lämna någon tolkning. Personligen trodde han ej, att en långt gående tolkning, vore berättigad. Paragrafen borde läsas i sammanhang med memorandum i sin helhet, vilket utgjorde en med mycken allvar framförd inbjudan till förhandlingar om revision av War Trade Agreement.

I fortsättningen av samtalet framhöll Foot, att bombningarna av de tyska kullagerfabrikerna lett till mycket mer ingripande resultat än man vågat hoppas förra sommaren, vilket haft till följd, att den svenska exportsiffra, som då förefallit acceptabel, nu framstode som alldeles för hög. Foot hade visat hr Hägglöf texten till MEW-instruktioner till pressen, i vilken de svenska officiella uttalandena om att Sverige begränsat kullager- och järnmalmsexporten i enlighet med avtalet med de allierade bekräftades. Där tillades, att "we have no reason to think that the agreement is not being observed".

Hr Hägglöf framhåller som sin åsikt, att det vore önskvärt, att vid avfattningen av det svenska svaret lägga hela tonvikten på det faktum, att vi på grundval av allierade önskemål träffat ett detaljerat avtal för år 1944. Det synes honom däremot mindre önskvärt att trycka på vårt tyska avtal, då i så fall anglo-sachsiska pressen, såsom redan tidningarna den 15 dennes, blott kommer att tala om "Sweden unwilling break pledges to Germany".

Dokument nr 42
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Från Washington har hr Boström inberättat, att han den 15 dennes råkat Acheson, som förklarat, att han innerligen hoppades, att Sverige skulle kunna tillmötesgå framställningen, åtminstone och till en början genom att stoppa exporten av kullager de tre närmaste månaderna, vilket han ansåg skulle kunna ske, då Sverige gentemot Tyskland ej vore bundet att leverera viss kvantitet var månad. Acheson sade, att regeringen vore utsatt för oerhört stark press ej blott från militären utan även från pressen och allmänheten, särskilt från anhöriga till nerskjutna flygare. Han sade, att om Sverige vägrade, detta skulle ha en olycklig effekt på förhållandena mellan länderna, ej blott omedelbart utan även för framtiden. Nu vore ej tiden för att betrakta frågan ur legalistisk synpunkt, utan endast ur politisk, då svenska folkets övervägande majoritet anslöte sig till de principer, för vilka U.S.A. slåss, och att Sverige nu då risken vore liten borde göra denna i och för sig lilla insats. Hr Boström vill ej förbise, att Acheson sannolikt avsiktligt överdrivit riskerna för att öva påtryckning, men att reaktionen inför ett eventuellt avslag kommer att bliva mycket stark, synes honom säkert. För det fall man önskar att saken tages upp med Hull för att få ett intryck av vad avsikterna vore, därest Sverige ej accepterade, anhåller hr Boström om synpunkter om andra eller fler än den som av honom redan framförts.

Stockholm den 17 april 1944.

Dokument nr 43
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

Strängt förtroligt!

P. M.

Stockholm den 18.4.1944.

Några punkter att beakta i samband med ställningstagande till de allierades not rörande den svenska exporten av kullager, stål och maskiner till de europeiska axelstaterna och av dem ockuperade områden i Europa.

I. Innebörden av noten och de teoretiska och praktiska konsekvenser, som i givna fall kunna uppstå.

Ehuruväl såväl den engelska som den amerikanska regeringen i War Trade Agreement av år 1943 godkänt exportkontingenterna till ovan rubricerade länder för år 1944, så har amerikanska regeringen och enligt uppgift jämväl den engelska påfordrat, att svenska regeringen omedelbart skall stoppa sagda export, åtminstone under en tid av tre månader framåt, varunder förhandlingar skulle äga rum.

Ett tillmötesgående av dessa krav innebär, att svenska regeringen eller dess organ skulle återkalla förut givna exportlicenser och under sagda period av tre månader icke meddela några nya sådana. Detta i sin tur skulle betyda ett avsteg från ingångna förpliktelser enligt det för 1944 gällande svensk-tyska handelsavtalet, i vilket exportlicenser utlovats och leveranser enligt fastställda kontingenter garanterats. I anslutning till sagda handelsavtal har SKF å sin sida träffat bindande leveransavtal och skulle kunna bliva skadeståndsskyldigt gentemot sina avnämare, därest licenserna återkallas och exporten stoppas.

Därest svenska regeringen av ett eller annat skäl skulle finna anledning att helt eller delvis tillmötesgå de i noten framställda kraven, förutsätter SKF givetvis, att svenska staten påtager sig hela ansvaret härför gentemot ifrågavarande länder och i samförstånd med SKF tillser, att SKF i full utsträckning hålles skadeslöst för den

skada och förlust samt de eventuella repressalier, som härav nu eller framdeles kunna följa, exempelvis till följd av förlorade order, outnyttjad kapacitet eller eljest.

Därest svenska staten skulle helt avvisa de i noten framförda kraven, utgår bolaget ifrån att svenska staten härvid klargör för vederbörande regeringar i de allierade länderna, att SKF i denna fråga är helt bundet av det avtal, som svenska statens organ efter godkännande av de allierade makterna träffat med axelländerna, och att SKF på denna grund är förhindrat att för sin enskilda del tillmötesgå de framlagda kraven. Skulle på grund härav de allierade makterna i en eller annan form utöva repressalier mot SKF och dess i utlandet befintliga företag, förutsätter SKF, att svenska staten på ett effektivt sätt lämnar SKF sitt stöd.

Bolaget vill härnedan klargöra, vilka arter av repressalier som i de båda fallen skulle kunna tänkas komma att utövas gentemot SKF.

Därest svenska staten helt eller delvis skulle tillmötesgå de i noten framställda kraven, är det antagligt att all bolagets egendom i de europeiska axelländerna och av dem ockuperade områden i Europa, vare sig densamma äges direkt eller genom dotterbolag, beslagtages.

Därest kraven avvisas, kan motsvarande situation inträda för SKF i de allierade länderna.

Om de i noten framställda kraven avvisas, vill bolaget dessutom fästa uppmärksamheten på de repressalier som kunna komma att drabba bolaget, nu och framdeles, i anslutning till den till bolaget överlämnade skrivelsen av den 15.4.1944 från herr Michael Nikitin, kommersiell representant för U.S.S.R. Jämväl i detta fall påyrkar bolaget svenska statens stöd.

I de ovannämnda fallen kan det tänkas att svårigheter uppstå för leveranser till de neutrala länderna, vare sig dessa leveranser ske innanför eller utanför spärren. (För närvarande uppgår sagda export till c:a 10 milj. kr. per år). Detta innebär för bolaget en skada

icke blott för nuet utan jämväl för framtiden, enär alla de kostnader bolaget nedlagt på upparbetandet av marknader och försäljningsorganisationer i dessa länder mer eller mindre gå till spillo och bolagets good-will i hög grad äventyras. Genom de nedskärningar som tidigare skett i exporten till de smärre, icke neutrala länderna och Frankrike har redan nu en betydande skada åsamkats bolaget.

Dessutom vill bolaget erinra om de risker, som äro förknippade med SKF-fabrikernas i Göteborg utsatta läge.

Bolaget vill även fästa uppmärksamheten på den omständigheten, att en del av dess representanter i utlandet äro svenska medborgare, som till följd av den ena eller andra situationen kunna råka i personliga svårigheter.

II. Synpunkter att beakta före eller vid notens besvarande.

Det synes bolaget lämpligt att man i sakens nuvarande läge, innan svar å noten lämnas, söker sondera möjligheterna för åstadkommande av en kompromisslösning. En dylik synes icke vara alldeles omöjlig att åvägabringa, enär bolagets produkter enligt bolagets uppfattning torde ha lika stort värde för såväl axelmakterna som de allierade. Det torde icke vara helt uteslutet att man efter förhandlingar skulle kunna ernå en minskning av leveranserna till axelmakterna.

I detta sammanhang äro följande fakta att beakta:

Betr. kullager.

1) Såväl i noten som ock i de kommentarer som gjorts i in- och utländsk press har tydligen framkommit, att det är själva kullagerexporten som är den dominerande frågan, under det att leveranser av stål och maskiner spela en underordnad roll. I de senaste utländska presskommentarerna synes man emellertid ha kommit till den uppfattningen, att man jämväl vad kullagerexporten beträffar överdrivit dess betydelse. Genom lämpliga förklaringar på detta område

torde man härutinnan kunna skapa en reträttväg för vederbörande och undanröja de missförstånd som föreligga.

2) I pressen har påstått, att den svenska kullagerexporten skulle utgöra c:a 10 % av i rubriken angivna länders behov. Denna siffra är säkert betydligt överdriven och torde i verkligheten understiga 3 %.

3) Vid en jämförelse av leveranserna till de rubricerade länderna för åren 1938–39 och de för 1944 fastställda kontingenterna finner man följande:

Leveranserna under 1938 uppgingo sammanlagt till	Kr.	23.120.000:–
och under 1939 till	”	23.546.000:–
Totalkontingenten för år 1944 uppgår till ..	”	29.268.000:–

Sistnämnda siffra motsvarar efter förkrigsvärde – då under tiden en prishöjning av 37 % ägt rum - ..... Kr. 20.898.000:–

vilket sålunda med c:a Kr. 2.400.000:– understiger genomsnittet för 1938–39. Enligt av de allierade förut vedertagna regler skulle 1944 års kontingent väl falla inom ramen för s.k. normal trade. 1944 års kontingent jämfört med leveranserna under 1943 innebär en sänkning av mer än 50 %.

4) Bolaget har, på ett undantag när, sedan 1942 icke accepterat några order från Tyskland å speciallager vare sig för militära eller andra ändamål. De order som bokats gälla uteslutande fullkomligt normala lagertyper. Enär den tyska kullagerindustrien såvitt bolaget har sig bekant icke äger rätt att tillverka lager annat än för militära eller krigsviktiga ändamål, och då givetvis i ett så stort industriland som Tyskland även föreligger behov av lager för civilt bruk, är det antagligt att en stor del av den svenska lagerexporten icke går till krigsviktiga ändamål.

Av förutnämnda, som undantag angivna speciallager återstår att leverera från denna dag till maj 1944 lager till ett värde av Kr. 687.000:–, vilket motsvarar 2,8 % av 1944 års tyska kontingent.

5) För jämförelses skull kan nämnas, att leveransvärdet av kul- och rullager för England under 1943 (huvudsakligen speciallager, förmodligen för militärt ändamål) uppgick till c:a Kr. 6.000.000:–, varav c:a Kr. 850.000:– levererats per båt och c:a Kr. 2.000.000:– per flyg och resten vid årsskiftet 1943/44 fanns upplagrad. Under 1944 har tills dato skeppats lager till ett värde av Kr. 3.160.000:–, men fördelningen per båt resp. per flyg kan för närvarande ej fastställas. Inneliggande olevererade order på lager och delar från England och USA uppgingo vid årsskiftet 1943/44 till c:a Kr. 23.000.000:–, och beräknas dessa order till största delen bliva tillverkade och utlevererade under 1944.

6) Det kanske bör omnämnas, att vid upprättande av 1943 års War Trade Agreement, vid vilket tillfälle bolaget medgav den förenämnda kraftiga nedskärningen av exporten till de i rubriken angivna länderna, från engelskt håll hos bolaget placerades en order till ett värde av 1 milj. pund såsom kompensation. Samtidigt ställdes i utsikt placerandet av ytterligare en order av samma storleksordning, att bekräftas under april 1944. Trots påstötningar har denna order ännu icke kommit bolaget tillhanda. Man har i början av denna månad från engelskt håll antytt, att intresset för denna order icke för närvarande vore aktuellt.

7) I anslutning härtill vill bolaget icke underlåta omnämna, att bolaget sedan någon tid tillbaka fört underhandlingar med ryska handelsdelegationen angående bl.a. beställning av kullager för export till Ryssland, och har bolaget i samråd med Kungl. Utrikesdepartementets handelsavdelning ställt i utsikt leveranser upp till 15 milj. kr. per år. Från rysk sida har för någon tid sedan meddelats, att man

icke kan tänka sig att placera sådana beställningar innan transportfrågan funnit en lösning. För övrigt har antytts, att för den händelse affärer skulle komma till stånd man komme att påfordra krediter. Svenska statens förhandlingar med Ryssland lära ha förklarats vilande tills vidare.

Betr. stål.
Bolagets leveranser av kullagerstål till Tyskland under 1943 uppgingo till c:a 16.000 ton till ett värde av c:a 14 milj. kr. Det nya svensk-tyska handelsavtalet fastställer en ökning för bolagets del av 12.000 ton, d.v.s. bolaget skulle komma upp i en total leveranskvantitet av c:a 28.000 ton, motsvarande ett värde av c:a 24 milj. kr. Dessutom är förutsett leveranser av kullagerstål under 1944 från andra verk på 5000 ton till ett approximativt värde av 5 milj. kr. eller därutöver.

I War Trade Agreement av 1943 har, enligt vad bolaget tror sig veta, förutsetts en totalkvantitet för järn och stål av viss omfattning, utan att några särskilda bestämmelser utfärdats med hänsyn till kullagerstålkontingentens storlek, varför Kungl. Utrikesdepartementets handelsavdelning torde ha ansett sig ha frihet att vidtaga denna av Tyskland önskade utökning av just kullagerstålet inom ramen för den fastlagda totalkontingenten för järn och stål. En bidragande orsak härtill har väl även varit, att man velat giva Tyskland kompensation för den stora nedskärning som i förenämnda War Trade Agreement ägt rum för kul- och rullager.

För SKF-Hofors räkning har ökningen varit synnerligen välkommen, då eljest SKF-Hofors kapacitet icke hade kunnat utnyttjas i tillräcklig utsträckning, delvis på grund av uteblivna order från Ryssland, som bolaget sedan länge haft anledning vänta sig erhålla. Bolaget hade nämligen på sin tid för Ryssland reserverat en kapacitet av 13.000 ton per år under två år. Ryssland har emellertid av förut angivna skäl icke ännu fattat ställning till denna fråga.

Det är bolaget bekant, att stålförråden inom den tyska kullager-

industrien äro betydande och torde komma att räcka för lång tid framåt, detta i synnerhet under nuvarande förhållanden, då förbrukningen på grund av bombning av kullagerfabrikerna radikalt minskats. En sänkning av den förutsedda kontingenten skulle därför enligt bolagets uppfattning icke vara särskilt kännbar för den tyska kullagerindustrien. För övrigt finnas ju som bekant stora stålverk i Tyskland, som tillverka kullagerstål i mycket stor utsträckning, och i händelse av en minskning av stålleveranserna från Sverige torde icke några större svårigheter föreligga för de tyska stålverken att genom en omläggning av sin fabrikation öka tillgången av nödigt kullagerstål. Den betydelse som i noten tillagts leveranser av kullagerstål från Sverige till Tyskland torde därför även den vara avsevärt överdriven.

Betr. maskinleveranser.

SKF har med Kungl. Utrikesdepartementets handelsavdelnings godkännande och i överensstämmelse med de i det svensk-tyska handelsavtalet fastlagda och garanterade kontingenterna kontrakterat beställningar av kullagermaskiner för leverans 1944 till ett värde av c:a Kr. 1.960.000:–. Dessutom har Lidköpings Mekaniska Verkstads AB., som är lierat med SKF-Göteborg, åtagit sig leveranser under 1944 av maskiner för universellt bruk till sin tyska agent i Berlin till ett värde av c:a Kr. 2.300.000:–. Vid godkännandet av dessa leveranser och fastläggandet av motsvarande kontingent i det svensk-tyska handelsavtalet torde Kungl. Utrikesdepartementets handelsavdelning ha utgått ifrån den i War Trade Agreement av 1943 nämnda totalkontingenten för verktygsmaskiner, inom vilken ram dessa maskiner falla.

I fråga om dessa maskinbeställningar vill bolaget nämna, att SKF-Göteborg resp. Lidköpings Mekaniska Verkstad accepterat desamma, då eljest bolagets resp. Lidköpings fabriker icke hade kunnat utnyttja sin kapacitet och arbetarstam. Dessa beställningar

kommo mycket lägligt, i all synnerhet som betydande ryska beställningar, varom förhandlingar sedan lång tid tillbaka förts, av förut nämnda orsaker icke kommit till stånd. Det rörde sig här om ryska order på 3 milj. kr. per år.

Även i fråga om maskinbeställningarna torde gälla, att Kungl. Utrikesdepartementets handelsavdelning på grund av de ovannämnda stora nedskärningarna av kullagerkontingenten har velat tillförsäkra Tyskland en ansenlig andel i den svenska verktygsmaskinexporten, detta så mycket mer som brist på beställningar förelegat hos de svenska verken.

Betr. ovannämnda maskinleveranser till Tyskland vill bolaget erinra därom, att Tyskland sedan gammalt har en mycket stor kullager-, verktygs- och maskinindustri. Den sistnämnda har även en mycket stor tillverkning av maskiner för kullagerindustrien. Det torde därför icke möta några större svårigheter att på kort tid tillverka även de specialmaskiner som avses i nämnda beställningar i Tyskland, då dylika specialmaskiner redan före pågående världskrig varit och fortfarande äro installerade i den tyska kullagerindustrien och kunna tjäna som modeller vid inhemsk tillverkning. Bolaget har ej någon möjlighet att förhindra dylik tillverkning.

Man kan härav draga den slutsatsen, att den tillämnade aktionen för stoppande av dylika maskinleveranser från Sverige icke kommer att ha den effekt som de allierade makterna avsett.

III. Sammanfattning.

Bolaget har städse, även under förra världskriget, vinnlagt sig om att i största möjliga mån tillmötesgå alla rimliga krav och önskningar som framförts från de allierades sida, icke minst med hänsyn till utvidgning och förbättring av kullagertillverkningen i de allierade länderna, för vilken all möjlig hjälp från bolagets sida lämnats.

Till skillnad från förhållandena under förra världskriget har av-

spärrningen under nu pågående krig varit effektivare, och liksom Sverige såsom land har också bolaget på denna grund varit hänvisat till intensivare handel med länderna innanför spärren. Självklart är, att bolaget städse sett fram emot den dag, då spärren kunde hävas, så att leveranser av bolagets produkter skulle kunna återupptagas till de allierade länderna i större utsträckning än vad som hittills varit fallet. Så långt det varit bolaget möjligt har bolaget under nu pågående krig dels via Petsamo och dels via Sibirien och sedermera per båt och flyg till England och USA levererat icke oansenliga mängder av såväl lager som maskiner och även stål. För övrigt har bolaget bistått SKF-bolagen i England och USA med teknisk hjälp, bl.a. genom utsändande av expert vid planeringen och igångsättningen av den nya kullagerfabriken i England.

Som ovan nämnts anser bolaget, att en kompromisslösning icke kan anses helt utesluten, och är det därför bolagets åsikt att ett försök härutinnan borde göras, innan svar å noten lämnas. Skulle svenska staten önska, att bolaget biträder vid en sådan sondering, är bolaget villigt att lämna sin medverkan härtill och emotser i så fall instruktioner. Bolaget hyser emellertid icke alltför stora förhoppningar i detta avseende, då snarare prestigehänsyn än den sakliga betydelsen av dessa leveranser torde komma att bli för frågan utslagsgivande.

Det torde kunna antagas att, därest frågan skulle uppkomma om totalt eller på ett sådant sätt modifierat exportförbud, att det endast skulle avse lager för militärt ändamål, axelmakterna komme att göra gällande, att även de allierade skola behandlas på samma sätt i detta avseende.

Det är uppenbart att, om leveranserna från bolaget till såväl de i rubriken angivna länderna som ock till de allierade avstängas, detta kommer att medföra en betydande arbetslöshet för SKF-koncernen i Sverige och ha starka ekonomiska och sociala återverkningar, som bolaget icke anser rimligen böra drabba detsamma. Bolaget erinrar i detta sammanhang därom, att bolaget utan eget förvållan-

de vid upprepade tillfällen gentemot axelmakterna måst bära det formella ansvaret för av regeringens organ vidtagna åtgärder.

Till slut vill bolaget framhålla de betydande förluster, som bolaget åsamkats genom de allierades bombning av dess tyska och franska fabriker och filialkontor. Det torde icke vara något annat svenskt företag som utan egen förskyllan så allsidigt drabbats av ekonomiska skador av olika slag under nu pågående världskrig.

Stockholm den 18 april 1944

AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN

Dokument nr 44
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Stockholm den 19 april 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till .....
i anslutning till UDs remiss den
17 april 1944 (av P.M. samma dag).

H. Eriksson
Sahlin, KKK
M. Wallenberg
J. Wallenberg

Enligt uppdrag:
/undert./ de Besche
Sekreterare.

Strängt förtroligt

P.M.
angående den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944.

Rörande de samtal, som i London ägt rum med anledning av den amerikansk-brittiska démarchen den 13 april 1944, meddelar hr Hägglöf i ett telegram den 14 dennes följande rörande det samtal han haft med Riefler i ärendet. Det visade sig härvid, att Riefler ej läst aide-mémoire, som vore författat av Herschel Johnson i direkt kommunikation med Washington. Riefler hade endast tillfrågats angående erbjudandet av amerikansk kompensation för eventuellt stoppande av kullagerexporten. Hr Hägglöf frågade Riefler, om ej deras diskussioner klargjort, att stoppandet av kullagerexporten innebure ett brott mot Sveriges avtal med Tyskland, som i sin tur fölle inom WTA:s begränsningar. Riefler hade sagt sig inse, att svenska regeringen vore bunden, men däremot ej S.K.F. På detta svarade hr Hägglöf, att självklart ett brytande av S.K.F.:s kontrakt, som träffats i direkt anslutning till regeringsavtalet, vore en svenska regeringens angelägenhet. Riefler hade härvid framhållit, att hindret för svenska regeringen vore det tyska avtalet och ej War Trade Agreement. Det amerikanska aide-mémoire vore ett erbju-

Dokument nr 44
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

dande att mot viss kompensation revidera WTA. På detta svarade hr Hägglöf, att man från svensk sida ej betraktade frågan ur ekonomisk synpunkt utan uteslutande ur synpunkten av ingångna avtal. Om den amerikanska noten endast innebure ett erbjudande till revision, hur borde då den näst sista paragrafen tolkas? Denna förefölle att innebära ett hot om repressalier för det fall att man från svensk sida inskränkte sig till att uppfylla WTA. På denna punkt hade Riefler varit synbart besvärad och förklarat, att enligt hans bestämda personliga uppfattning intet hot om repressalier vore implicerat. Meningen vore endast att understryka den vikt man tillmätte framställningen.

Stockholm den 19 april 1944.

Dokument nr 45
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

de Besche/IE 44:B/257

Stockholm den 20 april 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till ..... H. Eriksson
i anslutning till UD:s remiss den Sahlin, KKK
19 april 1944 (av P.M. samma dag). M. Wallenberg,
Enligt uppdrag: J. Wallenberg
/undert./ H. de Besche
Sekreterare Strängt förtroligt

P.M.

Envoyén Boström i Washington har i telegram, som anlände till utrikesdepartementet den 19 april rapporterat, att Mr Higgs i State Department den 18 april uppkallade legationssekreterare Dahlman till departementet, varvid han gjorde följande tydligen inspirerade uttalanden i kullagerfrågan.

I State Department hade man med missräkning lagt märke till den svenska pressens så gott som enhälliga opinionsyttring mot ett tillmötesgående av den amerikanska framställningen om upphörande av kullagerexporten till Tyskland. Man befarade, att detta bebådade ett svenskt avslag. Higgs ville därför understryka, att den amerikanska noten ej finge betraktas som ett led i en allmän aktion mot de neutrala för närmare politisk anslutning till de allierade utan hade en särskild reell bakgrund. Den allierade krigsledningen ansåge sig nämligen ha konstaterat, att den svenska kullagerexporten även i dess reducerade omfattning finge en allt vitalare betydelse för Tyskland, allt eftersom de tyska fabrikerna förstördes, bl.a. av den anledningen att från Sverige levererades till Tyskland viss speciell materiel, som ej längre kunde framställas därstädes, och som vore nödvändig för fabrikationen av nya snabba jaktplan. Det allierade kravet på denna punkt komme därför att vidhållas med all kraft.

Dokument nr 45
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Av Higgs uttalanden framgick vidare, att uppfattningen i Washington tydligen är, att S.K.F. vore oförhindrat att bryta leveranskontrakten, och att det svensk-tyska handelsavtalet endast förpliktade svenska regeringen till att på begäran av S.K.F. utfärda exportlicens inom ramen för avtalet. Detta vore grunden till löftena i den amerikanska aide-mémoire att hålla S.K.F. skadeslöst. Skulle den svenska argumenteringen emellertid, som tydligen vore att befara, gå ut på att det svensk-tyska handelsavtalet icke kunde brytas, vore man i Washington beredd att åberopa alla de fall, där man på amerikansk och även brittisk sida ansett, att Sverige brutit mot krigshandelsöverenskommelserna med västmakterna. Enligt Higgs kunde en lång förteckning uppsättas häröver, och nya brott förekommo alltjämt. Som exempel nämnde han exporten till Finland av ärtmjöl, varom de allierade underrättats först den senaste veckan (Higgs anmärkning gäller förmodligen förädling för finsk räkning av solrosfrö från Rumänien innefattande export till Finland av vegetabiliska oljor och fodermjöl).

Under samtalet nämnde Higgs även den eventualiteten, att man å svensk sida ville uppskjuta nya reduktioner av exporten till Tyskland till dess de allierade vore i tillfälle att leverera varor i ersättning för genom eventuella tyska repressalier från Tyskland uteblivna varor. En dylik eventualitet vore emellertid icke av intresse för de allierade, enär dessa i en situation, som möjliggjorde erforderliga allierade leveranser, antagligen samtidigt genom rent militära åtgärder kunde avskära det svensk-tyska handelsutbytet.

I övrigt argumenterade Higgs efter samma linjer som Acheson gjort vid sitt samtal med envoyén Boström i slutet av förra veckan.

Envoyén Boström rapporterar vidare, att frågan om den svenska kullagerexporten till Tyskland ingående följes i press och radio, där man i huvudsak återger den officiella inställningen. Redaktionella uttalanden ha hittills varit fåtaliga.

Stockholm den 20 april 1944.

Dokument nr 46
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Strängt förtroligt

5/5–44 a str. förtr.
994 H. Eriksson, Hand.dep.
995 Sahlin, HK
997 M. Wallenberg
998 J. Wallenberg
999 Prytz, London x/
1000 Hägglöf, London
u. de Besche
Exp. 5.5.44. BK x/ m. kurir

Original se HP 1 Ct

Broder,

Den pågående offentliga diskussionen rörande de engelsk-amerikanska démarcherna i fråga om de svenska leveranserna till Tyskland av krigsviktiga varor bör ju bl.a. såtillvida vara rätt intressant ur tysk synpunkt, som det för vederbörande här klarlagts, att den svenska argumenteringen vid de svensk-tyska handelsförhandlingar, som föregingo avtalet om den svensk-tyska handeln för år 1944, varit rena spegelfäkteriet: det framgår nu med all tydlighet, att den svenska ståndpunkten föranletts av en före de svensk-tyska förhandlingarna träffad uppgörelse med England-Amerika om nedsättning av exportkontingenterna för järnmalm och kullager, och således alls ej av de motiv, som angivits vid förhandlingarna.

Om tyska vederbörande skulle på grundval av den svenska pressens ställningstagande söka bilda sig en föreställning om vilken ståndpunkt svenska regeringen kommer att taga till de engelsk-

Herr Kabinettssekreteraren E. Boheman,
Stockholm.

Dokument nr 46
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

amerikanska démarcherna, så föreställer jag mig, att vederbörande skulle komma till den slutsatsen, att man å svensk sida kommer att fullgöra det svensk-tyska avtalet, i den mån de tyska prestationerna i fråga om exporten till Sverige vederbörligen fullgjorts. Men jag föreställer mig också, att man konstaterat, hurusom denna svenska ståndpunkt väsentligen motiverats därmed, att det finns ett svenskt-tyskt avtal, som man å svensk sida anser bindande och ej vill bryta. Detta konstaterande måste väl i sin ordning hos den tyska ledningen framkalla en undran, hur det skall bli med tillförseln av järnmalm och kullager från Sverige under nästa år, för vilket avtal ej finnes; med den benägenhet att tillmötesgå engelsk-amerikanska önskningar, som jag förmodar man anser numera vara tillfinnandes i Sverige, synes det vara att antaga, att slutsatserna för 1945 års vidkommande måste bli nog så pessimistiska och att man här måste fråga sig, om man nästa år skall kunna ens tillnärmelsevis få sitt behov av järnmalm och kullager från Sverige täckt.

Hade denna diskussion kommit för en månad sedan, så hade den väl sannolikt verkat i hög grad stimulerande på vederbörandes angreppsplaner mot Sverige. Nu vågar man väl tro, att den under mellantiden genomförda förstärkningen av vår beredskap – som jag hoppas inte är tillmätt i underkant – och, måhända, den famösa, ur tysk synpunkt fatala karthistorien haft sin verkan i återhållande riktning.

Av intresse till belysning av hur dagens läge i detta hänseende uppfattas på initierat håll här vill jag hänvisa till vad Dannfelt i ett handbrev idag till överste Kempff inberättat om ett uttalande av en av hans kolleger, som sagt honom, att "man med rätt stor säkerhet kan anse den svenska beredskapen och den svenska vaksamheten även denna gång hava räddat vårt land från en tysk aktion, som i händelse av ouppmärksamhet och brist på anpassning efter läget med stor sannolikhet skulle hava kommit till stånd".

/u/Richert

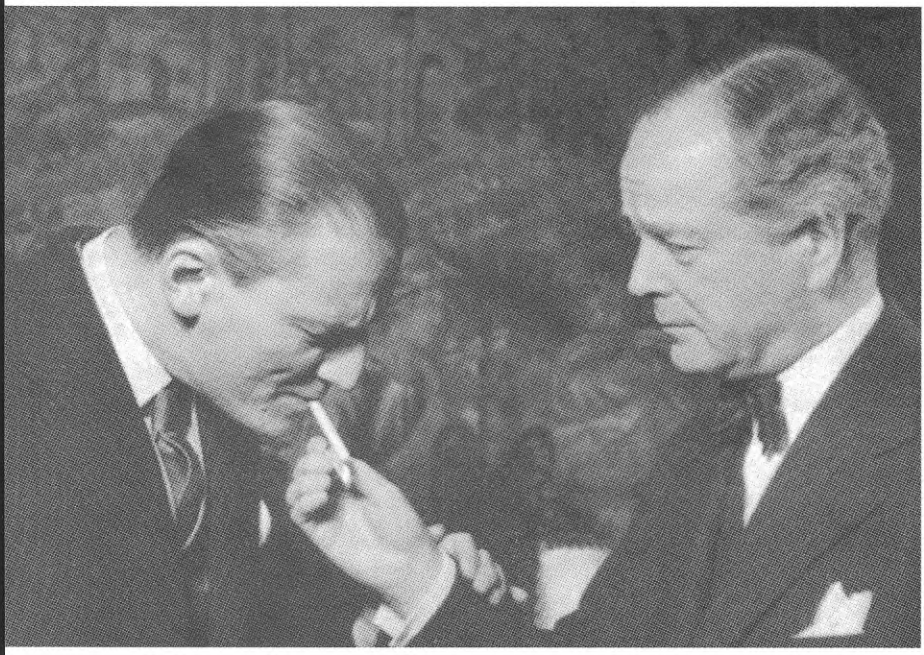

Kabinettssekreterare Erik Boheman och Arvid Richert, svensk ambassadör i Berlin. (Bild från Boheman E., På vakt, Kabinettssekreterare under andra världskriget, Norstedts förlag)

Dokument nr 47
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 22 april 1944
Överlämnas för strängt förtrolig
kännedom till Bankdirektör
J. Wallenberg, Stockholms
Enskilda Bank A/B.

Rolf Sohlman (sign.)

Avskrift

A i d e – M é m o i r e.

The Swedish Government have submitted the Aide-Mémoire handed over to the Swedish Foreign Minister on April 13 by the United States Minister to careful and serious study. After having heard the Foreign Relations Committee and deliberated with the Chambers of the Riksdag the Swedish Government venture to submit the following considerations.

In their Memorandum the Government of the United States ask for the immediate cessation of all Swedish exports to Germany, associated countries and occupied territories of ball and roller bearings and of machinery and special steel and special tools for the manufacture thereof as well as of piston rings at least for the next three months.

The Government of the United States are aware that a compliance with this request would implicate that the Swedish Government should refuse to fulfill engagements which they have undertaken and which are in complete accordance with the War Trade Agreement of 1943 in which a special ceiling for Swedish exports to Germany, associated countries and occupied territories of the

export items in question are stipulated. The stipulations of the Swedish-German Trade Agreement for 1944 in this respect were also communicated to the two Allied Governments on the 14th of January through the Anglo-American-Swedish Joint Standing Commission in Stockholm and no objection was then raised.

As a reason for their request the Government of the United States invoke the fact that a decisive stage has now been reached in the war, that a basic change has occurred in the military situation since the War Trade Agreement was negotiated last summer and that recent important military developments have taken place which give emphasis to the American necessities that these exports should cease.

The Swedish Government have some difficulty to understand that the changes which have occurred in the military situation after the War Trade Agreement was concluded in September 1943 and since the Swedish-German Agreement in January 1944 was communicated in its relevant parts to the British and American Governments were not taken into account by the American and British Governments and their plenipotentiaries at the aforementioned times. Nor can it be said that these changes have altered the conditions under which Sweden has, since the summer of 1943, entered into engagements with different countries. In this respect it seems sufficient to emphasize that the import to Sweden from transocean countries can still only be maintained by ships sailing with a safe conduct from both belligerent parties.

The Government of the United States have not sought to deny that the Swedish Government are acting in strict accordance with the War Trade Agreement and in full harmony with the rights and duties of a neutral state in allowing the exports in question to take place in exchange for goods which are of vital necessity for the Swedish economic life and for the maintenance of its defence forces – goods which neither the United States nor any Allied power is in the present situation able to replace.

It is therefore with astonishment and concern that the Swedish Government learn that the Government of the United States deem appropriate to "state quite frankly that if its desires are not met it will have to give serious consideration to using all measures at its disposal to bring about the desired results".

With regard to this statement the Swedish Government only desire to declare that they refuse to believe that the Government of the United States would contemplate measures directed against Sweden in order to prevent the export of goods, the delivery of which Sweden is carrying out within the framework of an Agreement with the two Allied Governments.

The Swedish Government consequently regret that they cannot accede to the demand of the United States Government. The Swedish Government, however, have taken note of the fundamental idea expressed by the American Government that Sweden as a neutral country should avoid aiding the enemies of the United States in the present war. But it cannot regard as an infringement of this principle the trade with the belligerents to the extent necessary to safeguard Sweden's vital interests and to fulfill legally and politically irreproachable engagements.

Stockholm, April 22nd, 1944.

Dokument nr 48
FRUS 1944 s. 524–525

740.00112 European War 1939/10655: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, April 25, 1944 – 9 p. m.
[Received April 26 – 12:57 a. m.]

1454. During a conversation with Boheman at lunch today I said that I hoped that some progress was being made on study of ways to meet our wishes in regard to ball-bearing exports to Germany and that in my opinion SKF had a particular interest in cooperating. Boheman said that much study was being given to subject but said that we should realize that it is impossible for SKF to stop entirely all of its exports under existing contracts with Germany. He seemed reluctant to make any concrete suggestions but said that he realized importance we attach to immediate cessation of these exports. In this connection I failed to report in my 1418, April 22, 10 p. m. that Mr. Boheman had stated in commenting on suggestions made by both Mallet and me that SKF had a very vital material interest in meeting our wishes, that we were wrong to place blame on company for its actions as Swedish Government was really the responsible agent. I think it would be unwise for us to place too great reliance on direct negotiations with SKF as a certain way of attaining our aims. It is evident that Government is closely examining every alternative action which might be taken and that they realize they will not be able to evade responsibility by passing it on to SKF. Boheman made no reference to possibility suggested by Waring of an embargo to all belligerents (my 1453, April 25, 9 p. m.[35]) but it might be that they would consider that measure less objectionable than an action directed against Germany alone which would break their agreement with Germany and would obviously be result of extreme Allied pressure. I did not attempt to discuss

[35] Not printed.

Dokument nr 48
FRUS 1944 s. 524–525

Wallenberg's efforts with Boheman as I have no knowledge that they have received any Government sanction.

It may be that we could interest the Swedish Government in an embargo on ball-bearing exports to all belligerents if we should be able to keep the SKF plant operating at its present rate of output by paying for the production and storing the ball bearings, etc, in Sweden, provided that we, in line with the Department's telegram No. 576, April 3 midnight[36] should make it clear to the Swedish Government that if an embargo on ball-bearing exports should be followed by German retaliation in the form of economic sanctions such as stoppage of German buna exports to Sweden we would be prepared to supply appropriate quantities of rubber and other vitally needed materials formerly obtained from Germany.

My 33 of April 25, 9 p. m. repeats this to London.

JOHNSON

[36] Same as telegram 2604 to London, p. 485.

Dokument nr 49
FRUS 1944 s. 527–529

740.00112 European War 1939/10674: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, April 28, 1944 – 8 p. m.
[Received 11:59 p. m.]

1506. I saw Boheman this morning at my request before having received Department's 776, April 27, 7 p. m. which was being decoded. I told him that if he agreed I would like to have a frank off-the-record talk with him and to ask some specific questions to which I hoped he might feel able to give me frank off-the-record answers. I reminded him of fact that he had previously given me the impression that although his Government's reply to our ball-bearing communication was a flat negative, Swedes were exploring ways and means in which Allied aims could be met within framework of existing agreements. I also emphasized that what we want is immediate restriction on Swedish exports of ball bearings to Germany and that in our *aide-mémoire* of April 13 we had specifically mentioned an embargo for 3 months. I told him that with these factors in mind my Government had authorized me to negotiate either directly with Swedish Government or with SKF. Then I asked which procedure would suit Swedish Government – negotiations directly with Government or with SKF. Mr. Boheman said that probably SKF would be preferable. I then asked him if we negotiated with SKF and were able to reach an agreement would the Government intervene to prevent implementation of such an agreement. Boheman replied that it would be impossible for him to give such an assurance. I then asked him, having in mind previous statement that he had made to Mallet and me, reported in my 1454, April 25, 9 p. m., if Government policy and decision were not really determining factor in this situation. He reluctantly admitted that they were. He said that Government could not force SKF to production but that Go-

vernment policy with respect to Sweden's international obligations was the really dynamic factor.

Boheman then launched into a somewhat lengthy dissertation on iniquity of our pressure in this matter. He said he did not see how United States of all countries, in light of high moral standard it had always taken in international relations, could press a small neutral country in such a perilous position as Sweden to compliance with demands which if granted would put Sweden on brink of ruin and in a position where United States would not be able to give any assistance military, political or economic. He said that our offers of commodity concessions were of no practical value as if our demands were granted Germans would immediately close Gothenburg traffic; that furthermore if great Allied offensive should be stalled Sweden would be at mercy of Germany and would be ruined. He rejected entirely Allied thesis that Sweden is no longer in any danger of attack from Germany and said that he could give a score of detailed instances during course of present war in which if Sweden had followed Allied advice she would no longer exist.

He said further that spotlight of publicity which had centered on Sweden in this case together with nature and manner of Allied demands made the matter for Sweden a major political issue. At this point I suggested that a drastic diminution of deliveries to Germany by the company in immediate future could be arranged on business and operational grounds and would not be in reach of German agreements; that deliveries might be slowed down or even be eliminated by various methods. I suggested that personnel of SKF factory was very pro-Ally, and that effective strikes might be organized, that factory might even be sabotaged. Boheman replied that all of these measures had been thought of by the Swedes but he said that such procedure in Sweden was politically impossible; that furthermore because of spotlighting of this case any action of such a nature would become known to Germans together with real reasons; that it would be impossible to keep them secret; that we ourselves

had raised insuperable difficulties to informal solution. Boheman having referred so often to "insuperable difficulties" of meeting our demands, I asked him if he would not consider the situation without reference to "difficulties" but with reference to "realistic possibilities" that a difficult matter was not necessarily an impossible one. He then spoke rather strongly about what he believed is our mistaken attitude as to intrinsic importance of Swedish ball-bearing exports to Germany, and said that as we attach such inordinate importance to it he felt that it had almost a sinister significance. I told him that I thought he was overstating the case and that if our responsible military authorities felt that a 7 to 12% increase in German ball-bearing supply was of vital importance then it must in fact be of vital importance. I reiterated terms of original *démarche* to effect that we were not claiming that Sweden had violated any of her engagements or that we had any right to make demand derived from our war trade agreement: that what we were asking was an entirely new thing and that we did not believe its accomplishment impossible.

Boheman persistently declined to give any assurance that we would be able to accomplish more than a partial result and said several times that it was impossible for Sweden to stop ball-bearing exports entirely during lifetime of present agreement with Germany. I then mentioned to him statement reported to have been made by Ståhle to Waring that Swedes were considering a solution of ball-bearing problem along lines of an embargo of exports to all belligerents. Boheman with apparently complete sincerity said that that was not true; that Government was not considering any such possibility. I can only infer from this that such a possibility has been considered merely by Ståhle personally and certain other lower ranking officials along the line. I do not yet rule it out as a possibility.

In view of Boheman's previous statements that ways were being explored to meet our wishes within framework of agreements, and his apparent reluctance during this conversation to hold out any

Dokument nr 49
FRUS 1944 s. 527–529

promise of substantial accomplishments, I asked him if matter was out of hands of Foreign Office and was being decided at highest level of policy. He hesitated a moment and said it was true. It must therefore be in hands of Prime Minister and his principal advisers. I asked Boheman if Foreign Office views would necessarily prevail and he replied very seriously "most certainly not". I mentioned forthcoming visit of Mr. Stanton Griffis and told him that Mr. Griffis was coming here to assist me in this matter and that he was fully competent to handle business aspects of any arrangements.

Mr. Boheman was most courteous throughout our interview but very serious and genuinely depressed. He said that he would give very careful thought to what I had said. He telephoned me later this afternoon to say that it was agreeable to Government for us to go ahead in our talks with SKF with Government approval. I asked him how far we could rely on the Government to endorse and implement any agreement we might be able to reach with SKF. Mr. Boheman replied that it was impossible for him to give a commitment on this point until he knew what terms of agreement would be. I told him that I would make no personal move to contact SKF until after arrival of Mr. Griffis which I hoped would be in a day or two. Mr. Boheman who is leaving Stockholm this afternoon for a week informed me that if necessary in the interval he would return at once. During this talk with Mr. Boheman I made no reference whatever to Wallenberg's conversations with Mallet nor to Wallenberg's and Waring's conversations with SKF officials. I told him that my approach this morning had been entirely a personal one for off-the-record purposes and that I had not consulted with Mallet. He understands of course that I am reporting my conversation.

My 344, April 28 repeats this to London.

JOHNSON

Dokument nr 50
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET
Kabinettssekreteraren

Strängt förtroligt.

Amerikanske ministern besökte mig idag och sade sig vilja resonera med mig om kullagerfrågan helt och hållet "off the record". Han började med att framhålla, att han ansåg den nuvarande situationen vara ytterst allvarlig för Sverige och kunna medföra de mest vittgående konsekvenser för oss. Han ville för sin del söka åstadkomma någon lösning, som skulle kunna förhindra en för Sverige ogynnsam utveckling. Han hänvisade till ett uttalande, som jag gjort under vårt samtal den 22 april, att man väl inte finge klandra bolaget för dess försäljningspolitik, då det helt och hållet handlat inom ramen för av svenska regeringen gjorda avtal, och sade sig väl förstå, att bolaget i själva verket i denna fråga komme att följa de direktiv, som svenska regeringen komme att giva. Han undrade nu, om man från amerikansk sida, om man ville försöka förhandla vidare i frågan, borde försöka föra dessa förhandlingar med mig eller göra det med bolaget, i vilket senare fall han ville veta, huruvida man från regeringens sida skulle komma att förhindra bolaget att förhandla om frågan. Han underströk vidare, att enligt den uppfattning han kommit till vore det främsta skälet för svenska regeringens avvisande hållning inte så mycket det faktum, att ett avtal slutits med Tyskland som fastmera nationella säkerhetshänsyn.

Jag svarade honom ungefärligen följande. I detta spörsmål vore nationella säkerhetshänsyn nära förbundna med det förhållandet, att ett avtal slutits med Tyskland. Men om man skulle försöka analysera situationen och rent teoretiskt utgå från, att vi icke löpte några som helst vare sig militära eller ekonomiska risker, därest vi bröte vårt avtal med Tyskland, så var jag övertygad om, att man det oaktat från svensk sida skulle vara synnerligen ovillig att bryta ett ingånget avtal endast på den grund, att den ena av de krigförande

Dokument nr 50
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

parterna ansåg det med sina intressen förenligt att yrka härpå. En liten stats säkraste värn i en ond värld vore avtalens helgd och ett sådant land kunde inte kosta på sig att betrakta ingångna avtal såsom "scraps of paper". Det var en attityd, som tydligen stormakterna finge förbehålla sig. – Om man å andra sidan betraktade frågan ur nationell säkerhetssynpunkt, så måste jag uttrycka min utomordentliga förvåning över att man från Amerikas Förenta Staters sida kunde intaga den hållning gentemot Sverige i frågan, som man gjorde. De konsekvenser, som ett brytande av vårt avtal med Tyskland skulle innebära i Sveriges förhållande till detta land, finge Sverige ensamt helt och hållet bära. I nuvarande läge kunde, såvitt jag förstode, från Förenta Staternas sida varken på det militära eller det ekonomiska området några som helst garantier lämnas. Ponera att vi bröte vårt avtal med Tyskland och genomförde en fullständig mobilisering, så vore det ju möjligt, att några militära konsekvenser skulle utebliva. Men vilka garantier förefunnes för att inte kriget kunde bliva långvarigt, och var stode vi då efter någon tid med brutna ekonomiska förbindelser såväl västerut som söderut? Och vilka garantier hade vi för övrigt för att, om vi uppfyllde dessa amerikanska krav, man inte om en månad komme med likadana krav i fråga om järnmalm och kanske efter ytterligare någon tid

Erik Boheman, kabinettssekreterare under andra världskriget. (Bild från Boheman E., På vakt, Kabinettssekreterare under andra världskriget, Norstedts förlag)

Dokument nr 50
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

krav på upplåtelse av baser o.s.v. I alla händelser måste man väl från amerikansk sida inse, att man i Tyskland måste resonera som så, att om Sverige utan varje annan anledning än allierade påtryckningar frånginge ett ingånget avtal, så kunde man från Sverige förvänta sig vad som helst i fortsättningen inför ytterligare allierade krav. – För min del kunde jag omöjligt förstå orsaken till att man från amerikansk sida plötsligt blåst upp denna fråga till sådana mått. Det måste i Sverige framkalla en undran i fråga om den amerikanska militära planläggningen och möjligheterna att fullfölja amerikanska planer när man fäste en sådan vikt vid en fråga, som omöjligen kunde hava någon som helst krigsavgörande betydelse och enligt vår uppfattning knappast, vare sig den löstes i den ena eller den andra riktningen, hava något inflytande på krigets längd att räkna med. Genom att frågan om amerikanska åtgärder hade flyttats upp på ett rent politiskt plan och ur Sveriges synpunkt på ett storpolitiskt plan hade också alla utsikter att under hand vidtaga åtgärder av någon storleksordning i syfte att tillmötesgå engelsk-amerikanska krav till ytterlighet försvårats. Om bolaget exempelvis fördröjde sina kullagerleveranser en smula, skulle detta på ett helt annat sätt väcka tyskarnas misstänksamhet under nuvarande förhållanden än som skulle varit fallet därest spörsmålet icke blåsts upp på detta sätt. Under sådana förhållanden kunde jag för min del inte se, hur några underhandlingar skulle kunna leda till ett ur engelsk-amerikansk synpunkt tillfredsställande resultat. Å andra sidan kunde man givetvis icke förhindra, att man från engelsk-amerikansk sida satte sig i förbindelse med bolaget för att undersöka de små möjligheter, som måhända kunde förefinnas för bolaget att göra ruckningar inom den kontrakterade ramen.

Amerikanske ministern förklarade, att han var utomordentligt angelägen att kunna meddela sin regering åtminstone något positivt. Jag sade mig icke kunna säga mera än vad jag sagt.

Stockholm den 28 april 1944.

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

LEGATION OF SWEDEN
WASHINGTON 8, D.C.

Washington den 29 april 1944.

ang. amerikanska pressen och svenska kullagerexporten.

nr 693
H 40

Förtrolig

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Som jag fortlöpande telegrafiskt inberättat, har pressen här i stigande grad sysselsatt sig med frågan om den svenska kullagerexporten till Tyskland, allteftersom frågan aktualiserats.

Jag hade ju redan under februari och mars månader anledning meddela, att tecken framkommit på att administrationen härstädes syntes överväga en skärpt inställning gentemot de neutrala länderna ifråga om leveranser av olika slag av krigsviktiga varor till axelmakterna. Även om det från början framstod, som om åtgärder i första hand komme att vidtagas i syfte att begränsa volframexporten från Spanien och kromexporten från Turkiet, förekom dock i pressen sporadiska antydningar om att även järnmalms- och kullagerexporten från Sverige i detta avseende kunde likställas.

Några pressmeddelanden rörande de vid denna tid i Stockholm och London förda diskussionerna angående från allierad sida begärd nedskärning av den svenska kullagerexporten till Tyskland förekom dock icke, oaktat det för beskickningen var bekant, att det inom armén och marinen yrkats på att den mot Sverige inledda diplomatiska démarchen med all kraft skulle fullföljas.

Det var först när Drew Pearson i sitt radioanförande den 2 april riktade anklagelser mot Sverige för att ha hjälpt till vid återuppbyggandet av de i Schweinfurt bombade kullagerfabrikerna genom ditsändande av experter, som pressen mer på allvar började intressera sig för vår kullagerexport. Efter Drew Pearsons anförande besökte

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

jag State Department för att efterhöra, i vilken form hans uttalande lämpligast kunde vederläggas. På grund av tidigare erfarenheter visste jag, att Drew Pearson icke vore benägen att själv beriktiga felaktiga uppgifter. Då alla pressmän och radiokommentatorer äro rädda för Pearsons giftiga penna, var det utsiktslöst att kunna intressera någon pressman härstädes för att offentligen framträda gentemot honom. I samråd med State Department ansåg jag mig därför böra telegrafiskt hemställa om att en dementi gjordes från Stockholm.

Den 7 april, långfredagen, upprepade Drew Pearson sina anklagelser i sin artikelserie "Washington Merry-Go-Round", som här har en stor spridning och når inemot tjugo miljoner läsare. Redan påföljande dag förekom en artikel i New York Herald Tribune, vari redogjordes för hurusom Sverige försåg Tyskland med krigsviktiga varor, samtidigt som vi genom den allierade blockaden tillätos importera varor för vårt eget behov, varjämte sades, att de allierades medgivande härvidlag vore föremål för omprövning. Samtidigt publicerades även meddelanden genom Associated Press, att en diplomatisk démarche gentemot Sverige vore förestående.

Det synes mig otvivelaktigt, att den sålunda påbörjade presskampanjen ursprungligen inspirerats från militärt håll. På direkt fråga till Mr. Cummings förnekade denne, att de genom Associated Press offentliggjorda meddelandena emanerat från State Department. Senare har emellertid en representant för Associated Press för mig uppgivit, att desamma utsläppts genom State Department, men det förefaller högst sannolikt, att de sammanställts inom Foreign Economic Administration på initiativ av militärerna.

På Påskdagen den 9 april förekom i New York Times en artikel, vari förståelse uttalades för Sveriges prekära situation, såtillvida som de allierade icke på grund av Sveriges geografiska läge kunde garantera något bistånd och ej heller kunde till oss skeppa för vår försörjning nödiga varor i händelse av tyska repressalier i likhet med vad som kunde ske beträffande Spanien och Turkiet. Vidare

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

meddelades i sagda artikel, att såväl State Department som Foreign Economic Administration förnekat, att Sverige hotats med indragning av navicerts för import västerifrån, därest den svenska kullagerexporten till Tyskland icke upphörde. Jag hade redan under långfredagen, samma dag som Drew Pearson i "Washington Merry-Go-Round" upprepade sitt påstående om svensk hjälp vid återuppbyggandet av Schweinfurt-fabrikerna, sammanträffat med chefen för New York Times' Washingtonbureau, Arthur Krock, vilken som bekant tidigare vid åtskilliga tillfällen visat stor sympati för Sverige och varit mig behjälplig, och för honom redogjort för kullagerfrågans allmänna läge. Åtskilligt av vad jag därvid framförde fanns återgivet i nyssnämnda artikel, varför jag hade anledning antaga, att densamma inspirerats av Krock. Vad som särskilt intresserade, var givetvis meddelandet om att State Department och Foreign Economic Administration förnekat, att några åtgärder gentemot Sverige vid fortsatt kullagerexport vore planerade. I State Department ville man emellertid icke på min förfrågan göra något positivt uttalande på denna punkt. Vid ett förnyat samtal med Krock erfor jag emellertid, att mitt antagande om att han inspirerat artikeln var riktigt. Han konfronterade mig även med artikelförfattaren Mr. John McCormack, som bekräftade, att han, innan artikeln skrevs, haft samtal med tjänstemän både inom State Department och Foreign Economic Administration, vilka förklarat för honom, att några motåtgärder mot Sverige icke vore under övervägande. Som jag telegrafiskt inberättat, antyder detta förhållande, att inställningen gentemot Sverige i denna fråga inom State Department och Foreign Economic Administration i viss mån var delad. Det är dock antagligt, att Mr. Stettinius såsom praktisk affärsman är böjd för att följa en mera positiv och hård linje och icke har samma sinne för Sveriges avtalsmässiga ställning vis-à-vis Tyskland som de mera erfarna diplomatiska tjänstemännen härstädes.

Effekten av nyssnämnda mot Sverige välvilligt inställda artikel i New York Times förtogs emellertid av utrikesminister Hulls radio-

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

anförande samma dag på eftermiddagen. Vad han däri nämnde om Förenta Staternas förhållande till de neutrala länderna uppfattades givetvis såsom riktat även mot Sverige, och särskilt följande passus rörande de neutralas hjälp till Tyskland:

> "by sending to Germany the essential ingredients of the steel which kills our soldiers or by permitting highly skilled workers and factories to supply products which can no longer issue from the smoking ruins of German factories"

hänsyftade rätt tydligt på den svenska kullagerexporten och gav ny näring åt presskampanjen. Visserligen publicerades påföljande dag, den 10 april, den från Stockholm emanerande dementin av att Sverige skulle ha sänt ingeniörer till Tyskland för att hjälpa till vid återuppbyggandet av Schweinfurt-fabrikerna samt meddelandet om att det svensk-tyska handelsavtalet för år 1944 inrymde bestämmelser om en avsevärd svensk exportbegränsning ifråga om kullager, men den kom till stor del att i pressen överskuggas av kommentarerna till utrikesministerns anförande, dels på grund av att de senare givetvis här tilldrogo sig större intresse, dels på grund av att dementin publicerades på föga framträdande sätt. I kommentarerna uttrycktes allmän tillfredsställelse över att Förenta Staterna slagit in på vägen mot en strängare behandling av de neutrala. I samtidiga meddelanden från de amerikanska korrespondenterna i London rörande Stettinius' besök därstädes påpekades även, att ett gemensamt allierat uppträdande gentemot de neutrala vore en av de frågor han där diskuterade. Ett stort antal dylika pressmeddelanden berörde särskilt den svenska kullagerexporten.

.....

Offentliggörandet av det svenska avslaget åtföljdes av en skärpt kampanj i pressen, bestående av ett stort antal ledare, som i allmänhet voro mycket aggressivt hållna gentemot Sverige. Detta senare

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

var särskilt förhållandet i landsortspressen. Den i Washington Post den 27 april publicerade ledaren under titeln "Middle Way" utgör ett exempel. Däri understrykes, att tiden nu vore inne för Förenta Staterna att intaga en stramare hållning gentemot Sverige och att man med tillfredsställelse erfarit, att utrikesminister Hull delar denna uppfattning. Efter ett upprepande av de gängse argumenten att svenska kullagerleveranserna förlänga kriget och förorsaka förlust av människoliv för de allierade, slutar artikeln med påståendet att neutralitet nu är ett utdömt begrepp på en planet, som är invecklad i en revolutionerande strid om grundvalarna för dess civilisation. Turkarna hade äntligen insett realiteten härav och slutit upp på den vinnande sidan, och Sverige borde icke längre undandraga sig ett liknande val.

I samma tidning förekom dagen innan en syndikerad artikel av Marquis Childs, som utmärkte sig för stor moderation och saklighet. Han påpekade, att Sveriges problem icke kunde jämföras med Spaniens och Turkiets. Genom Sveriges avskurna läge kunde endast en ringa kvantitet varor importeras genom den tyska blockaden, varför Sverige för erhållande av livsviktiga varor vore mer beroende av handeln med Tyskland än dessa länder. Sverige kunde icke heller sägas hava dragit ekonomisk fördel av kriget, för vilket man däremot kunde beskylla Spanien genom ökning av wolframbrytningen i jämförelse med förkrigstiden och utnyttjandet av konkurrensen mellan axelmakterna och de allierade för en prishöjning. Childs menade vidare, att han för ett år sedan tillsammans med andra amerikanska pressmän besökt Sverige på inbjudan av svenska regeringen och att han bland svenska folket erfarit en överväldigande stark opposition mot nazismen. Han slutade med reflexionen att det för amerikanare, vilkas anförvanter dödades i kriget, vore svårt att förstå, att ett annat demokratiskt land kunde bidraga härtill, men å andra sidan kunde man icke på ett avstånd av 5.000 miles göra sig en föreställning om huru livet i fem år varit i skuggan av Hitlers hot. De små nationerna, vare sig ockuperade eller neutra-

Dokument nr 51
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

la, hade rättigheter, som de stora makterna vore skyldiga att respektera, om någon civiliserad ordning skulle framkomma ur det nuvarande helvetet. Detta gällde även nu omedelbart före krigets största avgörande.

.....

Det är emellertid ogörligt att gentemot en presskampanj, som är direkt inspirerad av statsmakterna, kunna väcka någon allmännare förståelse för rent svenska synpunkter.

W. Boström (sign.)

Wollmar Boström, svensk ambassadör i Washington möter amerikanska journalister. (Bild från Boheman E., På vakt, Kabinettssekreterare under andra världskriget, Norstedts förlag)

Dokument nr 52
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Telegram i chiffer från Kungl. Maj:ts Beskickning i Washington den 30 april 1944, kl. 2020
Anlände den 1 maj kl. 1015

Just erfarit Treasury's tjänstemän tagit officiell kontroll all korrespondens dossierer SKF Philadelphia, SKF Steels New York för att i morgon börja undersökning enligt trading-with-enemy-act. Åtgärden behöver ej nödvändigtvis leda till något då bolaget torde kunna visas ha skötts helt oberoende Göteborg och Göteborg helt oberoende Tyskland. Intet publicerat här vadan publicitet hemma till varje pris bör undvikas. Förhindra också varje telegram från Göteborg till Philadelphia. Jämför mitt chiffer 246 ifjol m.fl. Ehuru denna åtgärd ej direkt har med exporten från Göteborg att göra utgör den ju bevis allvarliga situationen hela kullagerfrågan. Jag tror trycket presskampanjen kommer att fortsätta tills tillfredsställande lösning finnes. Jag har tillråtts av vänliga rådgivare att klar förklaring publiceras Sverige helst av regeringen eljest av SKF om dess leverans till Tyskland som här allmänt antages kraftigt hjälpt och hjälper dess produktion flygplan. Om detta över huvud kan ske borde det förklaras så att det skapar klarare förståelse för vår situation och att t. ex. kvantiteterna export materiel som kan användas för tillverkning flygplan äro helt obetydliga o.s.v. omfattande även sista månaderna 1943 och första 1944. Detta skulle hjälpa våra vänner här att bemöta anklagelserna mot SKF. Oupphörligt tillfrågas jag varför intet hemifrån säges härom och även angående Winquist Prytz.

Boström.

Dokument nr 53
SKF:s styrelseprotokoll 1944-05-02
SKF:s arkiv

Protokoll, hållet vid styrelsens för Aktiebolaget Svenska Kullagerfabrikens sammanträde den 2 maj 1944.

Närvarande: Herrar Wingquist, Mark, Wallenberg, Gabrielsson och Hamberg jämte suppleanten Hjorth. Herr Wetter hade anmält förhinder. Dessutom tillstädeskom direktör Joel Larsson.

Vid protokollet: Undertecknad Glimstedt.

§ 8.

Upplästes och godkändes det vid sammanträdet den 28 mars 1944 förda protokoll.

§ 9.

Redogjorde direktör Hamberg för den engelsk-amerikansk-ryska noten rörande kullagerexporten till de s.k. axelländerna ävensom för de förhandlingar, som han i förevarande avseende fört med Kungl. Utrikes Departementet och handelsministern, statsrådet Herman Eriksson. Direktör Hamberg föredrog vidare en av honom den 18 april 1944 till kabinettssekreterare Boheman och statsrådet Eriksson överlämnad promemoria i ärendet med den 22 april 1944 avgivna kompletterande uppgifter. Svenska regeringen hade sistnämnda dag lämnat avböjande svar å noten ifråga, i samband varmed kabinettssekreterare Boheman med stöd av bolagets förenämnda handlingar lämnat en del kompletterande upplysningar i ärendet.

Sådant läget vore torde följande alternativ komma ifråga:

1) fullständigt stopp av exporten av kullager och rullager, eventu-

Dokument nr 53
SKF:s styrelseprotokoll 1944-05-02
SKF:s arkiv

ellt även av stål och maskiner till såväl axelländerna, inklusive av dem ockuperade länder, som ock till de allierade makterna;

2) partiellt stopp åt bägge håll för vissa lagertyper, eventuellt även av vissa ståldimensioner och vissa maskiner;

I båda dessa fall skulle ställningstagande ske officiellt från svenska statens sida.

3) upptagande av förhandlingar efter vederbörligt tillstånd av regeringen i syfte att uppnå underhandsöverenskommelse från bolagets sida med de bägge krigförande parterna, huvudsakligen efter de under 2) angivna riktlinjerna, vilken överenskommelse därefter skulle bekräftas av regeringen.

Styrelsen beslöt efter överläggning att godkänna de av verkställande direktören vidtagna åtgärderna, och uppdrog åt honom att fullfölja förhandlingarna, helst enligt alternativ 3. Därvid borde emellertid tillses att så stora order som möjligt komme att lämnas bolaget i kompensation för eventuellt inställda order på annat håll.

.....

Dokument nr 54
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

8.5 1944.

P.M.

Mr. Stanton Griffis och Mr. Poteate.

S.G. hade instruktioner att genomföra en affärstransaktion med SKF som skulle gå ut på fullständigt upphörande av kullagerexporten från Sverige till Tyskland fr.o.m. nu för resten av kriget. Han beklagade utomordentligt publiciteten kring hans resa liksom ryktena om svart-listning av SKF. Han påstod sig vara en vän till Sverige och svenskt affärsliv och såge fram mot framtida intima affärsförbindelser mellan USA och Sverige. I USA växte emellertid stadigt fram en bitterhet mot Sverige genom kullagerexporten till Tyskland särskilt sedan den amerikanska allmänheten erhållit kännedom om detta sakförhållande efter den förlustbringande amerikanska bombraiden mot Schweinfurt (förlust av 56 bombplan och 30 à 40 jaktflyg). Han ville därför undvika de för svenskt affärsliv obehagliga och sig i framtiden långt sträckande konsekvenser genom att göra en deal med SKF och köpa inte blott de tyska kontrakten utan jämväl dessutom göra en beställning av c:a 30 millioner kronor, så att för i år skulle det bli en affär på 50 millioner kronor, som skulle vara för leverans utomlands om möjligt i annat fall för lagring i Sverige. S.G. kunde ej förstå annat än att det logiska för bolaget med tanke på framtiden vore att även gentemot tyskarna hävda att leverans av kullager vore av krigsnatur och att man därför ej skulle huttla utan ha komplett inställelse av leveranserna till Tyskland.

Jag kunde inte nog beklaga den publicitet som omgivit Mr. S.G:s hitkomst. Om man nu verkligen ville försöka komma med en affärsmässig propos från USA, så begrepe han väl, att möjligheten att uppnå ett resultat gynnsamt ur amerikansk synpunkt vore väl synnerligen svårt genom detta. Rent erfarenhetsmässigt sett, om

man vore för att göra en deal, så tycker väl varken den parten om, som skall göra eftergiften, eller den parten, som eftergifterna skola gå ut över, att det hela annonseras. Men nu är ju hela frågan dessutom försvårad genom de förhandenvarande avtalen. Ett bolag önskar ej bryta ett affärsmässigt avtal, om det vill behålla sitt goda namn. SKF har 1943 fått ta på sig gentemot tyskarna nedskärningen av sin export under 1943 under olika förevändningar och har dessutom sagt nej till ytterligare affärer som till belopp vore större än de Mr. S.G. erbjöde. Bolaget kunde med fog säga till amris att denna sinnesändring skulle ha omtalats för dem förra hösten, innan avtalet med tyskarna gjordes inom av anglo-amris avtalade linjer och ej i mars och april 1944. Men dessutom vore frågan komplicerad i så måtto att svenska regeringen lovat tillse att ej blott exportlicenser på kullager till Tyskland skulle lämnas för 1944 utan jämväl att leveranser skulle äga rum. Regeringen har ej lovat en specificerad lista men väl en kvota. Som Boheman sagt till Herschel Johnson så är amris fria ta kontakt med SKF, men bolaget är ej för att göra vilket avtal som helst med amris. Skulle amris till SKF göra förslaget att helt stoppa exporten, så kommer bolaget att säga, V.s.g., vänd Eder till regeringen. Det är regeringens sak. "I am here as a businessman to talk to businessmen", sade S.G. Får jag då rikta en fråga till Er som businessman från en businessman. "Om man ej kan få helt och fullt vad man önskar, är det inte ofta så att man finner det mera fördelaktigt att få det next best?" S.G. hänvisade till sina instruktioner men tillade "that it is for you to make a suggestion". Tidigare hade vi jämväl varit inne på betydelsen av leveranserna till Tyskland ur amris synpunkt. S.G. sade att han ej ville bestrida att de voro överdrivna från amris sida men han hade sina instruktioner. Jag trodde att siffrorna vore convincing. Han sade, att vänta om någon månad efter ytterligare bombning av Tyskland. Men hade man ej rättighet att fråga sig om ej något annat låge bakom från amris sida. Fanns där inga ulterior motives? S.G. protesterade kraftigt mot förefintligheten av dylika. Det är mot USA:s poli-

tik av good-will mot de små nationerna. Nej, vi vill komma till en överenskommelse att stoppa kullager, a business-deal. Går inte det får jag resa hem. Det blir tråkiga följder för hela svenska näringslivet. Vi ha trading with the enemy act och alla som tradar med Tyskland får black-listor. Han skulle beklaga en sådan utveckling. Men Sverige bör stoppa exporten av allt som är krigsmaterial. Mot detta genmälde jag, att om ulterior motives förefunnes skulle black-listing av svenska firmor väga lätt. Preparerade man ej amerikanska publiken för en attack? Visst icke, sade S.G. Men den svenska regeringen har i sin not avböjt förslaget, som strider mot deras avtal. Hade man tänkt att ej giva något svar på detta nej. Min närvaro i Stockholm är ett svar, sade S.G. Men min käre S.G. besinna vad tyskarna vidtaga för retaliations mot Sverige. Göteborgs-trafiken stoppas, andra för svensk försörjning vitala material från Tyskland inhiberas, ett svenskt-tyskt handelskrig begynner. S.G. insåg detta och hänvisade till ovannämnda konsekvenser och sina instruktioner. Kan kontrollen av SKF köpas. Jag förklarade, att på 2 fasta grupper låge högst 10 %, resten spritt på tusentals aktieägare. Men även om det ginge skulle svenska regeringen vara skyldig tillse leveranserna. S.G. insisterade på Hambergs hitkomst. Man finge förhandla med bolaget. Jag lovade honom få hit H. och bad honom ihågkomma att bolaget ej var fritt från svenska regeringen.

M.W.

Dokument nr 55
FRUS 1944 s. 531–534

740.00112 European War 1939/10737: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, May 9, 1944 – 1 p. m.
[Received 3: 34 p. m.]

1634. For Crowley, Currie,[44] Scheuer[45] and Stone from Griffis. Mr. Douglas Poteat and I called on Mr. Marcus Wallenberg at his apartment yesterday, Monday afternoon, May 8 at 5: 30 and after usual amenities immediately started a discussion of question of export of ball bearings and ball-bearing machinery to Germany. Mr. Wallenberg explained at length Swedish position in matter and enlarged upon what he claims to be additional difficulties created through publicity which have developed as result of exchange of *aide-mémoires* between the two Governments and subsequent publicity connected with dispatch to Stockholm of representatives of Foreign Economic Administration. We recalled to him that he himself had urged the usefulness of substantial pressure and publicity from America and referred to fact that this was all water over the dam, that we were here merely as two businessmen attempting to work out a commercial arrangement with businessmen which he represented. I stated that I had been correctly informed both in United States by his old friends and by both our American and British associates in Stockholm that he was entirely friendly and that we could frankly put our case in his hands. Accordingly we stated in words of one syllable that our instructions were definite to attempt to conclude the negotiations during the current week, failing in which we should leave Sweden. We stated that we desired a complete embargo of every type of ball bearing and ball-bearing ma-

[44] Lauchlin Currie, Acting Deputy Foreign Economic Administrator.
[45] Sidney H. Scheuer, Executive Director for Supplies, Bureau of Supplies of the Foreign Economic Administration.

chinery to be immediately placed in effect and to last for duration of the war. As a *quid pro quo* we were prepared to assume all unfilled German orders taken in accordance with the trade agreement for the year 1944 and, assuming that the arrangements for 1945 would under no conditions have been higher, we were prepared to place orders for 1945 delivery for approximately the 1944 German ceiling, or something under 30 million kronor, making a total flat figure of approximately 50 million kronor. We stated that we were prepared to hold SKF harmless against any suits or actions for damages which might arise as result of any alleged breach of the German contract.

Mr. Wallenberg stated that he feared that this was impossible and that the company would under no circumstances agree but that it was conceivable that some form of compromise might be worked if small shipments of bearings might continue to Germany.

We pointed out that this solved nothing; that any breach of the German contract would involve the enmity of Germany and that the German objections to such a course could be little increased if shipments were discontinued entirely; in other words, that nothing would be gained and the irritation in the United States would remain even as the German enmity continued.

Mr. Wallenberg spoke at great length upon an alleged agreement of the Swedish Government which assured the Government enforcement of the Swedish contract, and stated that as an inherent part of the war trade agreement with Germany, there was a clause which committed the Swedish Government not only to grant export licenses but see to it that the orders were fulfilled. He stated that the commercial negotiations in the matter were inextricable from the relations of the Swedish Government with Germany.

An opening from one of Mr. Wallenberg's remarks made it possible to state that they had no doubt considered an embargo on ball bearings and ball-bearing machinery to all belligerents for the duration of the war under the theory that this industry had become the

source of irritation in their relations to all belligerents, Allied and Axis alike, and that it seemed intelligent to develop the theory that the way out on the matter was a complete embargo to all belligerent nations after making a commercial contract which would ensure the continued employment of their men and a stockpiling of Anglo-American purchases here in Sweden for the duration of the war. Despite the fact that Mr. Wallenberg continually came back to the impossibility of a complete embargo against Germany, the discussion was held definitely and to the end to the theory of an embargo against all belligerents, to which the British Ministry of Economic Warfare has, of course, consented. At the very end of the conference Mr. Wallenberg seemed convinced, and so stated, that this method was probably the way out and gave a definite implication that the Swedes might find other much needed exports for Germany to satisfy it on this point.

Throughout the conference Mr. Wallenberg stated that both he and many members of the Swedish Government were convinced that the ballbearing question had been magnified out of all logical proportions and that they were convinced that the real motive of both the *aide-mémoire* and the present negotiations might be a sinister one with an entirely different basic purpose such as further involving the Swedes in bad relations with Germany or that the United States itself was attempting to create through many self-serving declarations a case against Sweden.

We stated categorically and with deep integrity that this was not the case; that the United States planned nothing in the present negotiations which did not appear on the surface; that the United States was deeply sympathetic with the position in which Sweden found herself, and that we believed that once the question of exports of war materials to Axis nations was settled, it seemed entirely improbable that any other matters would develop to threaten Swedish-American friendship. For tactical reasons we agreed momentarily that the ball-bearing situation had been exaggerated and

was becoming a forest fire of public opinion in the United States and Great Britain. Accordingly it was obvious that it could not be of such importance to the Germans that it could not be easily solved.

Mr. Wallenberg himself brought up the question of the veiled threats of blacklisting. We stated that this was exactly what we feared as our only basis for blacklisting was trading with the enemy and as trading with the enemy was practiced by practically every important corporation and individual in Sweden, we felt that a black list having once been established against SKF it could not fail to spread to include substantially all Sweden with unbelievably disastrous consequences to the trade relations of Sweden and the Allies for many years to come. We endeavored to point out that since the matter in their minds was not of supreme importance to Germany, it might be settled by some other form of tribute; a complete embargo would be accepted by the people of the United States and Great Britain as an astounding gesture of good will towards us with immeasurable future advantage to Sweden during the war and post war trade.

Mr. Wallenberg continually referred to the sanctity of contracts and the unwillingness of either the Company or the Swedish Government to be charged with violation of the German contract. We endeavored to point out that far above the morality of contracts was the duty and responsibility of the Company and the Government towards the Swedish nation and that any move which was a defined advance towards the safety and integrity of Sweden was in a category higher than the sanctity of a commercial contract.

Mr. Wallenberg, after a conference with Mr. Hamberg on the telephone, stated that it was impossible for Mr. Hamberg to come to Stockholm until Wednesday[46] due to the fact that he was preparing his annual report to stockholders. We emphasized the fact that

[46] May 10.

Dokument nr 55
FRUS 1944 s. 531–534

our stay was short and that time was of the essence. Mr. Wallenberg agreed to attempt to persuade Mr. Hamberg to come and we have just received word that Mr. Hamberg is now in Stockholm and we shall see him this afternoon. [Griffis.]

JOHNSON

Dokument nr 56
FRUS 1944 s. 536–537

740.00112 European War 1939/10752: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, May 10, 1944 – 4 p. m.
[Received 4: 13 p. m.]

1645. For Crowley, Currie, Sheuer and Stone from Griffis. Mr Douglas Poteat, Mr. Waring (who has been given powers of negotiation by Ministry of Economic Warfare) and I called on Mr. Hamberg, President of SKF, at the Enskilda Banken[47] yesterday afternoon at 3 p. m., and were joined shortly by Mr. Marcus Wallenberg. At the outset Waring stated his position to the effect that despite any suggestions looking to a compromise which might have been made in previous talks with Hamberg, his instructions from his Government now were to associate itself completely with United States in the present negotiations and his Government was equally insistent with the United States that a complete stoppage of ball-bearing exports to belligerents must now be sought. The discussion developed substantially into a reiteration of discussion with Wallenberg the previous day (see Legation's 1634, May 9, 1 p. m.; 387, May 10, noon to London), Mr. Hamberg urging a compromise position and we restating our position. However almost immediately both Hamberg and Wallenberg made the flat statement that whatever was done was now a matter for the Government; that the company could and would do only what was fully approved by the Government. Both men were familiar with fact that the Minister had already arranged for us to meet Boheman and were insistent that company could take no steps without full Government sanction. Wallenberg, however, seemed reluctant to end the meeting and asked what next step was in case negotiations failed. We stated

[47] Stockholms Enskilda Bank.

that we were not here with threats but he was probably completely aware from his own associates in United States what next move would be. He indicated that he was thoroughly aware thereof. It was stated that we might say to the Government that we were convinced that a satisfactory deal could be made with the company if Government concurred. Hamberg stated, of course, that any negotiations would be subject to the company's board which he would be willing to immediately call into conference. Upon his statement that our consideration of the value of their trade with belligerents must take into consideration their trade with neutrals such as Switzerland, Spain and Portugal where shipments might be stopped by the Germans, we restated our proposition that upon a theoretical calculation of their possible trade for the balance of 1944 and 1945, we would hold them harmless against losses of orders including such neutrals.

See my immediately following telegram 1646, May 10, 5 p. m.,[48] repeated as my 390, May 10, 5 p. m. to London.

Legation's 389, May 10, 4 p. m. repeats this to London. [Griffis.]

JOHNSON

[48] Not printed.

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

.....

11 maj (1944)

Beredning rörande kullagerförhandlingarna. Günther meddelade att Griffis talat med representanter för SKF och Boheman. Han hade haft förbindelser med Marcus Wallenberg, som fört honom till Hamberg i SKF. Griffis sade sig ha kommit endast som affärsman och ville föreslå SKF ett fullständigt inställande av alla kullagerleveranser till Tyskland mot att de allierade skulle ge ersättning för alla därav orsakade förluster jämte beställningar som under 2 år skulle hålla SKF fullt sysselsatt. Från SKF hade man svarat att detta var ett förslag som man inte kunde diskutera då man hade leveranskontrakt med Tyskland som upprättats i samförstånd med den svenska regeringen och i enlighet med tyska handelsavtalet samt avtalet med de allierade. Däremot var man beredd att diskutera allierade önskemål inom ramen av leveranskontrakten varvid det kunde tänkas en viss omplacering av olika slag av kullagerleveranser. För ett totalt stopp måste man hänvisa till regeringen.

Boheman, som var närvarande, relaterade ett samtal som Griffis hade haft med honom hemma hos amerikanska ministern. Därvid var närvarande hela personalen från de amerikanska och engelska legationerna som låtit Boheman undergå en veritabel mangling. Man hade förklarat sig vara förvånad över en uppfattning, som man stött på här i Sverige, att den allierade aktionen skulle ha längre gående avsikter än enbart ett inställande av kullagerleveranserna. Härpå svarade Boheman att det måste ju ligga någonting annat bakom då aktionen inte stod i någon proportion till frågans betydelse. Vi kunde inte bryta ingångna avtal och ingenting nytt hade inträffat sedan de allierade förklarat sig tillfredsställda med detta avtal. De närvarande legationsrepresentanterna försäkrade att detta var en missuppfattning. Sveriges neutralitet skulle inte alls komma i fara genom aktionen. Man hade funnit att bombningen av de tyska

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

industrierna inte voro till fyllest och att den tyska industrien var beroende på leveransen av svenska kullager. Vid nedskjutningen av tyska plan hade man kunnat konstatera de svenska kullagrens betydelse. Boheman hade svarat att detta ej var möjligt då leveranserna till Tyskland utgjorde endast 18 % av den svenska kullagerproduktionen. Det måste föreligga en felbedömning av de amerikanska militärerna. Griffis hade sagt att han var övertygad om att han kunde nå uppgörelse med bolaget om detta finge fria händer från regeringen. Den svenska regeringen borde förklara kullager som krigsmateriel och utfärda exportförbud på kullager m.m. åt alla håll. De allierade skulle då drabbas lika hårt som Tyskland. Boheman hade svarat att vår ståndpunkt var att avtal måste hållas och därifrån kunde vi inte vika. Griffis förklarade att han ville inte alls komma med något hot. Han ville endast hindra skadeverkningarna för Sverige och den allmänna opinionens inriktning i USA. Denna kunde inte ignoreras och skadeverkningarna kunde bli oerhört allvarliga för Sverige. De kunde bl.a. innebära komplett svartlistning av större delen av de svenska firmorna genom tillämpning av "trading with the enemy act". Sveriges tillgodohavanden i USA skulle beslagtas. Boheman uttryckte sin indignation över brutaliteten i de allierades tillvägagångssätt. Den opinion i Amerika som man åberopade var helt och hållet skapad av blockadministeriet.

Dagen därefter hade Boheman efter en överläggning med Günther och Herman Eriksson ett nytt samtal med Griffis och gick därvid till attack. Det blev mycket upprörda scener. Boheman förklarade att Sverige alltså skulle stå i valet mellan ett embargo från de allierade eller att bryta ingånget avtal. Detta senare måste av Tyskland betraktas som ett mycket allvarligt helt nytt steg ifråga om Sveriges politik. Sedan kunde man i Tyskland misstänka att Sverige kunde komma att göra vad som helst under tryck från de allierade. Det minsta som skulle hända oss vore givetvis att vi blev avstängda från tyska leveranser. Det kunde bli en verklig risk för oss att bli dragna ut i kriget. Griffis nämnde någonting om att vi

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

bara var rädda för tyskarna varpå Boheman svarade att vi inte voro mera rädda för tyskarna än de allierade som ju inte vågade göra någon invasion. I nuvarande läge skulle vi vara fullständigt avstängda både från hjälp och leveranser från de allierade. Griffis bad Boheman föreslå någon kompromiss i det verkligt allvarliga läge som förelåg. Boheman sade då att SKF var berett att förhandla inom ramen för avtalet och sina leveranskontrakt. Bolaget kan ej göra något annat.

Efteråt sade mig Boheman att Griffis varit mycket upprörd och tydligen tagen av det uppriktiga och kraftiga sätt på vilket Boheman lagt fram den svenska ståndpunkten. Griffis hade haft tårar i ögonen och hade sagt till en annan person att hade känt sig som en skolpojke som hade begått något orätt. Han tyckte att det hela var ett synnerligen obehagligt uppdrag.

Den 10 maj hade Hamberg haft ett samtal med Herman Eriksson, Günther och Boheman. Hamberg meddelade att SKF var mycket angeläget att komma ur dilemmat. Hamberg hade tidigare överlagt med Waring (den engelska experten) och med honom kommit till ett "understanding" enligt vilket SKF skulle sluta med exporten av vissa slags kullager som går direkt in i flygplanen och ersätta med export av annan slags kullager. Waring hade emellertid sedan träffat Griffis och ville därefter ej fortsätta förhandlingarna med Hamberg. Han hade det intrycket att engelsmännen önskade att amerikanarna skulle få stånga hornen av sig. Hambergs plan var nu att försöka definiera vissa slags kullager såsom flygplanskullager. Gränsen mellan dessa och övriga kullager kunde emellertid dras på olika sätt så att de kunde omfatta från 30 till 50 % av hela kullagerleveranserna. Hamberg ansåg det ej uteslutet att man på denna linje skulle kunna komma till resultat via engelsmännen. I vårt avtal och i leveranskontrakten står endast att det skall levereras kullager men inte vilka slags kullager. Hamberg hade förhoppningar att också nå en överenskommelse med tyskarna angående ett dylikt utbyte.

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

Boheman förklarade det omöjligt att bedöma hur pass grundade Hambergs förhoppningar voro. Hamberg ville emellertid nu ha fullmakt att göra en överenskommelse med både de allierade och tyskarna efter dessa linjer. Om en sådan överenskommelse kunde nås var det därför nödvändigt att få en regeringsförklaring att vissa slags kullager d.v.s. sådana som gå direkt i i flygplanen äro att anse som delar av luftfartyg och därmed underkastade exportförbud som krigsmateriel. Detta var nödvändigt för den amerikanska prestigen. Om det hela var genomförbart ansåg han mycket tvivelaktigt. Boheman skulle nu förklara för amerikanska ministern att han framlagt situationen för svenska regeringen och att denna vidhåller sin ståndpunkt men tillråda honom att låta Griffis förhandla med SKF.

Därefter vidtog en ganska långvarig diskussion om saken inom regeringen där Sköld framhöll att om man skulle kunna nå en lösning måste man tala med tyskarna angående ändringen av denna export, vilket Boheman förklarade vara självfallet. Herman Eriksson var mycket tveksam om det hela. Han underskattade inte allvaret i hotelserna och trodde knappast att Amerika skulle väja för någonting i detta läge. Det gäller ju också hela vår råvaruförsörjning efter kriget. Men å andra sidan kan vi inte göra något som innebär en brytning av avtalet. Det är möjligt att man kan gå den Hambergska linjen men man vet inte vad han har för grund för sina förhoppningar. Gränsen mellan olika slag av kullager är mycket svävande och det kan ju vara möjligt att även annat av vår export än kullager kan komma till användning för tillverkningen av flygplan. Det har alltid ansetts klart att Sverige inte skulle exportera krigsmateriel till krigförande makt men några bestämmelser härom fanns inte. Hamberg kanske borde få försöka saken, men under förutsättning att tyskarna gå med på den. Han talade därefter något om lämpligheten av att låta experter undersöka kullagerexportens karaktär av krigsmateriel, ett förslag som emellertid avböjdes av flera regeringens ledamöter.

Günther menade att man borde försöka den föreslagna vägen.

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

Han ansåg att det var bättre att ta en törn med tyskarna angående denna sak än att låta spänningen fortsätta vilket kunde utveckla sig synnerligen farligt inte minst i förhållande till Tyskland. Hamberg kunde inte förhandla hypotetiskt under förutsättning av ett tyskt bifall utan om de allierade gå med på Hambergs linje så måste vi genomdriva saken hos tyskarna. Därför borde man samtidigt ta upp förhandlingar med tyskarna direkt från regeringshåll då vi eljest skulle kunna komma i ett sämre förhållande till dem om vi efteråt måste klara upp saken. Bramstorp ansåg det farligt att gå in på dessa vägar och P.A. menade att man måste slå fast att bolaget ingalunda skulle få förhandla och komma till någon överenskommelse utan endast undersöka vad det fanns för möjligheter samt inrapportera detta för regeringen. Det var inte säkert att vi kunde acceptera resultatet av dessa undersökningar. Sköld menade att under alla förhållanden måste frågan om kullagerexporten bli något som kommer under regeringens ansvar. Om Hamberg får göra en sådan undersökning betyder det att vi kommer i ett läge som regeringen ej kan dra sig ur. Därför borde man gå direkt på officiella förhandlingar och regeringen borde ta hand om saken. Först borde förhandlas med tyskarna och sedan med de allierade. Man kan aldrig förhandla privat med Tyskland. I varje fall borde en regeringsrepresentant vara närvarande vid Hambergs samtal. Möller instämde med P.A. att vi måste ha möjligheter att efter undersökningens slut kunna bedöma huruvida resultatet stod i överensstämmelse med avtalet. Han för sin del kunde gå hur långt som helst i närmandet till de allierade men vi hade ju nu tagit den positionen att vi måste hålla avtalet. Jag förklarade mig instämma med det resonemang som P.A. och Möller fört nämligen att det var bättre att först föra privata samtal för att sedan ha fria händer för regeringen kunde under inga förhållanden gå med på något som ej stod i överensstämmelse med avtalet. Vi måste ha fria händer därvidlag. Vi måste också ha en överenskommelse med tyskarna. Men jag ansåg att vi inte kunde avvisa möjligheten av en undersökning efter den Hamberg-

Dokument nr 57
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

ska linjen som ju om den visade sig vara framkomlig faktiskt skulle på ett för oss mycket smärtfritt sätt klara oss ur det besvärliga läge i vilket vi kommit genom den allierade aktionen. Jag tillrådde således oförbindliga samtal genom Hamberg med båda parterna. Det var naturligtvis ingenting som hindrade inofficiella samtal med exempelvis Schnurre när han passerade Stockholm från Helsingfors. Quensel uttalade sig i liknande riktning och likaså Ewerlöf. Den senare underströk särskilt att det var naturligt att Hamberg förde detta samtal eftersom det inte gällde regeringens avtal utan bolagets leveranskontrakt. I likhet med mig strök han också under att vi ju redan hade anmodat Griffis att samtala med bolaget. Bramstorp vände nu över till ungefär samma ståndpunkt till vilken även Rasjön slöt sig. Han strök under att Hamberg måste ha klart för sig att SKF inte hade avgörandet i sin hand utan regeringen.

Skillnaden var ju i själva verket inte så stor mellan de olika linjerna då det var uppenbart att Hamberg måste få någon ledning för sina samtal från regeringen och givetvis aldrig kunde träffa någon överenskommelse utan regeringens bifall. Rubbestad ville inte att regeringen skulle förhandla och var också tveksam beträffande Hambergs undersökningar. Han var rädd för att vi skulle komma på det sluttande planet om vi gjorde eftergifter för de allierade. Frågan gällde vilkendera parten vi borde vara mest rädda för och han var mest rädd för Tyskland.

Man beslöt att säga Hamberg att han fick fortsätta sina undersökningar utan rättigheter att göra några överenskommelser.

.....

Dokument nr 58
FRUS 1944 s. 539–541

740.00112 European War 1939/10758: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, May 11, 1944 – 7 p. m.
[Received 11: 50 p. m.]

1668. See my 1651, May 10, 6 p. m. (391 to London). Mr. Boheman asked me to see him this afternoon to inform me of the following:

His conversations with Mr. Griffis and me have been fully reported in detail to the Cabinet at a special meeting early this afternoon. The Government's decision is that our suggestion for a complete embargo on all exports of ball bearings from Sweden is impossible for it would involve a breach of Swedish trade agreement with Germany for the current year; no responsible Swedish Government could consider possibility of such action. A total embargo would be regarded by Germany as a deliberate act against Germany. Boheman pointed out that Russia was not receiving any ball bearings as all orders to Russian account are in storage in Sweden pending means for transportation. Much of the British buying is also pre-emptive and quantities which can be got out relatively small. Boheman said Government realizes that we consider Sweden overcautious and more frightened of Germany than present circumstances warrant. Swedish Government he said is unable to share this view. He said that the consequences of our reaction to this decision are fully realized here and were taken fully into account by Government. Those consequences in the Government's view, deplorable as they are for Sweden, are less onerous than the extreme danger from Germany if Sweden meets our views. I told Mr. Boheman that I was confident that in his report to the Government he had faithfully rendered the views which had been expressed to him on behalf of the US Government by myself and informally by Mr. Griffis, but asked him if he felt certain all members of

the Government genuinely realized that our demands were presented in all seriousness and that we meant what we said? He replied that he could not, of course, give an assured answer to such a question but that he believed the members of the Government did. He said that Government had given full authorization to SKF to explore with Mr. Griffis whatever possibilities may exist for meeting our demands within the letter of the German agreement.

I told him that I had no official instructions from my Government since I had transmitted Swedish reply [51] to our original ball-bearing note, but that from my knowledge of the directives which Mr. Griffis brought with him I was confident that we would not be satisfied with any compromise solution that did not meet substance of our demands almost in entirety. He said that in that case he was afraid there was nothing further that could be done. I told him that I would report what he had said to the Department and that I would consult with Mr. Griffis regarding a further talk with Mr. Hamberg. I also said that next move was entirely up to Mr. Hamberg and that he should come with definite proposals and not with the suggestion that he and Mr. Griffis sit down to "explore" possibilities. I then asked him if there would be any objection on the part of Mr. Günther or himself to my seeing the Prime Minister and taking Mr. Griffis along with me. Mr. Boheman said that there would be no objection on the part of the Foreign Office and expressed the hope that I would do so. He remarked, however, that there was not the slightest possibility of my persuading the Prime Minister to take a different view. Mr. Boheman gave the impression that the Prime Minister is already mentally prepared for the consequences resulting from our side of the Government's present decision.

In discussing the possible German reactions to an affirmative Swedish answer to our demands, Boheman made it sufficiently clear that whatever action might be taken by Germany against Swe-

[51] Dated April 22; see telegram 1419, April 23, 5 p. m., from Stockholm, p. 522.

Dokument nr 58
FRUS 1944 s. 539–541

den would not be because of the loss of a given amount of ball bearings but because such a decision by the Swedes would be regarded by the Germans as a definite pro-Allied move and the beginning of a breach of their northern counter-invasion defenses. Boheman has so emphasized this point in several meetings that it is difficult for me to avoid the suspicion that Swedes have been directly threatened by Germans against any further yielding to Allied pressure. Boheman said that his Government's judgment of this situation vis-à-vis Germany is naturally its own estimate of the situation based on a very considerable amount of information, and he again reiterated that however insane a German attack on Sweden might appear in the Allied judgment, and however insane it might be in fact, that would be no deterrent to Germany making the attack as a strategic move in total defense.

Samlingsregeringen framför Stockholms slott. (Pressens bild)

Dokument nr 58
FRUS 1944 s. 539–541

This, he said, is the considered opinion of Swedish Government Military Command and General Staff. At the end of the discussion on this point he remarked that there is absolutely no material assistance which the Allies can bring to Sweden in such a situation that would be of any immediate effect; that Spain, Turkey and Portugal could receive assistance from US but that Sweden would depend only on her own resources.

After discussing my talk with Mr. Boheman with Mr. Griffis, we both agreed that he should under no circumstances make any further overtures to Hamberg. I then telephoned Mr. Boheman and suggested that the next move was up to Mr. Hamberg and that I thought he ought to make it immediately and come with concrete proposals. Mr. Boheman promised to get in touch with Mr. Hamberg at once.

While I do not doubt that Swedish Government has made this decision after the most serious consideration and weighing of all the consequences, I feel certain that it was made with an eye to the present military situation and with a desire to gain time until invasion is under way. The military situation in the West as it actually stands is, in my opinion, a major factor in this decision.

It is not my intention to seek an appointment with the Prime Minister until after Mr. Griffis and Mr. Waring of the British Legation have again talked with the head of SKF.

My 398, May 11, 7 p. m. repeats this message to London.

JOHNSON

Dokument nr 59
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 15 maj 1944.
Förtroligt.

ang. lev. av kullager mot flygmaskiner m.m.

Broder,

Vid de senaste svensk-tyska överläggningarna framfördes från tysk sida, som Du torde ha Dig bekant, förslag om leverans av flygmaskiner och motorer resp. stridsvagnar i utbyte mot utökade svenska leveranser av kullager. Från svensk sida förklarade man sig icke i tillfälle att under angivna villkor lämna sin medverkan till affärens genomförande. I anslutning härtill överlämnades från tysk sida ett nytt förslag, likaledes avseende tyska leveranser mot kullager. De tyska leveranserna angåvos i en här närsluten promemoria. Enligt uppdrag meddelade jag hr Ludwig, att leverans under nuvarande förhållanden av kullager utöver den i handelsavtalet fastställda kontingenten vore utesluten och att, därest man från tysk sida vidhölle detta krav, icke heller denna transaktion vore möjlig att genomföra. Hr Ludwig förklarade då, att man nog även kunde tänka sig någon annan svensk kompensationsleverans och att man å tysk sida gärna motsåge förslag härom. Jag framhöll, att det säkerligen skulle visa sig svårt att lämna någon särskild kompensation för dessa leveranser, då det nuvarande handelsavtalet så att säga hade helt uttömt våra möjligheter härutinnan.
Vi ha emellertid underkastat frågan en förnyad prövning, särskilt med tanke på den utomordentliga betydelse, som från militärt håll tillmätes leveranserna av ekoradioanläggningarna (Funkmessgerä-

Herr Legationsrådet Nylander,
Berlin.

Dokument nr 59
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

te). Tyvärr har det därvid visat sig, att något särskilt erbjudande icke från svensk sida kan lämnas på ovan anförd grund. Jag får därför bedja Dig att lämna hr Ludwig besked enligt ovanstående, gärna under samtidigt framhållande av att vi givetvis skulle mycket uppskatta, därest ekoradioanläggningarna, vilka representera ett sammanlagt värde av mellan 2 och 3 miljoner kronor, icke desto mindre skulle kunna levereras från tysk sida. Som bekant ha vi ju sedan länge haft denna sak uppe med tyska vederbörande; hr Ludwig förklarade likväl vid sitt senaste besök i Stockholm, att han å sin sida måste kunna erbjuda de tyska militärerna "något intressant" för att få dessa apparater frigivna för export till Sverige. Som sagt, vi se oss tyvärr dock icke i tillfälle att framkomma med något sådant erbjudande.

Ihre

Dokument nr 60
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

Stockholm den 19 maj 1944.
Överlämnas för kännedom till
x) .....
Enligt uppdrag:
/u./ de Besche
Sekreterare.

x) Herman Eriksson
Sahlin, H.K.
M. Wallenberg
J. Wallenberg
Hamberg, SKF, Gbg.

P.M.

Treasury Department och Alien Property Custodian utgav den 16 maj i Washington en kommuniké angående den undersökning, som företagits av SKF Industries i Philadelphia och SKF Steel i New York.

Mr. Waring utgav den 17 maj i Stockholm en kommuniké i kullagerfrågan.

Kommunikéernas texter bifogas.

Stockholm den 19 maj 1944.

Treasury Department and Alien Property Custodian May 16th issued the following statement:

For the past two weeks representatives of the Treasury Department and the Alien Property Custodian have been conducting a joint investigation of SKF Industries, Philadelphia, and SKF Steel, New York. This investigation was undertaken for the purpose of determining the ownership and control of the Swedish company AB. Svenska Kullagerfabriken, which is the parent company to SKF Industries and SKF Steel. It specifically was not undertaken because of any question concerning the production of SKF Industries, Philadelphia, or of SKF Steel, New York, and should not be interpreted as any reflection upon either management or employees

Dokument nr 60
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

of these two companies. Both the War and Navy Departments have advised the Treasury Department and the Alien Property Custodian that all of the production of SKF Industries and SKF Steel contributes to the war effort of the United States and the other united and associated nations and that such production is vital to our war effort. Both the War and Navy Departments also confirm that SKF Industries and SKF Steel have excellent records for war production and state that any serious loss of production at those companies would have an immediate and serious effect on the production of war munitions needed for planned operations.

Mr. William Waring, supply expert on ball bearing negotiations presently in progress in Stockholm, tonight issued an official statement to the British Press, clarifying the British and American viewpoint in the question.

The Swedish Foreign Office had stated in a communiqué on May 13th that exports of ball and roller bearings to Germany and Czechoslovakia in 1943 were about 48 million kronor, whereas in 1938 the total exports had been 10,500,000 and in 1939, 8.5 million. The quota for 1944 was stated as fixed at approximately 24 million kronor for Germany and Czechoslovakia, and further 5 million for the remainder of Axis Europe.

Swedish exports to Germany and Czechoslovakia in 1943 were thus between four and five times as much as in 1938 and between five and six times as much as in 1939. It is true that the 1943 prices were higher than before the war, but not enough radically to affect the accuracy of these figures.

Mr. Waring declared: "Even under the restricted quotas imposed by the trade agreement the present figures therefore are between two and three times as much as the 1938 and 1939 figures. On the other hand the relatively small 1943 export to Axis Europe was probably somewhat lower than in 1939 owing to the German centralisation industry.

It seems reasonable to suppose that either the German ball bear-

Dokument nr 60
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

ing requirements for war equipment have increased as the armaments programme has been expanded or the Swedish ball bearings are being used to repair machinery in factories damaged by Allied aerial attack.

In either case the clear Swedish exports towards Germany have expanded to five or six times the prewar figure and must form a not inconsiderable contribution to the German war effort.

SKF maintain that they do not manufacture special types of bearings for aircraft. This may be true but the airframe of big bombers contains anything up to 3,000 bearings, many whereof are of standard type.

This also applies to tanks and armoured fighting vehicles.

Before the war in 1937 Sweden enacted a legislation designed to prevent the export of war material and specifically referred tanks, airplanes, armoured cars and parts thereof as forbidden items. Surely the intention of this decree was that in the event of the outbreak of a war the Swedish position should be strictly neutral as regards the supply of articles of war or their component parts to belligerents.

Now we regard a bearing, which drives a machine, which makes small arms or cannon as just as much an article of war as that which is found in a tank or an airplane.

Therefore the greatly increased figure of Swedish exports of ball and roller bearings to Germany, which the Swedish Foreign Office maintains is only a very small percentage of the German requirements, is nevertheless in contradiction, not it is true to the letter, but to the spirit of the 1937 decree and it is surely not in accordance with Sweden's desire to maintain a policy of strict neutrality."

Mr. Waring concluded by drawing the attention to articles in the Swedish press, which were attempting to split the Allies by emphasizing the "reasonableness" of the British attitude in this matter as compared with the American.

"I should like once again to emphasize that there is no differ-

Dokument nr 60
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

ence whatever in the policies of the two countries", said Mr. Waring. "We intend to follow exactly the same policy as our United States colleagues but all I can say about the actual developments for the present is that the negotiations continue."

Dokument nr 61
FRUS 1944 s. 549–550

740.00112 European War 1939/10871: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, May 24, 1944 – 10 p. m.
[Received May 25 – 12: 15 a. m.]

1854. Mr. Boheman sent for me yesterday afternoon and referred to suggestion which had been made by Mr. Griffis urging through his contacts that Government announce enforcement of decree No. 65 of 1937 and appoint a commission of Swedes to pass on what bearings are war materials. See my 1778, May 19, 5 p. m. (436 to London). He stated that this suggestion had been considered in highest Government quarters and that Government could not agree. I argued with Mr. Boheman along the lines set forth in Department's 969, May 20, midnight [58] and urged on him the vital necessity of Sweden taking some action in ball-bearing matter to meet our requests. I also asked him to explain why Government was unwilling to implement decree No. 65 by effective action. He said that Government could of course amend that decree by issuing a new one adding ball bearings to commodities of which export is prohibited, and that furthermore there was no legal impediment to Government's declaring a complete embargo on ball bearings as we had originally suggested. He said the suggestions had been exhaustively examined and that Government had simply reached the conclusion that it was not action that Sweden could take. I asked him then if the Government's action toward our ball-bearing requests resolved itself entirely to a matter of high policy. He replied that "exactly the case". He endeavored to assure me, however, that they are desperately trying to find some formula within the terms of tra-

[58] Not printed; in this telegram the Department approved the action outlined in telegram 1778, May 19, 5 p. m., p. 545.

de agreement with Germany to meet our views as far as possible. He mentioned that Mr. Hamberg was to make certain proposals to Mr. Griffis on May 25 and asked us to wait until we had these proposals "before discussing the matter further". He pointed out that there have been no exports of ball bearings to Germany whatever since May 12 which indicates that he is fully informed of undertaking Hamberg has given in this connection (see Legation's telegram 1683, May 12, 3 [5] p. m., from Griffis; 404 to London). I thereupon urged Mr. Boheman that on no account should this *de facto* embargo be lifted and asked him to examine urgently possibility of continuing it in this form at least for some months, suggesting that terms of Swedish agreement with Germany would fully cover such action. He objected that if this complete embargo is carried too long Germans will smell a rat and return with their complaints and threats to Stockholm. We then agreed to postpone any further discussion until after Mr. Griffis has received SKF proposals on May 25.

Griffis informs me that Hamberg held a meeting of directors SKF yesterday which lasted entire day. He is holding a stockholders' meeting today and another board meeting. He returns to Stockholm tomorrow and Griffis and Poteat are expecting to receive definite written proposals from the company which they will endeavor to improve and submit by telegraph. These are undoubtedly the proposals referred to by Boheman yesterday afternoon. Please inform FEA.

My 460, May 24, 10 p. m., repeats this message to London.

JOHNSON

Dokument nr 62
FRUS 1944 s. 550–553

740.00112 European War 1939/10856: Telegram
The Chargé in the United Kingdom (Bucknell), to the Secretary of State

LONDON, May 24, 1944.
[Received May 24 – 3:42 p. m.]

4168. For the Secretary, the Under Secretary, Acheson, Crowley and Stone FEA only from Riefler. I received the following letter today: [59]

"On Saturday last you handed me a memorandum of a telegram dated 15th May from the Department of State and FEA regarding economic warfare policy in Sweden.[60]

As I understand it, your Government wish to proceed as follows:

All the breaches, or apparent breaches of the economic agreement of 1943 are to be raised as soon as possible in the Stockholm JSC. If thereafter the present ball-bearing negotiations reach a satisfactory conclusion, we should seek an amicable compromise on these matters. If, on the other hand, the ball-bearing negotiations fail, we should deliver a joint note to the Swedish Government, complaining strongly of the uncooperative spirit which they have shown, and announcing that basic rations will be suspended forthwith until such time as the Swedish Government have satisfied us that they will carry out the agreement in a cooperative spirit.

This course would mean a complete change in the policy we have hitherto pursued. It may be convenient therefore if I describe at some length the attitude which MEW have hitherto adopted towards Sweden.

During the negotiations last year we came to the definite conclusion, which I believe you shared, that the Swedes were not making an agreement for the sake of basic rations. No doubt the rations are of

[59] The Department was informed in telegram 4171, May 24, 5 p. m., from London, that the quoted letter was from the Parliamentary Secretary, British Ministry of Economic Warfare, Dingle Foot (740.00112 European War 1939/10857).

[60] See telegram 915, May 15, 1 p. m., to Stockholm, p. 542.

some importance, but, broadly speaking, the trickle of supplies through Gothenburg is not essential to Swedish economy, and is certainly not an adequate return for the very substantial reductions which the Swedes undertook to make in their trade with the Axis. The agreement involved a reduction of something like a third in Swedish export trade, and a good deal of dislocation and possible unemployment in almost every Swedish industry.

Although we did not get everything that we wanted, the Swedish Government went a very long way to meet us. Both you and we are familiar with the furious opposition that at once arises if any American or British Government propose even a small reduction in an existing tariff, and we know the great pressure which is immediately brought to bear. It is not difficult to imagine what your industrialists or ours would have said if you or we had agreed to sacrifice a third of American or British export trade for a period of some 18 months. There can be no doubt therefore that the Swedes were ready to make a very substantial economic sacrifice, in return for which we could give them no adequate economic recompense. What they were anxious to obtain was Allied good will. They signed the agreement for political far more than for commercial reasons.

It is true that the Swedish declaration has not been implemented in every detail, and that there have been a number of breaches, of varying importance. Some of these have already been discussed at the London JSC, and the most serious, the over-shipment of iron ore in 1943, has been the subject of several communications, culminating in the Allied *aide-mémoire* of March 17. We do not regard these matters lightly, but we cannot agree to the inference which might be drawn from the State Department's telegram that the agreement has been honoured in the breach rather than in the observance. On the contrary, nearly all of its main provisions have been implemented. In other words, we have secured the substance of what we set out to secure in the negotiations last May. This is a point of such supreme importance that it is worth while recapitulating some of the definite advantages which we then obtained and are still obtaining from the agreement:

(*a*) The total Swedish exports to Axis Europe were reduced by

107,000,000 kronor in 1943, and are to be reduced by 329,000,000 kronor in 1944. The 1943 reduction would have been even greater if the Germans had not unexpectedly managed to increase their exports to Sweden. The ceilings fixed for the various Axis countries during 1943 have been observed.

(*b*) The Germans have been compelled in 1944 to repay credits amounting to 55,000,000 kronor, and there are to be no future Swedish credits to Germany. Credits to a further 25,000,000 kronor are in course of repayment.

(*c*) Iron ore exports to Germany are being reduced by over 3,000,000 tons as compared with last year.

(*d*) There seems no reason to doubt that after the delegation returned to Stockholm last year SKF were constrained to reduce their deliveries of ball bearings, et cetera, to Germany by 8,000,000 marks during 1943.

(*e*) The 1944 ceiling for ball bearings represents a reduction of over 50% compared with 1943. Had it not been for the agreement German purchases during 1944 would almost certainly have exceeded last year's figure.

In addition the Swedes have, since the signature of the agreement, given us certain further concessions without asking for any return from us. You will remember that in March, Hägglöf agreed on behalf of his Government that (*a*) deliveries from SKF to Germany should be spaced equally throughout the 12 months and that deliveries in any 1 month should not be more than about one-twelfth of the whole year's quota; and (*b*) the Germans should not be allowed to switch their orders from one type of bearings to another.

You will remember that at the end of March MEW were in favour of a secret approach to SKF through Wallenberg, with an offer of large orders in return for a stoppage or a substantial reduction in further ball bearing exports to Germany, especially during the next few months. We still feel that this method would have been more likely to produce results. We deferred, however, to Washington's view that there should be a full dress approach to the Swedish Go-

vernment, although we were not sanguine about it. Our information from Stockholm shows that the unfortunate publicity given to our joint *démarche* and to the subsequent Griffis mission has greatly prejudiced the chances of a satisfactory settlement; and that the Swedes are extremely suspicious of our motives. They are inclined to think that our present demands, if accepted, will be followed by others, and that our real purpose is to embroil them with the Germans and so bring them into the war. This frame of mind is a fact which we must bear in mind in trying to gauge what Swedish reaction would be to further Allied pressure.

For the above reasons we are disposed to query the assumption in the State Department telegram that Swedish reaction to the suspension of basic rations will depend upon the size of stocks now held in Sweden. If we are right in thinking that the Swedes entered into the agreement for political and not for economic reasons, the prospect of losing the rations will not be the chief consideration which will determine their attitude. They will feel that Allied good will is a will-o'-the-wisp which can be endlessly pursued but never caught; and that although they have gone further to meet us than any other neutral country, still further concessions will not save them from being pilloried in future as in the past just as if they had behaved in the same way as Franco's [61] Spain or Salazar's [62] Portugal. In these circumstances I personally feel that it is more than a theoretical possibility that the Swedes might denounce the War Trade Agreement. Alternatively, they may – and this is perhaps more probable – cease to take any effective steps to police it. Their attitude may well be: 'Thou shalt not kill, but needst not strive, Officiously to keep alive', and, as you know, we are completely dependent upon Swedish vigilance to enforce their undertakings, especially as regards ball and roller bearings, machinery of all

[61] Generalissimo Francisco Franco, Spanish Chief of State.
[62] Antonio de Oliveira Salazar, President of Portuguese Council of Ministers and Minister for Foreign Affairs.

Dokument nr 62
FRUS 1944 s. 550–553

kinds, and goods on List A. We cannot do so ourselves. MEW believe that the loss of the Agreement, either in form or in substance, would be a disaster for us and a triumph for the Germans, who would be able once more to draw freely on Swedish resources. Surely on this point there cannot be two opinions.

The State Department telegram refers to 'sanctions which are very substantial and which we could use even more freely in the absence of a war trade agreement', but it does not specify what these sanctions are. Apart from the suspension of basic rations, the only method of pressure of which we are aware is the Black List. We could, of course, put more Swedish firms on the lists. We feel, however, considerable doubt whether the Swedish Government would yield to this form of pressure. Many Swedish firms would dread the possible loss of facilities after the armistice, but they are not, for the most part, immediately vulnerable. Moreover, the postwar threat would not be fully effective unless the Russian Government were prepared to join in.

We therefore stand to lose a great deal by the course which Washington proposes. On the other hand, it is difficult to see what we can expect to gain. If the ball-bearings negotiations finally break down we are not likely to secure a different decision or to obtain a more advantageous war trade agreement by exerting forms of pressure which cannot be immediately effective. If the war continues into next year it may well happen, moreover, that we shall certainly have other desiderata, political, economic and operational, in Sweden. We can hardly expect to achieve them in the atmosphere that will obtain if the course now proposed be followed.

For all these reasons we do not feel that these tactics will produce any useful economic warfare result and we would deprecate them on wider grounds."

[Riefler]
BUCKNELL

Dokument nr 63
FRUS 1944 s. 554–556

740.00112 European War 1939/10902: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, May 28, 1944 – 4 p. m.
[Received 9: 44 p. m.]

1909. Following from Griffis and Poteat for Department and FEA. After 3 weeks' negotiation here with which you are familiar, we were handed this week letter from SKF in which they purport to describe their position and the position which we have taken. Paraphrase of this letter given in Legation's telegram 1910, May 28, 6 p. m.[63] (482, May 28, 6 p. m. to London).

This letter was accompanied by a proposed contract and a proposition whereby SKF would cease shipments of all so-called aircraft ball bearings to Germany and occupied satellite countries. Note that Waring has cabled description such bearings to London repeating to Washington. Proposition included right of substitution of other bearings to equal kronor value for such aircraft bearings during balance of 1944 trade agreement. We have now retraded [*sic*] this proposition so that following agreement offered by SKF which, though it had not received formal approval by Government of Sweden, we have representation from company that such approval may be considered a certainty if United States and British Governments approve. Please note that no bearings of any kind have been shipped to enemy countries since May 12 and letter contains extension of such agreement to June 5. However, on account rumors in Göteborg where factory is located regarding piling up of stocks with no shipments being made in more than 2 weeks implying some sort of secret embargo, we shall probably have to consent to small shipments next week approved by Waring in order to com-

[63] Not printed.

plete agreement and prevent violent enemy repercussions. Suggested agreement follows:

1. Bearings: The balance of the quota for 1944 as of May 12, 1944, for shipment to Germany 15,685,000 kronor; to other Axis-controlled countries 3,582,000; total 19,267,000 kronor. The deduction of aircraft bearings as per SKF catalogue 1940 (for detail see Waring's cable) against outstanding orders as of May 12, 1944, will amount to 5,061,000 kronor to Germany, and 1,500,000 to German-controlled countries for a total of 6,561,000. This leaves a balance in kronor of 10,624,000 to Germany, 2,082,000 to German-controlled countries or a total of 12,706,000. A division of these totals by the 7 remaining months of 1944 gives a monthly quota total of 1,518,000; 298,000 to German-controlled countries or a total of 1,816,000. The shipments to Germany for the months June, July and August under new agreement will be cut 50% or 760,000. The shipments to German-controlled territories are to be left undisturbed, Waring having examined the orders and having concluded that they are not of sufficient importance to warrant a controversy. The shipments will therefore amount to 298,000 making a total of 1,058,000. It is understood that the ration [*ratio?*] between roller bearings and ball bearings will be maintained, that is, the deductions must follow rate only on each of these two categories in accordance with the previous understanding under the trade agreement.

2. Machinery for bearings: The quota in this category for 1944 is 1,960,000. Deliveries between January 1, 1944, and May 12, 1944, amount to 95,000 kronor leaving an undelivered balance of 1,865,000 kronor (no orders are shown for German-controlled territory and none have been accepted). A division of the balance of 1,865,000 by the remaining 7 months of 1944 gives an average of 266,000 per month. Under the present proposal 50% of this monthly total may be delivered from June 1 through August 31 or a monthly total of 133,000.

3. After September 1, 1944, the remaining part of the total quotas of 1 and 2 above can be delivered plus that part of the quota represented by the deducted aircraft bearings but in substitution thereof, but only in equal monthly installments.

Dokument nr 63
FRUS 1944 s. 554–556

4. Other important deliveries of small lots of standard bearings listed in the aircraft catalogue may be made on a showing of exceptional circumstances if the approval of such shipments is previously given by Waring as arbitrator.

Note that in substance the proposed agreement will mean a reduction to approximately one-third of the quotas for the period in question, May 12 to September 1.

Both Waring and ourselves are entirely aware of the opinion in EWD London that the small type aircraft bearings may be of less importance to Germany now than the large type. However, reference to the aircraft catalogue list will indicate that a considerable number of types considered important are also included. It is our opinion that in terms of the complete embargo formula, we could not force final deal to include more than aircraft catalogue list. We anticipate the Swedish Government may formalize the SKF agreement by declaring a Government embargo on these types and accordingly we felt that the retrade proposal offers an imperative face-saver for the Swedish Government.

Substance of proposed contract is stated above but company has endeavoured to stipulate that Allied Governments shall not now or in future undertake reprisals in any form whatever towards SKF or affiliated companies. We have stated plainly that we expect Governments, as military situation develops, to reserve all rights of suggestion, negotiation, threats, reprisals or otherwise. Our liability in this contract consists solely of agreement (see your 919, May 15, 8 p. m. repeated to London as Department's 3877) to take up and pay for any goods ordered by Germany or affiliates which by reason of embargo delay or otherwise attributable to this agreement fail of acceptance and payment by enemy. Under political, military and other conditions existing here we recommend the acceptance of this agreement unless our Government is willing to take immediate strong and direct action against both company and Swe-

dish Government to enforce complete embargo. We would appreciate instructions to close this deal waiving no existing rights of later negotiation or action to improve deal if in the judgement of United States Government the changing military situation or other considerations or events makes such action desirable. We have offered to discuss purchasing possible 1945 SKF sales to enemy as outlined by you in your telegram 919, May 15, 8 p. m. repeated to London as Department's 3877, but have stated that this arrangement is not subject to negotiation except on basis of complete embargo of bearings and machinery of all types for 1945. This negotiation they are either unwilling, or are under orders of Government not at this time to discuss. Cannot emphasize too strongly necessity for complete secrecy in Washington, London, Sweden if deal approved, and company stipulates that if deal made, any public statements must be submitted to respective Governments before being published. Company asked termination [*determination?*] from Department if commitment of our Government in note of April 13 [64] for use of best efforts of return of company's German properties in case of German reprisals holds if the proposed agreement is made. Asks also if affidavits of SKF officers as to ownership and voting power of SKF Sweden mailed by pouch to Department about 2 weeks ago have reached Washington. Please note that our secret agreement as to all exports may expire June 5. Please, therefore, expedite our further instructions in this matter. [Griffis and Poteat.]

My 481, May 28, 4 p. m., repeats this to London.

JOHNSON

[64] See telegram 1265, April 13, 9 p. m., from Stockholm, p. 500.

Till oss har ställts den frågan huruvida, under nedan angivna förhållanden, S.K.F., Göteborg, med stöd av 24 § köplagen och gällande leveransvillkor, särskilt vad angår force majeure, kunna, utan att ådraga sig skadeståndsskyldighet underlåta att leverera vissa partier kul- och rullager, varom köpeavtal träffats mellan S.K.F. och dess dotterbolag i länder, som behärskas av Tyskland och dess förbundna.

Enligt uppgift ha dessa avtal träffats på villkor att svensk licens till export av däri avsedda kul- och rullager skulle meddelas i överensstämmelse med det mellan Sverige, å ena, samt Storbritannien och Förenta Staterna, å andra sidan, ingångna War Trade Agreement av 1943.

Det har vidare uppgivits, att de allierade, som under våren 1944 till svenska regeringen och S.K.F. framställt krav om inställande av exporten av kul- och rullager till nämnda länder, i sammanhang därmed förklarat, att därest icke en tillfredsställande överenskommelse skulle kunna träffas med S.K.F. eller svenska regeringen, amerikanska och brittiska regeringarna komme att inom de allierades maktsfär beslaglägga S.K.F:s samtliga tillgångar samt för all framtid hindra S.K.F:s verksamhet. Chefen för ryska handelsdelegationen i Stockholm har jämväl i skrivelse till S.K.F. förklarat att om S.K.F. ej bifölle de allierades krav, S.K.F. för all framtid skulle vara avstängt från den ryska marknaden. Det har tillika uppgivits av S.K.F., att ett verkställande av dessa åtgärder skulle ruinera S.K.F.-koncernen.

Till svar på den framställda frågan få vi anföra följande.

Enligt 24 § köplagen är en säljare vid underlåtenhet att fullgöra leveransavtal befriad från ersättningsskyldighet, om möjligheten att fullgöra avtalet må anses utesluten i följd av omständighet, som ej bort av säljaren vid köpets avslutande tagas i beräkning, såsom krig, införselförbud eller därmed jämförlig händelse.

Det gäller härvid först att undersöka huruvida – under förutsättning att fara för de omnämnda åtgärdernas verkställande föreligger och att verkställandet skulle verka ruinerande på S.K.F. – detta inne-

bär att möjligheten för S.K.F. att fullgöra avtalen må anses utesluten.

Svensk rättspraxis har upprepade gånger ställt sig på den ståndpunkten, att ett leveranshinder i 24 §:s mening kan föreligga även när hindret är av ekonomisk art. Sålunda har säljaren förklarats vara fri från skadeståndsskyldighet, när omöjligheten bestått i att priset på de varor som skulle levereras stigit så högt – i de behandlade fallen med omkring 300 procent – att leveransens fullgörande skulle medföra en ekonomisk uppoffring för säljaren av den storlek att den icke kunde med stöd av avtalet rimligen påfordras.

Här är icke fråga om en förskjutning av värdena mellan de avtalade prestationerna. Något undanröjande av omöjligheten genom oskälig utjämning av denna förskjutning t.ex. genom prisets höjande kan här icke ifrågakomma. De åtgärder, som nu vidtagas mot S.K.F. av vissa krigförande makter för att förhindra leveransernas fullgörande, kunna närmast jämställas med en blockad förd på neutralt område med begagnande av ekonomiska blockadmedel. Föreligger en omöjlighet är den åtminstone under nuvarande förhållanden obetingad.

Att det hinder, som här uppkommit för leveransernas fullgörande icke är av faktisk utan av ekonomisk natur bör icke utesluta tillämpningen av 24 § köplagen. Till stöd härför kan åberopas att de i lagrummet använda ordalagen giva anvisning om en sådan tolkning då där talas om att omöjligheten att fullgöra avtalet "må anses" utesluten.

Vi anse alltså att – under förutsättning att lämnade uppgifter om hotande beslagsåtgärder och deras ekonomiska verkningar för S.K.F. äro med verkliga förhållandet överensstämmande – sådan omöjlighet som avses i 24 § köplagen får anses föreligga.

Återstår så frågan, huruvida den omständighet, som föranlett omöjligheten, bort av säljaren vid köpets avslutande tagas i beräkning.

Denna omständighet består däri att, oaktat i den mellan svenska regeringen, å ena sidan, samt de brittiska och amerikanska reger-

ingarna, å andra sidan, träffade överenskommelsen ett visst maximum för kullagerexporten till Tyskland och dess bundsförvanter och av Tyskland ockuperade länder bestämts, de allierade länderna kort tid efter överenskommelsen träffats och utan att någon ny händelse tillkommit, genom ovan nämnda under hot framställda krav brutit den träffade överenskommelsen. En sådan eventualitet hade S.K.F. förvisso ej bort förutse.

Av det anförda framgår att enligt vår mening både de i 24 § köplagen uppställda förutsättningarna för att säljaren skall äga utan att iråka ersättningsskyldighet underlåta att fullgöra avtalad leverans äro för handen i förevarande fall.

De av S.K.F. oss förelagda "Lieferungsbedingungen", som enligt uppgift gälla för ifrågavarande avtal, innehålla en bestämmelse att blockad, vari Sverige invecklas, berättigar S.K.F. att utan skadeståndsskyldighet häva sådana leveransavtal, varom här är fråga. Likaså stadgas hävningsrätt för det fall att för S.K.F. eller dess underleverantörer i fråga om anskaffande av erforderligt material eller personal svårigheter uppstå, som kunna övervinnas endast med så stora ekonomiska offer, att det skäligen icke kan begäras av S.K.F. eller dess underleverantörer att de skulle bort räkna därmed vid avgivande av anbud eller slutande av avtal.

Ehuru de nu nämnda force-majeure-klausulerna, som naturligt är, icke avfattats med tanke på ett så säreget fall som det föreliggande, visa de dock, att parterna i fråga om en situation, där leveransens fullgörande skulle för säljaren medföra ekonomiska förluster av betydligt mindre omfattning än den katastrof, som nu hotar honom, varit ense om att fritaga säljaren från leveransskyldighet. Det står därför i god överensstämmelse med de träffade leveransavtalens anda och mening att låta samma synpunkter, som kommit till uttryck i klausulerna, bli gällande vid bedömande av det nu inträdda i viss mån likartade läget.

På grund av det nu anförda få vi jakande besvara den ovan refererade frågan.

Dokument nr 65
FRUS 1944 s. 563–564

740.00112 European War 1939/1003b: Telegram
The Acting Secretary of State to the Minister in Sweden (Johnson)

WASHINGTON, June 7, 1944 – 8 p. m.

1146. The Department feels that this would be a good opportunity to discuss the ball-bearing situation with Boheman or in his absence with another high official of the Swedish Foreign Office. Unless you feel strongly to the contrary, you are therefore authorized to talk to him along the following lines:

"In the month of April the British and American Ministers made certain demands on the Swedish Government with regard to the export of ball bearings to Germany which demands were categorically rejected. Subsequently, with your knowledge, Mr. Stanton Griffis, acting on behalf of an agency of the American Government, started conversations directly with SKF with a view to securing a cessation of the shipment of ball bearings to Germany and German occupied territory. Mr. Griffis recently received from the ball bearing company a proposal [71] which appeared at first sight to go part way to meet our needs but which really opened once more to the Germans an opportunity to switch their orders for ball bearings from types they no longer urgently need because of the effects of our bombing of aircraft assembly plants to types now in pressing demand. The fact that the SKF company under prevailing conditions would involve itself in what can be construed as a 'trick' offer has been the occasion of indignation in high Government circles here and has led to serious consideration of the recall of Mr. Griffis. In the hope, however, of avoiding a complete breakdown in the negotiations, Mr. Griffis has been given authority to use the proposal of the ball-bearing company as the basis for stating the maximum concessions we are prepared to make. His proposition is

[71] For the SKF proposal, see telegram 1909, May 28, 4 p. m., from Stockholm, p. 554.

Dokument nr 65
FRUS 1944 s. 563–564

now being considered by the company which has been forcefully informed by Mr. Griffis of the importance which my Government attaches to a prompt acceptance of what it regards as an extraordinarily generous proposition in the light of the accelerated military actions now entered upon by our armed forces."

Extreme care should be taken that no impression is left with the Foreign Office that we are seeking the Swedish Government's approval or intervention in connection with any agreement which may be reached privately with SKF as a result of Griffis' and Waring's negotiations with the company. We wish to keep our hands completely free for any later approach to the Swedish Government irrespective of the outcome of present negotiations with SKF. Therefore we do not wish the Swedish Government to be even by implication a party to any agreement we may reach with SKF.

Please inform your British colleague of the nature of your representations pursuant to the above instructions. Foot has seen this telegram and agreed it.

Sent to Stockholm, repeated to London as the Department's 4523.

STETTINIUS

Dokument nr 66
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

.....

8 juni (1944). Boheman var närvarande och läget i kullagerfrågan behandlades. P.A. meddelade att chefen för SKF Hamberg ville göra upp med Amerika. Han vågade inte ta risken av en brytning, utan övervägde möjligheterna att stoppa exporten på Tyskland genom att åberopa force majeure. Det tidigare refererade förslaget om differentiering i olika slag av kullager hade förkastats av Amerika. Bolaget hade emellertid förklarat sig skola rätta sig efter regeringens önskan. Det amerikanska förslag som förelåg efter ytterst besvärliga förhandlingar gick ut på att bolaget skulle leverera hela mängden kontrakterade kullager under året men skulle begränsa exporten i viss månad under månaderna fram till oktober. Bolaget skulle i så fall för tyskarna framhålla att man inte kunde göra något annat och amerikanarna voro mycket bestämda på att ingenting skulle bekantgöras i saken. Förslaget innebar enligt Boheman en export pr månad intill 12 oktober på 970 tusen kronor pr månad. Resten av de 12 milj. skulle exporteras under återstoden av året. Bolaget skulle få kompensationer i olika avseenden. P.A. framhöll att regeringen inte hade någon annan möjlighet att påverka bolaget än att uttala en önskan. Vad beträffar Tyskland var vårt syndaregister så stort att reaktionen därifrån inte kunde spela någon roll. Jag framhöll att jag inte heller trodde på några allvarliga omedelbara åtgärder från tysk sida men att den allmänna reaktionen därifrån måste bli kraftig och att förslaget i själva verket innebar ett brott mot andan i den träffade överenskommelsen med Tyskland. Jag ansåg därför att man borde säga till bolaget att regeringen inte önskade en dylik överenskommelse. Bramstorp ansåg att regeringen inte kunde sanktionera ett dylikt brytande av bestående avtal. P.A. trodde att bolaget kunde följa regeringens anvisningar men menade att belastningen från de allierades sida skulle bli synnerligen allvarlig och han ville därför inte botsätta sig en uppgörelse. Herman Eriksson menade att det inte var fråga om att tillråda

Dokument nr 66
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

bolaget men han ville inte ta ansvaret om bolaget gjorde invändningar inte minst när han tänkte på bolagets egen ställning. Det var ju endast fråga om ett stort svenskt exportföretag. Ewerlöf framhöll att det var ytterst sannolikt att efter den 12 oktober leveranserna inte skulle komma att fullgöras. Godtog man detta förslag blev det därför endast första steget att bryta avtalet. Detta var en regeringsfråga och vår styrka hittills hade varit att hålla på rättsläget. Rasjön anslöt sig till P.A. Sköld menade att det betänkliga inte var de åtgärder som kunde vidtas från den ena eller andra parten. När vi tidigare hade gjort eftergifter åt Tyskland så hade vi funnit att det var farligt att giva oss ut på eftergifternas sluttande plan och vi hade därför kommit överens om samfällt att då ej gå vidare och detta hade vi hållit. Han ville nu varna för att vi gentemot de allierade skulle ge oss på en eftergift som skulle kunna leda vidare. Han kunde endast gå med på överenskommelsen – här svängde han på ett föga elegant sätt – om vi kunde få ett klart avtal att hela kvantiteten fick levereras under 1944 och att vi inom regeringen kom överens om att inte gå vidare i eftergifter till de allierade. Farorna nu från de allierade voro ej alls så stora som de tidigare hade varit från Tyskland. P.A. ville inte alls höra på Skölds förslag utan sade att vad som skulle ske efter 12 oktober det fick vi uppskjuta till den tiden. Han ville visst hålla på avtal men det var ju inte alltid så lätt. Vi fick komma ihåg att Ryssland inte var bundet av något avtal och vi måste ta hänsyn till situationen. Jag framhöll gentemot Herman Eriksson m.fl., jag tror också att Wigforss hade något liknande uttalande, att läget inte alls var detsamma som 1940-41 om jag också på intet sätt ville godta den historieskrivning som Wigforss och P.A. Hansson hade levererat rörande situationen då. De hade nämligen som motiv för att nu göra upp anfört att vi gjorde så stora eftergifter åt Tyskland tidigare. Också jag ansåg det allvarligaste vara att om vi nu började med eftergifter åt de allierade så blev det intet slut på detta. Jag yrkade att man skulle meddela bolaget att regeringen inte ansåg det förenligt med rikets sannskyldiga nytta om bolaget gick

Dokument nr 66
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

med på denna överenskommelse, vilken utgjorde ett uppenbart brott mot ingångna avtal. Möller förordade överenskommelsen då man måste ta hänsyn till rådande styrkeförhållanden. Sköld underströk att här gällde det hållande av avtal och ordhållighet kommer alltid att hållas i heder (hur han kunde förena detta med sin ståndpunkt är svårt att förstå). Quensel intog den formalistiska ståndpunkten att det inte var regeringen utan bolaget som bröt avtalet.

Mot mig, Bramstorp och Ewerlöf samt Rubbestad beslöt regeringen att man skulle säga bolaget att man visserligen hyste stora betänkligheter mot den föreslagna uppgörelsen med de allierade men att man inte kunde nedlägga ett absolut veto mot att bolaget träffade en sådan överenskommelse. Jag protesterade utan verkan.

.....

Dokument nr 67
FRUS 1944 s. 564–565

740.00112 European War 1939/10963: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, June 8, 1944 – 1 p. m.
[Received 1: 05 p. m.]

2041. This is from Griffis and Poteat for FEA. With great assistance from your cable of instructions from Washington (see Department's 1105, June 3, midnight, 4427, June 3, midnight to London) and undoubted help from General Eisenhower,[72] we have substantially closed deal with SKF well within the limit of your instructions. Letters of agreement [73] being drawn today and will be cabled you. In summary, agreement extended from September 1 to October 12 with no substitutions of any kind permitted. Shipments to satellite countries and machinery remain unchanged as outlined our 1909 May 28, 4 p. m., (481 May 28, 4 p. m. to London). Shipments to Germany however limited without substitution to 470,000 kronor per month approximately 21% of total original quota and 31% quota ex-aviation bearings. We have reserved all rights of future action as outlined our 1909. We have agreed to enter additional purchases of approximately 10 million kronor but please note that our liability to take up and pay for goods which by reason of this agreement fail of delivery to Germany, satellites and neutrals must be approximately 6 million dollars as it must include protection against possible shipments to neutral countries notably Switzerland, Turkey, Portugal, Spain and the Argentine which might fail if

[72] Gen. Dwight D. Eisenhower, Commanding General, European Theater of Operations, and Supreme Commander, Allied Expeditionary Force, which began cross-Channel invasion of France on June 6.

[73] The letters of agreement dated June 8 and 9 were transmitted to the Department by the Minister in Sweden in his despatch 3527, June 13; none printed. This understanding is often referred to as the Griffis Agreement in the negotiations that followed.

Dokument nr 67
FRUS 1944 s. 564–565

Germany cut off traffic in retaliation for this agreement. Please note this offer and commitments made early in negotiations (see our 1645, May 10, 4 p. m.; 389, May 10, 4 p. m. to London). Secret embargo still in effect and company stipulates that signing of this agreement must be kept strictly secret and subject only to announcement approved by Governments concerned. We have not taken action on SKF exports of steel as believe that if SKF shut off we would only assume a purchase liability with no results as many other companies here able to immediately fill German requirements. Accordingly, believe this matter substantially a subject for intergovernment discussion. We expect to sign this agreement almost immediately but will appreciate expedited comments. [Griffis and Poteat.]

My 532, June 8, 1 p. m., to London repeats this message.

JOHNSON

Dokument nr 68
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

de Besche/IE

Strängt förtroligt

P.M.

angående förhandlingar mellan S.K.F. och Mr. Stanton Griffis m.fl. angående kullagerexporten från Sverige till Axelländerna.

Den 8 maj anlände till Stockholm Mr. Stanton Griffis som representant för United States Commercial Corporation och War Production Board. Mr. Griffis var åtföljd av Mr. Douglas Poteat, Deputy Minister vid Foreign Economic Administration Department i Förenta Staternas ambassad i London (d.v.s. Mr. Riefler's närmaste man). Efter ett kort besök i England hade ungefär samtidigt till Stockholm återvänt Mr. Waring, vilken som representant för MEW och Ministry of Supply deltog i de förhandlingar, vilka från engelsk och amerikansk sida omedelbart upptogos med AB. Svenska Kullagerfabriken. Å svensk sida deltogo i förhandlingarna bankdirektören Marcus Wallenberg och direktören H. Hamberg i AB. Svenska Kullagerfabriken.

Vid förhandlingarnas början förklarade Mr. Griffis, att han hade ovannämnda amerikanska myndigheters uppdrag att erbjuda SKF att övertaga samtliga de tyska beställningar, som kunde komma att annulleras för bolaget samt att placera ytterligare beställningar hos bolaget för engelsk och amerikansk räkning. Någon närmare definition rörande omfattningen av sistnämnda orders lämnades icke. I gengäld skulle SKF förbinda sig att totalt stoppa exporten till Axelländerna.

De förhandlingar som följde blevo ytterst långvariga och hårda, och karakteriserades huvudsakligen av att man å allierad sida envist fasthöll vid ovanstående krav. Så småningom framskymtade emellertid vissa möjligheter till en lösning av frågan genom en kompromiss, och vid sammanträde den 26 maj enades förhandlar-

Dokument nr 68
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

na om följande förslag, vilket skulle underställas de allierade regeringarna, förordat av de allierade förhandlarna. De brittiska och amerikanska ministrarna i Stockholm skulle även tillstyrka förslaget under den förutsättningen, att man å allierad sida icke avsåge att mot Sverige använda extrema åtgärder, såsom exempelvis militärt angrepp, total svartlistning eller beslagtagande av all svensk egendom i av de allierade behärskade områden i världen.

1) SKF skall från och med den 1 juni 1944 stoppa all export till Axelländerna av s.k. aircraft bearings. Definition av begreppet aircraft bearings förelåge i en på grundval av SKF:s katalog uppgjord förteckning.

2) Beträffande Tyskland.
Under månaderna juni, juli och augusti skall SKF endast exportera hälften av 1/7 av den per den 1 juni outnyttjade delen av exportkvoten för år 1944, sedan denna minskats med beloppet för aircraft bearings.

Beträffande andra Axelländer.
Under månaderna juni, juli och augusti 1/7 per månad av den outnyttjade delen av exportkvoten för 1944, sedan aircraft bearings frånräknats denna.

Efter den 1 september till årets slut få leveranser äga rum till samtliga Axelländer i sådan utsträckning, att kvoterna i 1943 års Londonavtal uppfyllas. Exporten skall därvid äga rum i lika stora månatliga rater.

Ovanstående gäller såväl kul- och rullager samt delar därtill (stat.nr. 1527–29) som kullagermaskiner.

I gengäld för SKF:s prestationer skall från allierad sida ersättning lämnas för lidna förluster genom uteblivna beställningar.

I anslutning till ovanstående må erinras om, dels att kullagerexporten under förhandlingarna, d.v.s. under tiden 8 maj–5 juni, prak-

Dokument nr 68
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

tiskt taget upphört, samt dels om de försäkringar beträffande gottgörelse åt SKF, för på annat sätt lidna förluster, som innehöllos i den amerikanska framställningen av den 13 april.

Sedan brittiska och amerikanska regeringarna förklarat sig icke beredda att acceptera det den 26 maj framlagda kompromissförslaget, enades förhandlarna i början av juni om ett nytt förslag till kompromisslösning av kullagerfrågan. Förslaget har formellt formen av en skrivelse från bolaget till de brittiska och amerikanska förhandlarna, vari bolaget meddelar, att enligt dess beräkningar följande kvantiteter kullager m.m. kommer att exporteras till Tyskland och övriga Axelländer. Bolagets brev motsvaras av en skrivelse från de allierade förhandlarna, vari dessa uttala sin glädje över meddelandet samt sin avsikt att placera vissa beställningar hos SKF. Man bekräftar vidare, att man å allierad sida är beredd att i överensstämmelse med vad som angavs i det allierade aide-mémoire av 13 april, för den händelse så skulle erfordras, gottgöra bolaget för av tyska myndigheter vidtagna åtgärder.

Enligt det sistnämnda kompromissförslaget skall exporten under månaderna juni, juli, augusti och september uppgå till följande värden i månaden:

	Kul- och rullager:	Kullagermaskiner:
Tyskland	470.000 kronor	133.000 kronor
Övriga Axelländer	298.000 ”	

Däremot har det tidigare kravet på helt upphörande av exporten av vissa slag av kullager s.k. aircraft bearings frånfallits.

Efter den 1 oktober till årets slut få leveranser äga rum till samtliga Axelländer i sådan utsträckning att kvoterna i 1943 års Londonavtal uppfyllas. Exporten skall därvid äga rum i lika stora månatliga rater.

Dokument nr 68
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

De allierade beställningarna uppgå till ett värde av mellan 10 och 11 milj.kr.

Med anledning av de allierade förhandlingarnas resultat ha överläggningar även ägt rum med tyska vederbörande. De tyska förhandlarna ha varit direktör Arthur Dettmann i SKF, Berlin, och generaldirektör Hans Reuter i Demag.

Bolaget har hemställt, att kompromissförslaget skall hållas strängt hemligt, och att man även vid interna meddelanden skall inskränka sig till att saken ordnats på ett för bolaget tillfredsställande sätt. Emellertid har i press och radio cirkulerat en uppgift av följande innehåll härstammande från allierade källor:

Kullagerexporten från Sverige (till Axelländerna) skall hädanefter begränsas till ett värde av 420.000 RM i månaden i stället för tidigare 1.250.000 RM. 2/3 av de tidigare leveranserna bortfalla alltså. Helt inställas leveranserna av s.k. speciallager för flygmaskinstillverkning. Radiostationen Atlantic framhåller, att begränsningen träffar den tyska flygmaskinsproduktionen så mycket hårdare som de svenska kullagren efter förstöringen av de tyska kullagerfabrikerna utgjorde mer än 1/3 av alla kullager, som användas för flygmaskinsproduktion.

Dokument nr 69
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

TELEGRAM

STOCKHOLM den 14 juni 1944

ang. Riksbankens övertagande av likvid till SKF i dollars

Légation Suède Ankara

Ert 95 Riksbanken kan fortfarande ej övertaga likvid till SKF i dollars då dessa på grund SKF:s ställning USA spärras. Knappast utsikt snar ändring.

Cabinet

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

P.M.
angående exporten från Sverige av kullager.

1. Följande avtalsbestämmelser finnas beträffande exporten från Sverige till Tyskland, därmed förbundna eller av Tyskland ockuperade länder av kullager, rullager samt delar till kul- och rullager (stat.nr. 1527–29):

a) I 1939 års svensk-brittiska krigshandelsavtal är kullagerexporten icke särskilt reglerad. Följaktligen gäller för exporten normal trade-regeln. Exporten år 1938 till axelländerna i Europa uppgick för stat.nr. 1527–1529 till 23,13 milj.kr.

b) Under de förhandlingar, som föregingo avslutandet av 1943 års svensk-brittisk-amerikanska krigshandelsavtal uttrycktes från allierad sida önskemål om viss begränsning av exporten till axelländerna under år 1943 och år 1944 av kul- och rullager och delar därtill samt av kul- och rullagermaskiner. Beträffande exporten under år 1943 förklarades därvid å svensk sida, att man med hänsyn till ingångna förpliktelser icke kunde åtaga sig någon bestämd begränsning därav. I en vid avtalet fogad note förklarade man sig emellertid å svensk sida beredd att i möjligaste mån undvika att acceptera ytterligare order för leverans till Tyskland m.fl. länder under år 1943 av bland annat kul- och rullager samt delar därtill ävensom kullagermaskiner för den händelse ifrågavarande export därigenom skulle överstiga motsvarande export år 1942.

Beträffande exporten under år 1944 framlades från allierad sida under förhandlingarnas gång följande förslag till exportkvoter:

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

stat.nr.	1527	kullager	19.689.000	kronor
”	1528	rullager	9.338.000	”
”	1529	delar till kul- och rullager kul- och rullagermaskiner 70 % av exportvärdet år 1942	241.000	”
		Summa:	29.268.000	kronor

Förslaget accepterades å svensk sida.

2. I överensstämmelse med i det svensk-brittisk-amerikanska krigshandelsavtalet år 1943 fastställda exportkvoter reglerades vid avslutandet av Sveriges handelsavtal med axelmakterna för 1944 exporten av kul- och rullager m.m. på i stort sett följande sätt:

Land	Avtalets giltighetstid	Exportkvot	
Tyskland	hela år 1944	24.361.000	kronor
Finland	första halvåret 1944	400.000	”
Norge	första halvåret 1944	350.000	”
Belgien	hela året 1944	850.000	”
Nederländerna			
Danmark	första halvåret 1944	300.000	”
Ungern	approximativ årskvot	1.400.000	”
Rumänien	” ”	600.000	”
Frankrike	” ”	50.000	”
	Totalbelopp	28.311.000	kronor

Exporten av kullagermaskiner, som år 1942 uppgick till 3,2 milj. kr., enligt 1943 års avtal, berättigande till en exportkvot för år 1944 av 2,32 milj.kr., fastställdes i det svensk-tyska handelsavtalet till 1,96 milj. kr. för exporten till detta land under år 1944. Någon överenskommelse om export av kullagermaskiner till något annat axelland har icke träffats.

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

3. Under de överläggningar beträffande tillämpningen av krigshandelsavtalet under år 1943 m.m., som vid början av februari månad i år av envoyén Hägglöf upptogos inom J.S.C. i London, väcktes den 24 februari från allierad sida under hand frågan om en begränsning utöver krigshandelsavtalets exportkvoter av vissa delar av den svenska exporten till axelländerna under 1944. Man åberopade därvid bl.a. de oväntat höga kullagersiffrorna i slutet av år 1943 och hemställde om största möjliga återhållsamhet under 1944 års första månader ifråga om exportlicensgivningen. Helst såge man, att hela den svenska kullagerexporten levererades under de allra sista månaderna av året. Man lät även förstå, att en officiell démarche i dylik riktning vore att förvänta. Under konversationerna i frågan framhölls vidare från allierad sida, att de allierade militärstaberna ägnade intensiv uppmärksamhet åt den tyska importen av kullager, enär de ansåge sig hava anledning att tro, att de tyska kullagerfabrikerna allvarligt skadats under de allierade bombningarna och att det därför med tanke på den kommande invasionen vore av utomordentlig vikt att importen under första halvåret 1944 reducerades till ett minimum. I anslutning härtill framställde man ett flertal önskemål beträffande den svenska kullagerexporten till Tyskland. Önskemålen berörde bl.a. 1) månatliga statistiska uppgifter inom 4 veckor efter varje månads utgång, 2) upplysningar rörande de slag av kullager, som kontrakterats för tysk räkning för år 1944 samt 3) uppdelning av exporten i månadsrater.

I anledning av de allierade underhandsdémarcherna i London bemyndigades envoyén Hägglöf den 2 mars att till vederbörande framföra följande:

a) Mer än 50 % av den svenska kullagerexporten komme icke att levereras under första halvåret. Detta gällde även exporten till Tyskland.

b) Önskade statistiska upplysningar kunde lämnas.

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

c) Från svensk sida frånfölle man ett tidigare uttalat önskemål om gemensam kvot för stat.nr. 1527–29 och förklarade sig beredd att acceptera det allierade motförslaget på denna punkt av den 20 september 1943. Detta innebar tillstånd till en förskjutning om 10 % beträffande värdet av exporten av varje enskilt stat.nr., dock under förutsättning att den sammanlagda exporten höll sig inom det sammanlagda värdet av exportkvoterna för samtliga tre rubriker.

d) Till eventuella tyska önskemål om ändring i redan placerade order måste SKF, givetvis inom ramen för W.T.A., taga normal hänsyn. Bland annat av fabrikationstekniska skäl avsåge man emellertid att hålla ändringarna inom rimliga gränser.

e) SKF hade för exporten 1944 lagt upp en leveransplan, vilken i stort sett föreskreve en jämn månadsfördelning. Denna leveransplan komme att iakttagas.

Från amerikansk sida togs frågan omkring månadsskiftet februari-mars upp i Washington av Mr. Riefler, som då befann sig på ett kortare besök därstädes. Riefler utvecklade för representanter för beskickningen i Washington i stort sett samma synpunkter, som tidigare framlagts i London. Han underströk därtill ytterligare, att stämningen inom officiella kretsar i Washington vore mycket irriterad. Huvudfrågan vore i U.S.A. tolkningen av Sveriges avsikter, och på denna punkt förelåge en misstänksamhet, som borde skingras, eventuellt genom en svensk förklaring om största möjliga exportbegränsning under första halvåret 1944, särskilt beträffande järnmalm och kullager.

Under de fortsatta diskussionerna i London visade man sig å allierad sida beredd att medgiva, att krigshandelsavtalet och den svenska tillämpningen därav icke gåve rum för någon argumentering, berättigande till framställandet av krav på ytterligare nedskärning av kullagerexporten. Den 13 mars framfördes emellertid un-

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

der hand från brittisk sida ett förslag, enligt vilket Sverige skulle genomföra en väsentlig minskning av kullagerleveranserna till Tyskland under andra kvartalet 1944 – dock utan minskning av den avtalade årskvoten – mot leverans av upp till 200 Spitfires av den typ, som för närvarande begagnas av brittiska flygvapnet.

Den 24 mars instruerades envoyén Hägglöf att till vederbörande framföra, att Sverige – bland annat ur handelspolitiska synpunkter – givetvis vore intresserat av ett inköp av berörda flygmaskiner. Emellertid kunde man icke gå med därpå i den form som föreslagits, nämligen som motprestation mot utfästelser beträffande en reduktion av kullagerexporten till axelländerna. Detta vore uteslutet av hänsyn till det faktiska produktionsläget och till gällande avtalsbestämmelser.

4. Den 17 mars verkställde brittiska och amerikanska ministrarna en gemensam démarche rörande tillämpningen av 1943 års Londonavtal, särskilt beträffande exporten av järnmalm och kullager, transportmedel och maskiner samt clearingunderskottet på den svensk-danska clearingen. Därjämte gjordes en framställning om ett nytt svenskt åtagande, gående ut på att den proportion mellan exporten under första och andra halvåret, som Sverige jämlikt artikel VII i avtalet förklarat sig ämna iakttaga beträffande totalexporten skulle utsträckas att gälla varje varuslag, beträffande vilket exporten vore särskilt reglerad i avtalet.

I anslutning till den verkställda démarchen underströks under hand för Sveriges representanter i London och Washington, att en begränsning av kullagerleveranserna utgjorde ett huvudönskemål för de allierade. Nedskärningen av kullagerexporten måste emellertid bliva drastisk, om ett svenskt förslag i frågan skulle kunna accepteras av de allierade. Det framhölls samtidigt, att den svenska exporten för Tyskland utgjorde en ersättning för de förluster, som Tyskland åsamkats genom de för de allierade i människoliv och materiel synnerligen kostsamma bombningarna av olika kullager-

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

fabriker i Axel-Europa.

Den allierade framställningen av den 17 mars besvarades den 6 april. I svaret förklarade sig svenska regeringen beträffande kullagerexporten beredd avgiva följande deklaration, vilken i huvudsak överensstämmer med de tidigare i London avgivna underhandsförklaringarna.

1) Svenska regeringen accepterar det i punkt (e) av Ministry of Economic Warfare's memorandum den 20 september 1943 uppställda villkoret om en deviation av högst 10 procent mellan exportkvoterna för stat.nr. 1527, 1528 och 1529, kul- och rullager m.m., och avstår alltså från tidigare framförda önskemål om en större rörelsefrihet mellan de olika statistiska rubrikerna inom ramen för den sammanlagda exportkvoten för kullager etc. till Axel-Europa.

2) Statistik beträffande exporten av kul- och rullager m.m. kommer att lämnas månatligen senast fyra veckor efter varje månads utgång.

3) Utförseln av kul- och rullager m.m. till axelländerna kommer enligt en av AB. Svenska Kullagerfabriken till handelskommissionen lämnad utfästelse under återstoden av året att såvitt möjligt äga rum med en tolvtedel av totalexporten i månaden.

4) AB. Svenska Kullagerfabriken har meddelat, att inga tyska önskemål ingått om förändring av lämnade beställningar. SKF har vidare förklarat sig icke ämna medgiva några andra omläggningar av från axelhåll erhållna order på kullager m.m. än sådana smärre förändringar, som kunna betraktas såsom kommersiellt normala.

Vid överlämnandet av det svenska svaret framhölls bl.a., att det med hänsyn till den allmänna militärpolitiska utveckling, som kunde förutses, framstode som ett viktigt intresse ur svenska försörj-

ningssynpunkter att under första halvåret 1944 uppnå så stor import från axelländerna som möjligt. Sverige hade emellertid gjort allt för att i syfte att fullfölja den i 1943 års Swedish Declaration angivna handelspolitiken minska importen till Sverige från Tyskland och andra axelländer. Vad särskilt kullager etc. anginge nämndes, att tyska vederbörande erbjudit leverans av 200 Messerschmitt-jaktplan av modernaste typ i utbyte mot ett svenskt löfte om leverans av de kvantiteter kul- och rullager, varmed exporten år 1944 i enlighet med Londondeklarationen reducerats i jämförelse med år 1943.

5. I anslutning till den amerikanske utrikesministern Hulls anförande den 9 april med dess enträgna vädjan till de neutrala staterna att upphöra med det bistånd som av dem lämnas axelmakterna framförde Förenta Staternas minister i Stockholm den 13 april en begäran om omedelbart införande i Sverige av absolut exportförbud till axelländer för kul- och rullager m.m. och av maskiner, specialverktyg och specialstål avsedda för tillverkning därav ävensom av kolvringar. Exportförbud borde i varje fall införas för de tre närmaste månaderna, under vilken tid förhandlingar i frågan kunde äga rum.

För att underlätta genomförandet av de önskade åtgärderna förklarade man sig å amerikansk sida beredd 1) att uppköpa den del av SKF:s produktion ävensom de kvantiteter specialstål och kolvringar, som om exportförbud ej infördes skulle ha utförts till axelländerna, 2) att omedelbart med svenska regeringen överlägga om tillförsel till Sverige av varor av stort behov för den svenska försörjningen eller det svenska försvaret även om knapphet å ifrågavarande varuslag förelåge i USA, 3) att göra sitt bästa för att säkerställa, att AB. Svenska Kullagerfabriken efter kriget återfinge de bolaget tillhöriga förmögenhetsobjekt i Tyskland, som kunde komma att exproprieras av tyska regeringen som retaliation för den stoppade exporten av kullager m.m.

Den amerikanska framställningen motiverades med en hänvis-

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

ning till, att kriget nu kommit i ett avgörande skede, under vilket det vore av största vikt att det bistånd i form av strategiskt betydelsefulla råvaror och produkter likaväl som av vapen och ammunition, som Tyskland erhåller från länder utanför tysk kontroll, i möjligaste mån eliminerades.

Den amerikanska framställningen åberopade vidare den fundamentala likhet, som förelåge mellan de amerikanska och svenska folkens grundintressen och som syntes motivera, att svenska regeringen skulle önska vidtaga erforderliga åtgärder för att säkerställa, att Sveriges intressen på lång sikt icke skadades genom att sådant bistånd, som kunde undvikas, gåves de militära styrkor, vars besegrande krävde för varje dag ökade offer av människoliv. Det framhölls vidare bl.a., att den svenska kullagerexporten utgjorde ett sådant direkt bistånd till den tyska krigsmakten, och att hithörande frågor på ett så vitalt sätt berörde oräkneliga amerikaners liv att amerikanska regeringen såge sig föranlåten att helt öppet förklara, att om dess önskemål icke tillmötesginges, måste den allvarligt överväga att använda alla tillgängliga medel för att åstadkomma det önskade resultatet.

Den amerikanska framställningen supplerades av en officiell brittisk démarche samt en underhandsframställning från sovjetrysk sida.

Brittiska och amerikanska vederbörande underströko därjämte under hand för Sveriges representanter i London och Washington den allvarliga innebörden av den amerikanska framställningen, i synnerhet sedan man noterat den så gott som enhälliga opinionsyttring mot ett tillmötesgående av framställningen, som kommit till uttryck i den svenska pressen. Den allierade krigsledningen ansåge sig ha konstaterat, att den svenska kullagerexporten även i dess reducerade omfattning finge en allt vitalare betydelse för Tyskland allteftersom de tyska fabrikerna förstördes bl.a. av den anledningen, att från Sverige till Tyskland levererades viss speciell materiel, som ej längre kunde framställas därstädes, och som vore nödvän-

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

dig för fabrikationen av nya snabba jaktplan.

I det svenska svaret till Förenta Staterna å framställningen av den 13 april, vilket lämnades i Stockholm den 22 april, erinrades om, att ett tillmötesgående av de allierade kraven skulle innebära, att man å svensk sida skulle vägra att uppfylla ingångna åtaganden, vilka stode i full överensstämmelse med 1943 års krigshandelsavtal. Det svenska svaret framhöll vidare bl.a. att svenska regeringen hade svårt att förstå, att de förändringar, som inträffat i det militära läget sedan krigshandelsavtalet ingåtts i september 1943 och sedan det svensk-tyska handelsavtalet i januari 1944 i relevanta delar delgivits brittiska och amerikanska regeringarna icke tagits med i beräkningen av brittiska och amerikanska regeringarna och deras förhandlingsombud vid nämnda tidpunkter. Ej heller kunde det sägas, att dessa förändringar för Sveriges del ändrat de villkor, under vilka Sverige sedan sommaren 1943 ingått avtal med olika länder. I detta avseende syntes det vara tillräckligt att understryka, att importen till Sverige från transoceana länder fortfarande endast kan upprätthållas med fartyg, som segla med "safe conduct" från båda de krigförande parterna.

Förenta Staternas regering hade ej sökt förneka, att svenska regeringen handlat i strikt överensstämmelse med krigshandelsavtalet och helt inom ramen för en neutral stats rättigheter och förpliktelser, då ifrågavarande utförsel tillåtits i utbyte mot varor av vital betydelse för Sveriges ekonomiska liv och försvarskraft – varor som i rådande läge vare sig USA eller någon annan allierad stat kunde tillföra Sverige.

Det vore därför med förvåning och bekymmer som svenska regeringen erfore, att Förenta Staternas regering ansåge sig böra "helt öppet förklara, att, därest dess önskemål icke tillgodoses, den kommer att se sig nödsakad att taga under allvarligt övervägande tillgripandet av alla åtgärder, som stå till dess förfogande för att åstadkomma de önskade resultaten".

I anledning av detta uttalande ville svenska regeringen endast

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

förklara, att den vägrade att tro, att USA:s regering övervägde åtgärder riktade mot Sverige för att förhindra export av varor, vars utförsel ägde rum inom ramen för ett avtal med de två allierade regeringarna.

Svenska regeringen beklagade följaktligen, att den icke kunde tillmötesgå den amerikanska regeringens önskan. Emellertid hade svenska regeringen å andra sidan noterat den av USA:s regering uttryckta grundläggande tanken, att Sverige i egenskap av neutral stat skall undvika att lämna USA:s fiender i det pågående kriget hjälp. Men den kunde ej som en överträdelse av denna princip betrakta handeln med de krigförande i den utsträckning som vore nödvändig för att säkerställa Sveriges vitala intressen och fullgöra rättsligt och politiskt oklanderliga åtaganden.

Vid överlämnandet av den svenska svarsnoten till de amerikanska och engelska ministrarna i Stockholm meddelades dessa muntligt, att SKF enligt vad man hade sig bekant i utrikesdepartementet för närvarande undersökte, huruvida det inom ramen av existerande kontrakt funnes någon möjlighet att i någon mån tillmötesgå de engelska och amerikanska önskemålen. Samtidigt framhölls för ministrarna, att SKF:s leveranser till axelmakterna till allra största delen bestode av standardkullager. Dessa kunde visserligen användas till vissa mindre väsentliga delar av flygplan och stridsvagnar men för de väsentliga delarna av dessa stridsmedel användes specialtillverkade kullager, vilka SKF i allmänhet icke exporterade. Mindre order på dylika speciallager hade emellertid förelegat för leverans till Rumänien, Ungern och Tyskland. Den tyska ordern vore i det närmaste slutlevererad, och därefter komme endast standardkullager att exporteras dit. De rumänska och ungerska orderna komme icke att fullföljas.

Enligt av SKF lämnade konfidentiella upplysningar utgjorde den svenska exporten av kullager till axelmakterna mindre än 3 % av produktionskapaciteten i dessa länder. Ungefär densamma bleve procentsatsen, om man jämförde den svenska exporten av kullager

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

till Tyskland med produktionskapaciteten därstädes. Enär siffrorna hänförde sig till tiden före de senaste intensiva bombningarna utgjorde den svenska exporten efter dessa en något större procentuell andel av den tyska produktionen, dock icke mer än 6 à 8 %. Det framhölls även, att lagren i nedskjutna flygmaskiner mycket väl kunde vara märkta med "S.K.F." utan tillägget "made in Germany", även om de voro tillverkade i Tyskland.

6. Vid besök hos kabinettssekreteraren den 28 april framställde amerikanske ministern en förfrågan, huruvida man från svenska regeringens sida ämnade förhindra SKF att förhandla direkt med vederbörande amerikanska myndigheter i kullagerfrågan. Mr. Herschel Johnson underströk vidare, att, enligt den uppfattning han kommit till, vore främsta skälet för svenska regeringens avvisande hållning icke så mycket det faktum, att ett avtal slutits med Tyskland, som fastmera nationella säkerhetshänsyn.

Hr Boheman framhöll i sitt svar bl.a., att om man skulle försöka analysera situationen och rent teoretiskt utgå från att Sverige icke löpte några som helst vare sig militära eller ekonomiska risker, därest svenska regeringen bröte avtalet med Tyskland, så vore han dock övertygad om, att man å svensk sida skulle vara synnerligen ovillig att bryta ett ingånget avtal blott av den anledningen, att den ena av de krigförande parterna ansåge det med sina intressen förenligt att yrka härpå. En liten stats säkraste värn i en ond värld vore avtalens helgd och ett sådant land kunde inte kosta på sig att betrakta ingångna avtal såsom "scraps of paper". Det var en attityd, som tydligen stormakterna finge förbehålla sig. – Om man å andra sidan betraktade frågan ur nationell säkerhetssynpunkt, så måste hr Boheman uttrycka sin utomordentliga förvåning över, att man från Amerikas Förenta Staters sida kunde intaga den hållning gentemot Sverige i frågan, som man gjorde. De konsekvenser, som ett brytande av vårt avtal med Tyskland skulle innebära i Sveriges förhållande till detta land, finge Sverige ensamt helt och hållet bära. I

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

nuvarande läge kunde, såvitt hr Boheman förstode, från Förenta Staternas sida varken på det militära eller det ekonomiska området några som helst garantier lämnas. Ponera, att Sverige bröte sitt avtal med Tyskland och genomförde en fullständig mobilisering, så vore det ju möjligt, att några militära konsekvenser skulle utebliva. Men vilka garantier förefunnes för att inte kriget kunde bliva långvarigt, och var stode Sverige då efter någon tid med brutna ekonomiska förbindelser såväl västerut som söderut? Och vilka garantier hade det för övrigt för att, om det uppfyllde dessa amerikanska krav, man inte om en månad komme med likadana krav i fråga om järnmalm och kanske efter ytterligare någon tid krav på upplåtelse av baser o.s.v.? I alla händelser måste man väl från amerikansk sida inse, att man i Tyskland måste resonera som så, att om Sverige utan varje annan anledning än allierade påtryckningar frånginge ett ingånget avtal, så kunde man från Sverige förvänta sig vad som helst i fortsättningen inför ytterligare allierade krav. – För sin del kunde hr Boheman omöjligt förstå orsaken till att man från amerikansk sida plötsligt blåst upp denna fråga till sådana mått. Det måste i Sverige framkalla en undran ifråga om den amerikanska militära planläggningen och möjligheterna att fullfölja amerikanska planer, när man fäste en sådan vikt vid en fråga, som omöjligen kunde hava någon som helst krigsavgörande betydelse och enligt vår uppfattning knappast, vare sig den löstes i den ena eller den andra riktningen, hava något inflytande på krigets längd att räkna med. Genom att frågan om amerikanska åtgärder hade flyttats upp på ett rent politiskt plan och ur Sveriges synpunkt på ett storpolitiskt plan hade också alla utsikter att under hand vidtaga åtgärder av någon storleksordning i syfte att tillmötesgå engelsk-amerikanska krav till ytterlighet försvårats. Om bolaget exempelvis fördröjde sina kullagerleveranser en smula, skulle detta på ett helt annat sätt väcka tyskarnas misstänksamhet under nuvarande förhållanden än som skulle varit fallet, därest spörsmålet icke blåsts upp på detta sätt. Under sådana förhållanden kunde hr Boheman för sin del inte

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

se, hur några underhandlingar skulle kunna leda till ett ur engelsk-amerikansk synpunkt tillfredsställande resultat. Å andra sidan kunde man givetvis icke förhindra, att man från engelsk-amerikansk sida satte sig i förbindelse med bolaget för att undersöka de små möjligheter, som måhända kunde förefinnas för bolaget att göra ruckningar inom den kontrakterade ramen.

Amerikanske ministern förklarade, att han var utomordentligt angelägen att kunna meddela sin regering åtminstone något positivt. Hr Boheman sade sig icke kunna säga mera än vad han sagt.

7. Den 5 maj ägde i Washington ett informellt sammanträde rum, vari deltogo de svenska och allierade representanterna i Joint Standing Commission därstädes. Avsikten hade varit att anordna ett sammanträde med kommissionen. Med hänsyn till rådande läge hade detta emellertid på amerikansk sida icke ansetts opportunt. Sammanträdets huvuduppgift var att diskutera lastsammansättningen på det för avgång i juni månad från Förenta Staterna planerade lejdfartyget. Från svensk sida överlämnades därvid en framställning angående för lasten önskvärda varor. Efter en hastig genomgång av denna framhölls från amerikansk sida, att för närvarande stora svårigheter förelåge att fylla basic rations. Man påpekade, att försörjningsmyndigheterna och i synnerhet de militära instanserna måste förväntas resa ett bestämt motstånd mot ett tillmötesgående av svenska önskemål under den irriterade stämning, som alstrats genom det avvisande svenska svaret på den amerikanska framställningen om upphörande med kullagerexporten och genom inkommande rapporter om upprepade svenska överträdelser av krigshandelsavtalet.

I anslutning till sammanträdet underströks av en av de högsta tjänstemännen inom FEA det allvar, som låge bakom den amerikanska framställningen i kullagerfrågan.

I anslutning till ovannämnda sammanträde inberättade lastkommittén i New York till utrikesdepartementet att vederbörande myn-

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

digheter i Washington till sökande av licens för export till Sverige utsänt ett meddelande, gående ut på att dylika exportlicensansökningar tills vidare icke handlades.

8. Den 8 maj anlände till Stockholm Mr. Stanton Griffis som representant för United States Commercial Corporation och War Production Board. Mr. Griffis var åtföljd av Mr. Douglas Poteat, Deputy Minister vid Foreign Economic Administration Department i Förenta Staternas ambassad i London (d.v.s. Mr. Riefler's närmaste man). Efter ett kort besök i England hade ungefär samtidigt till Stockholm återvänt Mr. Waring, vilken som representant för MEW och Ministry of Supply deltog i de förhandlingar, vilka från engelsk och amerikansk sida omedelbart upptogos med AB Svenska Kullagerfabriken. Å svensk sida deltogo i förhandlingarna bankdirektören Marcus Wallenberg och direktören H. Hamberg i AB Svenska Kullagerfabriken.

Vid förhandlingarnas början förklarade Mr. Griffis, att han hade ovannämnda amerikanska myndigheters uppdrag att erbjuda SKF att övertaga samtliga de tyska beställningar, som kunde komma att annulleras för bolaget samt att placera ytterligare beställningar hos bolaget för engelsk och amerikansk räkning. Någon närmare definition rörande omfattningen av sistnämnda orders lämnades icke. I gengäld skulle SKF förbinda sig att totalt stoppa exporten till axelländerna.

De förhandlingar som följde blevo ytterst långvariga och hårda, och karakteriserades huvudsakligen av att man å allierad sida envist fasthöll vid ovanstående krav. Så småningom framskymtade emellertid vissa möjligheter till en lösning av frågan genom en kompromiss, och vid sammanträde den 27 maj enades förhandlarna om ett förslag, vilket skulle underställas de allierade regeringarna, förordat av de allierade förhandlarna. De brittiska och amerikanska ministrarna i Stockholm skulle även tillstyrka förslaget under den förutsättningen, att man å allierad sida icke avsåge att

Dokument nr 70
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

mot Sverige använda extrema åtgärder, såsom exempelvis militärt angrepp, total svartlistning eller beslagtagande av all svensk egendom i av de allierade behärskade områden i världen.

Det framlagda kompromissförslaget accepterades emellertid icke av de allierade regeringarna, varför förnyade förhandlingar ägde rum. Som resultat därav framkom ett förslag till ny kompromisslösning, som den 12 juni godkändes av brittiska och amerikanska vederbörande. Samtidigt informerade emellertid de brittiska och amerikanska ministrarna i Stockholm kabinettssekreteraren om att, eftersom den med SKF träffade uppgörelsen ej skänkte de amerikanska och brittiska regeringarna full tillfredsställelse, dessa förbehölle sig rätt att återkomma till frågan vid en senare tidpunkt.

Stockholm den 14 juni 1944.

Dokument nr 71
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 27 juni 1944.
Strängt förtroligt.

ang. kullagerfrågan

Broder,

Åberopande Ditt handbrev den 23 innevarande månad i kullagerfrågan ber jag få meddela, att vi givetvis med Hamberg ingående diskuterat önskvärdheten av, att intresserade beskickningar hållas informerade om de överenskommelser, som träffats mellan bolaget och allierade vederbörande. Hamberg har emellertid enträget hemställt, att delgivningen till beskickningarna måtte inskränka sig till ett meddelande om, att en överenskommelse träffats, som av bolaget förklarats vara av fullt tillfredsställande natur. Utan att gå emot Hambergs önskemål tror jag mig kunna tillägga, dels att överenskommelsen innebär en förskjutning i tiden – dock icke utöver år 1944 – av S.K.F:s leveransprogram för i år, dels att densamma icke strider mot de förpliktelser svenska regeringen iklätt sig i gällande svensk-tyska handelsavtal.

Beträffande frågan om i vilken utsträckning tyska vederbörande erhållit del av uppgörelsen med de allierade, är man i S.K.F. lika förtegen. Vissa överläggningar ha emellertid ägt rum, varvid å tysk sida deltagit bland andra Ludwig, direktör Dettmann i Demag, direktör Reuter i S.K.F. samt några tekniska experter. De tyska representanterna torde ha informerats beträffande vissa delar av det första förslag till kompromiss som utarbetades. Detta förslag blev

Herr Envoyén Richert,
Berlin, p.t. Alt-Döbern.

Dokument nr 71
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

emellertid icke accepterat från allierad sida. Såvitt vi veta har i varje fall hittills någon fullständig delgivning av den slutgiltiga uppgörelsen icke skett med tyska vederbörande.

Jag bifogar en här på avdelningen uppsatt P.M. rörande våra diskussioner med amerikaner och engelsmän i kullagerfrågan. Vår avsikt hade varit att komplettera aktstycket med uppgifter angående S.K.F:s egna förhandlingar – men därifrån ha vi som sagt ansett oss böra avstå på grund av Hambergs inställning.

/u./ Sohlman

Dokument nr 72
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 7 juli 1944.
Strängt förtroligt.

ang. kullagerfrågan.

Broder,

Åberopande Ditt handbrev den 4 juli angående ytterligare orientering i kullagerfrågan kan jag för dagen lämna följande preliminära upplysningar, som vi erhållit från Hamberg.

Överläggningarna med tyskarna, som förts i Göteborg, vari bland andra Ludwig och Dettman deltagit, vore nu avslutade och tyskarna hade hemrest med undantag för Dettman, vilken synes ha drabbats av en "nervous breakdown". Som Du ser av bifogade klipp ur Aftonbladet för den 29 juni har det gått bestämda rykten i Göteborg om, att en av förhandlarna gjort ett självmordsförsök, vilket emellertid misslyckats. Hamberg ville närmast bagatellisera saken och framställde Dettman såsom uppriven och nervsjuk. Emellertid vårdas han fortfarande på Sahlgrenska sjukhuset och kan nog ej resa hem så snart.

Beträffande överläggningarna förmenade Hamberg, att de tyska representanterna hade rest hem relativt tillfredsställda. Från S.K.F.:s sida hade förklarats, att årets tyska kontingent skulle levereras i sin helhet under 1944, om icke något oförutsett inträffade. S.K.F. hade för att förklara fördröjningen i leveranserna åberopat det svenska försörjningsläget. Häremot hade dock Ludwig opponerat sig under framhållande av, att den klausul beträffande svenska

Herr Envoyén Richert,
Berlin.

Dokument nr 72
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

leveranser i enlighet med försörjningsläget i Sverige, som tidigare funnits intagen i det svensk-tyska handelsavtalet, numera hade strukits. Försörjningsläget utgjorde därför icke längre något relevant argument.

Tekniskt sett hade överläggningarna lagts upp så, att tre listor hade utarbetats alltefter beställningarnas brådskande natur. Hamberg meddelade, att man utlovat 80 % av de å lista 1 upptagna partierna och att man för närvarande vore sysselsatt med att undersöka leveransmöjligheterna för de återstående 14–16 typerna på denna lista.

Som framgår av ovanstående ha överläggningarna ännu icke avslutats. Såvitt Hamberg trodde sig veta, hade frågan emellertid underställts Ribbentrop, som enligt förljudande t.v. hade accepterat läget.

/u./ Sohlman

Dokument nr 73
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Avskrift EU
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

19/7 Herman Eriksson 507
Boheman Orserums
20/7 X/ Richert Berlin nr 1150
/u/ Sohlman
Exp. 19/7 DE x/ m kur 21/7
Original se HP 64 Ct

Avskrift.
AKTIEBOLAGET
SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
Direktionen

Göteborg den 18 juli 1944.

Strängt förtroligt
Utrikesrådet Herr Rolf Sohlman
Kungl. Utrikesdepartementet
S t o c k h o l m.

– – – –

Beträffande vår Tysklandsexport.

Våra underhandlingar med de tyska representanterna ha dragit långt ut på tiden, som avtalat var, och närma sig nu sitt slut. Vi ha i dagarna till vår representant, direktör Dettmann, som ännu befinner sig i Göteborg och som kommer att stanna i Sverige ytterligare några veckor i och för rekreation efter sin sjukdom, som Du förmodligen hört talas om, överlämnat i avskrift bilagda uppställningar över vår export under 1943 och 1944 beträffande kullager, stål, maskiner, gjutgods och gängtappar. Vi ha till direktör Dettmann, liksom även tidigare i våra förhandlingar med Ministerialrat Lud-

Dokument nr 73
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

wig meddelat, att vi komma att uppfylla våra förpliktelser enligt gällande tyskt handelsavtal, d.v.s. att däri stipulerade kontingenter komma att av oss till fullo utlevereras innan årets slut. Vi ha dock härvid uttryckligen sagt ifrån att dessa våra utfästelser äro beroende av att ingenting oförutsett inträffar innan årsskiftet.

De inskränkningar i vår export, som vi gått in för i samband med de förhandlingar, som ägde rum med Västmakterna, hänförde sig ju till kul- och rullager samt maskiner. Vi ha nu vid uppgörandet av bilagda kurvor ansett det vara klokt att gå in för en utjämning av kurvan, så att under den bekanta övergångstiden 12/6–12/10 vår kurva utvisar något bättre siffror än vad som vi utfäst oss gentemot Västmakterna, men i själva verket komma vi vid utleveranserna att åstadkomma en sådan eftersläpning, att våra utfästelser gentemot Västmakterna komma att innehållas. Vi ha måst göra detta för att underlätta de tyska förhandlarnas ställning gentemot deras myndigheter.

Vi ha det intrycket, att de tyska förhandlarna visa förståelse för vår situation och att de äro villiga att godtaga vårt program. Vi hoppas att – i motsats till vad Minister Boström enligt meddelande som tillställts oss från U.D., dat. 13 juli – vi icke skola komma att bli utsatta för förnyade påtryckningar från Västmakternas sida avseende våra utleveranser under sista kvartalet d.å.

Vi vilja icke underlåta nämna, att vi f.n. undersöka möjligheterna att låta Tyskland i viss mån utnyttja de ännu icke betalta konsignationslager, som vi ha liggande hos olika filialer i Axis Europe, vilket förmodligen kommer att innebära en viss fördel och vilket även visat sig röna en viss uppskattning från tyskarnas sida.

Vad som på senare tid mycket intresserar på tyskt håll är, huruvida leveranser i större utsträckning åtminstone i samma storleksordning som under detta år, kunna påräknas för 1945, detta speciellt med hänsyn till kul- och rullager. Vi ha på dessa frågor svarat, att vi, så länge ett handelsavtal för 1945 icke ingåtts, enligt gällande lag och förordningar icke kunna avge några löften och icke avge

Dokument nr 73
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

några offerter över huvud taget. Vi ha emellertid förklarat oss villiga att mottaga och pröva de önskningar, som man har i fråga om leveranser, och ha ställt i utsikt att, om ingenting oförutsett inträffar, vi skola i vår tillverkning reservera en lämplig kapacitet för de order, som från tyskt håll skulle kunna tänkas komma att placeras under 1945. Vi ha härvid dock icke stuckit under stol med att man på tyskt håll måste vara beredd på ett visst bakslag i fråga om fastställandet av kontingent för 1945 och att det därför vore klokt, om våra fabriker och den tyska kullagerindustrien i allmänhet göra sig oberoende av import från Sverige, så länge kriget varar. Speciellt ha vi påvisat de transportsvårigheter från Sverige till Tyskland, som ju lätt kunna uppstå vid en skärpning av det militära läget. Vid dessa resonemang har det framkommit, att man från tyskt håll för ingåendet av ett nytt handelsavtal för 1945 kommer att uppställa som villkor, att en viss kullagerexport kommer att upprätthållas.

Vi vilja nämna att som motiv för den nedgång i exporten, vilken framgår av kurvorna från maj till oktober, har hänvisats till de i samband med det skärpta krigsläget ökade orderna från statsinstitutioner och till panikköp från den svenska industien och till det faktum, att vi på grund härav av statsmyndigheterna blivit ålagda se till att sådana svenska beställningar finge prioritet. Dessutom ha vi hänvisat till de med det nuvarande krigsläget förenade, ökade inkallelserna, varvid svårigheter i vår fabrikationsplanering uppstått, vilka svårigheter myndigheterna i allmänhet icke tager någon större hänsyn till. Det händer sålunda, att inkallelserna i enstaka fabrikationsavdelningar drabbas hårdare än i andra, så att fabriksplaneringen på så vis råkar ur jämnvikt och därmed stora nackdelar uppstå ifråga om fabrikationsresultatet. Vidare ha vi påvisat, att på grund av arbetaresemestrarna avsevärda förseningar inträtt i tillverkningen och därmed leveranserna. Till slut ha vi naturligtvis även omnämnt – utan att närmare ingå på detaljer – att man givetvis måste ha förståelse för de påtryckningar, som vi varit utsatta för från västmaktshåll, och att återverkningarna av dessa naturligtvis

Dokument nr 73
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

måste återspeglas i våra exportsiffror. Vi ha framhållit, att vi gjort vårt allra bästa för att mildra följderna av dessa påtryckningar och att resultatet för Tysklands vidkommande hade kunnat bliva avsevärt mycket sämre än vad man nu under en viss övergångstid måsta hålla tillgodo med.

Jag har velat underrätta Dig om läget enligt ovanstående, då jag vet, att i dagarna nya tysk-svenska förhandlingar komma att påbörjas i Stockholm och Du kanske kan ha någon nytta av att veta resultatet av våra förhandlingar med våra tyska representanter i denna fråga.

Hav godheten att informera Handelsministern och Kabinettssekreterare Boheman och bilägger jag för detta ändamål två avskrifter av detta brev.

.....

(undert.) H. Hamberg

Dokument nr 74
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 25 juli 1944.
Överlämnas för kännedom till
Enligt uppdrag:
Förste Sekreterare.

P.M.

Vid telefonsamtal den 22 juli förnyade Mr. Fagen sin förfrågan beträffande under vilka statistiska rubriker kullagerstål är hänförligt. Till svar meddelade jag, att den undersökning, som företagits av vederbörande svenska myndigheter, hade givit vid handen, att några bestämda statistiska nummer för kullagerstål icke kunde uppgivas, enär dylikt stål exporterades på de i varje särskilt fall tillämpliga statistiska rubrikerna inom järn- och stålgruppen.

I anledning av mitt svar förklarade Fagen, att följande tre särskilda förfrågningar ingått beträffande kullagerstål etc.

1) Till vilka statistiska nummer äro ringar till kul- och rullager hänförliga? Denna fråga hade besvarats med en hänvisning till, att statistiska rubrikerna 1527–28 upptogo kullagar och rullager samt delar därtill.

2) Till vilka statistiska nummer vore specialstål för kullager hänförligt? Denna fråga hade numera definitivt besvarats enligt ovan.

3) Till vilka statistiska rubriker vore kullagerrör hänförliga? Denna fråga inordnades givetvis i frågan nr 2. Då emellertid något detaljerat svar icke kunde avgivas på nämnda fråga vore han tacksam för upplysning även beträffande kullagerrörs statistiska beteckning.

Jag förklarade mig beredd att underställa denna fråga vederbörande svenska myndigheter.

Enligt uppgift från Jernkontoret (bergsingeniör Dahlerus) är kullagerrör att hänföra till statistiska nummer 1424 och 1427.

Stockholm den 24 juli 1944.
H. de Besche.

Dokument nr 75
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

Lind/KR
H Eriksson, Hdep.
Statssekr. Folkh.dep.
Sahlin, Hk
. Schwartz, IK
J Wallenberg. SEB, AB.
Richert, Berlin, Nr
Rooth, Sv. Rb.

Stockholm den 29 juli 1944
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till . . . . . .
u. Ihre

Strängt förtroligt

P.M.
över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna torsdagen den 27 juli 1944 kl. 11.00.
(Nr 2)

Närvarande: Från tysk sida: Hrr Walter, ordförande, Ludwig, von Behr och Behrens.
Från svensk sida: Hrr Sohlman, ordförande, Ihre, Bågenholm, Belfrage och Lind.

Vid sammanträdet diskuterades följande frågor.
.....

2. De svenska leveranserna av kullager.
Från tysk sida framhölls, att medan samtliga tyska leveranser med några smärre undantag avtalsenligt fullgjorts, vilket jämväl vitsordats av svenska vederbörande, måste i fråga om de svenska leveranserna av kullager konstateras, att dessa ej ägt rum i den utsträckning, som man å tysk sida enligt avtalet vore berättigad att påräkna. Vid de förhandlingar som i maj-juni förts mellan tyska sakkunniga och direktör Hamberg i SKF hade vidare från svensk sida förklaringar avgivits, som gåve anledning att räkna med tillfredsställande

Dokument nr 75
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

leveranser av kullager under 1944. Ehuru någon uttrycklig bestämmelse därom saknades i avtalet ansåge man sig å tysk sida på grund av tidigare från den svenska regeringskommissionens sida gjorda uttalanden ävensom med stöd av direktör Hambergs förklaringar i maj vara berättigad att räkna med en sådan fördelning av den svenska exporten av kullager på året, att omkring 1/12 av avtalskontingenten komme att levereras per månad. Årskontingenten för kul- och rullager vore cirka 24 milj. kr., vilket sålunda innebure att exporten per månad borde uppgå till drygt 2 milj. kr. Till sin förvåning hade man emellertid under gårdagen erfarit, att direktör Hamberg fullständigt ändrat ståndpunkt sedan i våras, i det att han nu förklarade, att SKF:s kapacitet ej medgåve en större export än till ett värde av 3 milj. kr. under månaderna juni-september, efter vilken tidpunkt emellertid exporten komme att kunna ökas, så att hela kontingenten komme att kunna utnyttjas innan årets slut. Närmare bestämt hade SKF angivit, att värdet av exporten under nämnda månader ej kunde överstiga följande belopp:

juni	500.000	kr.
juli	530.000	”
augusti	670.000	”
september	1.300.000	”
Summa	3 milj. kr.	

Dessa siffror innebure, att Tyskland under juni–september komme att erhålla kullager till ett värde, vilket med 5 milj.kr. understege det exportvärde, som man under denna tid förväntat sig; under vardera av månaderna juni, juli och augusti komme exportvärdet endast att utgöra 1/4 av vad man ansett sig ha rätt att påräkna.

Den av SKF:s ledning sålunda nu intagna ändrade inställningen vore fullständigt obegriplig för tyska vederbörande; den enda förklaring man kunde tänka sig vore att bolaget erhållit direktiv från

Dokument nr 75
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

svenska regeringen om begränsning av sin export. Ett genomförande av den bebådade begränsningen betraktades i varje fall på tysk sida som stående i direkt strid mot den svenska avtalsförpliktelsen och kunde ej accepteras av tyska vederbörande, som hade bestämda instruktioner från Berlin att bringa denna viktiga fråga till en ur tysk synpunkt acceptabel lösning. Man ville därför anhålla om en förklaring i saken från svenska vederbörande.

Från svensk sida svarades, att man skulle taga kontakt med SKF-ledningen samt därefter återkomma. Redan nu önskade man emellertid meddela, att exportlicenser utställts till belopp, motsvarande årskontingentens kvartalsandelar; detta gällde även innevarande kvartal, för vilket licenser redan lämnats i full utsträckning. Vidare ville man framhålla, att man ej kände till, att några som helst direktiv lämnats SKF avseende en begränsning av exporten.

Stockholm den 29 juli 1944.

Dokument nr 76
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

H. Eriksson, Handelsdep.
Statssekr. i Folkhushållningsdep.
Gen.dir. Sahlin, HK
Schwartz, IK
J. Wallenberg, St. Ensk. B. AB.
Richert, Berlin, Nr 1213
Hägglöf, Haag p.t. London.

Stockholm den 1 augusti 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till .....
u. Unger

Strängt förtroligt.

P.M.

över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna fredagen den 28 juli 1944 kl. 15.30.
(Nr 3)

Närvarande: Från tysk sida: Hrr Walter, ordförande, Ludwig, von Behr och Behrens.
Från svensk sida: Hrr Sohlman, ordförande, Ihre, Belfrage, Unger och Lind.

Från svensk sida förklarade man sig ha följande svar att lämna i kullagerfrågan:

1) Det kunde konstateras, att de båda regeringskommissionerna voro eniga om att inga leveransterminer med avseende på den svenska årsexporten av kullager funnes fastställda i det svensk-tyska varuutbytesavtalet.

2) Från svensk sida hade exportlicenser för kullager lämnats i enlighet med den allmänna princip, som tillämpades vid licensgivningen i fråga om alla i exporten till Tyskland ingående varor. Detta innebure såsom bekant, att exportlicenser utställdes kvartalsvis i en

Hopsättning av lager vid SKF:s fabrik i Göteborg.

Dokument nr 76
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

omfattning, motsvarande en fjärdedel av årskontingenten för respektive varuslag.

3) Leveransterminer, kvaliteter etc. vore det svenska exportbolagets sak att fastställa; beträffande dessa frågor hade bolaget ju även varit i förbindelse med vederbörande tyska instanser.

4) Vid förfrågan hos SKF hade bolaget bekräftat, att det underrättat tyska vederbörande om sina nuvarande möjligheter att leverera till Tyskland. Såsom säkert redan vore den tyska kommissionen bekant, hade bolaget under den senaste tiden haft att kämpa med stora svårigheter. Såvitt man å svensk sida förstode, hade bolaget emellertid gjort vad som varit möjligt i syfte att trots svårigheterna upprätthålla sina leveransmöjligheter. Härom hade ju även förhandlingar ägt rum med tyska vederbörande.

5) Såsom redan vid närmast föregående sammanträde förklarats, hade några direktiv rörande begränsning av exporten icke lämnats SKF vare sig från utrikesdepartementet eller av några andra statliga instanser. Det ägde däremot sin riktighet att SKF hade vissa statsbeställningar; huruvida eller i vad mån dessa beställningar inverkade på bolagets leveransmöjligheter i övrigt, vore ej känt.

Herr Walter meddelade därefter, att han tidigare på dagen haft tillfälle att diskutera förevarande spörsmål med envoyén Hägglöf, till vilken i huvudsak gjorts följande uttalanden.

Det vore en sedan många år löpande praxis, att de svenska leveranserna av kullager fördelade sig ungefär jämnt på årets månader. Denna praxis hade också tillämpats under innevarande års fem första månader, då månadsleveranserna motsvarat cirka 1/12 av den för kullager fastställda avtalskontingenten för 1944. Med anledning av de uttalanden, som i våras gjorts av svenske utrikesministern till envoyén Thomsen, hade man vidare ansett sig berättigad tro, att frågan om storleken av den svenska kullagerexporten vore

Dokument nr 76
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

löst på ett ur tysk synpunkt tillfredsställande sätt. Till samma slutsats hade man kommit efter de veckolånga förhandlingar, som i maj-juni förts med SKF-ledningen, från vars sida även efter förhandlingarna med Mr Griffis ställts i utsikt fortsatta månadsleveranser motsvarande 1/12 eller till och med något mer av årskontingenten. Med hänsyn härtill hade den nu av SKF-ledningen vidtagna förhalningsmanövern varit i högsta grad förvånande och svårförståelig. Några nya omständigheter hade ju ej tillkommit efter det att förhandlingarna med de allierade slutförts, och man måste därför anse att det varit direktör Hambergs skyldighet att underrätta tyska vederbörande om den med de allierade överenskomna reduktionen av månadskvantiteterna och icke såsom skett låta vederbörande under åtta veckor sväva i okunnighet om det verkliga läget. Det vore under dessa förhållanden naturligt att man å tysk sida ej kunde sätta någon tro till de utfästelser, som av SKF-ledningen gjorts med avseende på exporten under årets sista tre månader, vilka utfästelser bl.a. innebure ett exportvärde under oktober och november om sammanlagt drygt 8 milj.kr. De av Direktör Hamberg lämnade uppgifterna med avseende på SKF:s leveransmöjligheter under tiden oktober–december överensstämde enligt herr Hägglöfs mening säkerligen med herr Hambergs egen uppfattning. Herr Hägglöf hade emellertid sagt sig hålla för troligt, att det ändock skulle bliva omöjligt att genomföra de för slutet av året avsedda leveranserna med hänsyn till det förnyade starka tryck från de allierades sida, som då vore att förvänta. Då det sålunda syntes uppenbart att de från och med oktober i utsikt ställda leveranserna ej skulle komma att kunna effektivt genomföras och följaktligen avtalade mängder kullager ej komme att bliva levererade måste man å tysk sida ställa sig frågan, vilka motåtgärder man under sådana förhållanden skulle se sig nödsakad att vidtaga. Det inträffade hade nämligen väckt en synnerligen stark reaktion i Berlin.

Med anledning av de från svensk sida inledningsvis gjorda uttalandena ville man vidare från tysk sida framhålla följande.

Dokument nr 76
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

Det ägde visserligen sin riktighet, att några leveransterminer ej funnes fastställda i handelsavtalet, men detta vore å andra sidan anpassat efter de leveransmöjligheter, som resp. regeringar efter företagen prövning funnit föreligga. I detta sammanhang kunde även hänvisas till avtalstexten, i vilken det såsom ingress till förteckningen över de svenska exportkontingenterna hette, att "följande leveranser ställas i utsikt"; även av denna bestämmelse framginge, att leveransmöjligheterna med avseende på respektive varuslag prövats och befunnits vara för handen.

Till det svenska meddelandet, att exportlicenser för kullager utställts i normal omfattning vore att säga, att man å tysk sida ej hade någon som helst nytta av licenser, därest som här vore fallet exporten, vilken självfallet vore det avgörande, redan på förhand utan tyska vederbörandes underrättande starkt beskurits, – en reduktion, som med största sannolikhet komme att medföra, att de i avtalet i utsikt ställda leveranserna ej skulle kunna fullgöras i ursprungligen förutsedd omfattning.

Vad beträffade kvalitetsspörsmålen vore det riktigt, att förhandlingar härom förts mellan SKF och tyska vederbörande. Från tysk sida hade man därvid i stor utsträckning tillmötesgått SKF:s önskemål med avseende på en förskjutning i fördelningen av de olika kvaliteterna.

I fråga om SKF:s statsbeställningar och den svenska industriens s.k. "Angstkäufe" vore enligt vad hr Hägglöf under det nyss åberopade samtalet upplyst, läget det, att samtliga ifrågavarande beställningar hade prioritet framför leveranserna till Tyskland. Ehuru denna anordning omöjligen kunde anses såsom berättigad, borde den i förevarande sammanhang ej vara av någon faktisk betydelse, då SKF enligt vad man å tysk sida hade sig bekant skulle vara i stånd att fullgöra sina leveranser till Tyskland, även om prioritet gåves för ifrågavarande svenska beställningar.

Slutligen måste gentemot den från svensk sida hävdade meningen att SKF gjort vad som i rådande situation varit möjligt för

Dokument nr 76
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

att hålla sina leveransmöjligheter på Tyskland öppna klart utsägas, att så enligt tysk uppfattning ingalunda vore fallet.

Den tyska regeringen måste anse, att såväl svenska regeringen som SKF gjort sig skyldiga till avtalsbrott, samt att vad som i denna fråga förekommit vore någonting unikt för de svensk-tyska handelsrelationerna. Från tysk sida avsåge man nu närmast att till sin regering avgiva rapport om läget ävensom invänta ett slutgiltigt svar från SKF; någon anledning att antaga att SKF skulle ha ändrat sin ståndpunkt ansåge man sig emellertid ej hava. Sedan instruktioner inkommit från Berlin och SKF:s slutsvar förelåge, skulle man å tysk sida återkomma till problemet, vilket, det kunde redan nu sägas, hade den största räckvidd och kunde leda till konsekvenser, som för närvarande ej kunde överskådas.

.....

Stockholm den 31 juli 1944.

Dokument nr 77
HP 64 Ct, UD:s arkiv, Riksarkivet

H Eriksson Hd
Statssekr. Folkhush.d.
Sahlin, HK
Schwartz, IK
Rooth, Rbk.
J. Wallenberg, SEB
x) Hägglöf, Haag, p.t. London
x) Richert, Berlin

Stockholm den 7 augusti 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till

u. Unger

Strängt förtrolig.

P.M.

över sammanträde mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna fredagen den 4 augusti 1944 kl. 10.00.
(Nr 5)

Närvarande: Från tysk sida Hrr Walter, Ludwig samt Behrens
Från svensk sida Hrr Sohlman, Belfrage, Palmstrand (sakkunnig för textilimporten) samt Lind.

1. Kullagerfrågan.
Från svensk sida framhölls följande i anledning av den av tyska vederbörande vid nästföregående sammanträde upptagna frågan om prioriterade statsbeställningar.

Enligt vad som hade kunnat konstateras, hade utrikesminister Günther ej uttalat sig rörande frågan, huruvida prioritet givits dessa beställningar eller ej.

Det vore riktigt, att SKF under våren erhållit statsbeställningar, vilka bolaget i enlighet med inom den svenska industrien allmänt tillämpad praxis torde ha satt i främsta rummet i sitt leveransprogram. Det stode vidare i överensstämmelse med denna allmänna

Dokument nr 77
HP 64 Ct, UD:s arkiv, Riksarkivet

praxis, att svenska firmor, utan att därom rådfråga myndigheterna, uppgjorde sina produktionsplaner så, att i första hand inhemska vitala behov täcktes. Med hänsyn till det allmänna politiska läget under våren, vilket bl.a. föranledde svenska regeringen att vidtaga särskilda militära åtgärder, måste SKF vid denna tid anses hava haft särskild anledning att följa nyssnämnda praxis. Det förefölle sålunda naturligt, om SKF även utan statliga direktiv av patriotiska skäl själv sökt snarast genomföra föreliggande statsbeställningar. Enligt vad SKF-ledningen i dagarna på förfrågan upplyst, vore det med hänsyn till den produktionsplan, som uppgjorts med anledning av ifrågavarande statsbeställningar ej möjligt för bolaget att nu öka sina övriga leveranser.

Från tysk sida genmäldes, att man funne det anmärkningsvärt, att, då SKF ansett sig ha möjlighet att öka sin produktion för fullgörande av omförmälda statsbeställningar trots den då redan föreliggande produktionsplanen med avseende på exporten till Tyskland, bolaget nu ej skulle vara i stånd att exportera på grund av produktionsplanen för statsbeställningarna. Vad, som gällde i det ena fallet, vore tydligen ej tillämpligt i det andra. I själva verket vore det, såsom tidigare påpekats, enligt tysk uppfattning ej tvivel underkastat, att SKF:s kapacitet oavsett statsbeställningar skulle tillåta bolaget att avtalsenligt fullgöra sina leveranser till Tyskland.

Från svensk sida framhölls härtill, att man från utrikesdepartementets sida ej vore i tillfälle att avgöra, i vad mån statsbeställningarna inverkade på SKF:s möjligheter att fullgöra övriga leveranser.

Vad beträffar den från tysk sida vid nästföregående sammanträde påtalade uppdelningen av kontingenter för kul- och rullager, förklarade sig svenska vederbörande endast ha att bekräfta, vad man tidigare framhållit på denna punkt. Å svensk sida vore man sålunda av den uppfattningen, att man vore berättigad att företaga en uppdelning av ifrågavarande kontingent.

Från tysk sida hävdades ånyo, att här vore fråga om en i avtalet fastställd enhetlig kontingent, varför det omöjligen kunde anses be-

Dokument nr 77
HP 64 Ct, UD:s arkiv, Riksarkivet

rättigat att genom ensidiga svenska åtgärder uppdela densamma under löpande avtalsperiod.

.....

Stockholm den 7 augusti 1944.

Dokument nr 78
FRUS 1944 s. 624–626

740.00112 European War 1939/8–2444: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State
STOCKHOLM, August 24, 1944 – 3 p. m.
[Received August 24 – 2: 42 p. m.]

3270. Mallet and I saw Foreign Minister Günther at noon by appointment and delivered the joint message from the Secretary and Mr. Eden.[59] I then made oral remarks [60] in line with the Department's instructions and these were confirmed and fully supported by Mallet in the name of his Government. A résumé of these remarks will follow in a separate telegram.[61] We both made it clear that what our Governments desired was a complete cessation of all trade between Sweden and Germany and that the Swedish Government should take this action not by administrative measures but in such a way that it would declare to the world where Sweden stood and have genuine value as a moral act. Mr. Günther said that he would discuss the message and the oral observations immediately with his colleagues in the Government and would let us have a reply as soon as possible. He then inquired if a similar Anglo-American *démarche* had been made to Spain, Switzerland and other neutral countries.[62] Both Mallet and I replied that we did not know. Mallet took occasion to call Mr. Günther's attention to a statement made in a speech on August 2 by Prime Minister Churchill [63] in which he referred to the postwar position of neutrals and how they, as well as all belligerent countries, would be judged by the stand they took during the war. We both in informal remarks laid em-

---

[59] *Infra.*
[60] *Post,* p. 627.
[61] Telegram 3280, August 24, 6 p. m., not printed.
[62] For correspondence on the effect of American economic warfare policies upon relations with Spain and Switzerland, see pp. 297 ff. and pp. 706 ff., respectively.
[63] For text of speech, see *Parliamentary Debates,* House of Commons, 5th series, vol. 402, col. 1474.

phasis on the almost bewildering speed with which military developments are changing the entire situation. On this observation Mr. Günther agreed.

Madame Kollontay has still not received reply from Moscow to her messages of August 21 but she stated this morning that as she had not yet received a reply, she is prepared to support our *démarche* under her original instructions and it was understood by Mallet and me that she would request an appointment to see Mr. Günther today.

Toward the close of our interview, I told Mr. Günther that I had heard expressions of opinion in some Swedish quarters that Sweden would be despised if she took affirmative action to declare a stand at this late day. I pointed out that I was quite certain that Sweden would not be despised in my country by reason of any action she took which might speed up the conclusion of the war and contribute toward saving the lives of our soldiers; that on the contrary such Swedish action would be understood and held in profound appreciation in my country. Mallet said that he could say precisely the same thing in regard to reactions in Great Britain and added that in his opinion, the case of Turkey was by no means analogous to Sweden; that Turkey had a treaty with Great Britain and had moreover never been in imminent danger of overwhelming attack from Germany as Sweden had been in the past.

My 941 repeats this to London.

JOHNSON

Dokument nr 79
FRUS 1944 s. 626–627

740.00112 European War 1939/9–544
The Secretary of State and the British Secretary of State for Foreign Affairs (Eden) to the Swedish Minister for Foreign Affairs (Günther) [64]

JOINT MESSAGE FOR HIS EXCELLENCY THE SWEDISH MINISTER FOR FOREIGN AFFAIRS FROM HIS MAJESTY'S PRINCIPAL SECRETARY OF STATE FOR FOREIGN AFFAIRS AND THE SECRETARY OF STATE OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Rapid changes during recent weeks both in the military and economic conditions which up to recently have governed Sweden's relations with Germany, have now produced a new situation with respect to which the British and American Governments wish to make certain observations for the very serious consideration of the Swedish Government.

The relations which our two Governments have maintained and developed with Sweden during the course of the war, particularly in their economic aspects, have been based on the fundamental consideration that Sweden's basic interests, as a freedom loving country, lay in a victory for the United Nations, and that military and economic necessity, rather than choice, constituted the basis of the military and economic concessions which Sweden made to Germany at an earlier stage of the war. All our relations with Sweden during this period, including the agreements and understandings which have been concluded, have been based upon this overriding consideration. We have acted on this belief in our own policy toward Sweden where we have carefully refrained from asking Sweden to take actions limiting her concessions to Germany,

[64] Copy transmitted to the Department in despatch 4034, September 5, from Stockholm; received September 13

Dokument nr 79
FRUS 1944 s. 626–627

which we have felt were beyond her powers, either military or economic, and which threatened her independent existence. We have also expressed this understanding in the material help we have furnished Sweden for the use of her armed forces, and in the economic supplies, including supplies from our very limited stocks of vital materials which we have allocated to the Swedish economy. In return, we have expected that Swedish policy with respect to Germany would show progressive development, as the balance shifted between the military strength of Sweden and the military forces which Germany might spare against her.

This balance has now definitely shifted in favor of Sweden. In present conditions, existing and prospective, Sweden can no longer have any fear of a German attack. In the economic sphere, also, the balance has shifted. It is true that Germany is still in a position, owing to the nature of her controls, to prevent for a time Swedish trade with the outside world. She is not similarly situated, however, to maintain trade with Sweden. Already, because of direct military activities of the United Nations *and because of the recent action of the Swedish Government in withdrawing Swedish shipping from Swedish-German trade,* Germany's ability to import goods from Sweden is being more and more restricted, and may soon be reduced to very small proportions. Fortunately for the Swedish economy, it is our understanding that Swedish stocks of coal already imported from Germany are sufficient for this final stage of hostilities.

We have made these observations because we feel that the time has come for a radical change in Sweden's policy towards Germany, a change that is in the interest of Sweden as well as of all other free peoples.

We are sure that your Government recognize this new situation and we shall be glad to learn what steps they intend to take in consequence.

STOCKHOLM, 24 August 1944.

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Washington den 26 augusti, 1944.

Legation of Sweden
Washington 8, DC

Förtroligt.

Bankdir. J. Wallenberg, Sthlm.
Dir. H. Hamberg, SKF, Gbg.

Bäste Erik,

I anslutning till mitt förslag om en juridisk utredning för att få slut på de eviga och oanständiga förhören i kullagerfrågan ber jag få överlämna en av Rosen uppsatt P.M. angående förhören med honom. Därav kan du se hur Treasury-agenterna söka snärja delinkventerna med försåtliga frågor nära nog som en detektiv vis-à-vis en brottsling.

Vad innehållet i Rosens uttalanden angår vill jag endast framhålla, att jag icke tror, att de bristande leveranserna under en tid, då fabriken hade "labour troubles" äro huvudorsaken till undersökningarnas upptagande, helst bolaget ju fått ett fint erkännande för sin "war effort"; orsaken är säkerligen främst en önskan att komma åt S.K.F. i Göteborg, att söka påvisa, att Philadelphiabolaget är beroende av Göteborgsbolaget och att detta är beroende av Tyskland. Rosens närvaro, som uppfattats som avseende en kontroll och försök att dirigera Philadelphiabolaget, har utan tvivel i hög grad bidragit till undersökningarnas tillkomst. Det är dock förklarligt, att Rosen söker finna andra orsaker än hans vistelse i Philadelphia. I övrigt kan jag inte neka till att Rosen i sina brev gjort uttalanden om Weidel, om italienska bolaget m.m. som icke varit så lyckliga, så han bort veta att alla brev även till Sydamerika censureras.

En passus i ett brev i juli 1940 att Rosen befarar, att vår handel allt

Herr Kabinettssekreteraren E. Boheman,
Kungl. Utrikesdepartementet

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

mer kommer i beroende av Tyskland var ju mycket olämplig och hans förklaring därav är icke övertygande.

Om Du delger mitt brev och Rosens P.M. till Hamberg, så bör det ske strängt förtroligt.

Dessutom närsluter jag en P.M. från herr Eric Lagercrantz (i bankavdelningen i New York) rörande förhöret med honom. Friis ju också blivit förhörd men därom har jag ingen skriftlig redogörelse.

Din tillgivne
W Boström (sign.)

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

MEMORANDUM RÖRANDE TREASURY DEPARTMENTS OCH ALIEN PROPERTY CUSTODIANS UNDERSÖKNING AV S K F.

Undersökningen som startades d. 29 april har visserligen ännu ej avslutats och det är ej möjligt att med bestämdhet förutsäga dess resultat men en redogörelse för det hittillsvarande förloppet och de metoder som kommit till användning kan kanske vara av intresse.

Såvitt nu kan förutses kommer det att dröja länge innan undersökningen formellt avslutas – det synes nu troligast att den får rinna ut i sanden. Under dess gång har det blivit allt tydligare att den inte så mycket avsett en kontrollering av SKF Industries utan fastmer varit riktad direkt mot det svenska moderbolaget och dess förbindelser med Tyskland.

Undersökningen inleddes som sagt d. 29 april samtidigt som debatten om den svenska kullagerexporten till Tyskland nådde sin kulmen och det torde inte råda något tvivel om att den var avsedd som ett led i påtryckningarna mot Sverige och det svenska SKF-bolaget. Det torde vara onödigt att här ingå på bakgrunden för denna kampanj mot Sverige och SKF som ju under en tid antog ytterligt hetsiga former i både press och radio. Några bidragande orsaker må emellertid framhållas. Frånsett det faktum att neutrala länder aldrig kunna påräkna särskild förståelse från de krigförande framförallt inte för leveranser till motparten hade uppmärksamheten i detta fall kommit att koncentreras på kullagerfrågan dels genom de stora amerikanska förlusterna vid bombningen av Schweinfurt dels genom den akuta bristen på kullager i USA. SKF Industries stod vid denna tidpunkt särskilt illa anskrivet hos vissa militärmyndigheter på grund av allvarliga leveransförseningar och mängden av klagomål för ej uppfyllda leveranslöften som kommo till särskilt flygvapnets kännedom och där skapade stark irritation mot bolaget. Denna underblåstes säkerligen av vissa konkurrenter som redan tidigare visat sig föga nogräknade i sina medel när det

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

gällt komma SKF till livs. På vissa håll hördes dunkla antydningar om sabotage från Industries ledning etc.

Under den rätt nervpåfrestande väntetiden innan invasionen startade torde det därför ej mött större svårigheter för armén att få State Departments medverkan för en aktion mot Sverige för stoppande av kullagerleveranserna till Tyskland samtidigt som Treasury Department – inom vilket vissa ledande krafter sedan länge varit kända för sin misstänksamma för att inte säga fientliga inställning mot Sverige – torde ha varit mer än villigt understödja dessa strävanden genom en undersökning formellt riktad mot de amerikanska SKF bolagen. Härvid understöddes Treasury av vissa kretsar inom FEA, som visserligen ej officiellt varit part i undersökningen men tydligen varit aktivt intresserad i densamma.

Förglömmas får ej heller den hos den nuvarande administrationen utpräglade fientligheten mot allt vad karteller heter. Begreppet kartell blir härvid ofta liktydigt med termen koncern. Gäller det sedan till råga på allt ett internationellt företag av SKF:s typ tillkommer dessutom den för genomsnittsamerikanen typiska misstanken att alla internationella affärer i och för sig äro ytterst suspekta.

APC (Alien Property Custodian) som visserligen deltagit i undersökningen har haft en betydligt mera sansad inställning än Treasury och har under senare delen spelat en passiv roll. APC är till stor del rekryterat av folk ur affärslivet och därför mindre byråkratiskt och dogmatiskt inställt än Treasury.

Undersökningen sattes i gång samtidigt mot SKF Industries och SKF Steels av tjänstemän från båda dessa myndigheter. Deras första åtgärd var att försegla samtliga direktionsarkiv, allmänna arkivet för utlandskorrespondens, chefernas skrivbord etc. Vi utgingo från att det rörde sig om en rutinundersökning även om föranledd av förhandlingarna om den svenska kullagerexporten. Sådan undersökning är ej ovanlig hos firmor med utländskt kapitalintresse och företages närmast med stöd av Trading With The Enemy Act respektive Foreign Funds Controll Regulations.

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Undersökningen har på det hela taget skett under till det yttre angenäma former och från SKF:s sida har allt gjorts för att underlätta densamma. Det kan snarare nu ifrågasättas om icke ett alltför stort tillmötesgående visats från bolagets sida. De tjänstemän som företagit genomgången av arkiven på kontoren ha ej haft rätt anställa förhör blott begära upplysningar i samband med av dem funna handlingar etc. Flera hundra brev och andra dokument ha uttagits och fotostatkopierats varvid bolaget erhållit en kopia så att det varit möjligt kontrollera vilka handlingar nedsänts till Washington. Majoriteten torde ha kommit från undertecknads korrespondens.

Redan några dagar efter undersökningens igångsättande omtalades den i tidningarna. Vi antogo då att detta berodde på en oavsiktlig indiskretion men ha sedermera blivit övertygade att materialet för många av de ytterst fräna och ovederhäftiga tidningsartiklar som sågo dagens ljus utlämnats direkt till vissa skribenter såsom Stone i PM och Drew Pearson av tjänstemän i Treasury och FEA. Huvudinnehållet och tendensen i dessa skriverier, där inte minst undertecknads person intog en framstående roll, torde redan vara kända varför de här förbigås. De ha nu helt upphört – ända sedan uppgörelsen träffades i Sverige om kullagerexporten har det varit tyst i pressen om Sveriges handel med Tyskland. Det kan i detta sammanhang blott beklagas att den nu offentliggjorda exporten från Sverige sjövägen till England ej kunde få nämnas på ett tidigare stadium då en publicering säkerligen hade varit till stor hjälp.

De nu nämnda tidningsskriverierna och andra rykten som kommo i omlopp skapade stark oro i fabrikerna och produktionen minskade betänkligt. Till slut hotade fullständigt avbrott med walk-out. Stämningen lugnade sig först sedan Mr. Batt talat till de sammankallade arbetarna och samtidigt myndigheterna till slut funno sig föranlåtna avgiva en förklaring att undersökningen ej innebure någon misstanke mot det amerikanska företaget eller dess ledning som samtidigt fick en klapp på axeln för SKF:s insats i the war effort.

Under tiden pågick genomgången av bolagets arkiv vilken av-

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

slutades först i slutet av juni då alla undersökare med undantag av en lämnade Philadelphia och tydligen en bearbetning av det insamlade materialet vidtog i Washington. Samtidigt frigåvos alla arkiv.

I detta sammanhang skall nämnas att några veckor efter undersökningens början bolagsledningen uppsöktes av en man från Justice Departments' Anti-Trust Division med begäran att få deltaga i undersökningen. Han sade att Dep. of Justice sedan länge haft ögonen på kullagerindustrien men ej kunde starta en formell undersökning nu då enligt kongressbeslut sådan ej får företagas mot företag inom krigsindustrien om därvid kan befaras att produktionen blir lidande. Sedan nu undersökning igångsatts av andra myndigheter vill Dep. of Justice begagna tillfället vara med. Bolaget förklarade sig emellertid ej kunna gå med härpå i betraktande av risken för ytterligare publicitet kring bolaget och erfarenheten visat att man ej kunde lita på att vederbörande i Washington kunde eller ville hålla en sådan sak hemlig. Bolaget erhöll sedermera meddelande att Dep. of Justice ej insisterade på att få deltaga men att Treasury i stället fått i uppdrag att taga antitrustsynpunkten i betraktande vid genomgången av arkiv etc.

Ju längre undersökningen fortskred desto tydligare blev det att det egentligen varit det svenska moderbolagets affärer som intresserade vederbörande. I första hand ägnades uppmärksamheten åt undertecknads korrespondens samt på ett senare stadium åt handlingar från det amerikanska bolaget grundande särskilt köpet av aktiemajoriteten i det tyskägda Hess-Brightbolaget år 1917. Trots en undersökning vid slutet av förra kriget tycktes vederbörande alltjämt misstänka att de tidigare tyska ägarna fortsatt vara intresserade i åtminstone SKF Göteborg om ej i det amerikanska SKF.

Stort intresse ägnades, särskilt av APC, åt patentfrågor och överföringar av äganderätten till patent särskilt tyska sådana. Vidare granskades SKF Industrie export främst till Sydamerika och den därvid följda prispolitiken. Det förelåg tydligen en misstanke att ett försök till vinstöverföring till Göteborg skett genom tillämpande av

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

för låga exportpriser efter införande av den direkta avräkningen mellan Industries och de olika SKFbolagen. Vidare genomgicks noga kontrollen för att förhindra leveranser till svartlistade firmor i Latinamerika direkt eller genom SKFbolagen därstädes.

I samtliga dessa avseenden torde vederbörande vid själva undersökningen på kontoret ha övertygat sig om att ingen anledning till anmärkning förelåg.

Tvenne omständigheter förklarades på ett tidigt stadium vara särskilt misstänkta. För det första att i samband med den årliga utrensningen i det allmänna arkivet all utländsk korrespondens t.o.m. år 1940 förstörts år 1942 trots att sådan utrensning ej företagits på närmare tio år. Bolaget hade emellertid fullt laglig rätt till denna åtgärd och någon direkt anklagelse mot bolagsledningen kunde ej göras så mycket mindre som direktionsarkivet med all viktigare korrespondens fanns bevarat. För det andra ansågs det att SKF använt sig av legationen för förmedling av brev och telegram i misstänkt stor utsträckning. Vi kunde emellertid påvisa att detta skett huvudsakligen för undvikande av tysk censur varmed uppenbarligen vederbörande gav sig till tåls.

Slutligen gav ett telegram från undertecknad till Göteborg från juni 1942 enligt vilket alla meddelanden som ej direkt anginge SKF Industries skulle ställas till min privatadress upphov till åtskillig misstanke. Sedan jag avgivit en förklaring att detta skett på "counsels" inrådan och närmast med tanke på Göteborgs obekantskap med antitrustlagstiftningen och jag kunnat bevisa att sådana meddelanden varit både få och av sådan art att jag ej ens ansett mig behöva förvara dem hemma har tydligen även denna fråga avförts från dagordningen. Det bör kanske nämnas i detta sammanhang att jag mer eller mindre frivilligt underkastade mig en husundersökning för att bevisa att några handlingar eller korrespondens beträffande bolaget ej fanns i min bostad.

Granskning av SKF Steels arkiv avslutades redan i början av juni och någon tid därefter anställdes formella förhör med herrar Peter-

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

son och Gustring varvid dock föga av intresse torde ha förekommit.

Sedan bearbetningen av det hos SKF Industries hopsamlade materialet skett i Washington nedkallades undertecknad för ett formellt förhör som pågick i tvenne dagar. Förhöret ägde rum i Treasury Departments Foreign Funds Controll närmare bestämt deras Enforcement Division. Vid förhöret närvoro utom fyra eller fem representanter för Treasury även några av APCfolket samt som representant för FEA en doktor Pajus (?) fransman till börden och som intog en utpräglat misstänksam närmast fientlig hållning. Enligt vad jag sedermera hört från annat håll finnes det anledning misstänka att det är denne som är närmast ansvarig för utlämnandet till pressen av de många felaktiga och ovederhäftiga uppgifterna om SKF och andra svenska företag (se tidningen PM).

Stenografiskt referat av förhöret upptogs och bolaget har blivit utlovat kopia inom närmaste tiden. Bolaget erhöll även efter att ha hotat gå till domstol rätt att få ha en advokat närvarande såsom vittne.

Förhöret rörde sig nästan uteslutande om svenska förhållanden och det erkändes öppet att vad man framförallt var intresserad av var fastställandet av den verkliga äganderätten till SKF Göteborg respektive graden av tyskt inflytande på detsamma. I samband med en längre diskussion om svensk aktiebolagsrätt, olika slag av aktier och den svenska bulvanlagen som tydligen särskilt intresserade framhöll jag att det föreföll som om svaret på deras frågor endast kunde erhållas i Sverige. Jag framhöll att det enklaste sättet fastställa på vilka händer A-aktierna befinna sig vore att en tjänsteman från amerikanska legationen i Stockholm anmodades taga del av det svenska bolagets aktieregister vilket enligt svensk lag är offentlig handling. Ovannämnde Doktor Pajus sade sig betvivla detta och att om det vore sant det var förvånansvärt att Direktör Hamberg i samtal med Mr. Griffis aldrig "volunteered" någon upplysning i denna riktning. I samband med diskussionen om bulvanlagen framkom tydligt skillnaden mellan svensk och amerikansk uppfattning

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

om lagens helgd. Man utgick från att svenska företag med säkerhet sökte kringgå en sådan lag om de ansågo densamma ej förenlig med vad de ansågo bäst. Jag försökte framhålla dels att i Sverige individen ej som här förbehöll sig rätten att avgöra om en viss lag stod i överensstämmelse med hans egen privata rättsuppfattning och om han vore moraliskt förpliktigad efterleva den eller ej, dels att i detta speciella fall jag aldrig hört något annat än att bulvanlagen vid sin tillkomst hälsats med allmän tillfredsställelse även av företag som direkt berördes av den. Många av de frågor som restes i detta och liknande sammanhang voro av juridisk art och kunde ej av mig besvaras annat än med antaganden baserade på egen erfarenhet.

Det skulle föra för långt att här ingå i detalj på de frågor som framställdes under det sammanlagt fjorton timmar långa förhöret. Nämnas må blott vissa frågor som tydligen särskilt intresserade vederbörande.

Förhöret inleddes naturligt nog med att jag fick redogöra för min egen person, min familj och min tidigare levnadshistoria särskilt från tiden för min anställning inom SKF. I detalj genomgingos de omständigheter som föranlett min resa till Amerika, de instruktioner jag därvid erhållit och mina arbetsuppgifter efter hitkomsten. Man tycktes vilja bevisa att jag haft i uppdrag övervaka SKF Industries vilket jag tror mig ha övertygat dem om ej var fallet liksom att jag ej lagt mig i skötseln av det amerikanska bolaget annat än i vad mån dess export och förbindelse med övriga SKFbolag angått.

Jag utfrågades därefter ingående om SKF:s direktions och styrelsemedlemmars "background" och politiska åskådningar, deras affärsförbindelser etc. Särskilt ingående frågor ställdes beträffande direktör Hamberg, doktor Wingquist och direktör Wallenberg. Över huvud taget utfrågades jag i detalj om mina kunskaper om familjen Wallenberg och jag erhöll ett bestämt intryck av att medlemmarna av denna familj betraktades med åtskillig misstro och gång

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

på gång ställdes frågor som tydligen avsågo att få fram bevis för deras antagna tyska intresse och även tyskvänlighet.

Med utgångspunkt från styrelsemedlemmarnas olika verksamhetsfält diskuterades förbindelserna mellan SKF och andra svenska storföretag och banker. Jag sökte i detta sammanhang framhålla att Sverige är ett litet land och att det är helt naturligt att de relativt få framstående personer som äro ledande i ett eller annat företag tagas i anspråk av andra företag som rådgivare genom medlemskap i en styrelse utan att detta för den skull behöver innebära något finansiellt eller annat samarbete eller beroende.

Minister Prytz insats i SKF berördes även ingående liksom hans politiska åskådning och vad jag visste om hans eventuella förbindelse med de ledande i Tredje Riket. Bland övriga personer som särskilt tycktes intressera var major Karl Wessel. Man tycktes misstänka att SKF haft sin hand med i spelet vid hans utnämning till militärattaché i Washington.

Grundandet av VKF och SKF:s tidigare historia i Tyskland upptog en längre tid av förhöret. Särskilt intresse visades för den form de tidigare ägarna till de i VKF uppgångna företagen erhållit sin likvid. Samma frågor ställdes även beträffande köpet av Compagnie d'Applications Mecaniques. Ett stort nummer gjordes av en av VKF år 1933 utgiven brochyr i vilken försök göres att bevisa att tyska intressen trots sammanslagningen bibehållit ett starkt inflytande på koncernen. Kahnprocessen berördes även flera gånger. Jag utfrågades vidare intensivt om min kännedom om de olika tyska medlemmarna i VKFs styrelse och anledningen till att de sutto där. Doktor Kempners namn bragtes i detta sammanhang på tal och det faktum att han trots sin judiska börd suttit kvar så länge i styrelsen. Man ville uppenbarligen taga detta som ett bevis för att direktör Prytz haft nära förbindelser med ledande i Tyskland främst Göhring. (Jag har senare uppsökt doktor Kempner som numera är bosatt i New York och av honom erfarit att han varit i förhör om sina förbindelser med SKF upprepade gånger. De svar han därvid

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

lämnat böra ha varit till stor nytta för SKF:s sak.)

Ett faktum i samband med det tyska bolaget som i hög grad intresserade var att trots att i styrelseberättelsen för år 1942 utdelningen av gratisaktier i VKF omnämnes enligt Aktieägarnas Uppslagsbok för år 1943 innehavet av aktier i VKF fortfarande tyckes uppgå till 30,000,000 Rm. alltså samma belopp som före gratisemissionen. (Det vore intressant få erfara anledningen till detta förhållande.)

En längre diskussion utspann sig om det erbjudande jag år 1941 mottog att tillträda chefsposten för det franska bolaget. Jag tror att man häri ville se ett bevis för eventuella förbindelser eller sympatier från min sida med tyskarna men tror att jag kunde övertyga vederbörande om det verkliga sammanhanget.

RIVavtalet diskuterades ingående särskilt vad som skett under kriget. I detta sammanhang bragtes stridigheterna med Luporini i Rio de Janeiro på tal liksom även organisationen av RIV i Argentina. I samband med förhållandena i Brasilien bragtes även frågan om SKF:s och mina mellanhavanden med minister Weidel liksom den olycksaliga episoden med filialchefen i Bahia på tal.

SKF:s eventuella avtal med andra kullagerföretag eller andra utomstående firmor i olika länder och av olika art diskuterades. Jag sade mig sakna kännedom om sådana annat än i mån SKF Göteborg direkt berördes såsom i avtalet med Bergische Patentachsenfabrik. Jag utfrågades även om min kunskap om andra andra konkurrerande kullagerföretag i Europa särskilt FAG.

Frågor rörande det amerikanska bolaget eller dess exportaffärer framställdes knappast alls. Däremot utfrågades jag som sagt grundligt om det svenska bolagets organisation och produktion inklusive Hofors och Lidköping. Även förbindelserna med och utvecklingen av Volvo diskuterades. Som tidigare framhållits ägnades särskilt stort intresse åt aktieägarna i det svenska bolaget. Jag utfrågades om min kunskap om dessa och vilka enligt min uppfattning voro de största varvid jag bl.a. nämnde Ab. Investor. Jag framhöll emeller-

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

tid att jag var övertygad om att ingen enskild aktieägare eller grupp av aktieägare förfogade över så många röster att de kunde utöva ett ens tillnärmelsevis kontrollerande inflytande över bolaget. Gång på gång återkom man till dessa och hithörande frågor och som ett bevis på de metoder som användes förtjänar kanske följande episod att nämnas.

Vid ett visst tillfälle introducerades till protokollet ett brev från mig till direktör Schenström, Buenos Aires från juni 1940. Följande mening citerades av förhörsledaren (på tal om förhållandena i Sverige) "I am afraid Sweden's trade is coming more and more under German control". Jag anhöll då att få läsa upp fortsättningen efter att ha tittat på brevet. I fortsättningen hade jag skrivit att jag kände mig övertygad att detta förhållande icke innebure någon fara för eller ändring i ledningen för SKFkoncernen liksom att Sverige komme att motsätta sig ett anfall och att den antityska stämningen blev allt starkare. Inga kommentarer från motparten, i stället följande fråga (forts. citerat ur minnet) Q. "So you maintain that SKF Göteborg is not under German control?" A. "I certainly do". Q. "How can you then account for the fact that they sent down experts to help rebuild Schweinfurt"? A. "That is something I don't know anything about except what I have read in the papers here but I know that the Swedish Gouvernment has flatly denied it and that is good enough for me". Q. "Regardless of what the Gouvernment says – if Göteborg had sent down experts would it then be true to state that they are under German control"? A. "That is a difficult question to answer". Q. "Oh no, you can answer it yes or no". A. "I am sorry I cannot without knowing the circumstances under which this would have been done". Q. "Next question——". Sådana hypotetiska frågor återkommo gång på gång och visa bättre än något annat huru få fakta de hade att bygga sina misstankar på trots två månaders undersökning.

Vid slutet av förhöret nämnde förhörsledaren att han fått i uppdrag av Dep. of Justice att framställa vissa frågor med hänsyn till

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

antitrustlagen. Dessa frågor togos mycket summariskt och rörde sig dels om hur fördelningen av produktionen mellan olika SKF-fabriker bestämdes dels om eventuella avtal mellan SKFföretagen utanför Amerika med andra kullagerföretag. Amerikanska förhållanden berördes ej. De närvarande myndighetsrepresentanterna verkade nu mycket ointresserade och gingo ej in på några detaljer. De flesta frågorna besvarades av mig med att jag ej kände till saken.

Förutom undertecknad var även Industries ekonomichef Dinlocker nedkallad. Förhöret med honom varade endast 1 1/2 timme och rörde sig mest om patentfrågor samt förhållanden i samband med Hess Brightköpet på sin tid. Slutligen tillfrågades han om han hade sig någonting bekant om tyskt inflytande på Göteborg vilket han besvarade med att under de 28 år han varit anställd i bolaget han aldrig hört en antydan eller sett något som på något sätt kunde tydas i denna riktning.

D. 15 augusti var slutligen direktör Wollmar nedkallad för förhör som varade en dag. Ingenting nytt av intresse tycks härvid ha framkommit. Förhöret rörde sig i stort sett efter samma linje som med mig, frånsett att största delen av tiden ägnades det amerikanska bolaget och dess skötsel, samt även SKF Steels. Många av de frågor som ställdes baserade sig uppenbarligen på frågor från andra myndigheter såsom Army och Navy vilka i sin tur insänt dem till undersökningskommissionen. Hit rörde frågor rörande bolagets insats i "the war effort" bakom vilka tydligen lågo misstankar att effektiviteten lämnade mycket övrigt att önska beroende på bristande god vilja hos ledningen. Bland de handlingar som beslagtagits hos SKF Steels var även en skrivelse från Sverige beträffande prisöverenskommelser bland svenska stålexportörer – tydligt och klart i strid mot antitrustlagen – och vilken blev föremål för åtskillig diskussion.

Som en sammanfattning av hela undersökningen och särskilt dessa förhör kan sägas att därvid inga som helst belägg för misstan-

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

ken om tysk kontroll av det svenska moderbolaget framkommit – huvudanledningen till undersökningen. Detta erkännes nu öppet av vederbörande som tydligen känner sig snopna över det klena resultatet av deras månadslånga ansträngningar. Lika tydligt är emellertid att de icke känna sig övertygade om att deras misstankar är ogrundade. Av yttranden som fälldes vid direktör Wollmars förhör framgår att de trots allt vidhålla sina misstankar.

Det är också klart att det ej är möjligt på denna sida Atlanten frambringa någon bevisföring som kan övertyga Treasury om deras misstag. En sådan kan endast presteras från Sverige. Det är visserligen sant att undersökningen nu icke får rinna ut i sanden och att den ej kommer att föranleda några åtgärder mot det svenska eller det amerikanska SKFbolaget, men så länge misstanken står kvar kommer SKF:s ställning gentemot myndigheterna i detta land säkerligen att förbli spänd och med tanke på det starka beroende av dem vari Industries för närvarande står och för avsevärd tid framåt kommer att stå – inte minst när det gäller skatter, "renegotiation" och vid regleringen av ersättning vid annullering av krigsorder – vore det av största intresse om en övertygande utredning om det svenska bolagets äganderättsförhållanden och vari dess oberoende av främmande kontroll otvetydigt bevisas kunde framläggas för amerikanska myndigheter närmast Treasury. En sådan utredning har redan tidigare föreslagits av minister Boström och det lämpligaste torde vara att den översändes på officiell väg. Av ovanstående redogörelse torde framgå vilka synpunkter särskilt böra uppmärksammas.

Vad undersökningens resultat ur antitrustsynpunkt beträffar så har även detta ur myndigheternas synpunkt varit synnerligen magert. Det allvarligaste är kanske att de erhållit kännedom om nyssnämnda prisöverenskommelse mellan de svenska järnbruken, som möjligen kan leda till en undersökning av andra stålimportörer. Emellertid är preskriptionstiden för brott mot antitrustlagen tre år och då SKF Steels kunnat påvisa att de ej sålt importerat svenskt

Dokument nr 80
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

stål sedan år 1940 är det möjligt att saken får falla. RIVavtalet förefaller ej intressera vederbörande i detta sammanhang. Huruvida det förhållande att moderbolaget tidigare lagt vissa hinder i vägen för SKF Industries export och på annat sätt utövat kontroll över detta företags verksamhet kan anses som "restraint of trade" kan ej nu med säkerhet förutsägas liksom det är omöjligt med bestämdhet avskriva varje risk för åtal för brott mot antitrustlagen av dessa eller andra anledningar.

Dokument nr 81
HP 64 Ua, UD:s arkiv, Riksarkivet

de Besche/

Ohlin, HD
Wigforss, FD
Gjöres, FHD
Sahlin, HK
M. Wallenberg
J. Wallenberg
Prytz, London
Hägglöf, Haag p.t. London

Stockholm den 30 september 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till
Dir. Hamberg, SKF, Göteborg.
Enligt uppdrag:
de Besche

Förste Sekreterare

P.M.

Envoyén Boström i Washington har telegrafiskt inberättat till Utrikesdepartementet att von Rosen den 29 september varit kallad till Foreign Economic Administration i Washington, där man till honom framfört följande.

I FEA motser man den 12 oktober med bekymmer om uppgörelse dessförinnan icke träffats med SKF. Man var emellertid fast besluten, att använda alla tillgängliga medel för att frampressa ett totalt embargo å kullager till samtliga axelländer. Man kunde vidare icke förstå varför inte SKF självmant skulle kunna genomföra ett dylikt embargo utan att initiativ därtill skulle behöva tagas från Washington iform av ett återupprepande av försommarens kullagerkampanj. Vederbörande i FEA framhöll samtidigt att om en dylik åtgärd från SKF:s sida skulle medföra stora möjligheter för företaget att återvinna sin goodwill hos de allierade samt tillförsäkra sig betydande fördelar såväl ifråga om leveranser ifrån USA av material som beträffande försäljning av SKF:s produkter efter kriget i de befriade länderna. Rosen ombads att söka förmå Direktör Hamberg att självmant taga kontakt med amerikanska beskick-

Dokument nr 81
HP 64 Ua, UD:s arkiv, Riksarkivet

ningen i Stockholm i frågan. Detta måste emellertid ske före utgången av den nuvarande överenskommelsen.

Vederbörande meddelade dessutom von Rosen att man i Washington med bekymmer iakttagit att genomsnittspriset per viktenhet för kullagerexporten till Tyskland sjunkit under året särskilt under juni och juli månader. Differensen hade varit mellan omkring 1,63 dollars per pund i januari och 1 dollar per pund i juli. Man befarade nu att detta innebure försök att kringgå avtalet genom möjliggörandet av en kvantitativt större export. Dock kunde utvecklingen givetvis även återspegla att exporten omfattade förhållandevis större lagertyper än tidigare.

Under samtalet påpekades vidare, att SKF-lager hade anträffats i robotbomberna.

Stockholm den 30 september 1944

Dokument nr 82
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Stockholm den 2 oktober 1944.
Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till Bankdirektör Marcus Wallenberg, Stockholms Enskilda Bank Aktiebolag, i anslutning till U.D:s remiss den 30.9.44 (av P.M. samma dag).
Enligt uppdrag:
H. de Besche (namnteckn.)
Förste Sekreterare
Strängt förtroligt.

P.M.

Lastkommittén i New York har inberättat följande från von Rosen till direktör Hamberg, SKF, Göteborg.

Under hänvisning till sitt samtal med Mr. Rossback i Foreign Economic Administration (se ovan åberopade P.M.) ber von Rosen att som sin personliga uppfattning av läget få framhålla, att mycket skulle kunna vinnas för framtiden, om SKF frivilligt och innan kullageravtalet utgår ville taga upp frågan med amerikanska beskickningen i Stockholm, och därigenom övertyga dem om SKF:s goda vilja att tillmötesgå de amerikanska önskemålen. Ett dylikt initiativ vore av värde även om SKF ej ansåge sig kunna helt stoppa exporten till Tyskland, vilket dock tydligen är de allierades krav. von Rosen hyser intet tvivel om, att man å allierad sida i annat fall ej kommer att sky några medel för att genomdriva nämnda krav. Han anser, att en upprepning av vårens kullagerkampanj skulle få rätt katastrofala följder för SKF Industries samt även i övrigt skada SKF:s intressen. Å andra sidan borde enligt von Rosen ett frivilligt tillmötesgående från SKF:s sida kunna sammankopplas med ett allierat löfte om hjälp för upptagande av leveranser till befriade län-

der och tillstånd att skeppa till Latinamerika, så snart möjlighet föreligger.

von Rosen påpekar, att amerikanen i gemen saknar varje möjlighet att förstå, varför det nu är nödvändigt för Sverige att fortsätta med några som helst leveranser till Tyskland. En åberopning av ingångna avtal förefaller honom i dagens läge snarast löjligt. Därjämte tillkommer ifråga om SKF misstanken om tyskt inflytande över SKF, Göteborg, samt den uppfattningen, att SKF tidigare och fortfarande söka utnyttja gällande avtal till Tysklands och egen fördel på ett icke fullt juste sätt.

von Rosen framhåller även nödvändigheten av att han hålles underrättad i största möjliga utsträckning beträffande alla fakta, som kunna underlätta hans kontakt med Foreign Economic Administration, där man tydligen är nöjd att ha en svensk SKF-representant tillgänglig.

Vidare meddelar von Rosen, att frågan om SKF:s order för Argentina ännu icke är avgjord. Man har dock antytt, att kvantiteterna äro för stora. För närvarande föreligger nämligen praktiskt taget totalt embargo på all export från USA till Argentina.

Stockholm den 2 oktober 1944.

Dokument nr 83
Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Stockholms Enskilda Banks Arkiv

KUNGL. UTRIKES DEPARTEMENTET

Stockholm den 2 oktober 1944.
Överlämnas för förtrolig kännedom till
Bankdirektör M. Wallenberg,
Stockholms Enskilda Bank AB, i anslutning till P.M. den 13 juli 1944
Enligt uppdrag:
H. de Besche (namnteckn.)
Förste Sekreterare

Förtroligt.

P.M.

Envoyén Boström har i telegram till Utrikesdepartementet inberättat, att det förefaller, som om Treasury numera avslutat sina förhör med SKF i Philadelphia, varvid Treasury's representanter ha blivit övertygade om, att företaget i Förenta Staterna icke står under tyskt inflytande. Däremot kvarstå misstankarna mot ledningen i Göteborg. Envoyén Boström framhåller ånyo, att enligt hans förmenande SKF ej torde bli fritt från misstankar med mindre den av honom förordade utredningen kommer till stånd, samt vidhåller, att det får anses utsiktslöst att nu begära ett återställande av den allmänna licensen, i synnerhet som man kan förvänta sig, att en kraftig aktion kommer att företagas för att efter den 12 instundande oktober helt förhindra exporten. En försäkran från svensk sida, att exporten icke skall utökas, torde nog icke vara tillfyllest. Trots nämnda förhållande har von Rosen dock nu erhållit licens för transfer av avlöning från Göteborg.

Stockholm den 2 oktober 1944.

Dokument nr 84
FRUS 1944 s. 643–644

740.00112 European War 1939/10–644: Telegram
The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State

LONDON, October 6, 1944 – 7 p. m.
[Received October 6 – 5: 20 p. m.]

8403. The question of a further Anglo-American *démarche* to Sweden was discussed with the Foreign Office and MEW today along the lines of the Department's 8146, October 5, 7 p. m. The Foreign Office stated that its preliminary reaction to the terms of the proposed *démarche* was favorable with two possible reservations; (1) it is not certain whether it is wise at this time to make a definite commitment about giving consideration to Swedish supply needs in view of the possibility of wishing at a later date to put pressure on Sweden with respect to postwar supplies and trade, and (2) the British do not like to make the threat implied in the last sentence of the proposed *démarche* as they fear that any threats made to the Swedes would only increase the reluctance of the Swedes to meet our wishes.

After stating that the matter would be urgently considered, the Foreign Office and MEW approached us later in the day to show us a telegram from British Legation in Stockholm which makes them hesitate to come to an immediate decision. According to this message, which was shown the Embassy, the Secretary General of the Swedish Foreign Office told Mallet that he had had a long talk with Hamberg of SKF and had introduced him to the new Swedish Minister of Commerce.[85] The SKF board of directors was scheduled to meet probably today and it is expected that a decision with regard to ball-bearing exports after October 12 will be taken this weekend. It was made clear to Mallet that there was no question of resump-

[85] Bertil Ohlin.

tion of large scale deliveries after October 12. Hamberg was advised by Boheman, and supported by the Minister of Commerce, to cease all exports of bearings to Germany and German-occupied Europe, even those bearings which have been going to Norway and Denmark. The Swedish Cabinet had later approved this advice and it is thought it will prevail. The Government has promised the company that it would back up the company if Germany should complain at cessation of bearings exports. It was also made clear to Hamberg that the company should not attempt to drive any sort of bargain but should make a clean break and cut off all deliveries. Of course, it was added, in making the announcement of this action to the U. S. and the U. K. authorities, SKF could request the U. S. to cease persecuting its subsidiaries in the U. S. and that both Governments could be requested to reiterate assurances that SKF properties which might be confiscated by Germany would be restored to the company after the war.

Before coming to a final decision with regard to the *démarche* proposed by the Department, the Foreign Office wishes further to consider the matter in the light of Mallet's information and they suggest that the Department may also wish to reconsider its proposal.

Sent to Department as 8403, repeated to Stockholm as 535.

WINANT

Dokument nr 85
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Stockholm, Sweden,
7 October 1944.

A. B. Svenska Kullagerfabriken,
Göteborg.

Gentlemen:

We the undersigned, on behalf of the Governments which we represent, desire to inform you that we expect your Company to stop as from October 12th all your exports to Germany and the satellite countries of ball and roller bearings and parts thereof, and of ball bearing machinery. Failure to do so, as you no doubt realize, will entail very serious consequences for your firm such as blacklisting, which will affect your exports to other countries even after the termination of hostilities, and seizure of your property in countries under Allied control.

We are sending a copy of this letter to the Swedish Ministry for Foreign Affairs.

Yours faithfully,

(signed) V. A. L. Mallet
His Britannic Majesty's Minister.

(signed) Herschel V. Johnson,
American Minister

Dokument nr 86
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

COPY.

SKF:s answer verbally to Mr. Waring, October 9th, in the presence of Mr. Hamberg, Mr. Larsson and Mr. Glimstedt was that SKF will stop exports of ball and roller bearings and parts thereof and of ball bearing machinery to Germany and satellite countries as from October 12th 1944. SKF does so in presuming that the 5 points according to Memo handed over to Mr. Waring in Stockholm on October 7th will be given sympathetic consideration by the British and American Governments, SKF does not insist on an answer now but reserve a right to ask for explicit clarification at some later date. According to Mr. Waring, the 5 points have been cabled to London and Washington on the 8th and 9th of October.

It is agreed that no publicity shall take place.

Göteborg, October 9th 1944, at 4.30 p.m.

In consideration of the undertaking of the SKF regarding stoppage of their exports to Germany and satellites of ball and roller bearings, of parts thereof and of ball bearing machinery after October 12th 1944, the two Governments

1) will stop discriminating actions towards SKF and their affiliated companies immediately;

2) undertake to use their best influence to ensure the SKF of the restoration after the war of all SKF property in Germany and in countries now or previously during this war under the control of Germany;

3) confirm the obligations regarding the taking over of bearings,

Dokument nr 86
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

parts and machinery as per letter of Mr. Griffis and Mr. Waring to the SKF dated Stockholm, June 9th 1944;

4) undertake to give the necessary facilities to SKF for their exports to all countries and the payment thereof during and after the present war (and to instruct the Combined Production Resources Board and other authorities accordingly);

5) undertake to allow SKF access to raw materials and other material and equipment necessary for the SKF production.

6) no publicity unless mutually agreed upon.

Dokument nr 87
FRUS 1944 s. 646–647

740.00112 European War 1939/10–944: Telegram
The Minister in Sweden (Johnson) to the Secretary of State

STOCKHOLM, October 9, 1944 – 7 p. m.
[Received 9:23 p. m.]

4097. For Department only. When the joint Anglo-American letter threatening punitive action (Legation's 4070, October 6, 9 p. m., 1226 to London for Ambassador only) was handed to Hamberg October 7, he submitted that since SKF had voluntarily agreed completely to stop all exports to Germany and satellite countries of ball and roller bearings and parts thereof and ball-bearing machinery, it was hoped that the British and American Governments would agree (*a*) to the immediate cessation of all discriminatory action against SKF and its affiliated companies; (*b*) to use their best efforts to insure the restoration to SKF after the war of all SKF property in Germany and in countries now or previously during the war under the control of Germany; (*c*) to confirm the undertaking regarding the taking over of ball-bearing machinery, ball and roller bearings and parts thereof mentioned in the letter of Messrs. Griffis and Waring dated June 9, 1944; [88] (*d*) to give the necessary facilities to SKF for its exports and payment therefor during and after the present war and to this end appropriately to instruct the Combined Production and Resources Board and other authorities concerned; and (*e*) to allow SKF access to raw materials and other equipment and material needed for SKF:s production.

It was made quite clear by Mr. Hamberg that SKF:s action would not be conditional on the satisfaction of the above points but it was his feeling that in view of what SKF would do it might properly be expected that the British and American Governments

[88] See footnote 73, p. 564.

Dokument nr 87
FRUS 1944 s. 646–647

would in return do something for SKF.

The oral reply given to Hamberg by Waring and Ravndal on October 6 and reiterated by Waring the following day was that while the two Legations could not make any commitments there was no doubt in our minds that the company's request would receive sympathetic consideration. It was evident that Hamberg had expected this reply in view of what I had previously told Mr. Boheman (Legation's 4053, October 6, 2 p. m.,[89] 1221 to London, for the Ambassador only).

Specifically with regard to the points made by Mr. Hamberg he was advised that it was thought by the two Legations as regards (*a*) this was a matter primarily for the decision of the United States Government; (*b*) there was no apparent reason why property clearly belonging to SKF should not be returned to it; (*c*) the question of the interpretation of the Griffis-Waring letter of June 9 would be referred to Washington and London (Legation's 4066, October 6, 9 p. m., 1225 to London for the Ambassador); (*d*) once the company had ceased dealing with the enemy there would appear to be no reason for discrimination against SKF; (*e*) the needs of liberated areas would necessarily come first and it was not now known what supplies would be available after the war for neutral countries but otherwise there would appear to be no reason for discrimination against SKF.

My British colleague is telegraphing the Minister of Economic Warfare that he trusts that once the Board of Directors of SKF have formally ratified the decision completely to stop all exports to Germany and satellite countries of ball and roller bearings and parts thereof and of ball-bearing machinery, the British and American Governments will take into urgent and sympathetic consideration the matter of giving the company the desired assurances.

---

[89] Not printed.
[90] Not printed.

Dokument nr 87
FRUS 1944 s. 646–647

As I have previously reported, (my 4053) I fully agree with this position and urge, with reference to the Department's 2011 of October 7, 11 a. m.,[90] that the interested authorities of our Government give prompt and favorable consideration in so far as this may be practicable in light of our laws and regulations. It is my opinion (my 4053) and the British Minister fully concurs that it is of the utmost importance that our threatening letter should be kept secret and given no publicity.

My 1243, October 9, 7 p. m. repeats this to London for the Ambassador only.

JOHNSON

Dokument nr 88
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram
STOCKHOLM 10 okt. 1944.

ang. inställande av kullagerexporten till Tyskland

Schwedische Gesandtschaft
Altdöbern

SKF har beslutat fr.o.m. 12 oktober inställa exporten till Tyskland av kullager, rullager och kullagermaskiner. Ludwig har idag av Sohlman underrättats härom med tillägg att svenska regeringen med hänsyn bolagets allmänna intressen icke ansett sig böra göra sitt inflytande gällande för fortsatt export. Underrätta Walter omedelbart. Ludwig inskränkte sig taga meddelandet ad notam samt erinrade tyska uppfattningen svenska regeringen avtalsmässigt bunden tillse i avtalet förutsedd export fullgöres. Stoppet innebure därför svenskt avtalsbrott. Vi hänvisade tidigare uttalanden.

SKF har samtidigt hemställt att genom personlig kontakt meddelande framföres till Ekberg i Schweinfurt och Stenberg i Prag om kullagerstoppet och att de SKF-svenskar i Schweinfurt och Prag som så önska kunna hemresa. Angående bevakningen av SKF:s intressen ifall av hemresa inväntar SKF förslag.

Cabinet.

Dokument nr 89
Gösta Bagges samling, Riksarkivet

.....

10 okt (1944).

Ohlin meddelade att SKF förmodligen nu var sinnat att bryta sina handelsavtal med Tyskland då bolaget ansåg att det var alltför riskabelt med leveranser av kullager dit för dess intressen. Han hade sagt kullagerrepresentanterna att detta var något som de fingo avgöra själva och som regeringen inte ville lägga sig i. Günther framhöll att Walter borde få meddelande om att SKF meddelat handelsministern detta. På detta sätt slutade sålunda den famösa kullageraffären. Regeringens tidigare ståndpunkt var ju att det inte var något avtalsbrott om man sköt upp leveranserna 3 månader till den 12 oktober. Nu har man alltså kommit därhän att inte heller dessa leveranser skulle fullföljas även om regeringen fortfarande inte lagt sig i saken.

.....

Dokument nr 90
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Stockholm den 16 oktober 1944.

x) Ohlin, HD
Wigforss, FD
Gjöres, FHD
Sahlin, HK
Rooth, Riksbanken
Hamberg, SKF, Göteborg

Prytz, London...nr
Högglöf, Haag p.t. L-n nr

Överlämnas för strängt förtrolig kännedom till
x)

Enligt uppdrag:

/u./ de Besche
Förste Sekreterare.

Strängt förtroligt.

P.M.

Envoyén Boström i Washington har den 11 oktober inrapporterat, att han i State Department delgivits ett telegram dit från amerikanske ministern i Stockholm, vari bland annat omnämndes, att SKF icke önskade någon publicitet rörande beslutet att upphöra med kullagerexporten. Hr Boström har härtill framhållit, att det med hänsyn till faran för att beslutet ändå läcker ut torde böra ifrågasättas, huruvida det icke vore att föredraga, att man överenskomme om en formulering, som av State Department kunde delgivas den amerikanska pressen, i varje fall förtroligt och som bakgrund. Det skulle enligt hr Boström vara synnerligen välgörande, om den amerikanska opinionen finge veta, att kullagerexporten från Sverige nu helt upphört.

I telegram den 13 oktober har hr Boström återkommit till frågan. På grundval av uppgifter i Dagens Nyheters mellanstick den 12 oktober har United Press' korrespondent i Stockholm sänt ett telegram, som den 12 oktober publicerats kortfattat i Washington Post och mera utförligt i New York-tidningen P.M. United Press-notisen går ut på, att kullagerexporten till Tyskland stoppats. Med

Mätning av spårdiametern på innerringar till enradiga kullager, SKF-Göteborg.

Dokument nr 90
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

hänsyn till att saken sålunda redan synes ha publicerats i Sverige, förordar hr Boström, att ett officiellt uttalande göres i Stockholm i frågan. Detta kunde därefter telegraferas till USA av de amerikanska korrespondenterna i Stockholm, varigenom utan tvivel ett gott intryck skulle göras på den amerikanska opinionen.

Efter samråd med direktör Hamberg i SKF och amerikanska beskickningen i Stockholm har följande meddelande utsänts för publicering i pressen den 16 oktober:

> "Uppgifter som varit synliga i den amerikanska pressen om att kullagerexporten till Tyskland upphört bekräftas på TT:s förfrågan i utrikesdepartementet. Man har sig i departementet bekant, att någon sådan export ej längre äger rum."

I anslutning till meddelandet har beskickningarna i Washington och London informerats, att inga officiella uttalanden utöver detsamma äro avsedda att göras.

Stockholm den 16 oktober 1944.

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

Rapport
angående den s.k. "Kullageraffären"

Själva upprinnelsen till de svårigheter, som åsamkats bolaget i samband med den s.k. "kullageraffären", var avslutandet av det svensk-engelsk-amerikanska War Trade Agreement, som ingicks i mitten av 1943 under utrikesrådet Hägglöfs vistelse i London, varigenom bl.a. utan bolagets hörande en avsevärd nedskärning av dess export till Tyskland och Axis Europe överenskoms, gällande för leveranser under 1944. På basis av denna överenskommelse, där även kontingenter för bl.a. kullager fastlagts för leverans under 1944, slöts sedermera handelsöverenskommelsen Sverige-Tyskland för år 1944 i slutet av år 1943. Redan på hösten 1943 gjorde bolaget vissa föreställningar till UD:s handelsavdelning angående det svåra läge bolaget skulle iråka dels med hänsyn till sysselsättningsgraden vid de svenska fabrikerna, och dels med hänsyn till väntade svårigheter med tyska myndigheter på grund av bolagets stora finansiella intressen i Tyskland och Frankrike.

Det förtjänar omnämnas, att i samband med de diskussioner angående War Trade Agreement som utrikesrådet Hägglöf förde i London det ställdes i utsikt att bolaget som kompensation för de nedskärningar i exporten söderöver under 1944, som påfordrades, skulle erhålla engelska och amerikanska beställningar till ett värde av 1 miljon pund, och ställdes samtidigt i utsikt, att en andra order på ytterligare 1 miljon pund skulle placeras senare i början av 1944. Den första ordern överlämnades i samband med besök i Göteborg av direktör Siberg och Mr. Waring i början av juli, och överenskoms samtidigt om de priser, som skulle gälla gentemot tidigare prisuppgörelser, vilket betydde en avsevärd förbättring för bolaget, då enligt det stora kontraktet bolagets priser hittills varit baserade på kost plus ett tillägg av 20 %.

Den i utsikt ställda, andra ordern på ytterligare 1 miljon pund

har trots bolagets upprepade påstötningar angående infriandet av dessa förespeglingar ännu icke placerats.

I detta sammanhang hade utrikesrådet Hägglöf även ställt i utsikt ökade svenska statsbeställningar, såsom kompensation för de av honom själv utan vårt hörande i London överenskomna reduceringarna av våra exportleveranser söderöver. Dessa löften ha heller icke infriats, ehuruväl, tydligen på anmodan av UD, svenska statsjärnvägarna förklarat sig villiga att ingå ett leveranskontrakt med bolaget betr. leveranser av järnvägslager för 1944, 1945, 1946 och eventuellt 1947, avseende förtidiga leveranser av järnvägslager, som skulle användas dels för personvagnsprogrammet, dels för programmet för ombyggnad av godsvagnar. Underhandlingar med statsjärnvägarna inleddes även av bolaget, men då kontraktet skulle definitivt tecknas, visade det sig att statsjärnvägarna påfordrade vissa koncessioner ifråga om prissättningen gentemot de av bolaget sedan prisstoppets inträdande tillämpade försäljningspriserna. På grund härav ansåg sig bolagsledningen icke böra teckna ifrågavarande kontrakt, då den begärda prisreduktionen skulle betytt en förlust gentemot de gällande priser på flera hundratusentals kronor, och bolaget dessutom var övertygat om att de svenska statsjärnvägarna i alla fall komma att överlämna dessa beställningar till bolaget för effektuering enligt uppgjort program.

Såsom härav framgår, ha de svenska statsmakterna gått mycket godtyckligt tillväga i detta hänseende.

Efter en del varsel, bl.a. i form av telegrafiska meddelanden från Amerika, fick bolaget från UD kännedom om att Förenta Staternas och Storbritanniens ministrar på resp. regeringars vägnar till svenska regeringen genom en not daterad den 13 april 1944 hemställt om att svenska regeringen måtte tillse, att exporten av kullager och rullager, kullagermaskiner samt specialstål och specialverktyg för tillverkning därav omedelbart skulle stoppas, åtminstone under de tre närmaste månaderna, under vilken tid förhandlingar skulle äga rum. (Härvid negligerades de överenskommelser som träffats i

London enligt War Trade Agreement). De förhandlingar som förutsågos enligt noten skulle gälla:

a) Ordnandet av inköp av sådana SKF:s tillverkningar, som eljest enligt War Trade Agreement skulle gå till Tyskland och av detta land kontrollerade stater;

b) Överenskommelse om gottgörelse av alla ekonomiska förluster genom tyska repressalier genom att ersätta bortfallandet av livsviktig import från Tyskland;

c) Upptagande av diskussion om ordnandet av leverans av för det svenska näringslivet och krigsmakten oumbärlig import, även om brist på ifrågavarande varor skulle råda i USA;

d) Överenskommelse om att ifrågavarande makter skulle göra sitt bästa för att försäkra återgäldandet till SKF efter kriget av all egendom i Tyskland, som möjligen skulle komma att exproprieras av tyska staten som repressalier för den stoppade kullagerexporten.

I samband härmed förklarades enligt noten, att därest framställningen icke av svenska regeringen bifölls, de båda regeringarna – den brittiska och den amerikanska – komme att taga i allvarligt övervägande att använda alla till förfogande stående medel för att uppnå önskat resultat.

I anslutning till noten ifråga hade chefen för ryska handelsdelegationen i Stockholm, Mikhail Nikitin, i en skrivelse daterad den 15 april 1944 anmodat styrelsen för SKF att bifalla de allierades krav, varvid SKF gjordes uppmärksam på att i motsatt fall ytterst allvarliga konsekvenser för bolagets handelsförbindelser med Sovjetunionens handelsorganisationer skulle uppstå, icke blott nu utan framför allt under efterkrigsperioden.

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

Med anledning av den uppkomna situationen blev bolagsledningen uppfordrad att till UD inkomma med ett ställningstagande. Detta formulerades i en P.M., daterad den 18 april, som överlämnades till UD, och gick ut på att bolaget vore villigt att, om regeringen så önskade, biträda en sondering i syfte att ernå en kompromisslösning, avseende stoppande av exporten av vissa för kriget viktiga lagertyper (flyglager). Bolagsledningen gjorde härvid ett påpekande, att de konsekvenser som härav skulle uppstå för de svenska fabrikerna, såsom viss arbetslöshet och därmed följande ekonomiska och sociala återverkningar, icke rimligen borde drabba bolaget. Bolagets P.M. av den 18/4 kompletterades genom en ytterligare P.M. av den 22/4.

Svenska regeringen besvarade ifrågavarande not den 26 april och avböjde de däri framställda fordringarna under hänvisning till att genom War Trade Agreement i London 1943 amerikanska och engelska regeringarna så att säga godkänt de senare ingångna leveransförpliktelserna enligt det svensk-tyska avtalet angående leveranser under 1944, och att svenska regeringen icke vore villig att göra sig skyldig till avtalsbrott.

Samtidigt hade UD meddelat bolaget, att man icke hade någonting emot om bolaget självt under hand kunde komma till en överenskommelse med de engelska och amerikanska myndigheterna.

En av de sista dagarna i april blevo vi av engelsmännens svenske representant, Mr. Waring, upplysta om att amerikanska underhandlare förmodligen inom kort skulle komma till Sverige för att på privat väg försöka åstadkomma en överenskommelse med bolaget.

Vid bolagets styrelsesammanträde den 2 maj beslöts att överlämna åt verkställande direktören att fullfölja föreslagna förhandlingar, i syfte att uppnå en underhandsöverenskommelse, vilken emellertid skulle underställas svenska regeringen för godkännande.

Den 9 maj ägde i Stockholms Enskilda Bank ett möte rum mel-

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

lan undertecknad Hamberg och de under tiden till Stockholm anlända amerikanska delegaterna – Mr. Griffis, representerande The U.S. Commercial Corporation i New York, och Mr. Poteat, representerande Foreign Economic Administration, attacherad vid amerikanska legationen i London – samt Mr. Waring, representerande British Ministry of Economic Warfare, attacherad vid engelska legationen i Stockholm. Vid detta möte var även bankdirektör Marcus Wallenberg närvarande. Härvid framförde de allierade delegaterna krav på omedelbart stoppande av alla leveranser till Tyskland och av detta land kontrollerade stater, under hot om allehanda repressalier mot SKF-koncernen, såsom beslagläggande av all koncernens egendom inom de allierades maktsfär, uppförande av bolaget på svarta listan samt hindrande av bolagets export och import även för framtiden. Därest totalstopp ej inträdde, hotades med totalt ruinerande av SKF-koncernen.

Det torde här böra antecknas, att i Amerika förekommit en livlig presskampanj mot bolaget, och att bolagets amerikanska dotterbolag i Philadelphia varit utsatt för mycket ingående undersökningar från amerikanska myndigheters sida.

Efter kontakt med handelsministern och kabinettssekreterare Boheman ägde en andra konferens rum med herrar Griffis, Poteat och Waring, varvid förutom undertecknad Hamberg för SKF närvoro direktör Glimstedt och herr Knut Winther samt bankdirektör Marcus Wallenberg. För att förhandlingar överhuvudtaget skulle kunna komma till stånd, ansåg sig bolaget nödsakat att gå med på att fr.o.m. den 12 maj interimistiskt stoppa alla leveranser av kul- och rullager och kullagermaskiner till Tyskland och av detsamma ockuperade länder.

Från förhandlingarnas början liksom i fortsättningen hade bolagsledningen stått i livlig kontakt med den svenska regeringens organ. Härvid hade den frågan uppkommit, huruvida svenska regeringen vore benägen att utfärda partiellt exportförbud på t.ex. flyglager eller på annat sätt stödja bolaget. Vederbörande hade

emellertid förklarat, att svenska staten icke kunde ändra sin ståndpunkt, vilken officiellt hade meddelats de allierade regeringarna, avseende exportförbud, och att den ej heller kunde lämna bolaget något stöd mot repressalier från de krigförandes sida. Å andra sidan höll man från regeringshåll före, att bolaget icke finge vidtaga sådana åtgärder, att man komme i konflikt med svenska statens utfästelser enligt det svensk-tyska handelsavtalet rörande leveranser under 1944.

För att motverka den under tiden pågående presskampanjen hade bolagsledningen samtidigt genom bolagets revisionsfirma Stenberg låtit uppsätta tvenne intyg, daterade den 9 maj, angående fördelningen på olika händer av bolagets aktier, varigenom bevisades, att rösträtten i bolaget till 99,58 % behärskades av svenska undersåtar och endast till 0,42 % av utlänningar, detta för att bevisa motsatsen till tidningarnas påståenden, att SKF skulle vara kontrollerat av tyska intressenter. Dessa utlåtanden fingo användning i ett pressmeddelande från UD och överlämnades även till legationerna i London och Washington. De kompletterades sedermera med ett nytt utlåtande av f.d. justitieråden Bagge och Eklund, daterat Stockholm den 25 juli, med förklaring på innebörden av den svenska lagen av år 1934 angående bulvanförhållanden i fråga om aktier i svenska bolag, varigenom ytterligare bevisades, att effektivt hinder rests mot utlänningars utövande av inflytande på bolagets ledning. Sistnämnda intyg har emellertid först den 9 oktober ankommit till Washington och där kunnat utnyttjas hos de amerikanska myndigheterna.

Den 15, 16 och 17 maj hade genom UDs försorg ordnats med besök av allierade journalister i Göteborg, och var den 16 maj reserverad för SKF, då samtliga journalister fingo tillfälle att bese våra anläggningar och en sammankomst på kvällen ägde rum på Grand Hotel. Journalistbesöket bidrog säkerligen till en bättre förståelse för bolagets situation och intentioner vis- à -vis de allierade länderna.

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

Den 18 och 19 maj besökte herrar Griffis, Poteat och Waring tillsammans med bankdirektör Marcus Wallenberg, undertecknad Hamberg, direktör Larsson och direktör Glimstedt Hofors, och användes tiden därstädes till att ytterligare diskutera "kullageraffären".

Den 22 maj hade man kommit fram till en kompromisslösning, enligt vilken leveranserna av flyglager till Tyskland och ockuperade länder skulle helt stoppas och endast hälften av förutsedda månadsleveranser av återstående kontingenter skulle få skeppas intill ult. augusti 1944. Detsamma skulle gälla kullagermaskiner. Däremot skulle från september till slutet av december de enligt svensktyska avtalet återstående restkontingenterna få utlevereras i sin helhet. Som kompensation härför skulle de allierade giva SKF ersättning för alla förluster och skador, som kunde uppstå på grund av leveransstoppet betr. flyglager.

Vid SKF:s styrelsesammanträde den 24 maj godkände styrelsen de av bolagsledningen ditintills vidtagna åtgärderna, och bemyndigades verkställande direktören att fortsätta förhandlingarna efter det förelagda, ovannämnda förslaget. Vid styrelsesammanträdet i fråga beslöts att bolaget för att kunna åberopa force majeure gentemot sin tyske partner skulle införskaffa ett utlåtande från av bolagsledningen för detta ändamål föreslagna f.d. justitieråden Algot Bagge och Rudolf Eklund, Stockholm.

Detta utlåtande av justitieråden Bagge och Eklund förelåg i slutgiltigt skick den 31 maj 1944 och går ut på att bolaget med stöd av 24 § köplagen och gällande leveransvillkor under de angivna förutsättningarna äger rätt på grund av force majeure underlåta att verkställa leveranser till Tyskland och ockuperade länder, samt att bolaget därför vid ett avböjande av leveranserna icke vore skadeståndsskyldigt.

Ungefär samtidigt hade genom tyska representanter, bl.a. generaldirektör Reuter, som även besökte Göteborg den 28–30 maj, varvid sammanträffande med styrelsens ordförande ägde rum, för-

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

handlingar upptagits med Tyskland i avsikt att få tyskarna att gå med på en annullering av inneliggande order på flyglager, under hänvisning till force majeure.

Förhandlingarna med generaldirektör Reuter fortsattes sedermera i Stockholm i närvaro av bankdirektör Jacob Wallenberg, varvid även deltogo Ministerialrat Ludwig och direktör Dettmann från VKF-Berlin.

Under tiden hade vid förhandlingar med herrar Griffis, Poteat och Waring i Stockholm den 26 och 27 maj ett skriftligt förslag överlämnats angående leveransstopp på flyglager enligt ovannämnda förslag, och den 3 juni hade herrar Griffis, Poteat och Waring vid ett sammanträde antytt att de voro villiga att vidarebefordra förslaget till sina resp. regeringar. De utbådo sig emellertid några dagars frist.

Den 6 juni, invasionsdagen, ägde ett nytt sammanträde med herrar Griffis, Poteat och Waring rum i Enskilda Banken, vari deltogo undertecknad Hamberg, bankdirektör Marcus Wallenberg samt herr Winther. Härvid förklarade de allierade representanterna, att man nu sedan invasionen kommit i gång icke reflekterade på våra tidigare förslag utan påyrkade en mera radikal nedskärning av hela vår export av kul- och rullager och kullagermaskiner, varvid man icke fäste något större avseende vid särskiljandet av de s.k. flyglagren.

Den 7 och 8 juni besökte styrelsens ordförande, Dr. Wingquist, Stockholm i och för överläggningar med statsministern. Samtidigt ägde dessa dagar upprepade förhandlingar med Mr. Griffis et consortes rum i Enskilda Banken. Under tiden hade de engelsk-amerikanska fordringarna närmare preciserats, och hade undertecknad Hamberg tillfälle att underställa desamma styrelsens ordförande, som för sin del godkände en överenskommelse i enlighet därmed.

Den 9 juni tillkallades för ett sammanträde i Enskilda Banken följande styrelsemedlemmar: Direktör Gabrielsson, amiral Wetter, bankdirektör Jacob Wallenberg. Dessutom närvoro förutom under-

tecknad Hamberg bankdirektör Marcus Wallenberg, direktör Joel Larsson, direktör Glimstedt och herr Knut Winther. Därvid fastlades, att den av bolagsledningen förordade lösningen av konflikten godkändes.

Den 10 juni inhämtades handelsministerns och kabinettssekreterare Bohemans godkännande.

Den 12 juni undertecknades ett brev från SKF-Göteborg, daterat den 8 juni (undertecknat den 12 juni), adresserat till Mr. Stanton Griffis, Mr. Douglas Poteat och Mr. H.W.A. Waring, se bil. Bolagets åtagande enligt detta brev innebar en förskjutning av leveranserna till Tyskland och de ockuperade länderna, vilket skulle betyda en avsevärd nedskärning av leveranserna till den 12 oktober 1944, varefter de då olevererade orderna på cirka 17,5 milj. kr. skulle under resten av år 1944 levereras fördelade på lika månatliga kvantiteter. Detta skulle gälla såväl kul- och rullager som kullagermaskiner. (Före detta brevs undertecknande hade Mr. Griffis samma dag förklarat, att de allierade regeringarna förbehöllo sig rätt att när som helst framställa ytterligare krav på bolaget, varigenom de överenskomna riktlinjerna skulle kunna ändras, vilket villkor emellertid efter samråd med kabinettssekreterare Boheman av bolagsledningen strikt avvisades.

Samtidigt den 12 juni undertecknade bolaget ett brev till samma herrar, daterat Stockholm den 8 juni, se bil. vari anhölls, att de allierade representanterna måtte föranleda sina regeringar att göra sitt bästa för att tillförsäkra SKF återförandet av dess egendom i Tyskland, som eventuellt bleve exproprierad av tyska regeringen såsom repressalier för nedskärningen av exporten enligt förutnämnda brev.

Ett brev, undertecknat av Hr. Griffis för U.S. Commercial Corporation och H.W.A. Waring för The Ministry of Economic Warfare, daterat Stockholm den 9 juni, bilägges även. Enligt detta åtogo sig undertecknade parter med anledning av SKF-Göteborgs åtaganden enligt brev av den 8 juni, avseende inskränkning av ex-

porten till Tyskland och ockuperade länder, att övertaga och betala alla kul- och rullager och kullagermaskiner, som SKF icke blev i tillfälle att utleverera till Tyskland och de ockuperade länderna på grund av exportinskränkningarna, varvid dock åtagandet limiterades att icke överskrida 4.000.000 dollars för Axis Europe och 1.750.000 dollars för neutrala länder = sammanlagt 5.750.000 dollars. Vidare förklarade sig sagda parter förpliktade att omedelbart hos SKF beställa kullager och delar till ett belopp av 10.272.000 kr.

Med brev, som ävenledes undertecknades den 12 juni, men var daterat den 9 juni, adresserat till SKF-Göteborg, förklarade sig (undertecknade) Mr. Stanton Griffis och Mr. H.W.A. Waring för sina resp. uppdragsgivare villiga att till resp. regeringar framföra SKF:s önskningar angående skydd och återställande av SKF:s egendom i Tyskland i händelse av tyska repressalier.

De från allierat håll utlovade orderna på 10.272.000 kr. ha på 1 milj. kr. när numera placerats hos SKF för successiv leverans. På därom av direktör Siberg i Luton speciellt gjord framställning har SKF godkänt, att vi för resterande cirka 1 miljon kr. skulle gå med på en order å maskiner för Luton istället för å lager. Denna maskinbeställning har emellertid tills dato ännu icke hunnit placeras, men torde vara att vänta inom de närmaste dagarna.

Efter avslutandet av förhandlingarna med de allierade har bolagsledningen haft mycket besvärliga och långvariga förhandlingar med representanter för tyska myndigheter och representanter för vårt dotterbolag i Tyskland, vilka pågingo praktiskt taget till den 8 augusti. Under tiden hade vi emellertid redan i mitten av juli delgivit tyskarna en leveransplan, varav de avsevärda reduceringarna i våra leveranser intill fjärde kvartalet framgingo.

Det torde böra anmärkas, att en av de första dagarna i augusti under envoyén Hägglöfs vistelse i Stockholm, där han var på besök, de officiella tyska underhandlarna, Ministerialdirektor Walther och Ministerialrat Ludwig av såväl Hägglöf som av utrikesministern på förfrågan erhöllo det beskedet, att några kullager-

leveranser under fjärde kvartalet knappast torde vara att räkna med med hänsyn till väntade nya påtryckningar från allierat håll och på grund av det politiska läget. Dessa uttalandet till de tyska förhandlarna hade gjorts utan bolagsledningens hörande och framkallade naturligtvis stor nervositet hos de tyska underhandlarna, vilka förebrådde bolagsledningen att vi avsiktligt uppskjutit delgivandet av våra leveranslöften. Härtill är att bemärka, att chefen för UDs handelsavdelning, utrikesrådet Sohlman, vid tidpunkten för avslutandet av våra förhandlingar med de allierade uttryckligen framställt en önskan att vi måtte försöka uppskjuta våra besked till tyskarna intill den tidpunkt, då de svensk-tyska förhandlingarna skulle äga rum, d.v.s. i slutet av juli.

Som skäl för vårt sena delgivande till Tyskland av vår leveransplan, vilket också till största delen överensstämde med verkligheten, hade vi angivit panikköp från svenska industrien med anledning av den amerikanska interventionen, ökade statsbeställningar, uppfordran av militärmyndigheter angående lagerökning och uppläggande av förråd, svårigheter med arbetskraften till följd av ökade inkallelser, företrädesrätt för leveranser till svenska förbrukare och myndigheter etc. (Från UD-håll lär i samband med de svensk-tyska förhandlingarna ha sagts, att någon prioritetsrätt för svenska förbrukare icke förelåge. Detta påstående måste bolagsledningen tillbakavisa gentemot tyskarna med hänvisning till ovetenhet om sådant förhållande i UD.)

Då bolagsledningen icke under tiden från svenska myndigheter erhållit några andra direktiv, har SKF gentemot det tyska dotterbolaget vidhållit, att utleveranserna under fjärde kvartalet enligt uppställd plan skulle gå i ordning, så att de i svensk-tyska avtalet utlovade kontingenterna skulle vara slutlevererade före årsskiftet. Gentemot de tyska underhandlarna, som åberopat utrikesministerns tvivel angående möjligheten av vidare leveranser under fjärde kvartalet, hade bolagsledningen begärt besked, huruvida man på tyskt håll önskade en annullering av de under fjärde kvartalet utlovade leveranserna, vilket naturligtvis avslogs.

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

Under augusti och september hade vi tillfälle att från två håll få uttalanden angående de allierades inställning, och det förtjänar anmärkas, att minister Prytz vid sitt besök i Sverige uttryckte som sin övertygelse, att de allierade icke skulle begära någon ändring i bestående avtal utan att leveranserna skulle få löpa enligt överenskommelse till årets slut. Även Mr. Waring hade yttrat sig i samma riktning. Däremot hade undertecknad Hamberg i slutet av september i UD erfarit, att man från amerikanskt och engelskt håll hade gjort vissa antydningar om att en ytterligare aktion vore att vänta, gående ut på en begäran om ett allmänt inställande av exporten på Tyskland.

Den 30 september mottog bolagsledningen via UD ett telegram från Washington från greve von Rosen, att denne varit inkallad till Foreign Economic Administration, och hade man där under hot om repressalier, svartlistning, beslagtagning etc. tillrått oss att från den 12 oktober stoppa alla leveranser av kul- och rullager och kullagermaskiner till Tyskland och ockuperade länder. Ungefär samtidigt hade Mr. Waring vid ett besök den 1 oktober till undertecknad antytt, att en ny aktion vore i görningen.

Den 3 oktober sammanträffade undertecknad med Mr. Waring i Stockholm, varvid han uppgav, att han fått i uppdrag att meddela, att man på allierat håll komme att fordra stopp av sagda leveranser fr.o.m. den 12 oktober. Jag föreslog honom att vi åtminstone skulle få rätt att fullgöra våra enligt plan gjorda utfästelser angående leveranserna upp till oktober månads slut, så att vi bleve i tillfälle att giva tyskarna tillräckligt lång uppsägningstid, men detta förslag fann han absolut odiskutabelt. Mr. Waring antydde dock, att man på engelskt håll kanske kunde acceptera ett fortsättande av leveranserna i mindre skala enligt vad som ägt rum under tredje kvartalet, men att han icke kunde garantera att amerikanarna skulle kunna godtaga en sådan lösning.

Efter samråd med bankdirektörerna Jacob och Marcus Wallenberg uppsökte undertecknad kabinettssekreterare Boheman till-

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

sammans med direktör Glimstedt och bankdirektör Marcus Wallenberg – utrikesrådet Sohlman var även tillkallad – och fingo vi av kabinettssekreterare Boheman det rådet, att tidpunkten nu säkerligen vore lämplig att gå med på de allierades önskningar angående upphörande av leveranserna ifråga. Samtidigt förklarades emellertid från UD, att bolaget knappast kunde räkna med att regeringen skulle vidtaga några åtgärder för sin del annat än att kabinettssekreterare Boheman förklarade sig villig att vid förfrågan från tyskarna meddela, att bolaget enligt UDs uppfattning icke hade haft något annat val. Samtidigt uppsökte undertecknad tillsammans med direktör Glimstedt den nye handelsministern Ohlin, som gav samma råd.

Den 6 oktober avhandlades frågan efter det undertecknad per telefon inhämtat styrelseordförandens gillande. Ett improviserat styrelsesammanträde ägde rum på Röda Kvarn med herrar bankdirektör Jacob Wallenberg, direktör Gabrielsson, amiral Wetter (disponent Hjorth var sjuk), varvid förutom undertecknad närvoro direktörerna Larsson och Glimstedt. Härvid godkändes att bolaget skulle gå med på de allierades önskningar, men likväl försöka få till stånd vissa garantier.

Samma dag på kvällen ägde fortsatta förhandlingar rum med Mr. Waring och Mr. Ravendale från amerikanska legationen. I motsats till Mr. Warings meddelande den 3 oktober påyrkades nu från såväl amerikanskt som engelskt håll totalt stopp från den 12 oktober av alla leveranser av kul- och rullager samt maskiner. Den 7 oktober (lördag) överlämnade Mr. Waring och Mr. Ravendale till undertecknad på Grand Hotel i Stockholm ett brev enligt bilaga, undertecknat av de engelska och amerikanska ministrarna, enligt vilket dessa påyrkade totalt stopp av exporten till Tyskland och ockuperade länder av kullager, rullager och delar samt kullagermaskiner, med hot om mycket allvarliga konsekvenser för SKF, såsom svartlistning, vilket skulle återverka på SKF:s export till andra länder även efter krigets slut, samt beslagtagandet av SKF:s egendom

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

i länder under allierad kontroll. Avskrift av sagda brev hade samtidigt tillställts UD. Mr. Waring och Mr. Ravendale begärde svar på detta brev senast måndagen den 9 oktober.

Efter att ha diskuterat frågan med Mr. Waring och Mr. Ravendale i närvaro av direktörerna Larsson och Glimstedt, överlämnade jag till de allierade representanterna en P.M. med 5 punkter rörande de åtgärder från allierat håll som SKF, i händelse av att SKF skulle gå med på de allierades önskemål, komme att påfordra (se bil.) De båda herrarna lovade framföra detta till sina resp. ministrar, för vidarebefordran till regeringarna i London och Washington.

Måndagen den 9 oktober ägde en konferens rum med styrelsens ordförande, Dr. Wingquist, och v. ordföranden, direktör Mark, i närvaro av undertecknad Hamberg, direktör Larsson och direktör Glimstedt, varvid de engelska och amerikanska ministrarnas brev av den 7 oktober förevisades, ävensom den P.M. innehållande SKF:s villkor i fem punkter, som överlämnades till Mr. Waring i Stockholm den 7 oktober. Dr. Wingquist och direktör Mark gåvo undertecknad Hamberg fullmakt att på denna basis avsluta förhandlingarna med Mr. Waring, som samma dag uppehöll sig i Göteborg.

Måndagen den 9 oktober på eftermiddagen infann sig Mr. Waring på SKF:s kontor, och diskuterades frågan ingående i närvaro av undertecknad Hamberg, direktör Larsson och direktör Glimstedt, varvid Mr. Waring erhöll muntligt besked att vi komme att stoppa ifrågavarande export av kul- och rullager och delar samt kullagermaskiner till Tyskland och ockuperade länder fr.o.m. den 12 oktober, varvid SKF förutsätter att engelska och amerikanska regeringarna komma att tillmötesgå SKF på de fem punkter, som omnämnas i P.M. till Mr. Waring överlämnat i Stockholm den 7 oktober. SKF förbehöll sig rätt att fordra ett klarställande på dessa punkter senare. Mr. Waring upplyste om att innehållet i SKF:s P.M. av den 7 oktober med de fem punkterna kablats till London och Washington den 8 resp. 9 oktober, och att man, så snart besked an-

länt, skulle återkomma. Vidare överenskoms, att ingen publicitet i frågan skulle förekomma utan rådgörande. En minnesanteckning över samtalet enligt bil. utskrevs och är daterad den 9 oktober kl. 4.30 e.m.

Tisdagen den 10 oktober uppsökte undertecknad Hamberg på direkt anmodan utrikesminister Günther i Stockholm och omtalade för honom vad som förevarit i denna angelägenhet. Excellensen Günther sade sig vara angelägen om att delgiva Ministerialdirektor Walther i Berlin nyheten om kullagerexportens stoppande. Då emellertid Ministerialrat Ludwig vid tillfället befann sig i Stockholm och undertecknad med honom hade avtalat ett sammanträffande på kvällen samma dag, ordnade utrikesministern på min anmodan saken så, att utrikesrådet Sohlman skulle meddela herr Ludwig nyheten och samtidigt ordna med att legationsrådet Nylander i Berlin blev beordrad att lämna ett liknande meddelande till Ministerialdirektor Walther i Reichswirtschaftsministerium i Berlin. Excellensen Günther sade sig vilja delgiva tyskarna saken i den formen att, åberopande tidigare gjort uttalande till Ministerialdirektor Walther i Stockholm i början av augusti, det nu hade besannat sig att SKF bleve nödsakad att inställa kullagerexporten, och att UD med hänsyn till dagens läge såg sig förhindrat att påverka SKF i motsatt riktning. Utrikesrådet Sohlmans meddelande till Herr Ludwig senare hade emellertid varit betydligt svagare formulerat och mera haft den tendensen att fritaga regeringen från allt ansvar.

Samma dag den 10 oktober på kvällen hade jag inbjudit Ministerialrat Ludwig tillsammans med Exportföreningens chef, direktör Vinell och direktör Boman, varvid han på lämpligt sätt delgavs våra synpunkter. Herr Ludwig uttryckte öppet den uppfattningen, att han var fullkomligt på det klara med att svenska regeringen, ehuruväl herr Sohlman icke medgivit detta, stode bakom och gav sitt stöd åt SKF:s beslut. Han framhöll den obehagliga situation som härvid hade skapats för SKF och dess dotterbolag i Tyskland såväl som för honom själv personligen och uttryckte sitt missnöje

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

med den allmänna situation som på senare tid skapats i handelsförbindelserna mellan Sverige och Tyskland. Han frågade även, om stålleveranserna komme att fortsätta, varpå undertecknad måste svara att på grund av Östersjöspärren även stålleveranserna förmodligen komme att reduceras av brist på vagnar. Samtidigt omnämnde jag att dessutom möjligen påtryckningar från allierat håll i denna fråga snart kunde komma att framkalla en för Tyskland ogynnsam vändning. Dessa sistnämnda farhågor ha numera också besannats, i det att påtryckningar ifråga om stålleveranserna utövats av brittiska och amerikanska legationerna i Stockholm, varvid man vänt sig till Jernkontoret.

Den 11 oktober meddelade vi direktionen i Schweinfurt per telegram till Berlinkontoret, att fr. o. m. den 12 oktober ett avbrott i SKF:s leveranser av kul- och rullager och delar samt kullagermaskiner komme att äga rum, under åberopande av force majeure.

Den 13 oktober besökte Mr. Waring och Mr. Surrey, vilken sistnämnde har en liknande befattning hos amerikanske ministern som Mr. Waring har hos den brittiske ministern, Göteborg, och berördes i största allmänhet de frågor, som uppkommit under de senaste förhandlingarna med hänsyn till SKF:s affärer söderöver och de åtgärder som kunna komma ifråga för den engelska resp. den amerikanska parten.

På utrikesministerns initiativ har SKF gått med på att UD efter godkännande av amerikanska och engelska legationerna skulle delgiva pressen att kullagerexporten stoppats, vilket också skedde den 16 oktober.

Den 17 och 18 oktober ha vi haft besök av en av VKFs styrelsemedlemmar, Dr. Lindgens i Berlin, som medhade hälsningar bl.a. från Dettmann och Nylander. Dettmann hade befarat att myndigheterna på grund av kullagerstoppet skulle avsätta VKFs direktion, och sätta in annat folk. Denna mening delades emellertid icke av Dr. Lindgens. Nylander i Berlin hade framhållit att i händelse av ett avbrytande av de diplomatiska förbindelserna mellan Tyskland och

Dokument nr 91
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1994-10-20
B Steckzéns arkiv, Krigsarkivet

Sverige det förmodligen vore att befara att SKF:s egendom i Tyskland skulle underställas Feindvermögen-Verwalter, och att vi i sådant fall borde försöka ordna så, att en eller två oss sympatiska personer bleve insatta som förvaltare av bolagets egendom. Lindgens rekommenderade härför två advokater, Möhring i Berlin och Kastl i München samt uppgav på förfrågan att han själv, om vi så önskade, även vore villig att åtaga sig ett sådant uppdrag. I annat fall borde vi, innan något avgöres, rådfråga Ministerialrat Ludwig. Dessa eventualiteter skola vi avhandla senare med de svenska myndigheterna i Stockholm.

Göteborg den 19 oktober 1944
Harald Hamberg (sign.)

Dokument nr 92
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

de/Besche/MMg
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 20 oktober 1944

ang. SKF:s representant i Washington von Rosen

Broder,

Vi ha idag mottagit tvenne telegram från Washington angående von Rosen.

I ett till Dig ställt telegram från von Rosen meddelar denne, att Batt anmodat honom att lämna U.S.A., då hans fortsatta vistelse därstädes förefaller vissa myndigheter misstänkt, eftersom man antar, att den i sak betyder, att en otillbörlig kontroll av S.K.F. Industries utövas från Göteborg. Batt fruktar därför, att von Rosens vistelse i U.S.A. kan inbjuda till onödiga angreppspunkter vid en eventuell fortsatt kampanj mot S.K.F. Batt, vilken liksom Rosen utgått ifrån, att S.K.F. skulle lämnas i fred efter det totalt negativa resultatet av den av de amerikanska myndigheterna företagna undersökningen av de amerikanska företagen och stoppandet av kullagerexporten till Tyskland, säger sig nämligen ha erfarit, att fortsatta angrepp mot S.K.F. kunna förväntas, eftersom i varje fall hos Treasury misstanken om, att tysk kontroll övas över moderbolaget, kvarstår och erhåller näring av Treasury's kända avoga inställning till Sverige. Det förmäles vidare, att icke heller Justice Department släppt tanken på en antitrustundersökning, varvid det torde förelig-

Herr Direktören H. Hamberg,
Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken,
Göteborg.

Dokument nr 92
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

ga fara för, att S.K.F. får tjänstgöra som försöksobjekt, när de amerikanska myndigheterna ge sig in på företaget att bryta sönder de internationella kartellerna.

von Rosen meddelar vidare, att Batts påtänkta utnämning till chef för likvideringen av Förenta Staternas egendom utanför hemlandet väckt stor opposition i Washington i samband varmed uppmärksamheten ånyo dragits till S.K.F. Rosen anser, att ifrågavarande omständigheter tydligen legat bakom den senaste tidens offentliga angrepp mot S.K.F. och mot Batt, medan Foreign Economic Administration icke torde haft del i desamma.

Ehuru von Rosen icke säger sig kunna dela Batts och Wollmars betänkligheter mot hans kvarstannande i Washington, anser han sig icke böra insistera på att kvarstanna, då hans möjligheter att göra nytta för S.K.F. äro begränsade. Han skulle för sin del föredraga att resa hem, tills vidare kvarlämnande familjen. Han är dock även beredd att resa till Latinamerika, dock ej för närvarande till Argentina. Det enklaste vore eventuellt en resa med lejdbåt från Rio de Janeiro.

Rosen vore tacksam få del av Dina synpunkter beträffande ovanstående.

Vidare ha vi mottagit ett telegram från Boström, vari han framhåller, att han liksom Batt från flera håll hört, att man i Washington undrar, vad von Rosen har för sig där. Boström delar Batts uppfattning, att von Rosen bör instrueras att avresa, antingen hem eller till Sydamerika. Boström påpekar, att S.K.F:s svar till von Rosen bör sändas via beskickningen.

/u./ R. Sohlman

Dokument nr 93
FRUS 1944 s. 657–659

740.00112 European War 1939/10–2344: Telegram
The Acting Secretary of State to the Chargé in the United Kingdom (Gallman)

WASHINGTON, October 28, 1944 – 11 p. m.

9028. From Department, FEA and USCC. Your 9105, October 23 repeated to Stockholm as your 613, and Stockholm's 4097, October 9; 4109, October 10 and 4243, October 18 to the Department repeated to you as Stockholm's 1243, 1250 and 1312 respectively.[10] As result of SKF:s agreement to cease exports of bearings and machinery to Germany sympathetic consideration has been given by the interested agencies here to the five requests put forward by SKF. We are somewhat uncertain as to the exact significance of some of the requests, but as we understand them the following are our present views:

(*a*) The United States Government cannot accept the view that discrimination has been practiced against SKF. SKF, like other companies owning property and doing business in the United States, must conform to United States regulations designed to protect our wartime interests. Within this general principle we can assure SKF that no discrimination will be practiced against them in the future.

(*b*) We agree with Foot that SKF properties in Germany will be treated without discrimination in the same manner as other similar properties owned in neutral countries and having similar relationship to German war effort. All such properties would be treated in accordance with general policy decisions of interested governments.

(*c*) We do not believe there is any obligation, either legal or moral, to compensate SKF for losses arising from cessation of shipments after

[10] Telegrams 9105 and 4243 not printed.

October 12th. Griffis Agreement [11] clearly confines our liability to losses "due solely to the operation of this agreement", which ended October 12. As to possible moral obligation, our position has consistently been that Sweden should completely stop export of bearings. Moreover, we have more recently called upon Swedish Government to cease all exports to Germany, especially products of direct benefit to German military effort. In the case of special steels, we have indicated (Department's 2151, October 26, 7 p. m., repeated to London as 8941) that no compensation could be expected for cessation of such exports, and we believe same reasoning applies in even greater measure to bearings. We fully recognize our obligation to reimburse SKF for losses during period May 12 to October 12; moreover, we have agreed to place orders for over 10 million kronor additional. We cannot agree, therefore, to compensation for any bearings except those which would, except for Griffis Agreement, have been shipped (not merely manufactured) before October 12th. In this connection, we do not understand significance of statement in Stockholm's 4243 that SKF is continuing production of bearings, and implication that Hamberg expects we will take over bearings produced for shipment after October 12th. Our position should be made clear to SKF without delay.

(*d*) We are not clear regarding meaning of SKF request for "facilities for exports". We presume this is with relation to division of markets for bearings and agree, if so, that answer should be in the most general terms and based upon general Allied postwar commercial policy. In this context we would be willing to assure SKF that they will not be discriminated against.

(*e*) We agree with Foot's suggestion regarding access to raw materials. We suggest, moreover, that SKF could be assured that sympathetic consideration is being given by us to their request for supplies rejected by us last August. (Department's 6194 of August 5th.[12])

---

[11] See footnote 73, p. 564.
[12] Not printed.

Dokument nr 93
FRUS 1944 s. 657–659

We believe American representative should accompany British experts to Sweden for settlement of financial obligations with SKF. We would like to know urgently whether Embassy has suitable person available. We are exploring possibility of sending representative from here, and hope British would be willing, if necessary, to delay departure of their experts for a few days to enable us to get a man to London.

We agree with Stockholm's 4243 that information should be sought regarding Russian orders and requirements. It may be possible also to dispose of bearing stocks to liberated areas (e.g., the Netherlands, who have indicated desire to purchase 1,400,000 kronor of Swedish bearings).

Scheuer expects to leave for London momentarily and will be prepared to discuss further questions of settlement and disposal of bearings.

Repeated to Stockholm as Department's 2169. [Department, FEA and USCC.]

STETTINIUS

Dokument nr 94
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-12-20
SKF:s arkiv

SKF
Göteborg

P. M. angående Mr. Warings besök hos SKF-Göteborg 2/11/44

(Vid utskrivandet härav närvoro direktörerna Hamberg, Larsson och Boman samt herr Winther).

Mr. Waring anlände till SKF:s kontor kl. 11.15 och samtalade först med herr Winther och kom sedan ned till undertecknad Hamberg för ett samtal kl. 12.15. Under samtalet med herr Winther behandlades följande.

.....

Därefter tillade han, att han ville förbereda oss på att inställningen i London tenderade till att man icke var benägen att giva oss någon kompensation för de leveranser, som icke kommit till utförande på grund av det leveransstopp vi deklarerat gentemot Tyskland och satellite countries, och vidhöll som sin egen mening att den överenskommelse som tecknades i Stockholm den 8–9 juni endast avsåg tiden upp till den 12 oktober, och att sålunda några förpliktelser utöver den 12 oktober icke vore förhanden. Härvid uppfattade direktör Boman Mr. Waring så, att man likväl vore villig att övertaga de felande kvantiteterna av åtagna men icke fullbordade leveranser upp till den 12 oktober, vilket sålunda skulle motsvara vad Waring ursprungligen hade sagt i sitt samtal med herr Winther. Vi visade vår stora överraskning över detta meddelande, och undertecknad Hamberg sade genast, att en sådan tolkning icke kunde komma ifråga, då ju undertecknade handlingar angående dessa överenskommelser förelågo, varav klart och tydligt framginge att såväl U.S. Commercial Corporation som Ministry of Supply hade åtagit sig att övertaga leveranserna ifråga upp till årets slut och detta till yttermera visso hade betecknats såsom självklart av Mr. Waring vid de se-

Dokument nr 94
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-12-20
SKF:s arkiv

naste förhandlingarna i Stockholm den 9 oktober, då vi överenskommo om ett komplett leveransstopp från den 12 oktober, varvid som villkor även omnämndes de bekanta fem punkterna, som Waring meddelats såväl i Stockholm som i Göteborg, och vilkas innehåll kablats över till London resp. Washington. Vid nämnda förhandling i Stockholm den 9 oktober tillade Mr. Waring endast, att angående tolkningen av ifrågavarande utfästelse en vidare överläggning vore nödvändig. Vid detta resonemang med Mr. Waring i Stockholm var även Mr. Ravendale närvarande. Han deltog visserligen icke något vidare aktivt i resonemanget, men opponerade sig ej heller på något vis. Resonemanget i dag gick fram och tillbaka – vi vidhöllo vår ståndpunkt och Mr. Waring gick t.o.m. så långt att han nekade till att han förut sagt att vår begäran angående ersättning kunde anses självklar, då den redan var fastlagd i överenskommelserna med Mr. Griffis och Mr. Waring i Stockholm i juni. Jag påvisade i detta sammanhang även för Mr. Waring, att han själv vid vårt första samtal i Stockholm den 8 juni hade sagt att han kunde tänka sig att man på allierat håll skulle nöja sig med om vi under fjärde kvartalet gjorde våra leveranser i samma takt som under tredje kvartalet, d.v.s. med reducerade kvantiteter. På detta svarade Mr. Waring, att han dagen därpå hade fått ett telegram från London, vari komplett stopp påfordrades. Hans inställning tycktes vara den, att om vi själva icke frivilligt hade förklarat stop, så hade vi i alla fall genom påtryckningar från regering till regering blivit tvungna att företaga ett komplett stop, och han antydde att man på allierat håll skulle ha fordrat ett stängande även av västkusthamnarna. Förmodligen resonerade han som så, att den omständigheten att vi gått leveranserna förlustiga kunde tillskrivas en politisk händelse och icke en exportpolitik från SKF:s sida. Vi framhöllo vid slutet av resonemanget ännu en gång, att förutsättningen för vårt stop av leveranserna av kul- och rullager och delar samt kullagermaskiner från den 12 oktober ju var, att de allierade accepterade våra fem punkter, varibland även ersättningsfrågan upptagits (endast på Mr. Warings till-

Dokument nr 94
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-12-20
SKF:s arkiv

rådan bortsågo vi för att icke fördröja beskedet från en omedelbar skriftlig bekräftelse från de allierade). Såvitt jag kunnat förstå hos U.D., så ha även de amerikanska och engelska ministrarna där låtit förstå, att de villkor vi framställt meddelats resp. regeringar, och att ett gynnsamt svar vore att vänta.

Göteborg den 2 november 1944
Hbg (sign.)

Dokument nr 94
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1944-12-20
SKF:s arkiv

Bilaga 2
Spec. B

.....

Outstanding Orders for Germany incl. Bohemia-Moravia per October 12th, 1944 for Ball and Roller Bearings and Parts thereof as well as Loose Balls and Rollers

	Total Value Kr.	Swed.Stat. No. 1527 Kr.	Swed.Stat. No. 1528 Kr.	Swed.Stat. No. 1529 Kr.
f) Orders on hand not deliverable 1944 failing contingents. Re delivery possibilities see additional spec.Nos.IA,IIIA and IV A.	6.148.698:10	2.427.287:20	3.718.193:40	3.217:50
Balance of contingents per October 12th, 1944	13.804.548:–	9.629.331:–	4.120.406:–	54.811:–
Thereof should have been delivered May 13th–Oct. 11th, 1944	8.270.604:–	5.773.125:–	2.462.284:–	35.195:–
Balance for delivery Oct. 12th–Dec.31st, 1944	5.533.944:–	3.856.206:–	1.658.122:–	19.616:–

Gothenburg, 20th October 1944
AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN

Dokument nr 95
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt

Presschefen vidit.

P.M.

I anslutning till den démarche, som brittiske ministern idag gjort angående utsmuggling av kullager från Sverige till Tyskland, har legationsrådet Ravndal på uppdrag av amerikanske ministern meddelat följande upplysningar:

1. Den 7 oktober i år – alltså före kullagerexportens stoppande – hade 65 ton kullager (förpackade i 540 lådor) skeppats från Göteborg med s/s Mercur av Bremen. Lådorna hade varit märkta Schweinfurth. Det anmärkningsvärda vore, att initialerna SKF hade borthyvlats intill ett djup av 1 1/2 mm. Detta förhållande utgjorde enligt Ravndal möjligen ett visst belägg för att lådorna passerat genom en mellanhand, som tidigare uppköpt kullagren. Om det vore riktigt, att det funnes en mellanhand, talade detta för en misstanke om att av tyskarna engagerade uppköpare funnes i Sverige.

2. Den 8 november hade 6 lådor kullager sänts från Göteborg av SKF till Lübeck med s/s Walda av Hamburg.

3. Mellan den 1 och 10 november hade två ilgodsförsändelser (express shipments) av SKF expedierats från Göteborgs centralstation. Fraktsedlarna hade uppgivit innehållet vara kullager. Den ena lådan hade vägt 449 kg. och varit adresserad till Schweinfurth, den andra hade vägt 347 kg., varit märkt Tyskland samt vidarebefordrats över Hälsingborg med färja.

Dokument nr 95
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

4. En amerikansk agent i Danzig hade iakttagit, då en låda vid lossningen av ett fartyg därstädes gått sönder, att innehållet utgjordes av kullager i små dimensioner. Då han frågade fartygskaptenen, vad det rörde sig om, hade denne sagt, att det ej anginge honom. Ravndal skulle eventuellt återkomma med närmare upplysningar; han ville nu blott nämna förhållandet, enär det möjligen utgjorde en indikation på riktigheten av den brittiska förmodan, att omlastning ägde rum på öppna havet.

Hr Ravndal ville uttryckligen framhålla, att inga misstankar åvilade SKF:s ledning. Han kunde emellertid möjligen tänka sig, att någon underordnad tjänsteman låtit sig mutas. Han sade vidare, att amerikanska beskickningen icke ämnade sända dessa uppgifter vidare till Washington utan avvaktade resultatet av den utredning, som jag på hans begäran lovade skola verkställas snarast möjligt.

Stockholm den 25 november 1944.
Hbg (sign.)

Dokument nr 96
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt.

P.M.

Engelske ministern besökte mig idag och meddelade, att han fått instruktion av Foreign Office att omedelbart göra en démarche i Utrikesdepartementet i följande angelägenhet, som även komme att upptagas av amerikanska beskickningen.

The Allied Supreme Headquarters i Frankrike hade där inhämtat upplysningar, enligt vilka kullager utsmugglades från Sverige. Detta skedde genom mindre svenska fiskebolag i Hälsingborg, Malmö, Kristianstad och Karlskrona på så sätt, att fiskebåtarna på öppna havet avlastade kullagerpartierna på tyska fartyg. De senare vore hemmahörande i Lübeck, Swinemünde, Stralsund, Sassnitz och Stettin. I dessa städer funnes ett officiellt inköpsbolag med namnet Pimetex, vilket betalade 4 1/2 gånger högre pris än de eljest i Tyskland vanliga engrospriserna.

Sir Victor Mallet hemställde om snar undersökning och om uppgift om de åtgärder, vilka från svensk sida komme att vidtagas för att i framtiden förhindra en dylik smugglingstrafik. Han tillade, att inga misstankar riktade sig mot SKF och att han för att klargöra detta ville låta underrätta det svenska bolaget, innan polisen toge saken i sin hand.

Jag sade, att undersökning omedelbart skulle igångsättas och sade mig ej hava någon erinran emot att SKF:s ledning informerades, under uttryckligt förbehåll, att blott en trängre krets finge erhålla kännedom om de lämnade uppgifterna, enär risk eljest kunde föreligga, att polisens arbete försvårades.

Stockholm den 25 november 1944.
(undert.) von Post.

Dokument nr 97
HP 64 Ct, UDs arkiv, Riksarkivet

Strängt förtroligt.

P. M.

Med anledning av Mr. Ravndals underhandsskrivelse till Sohlman den 1 november 1944 samt bifogade under hand till de Besche överlämnade handling har en undersökning gjorts rörande grunden till de allierade misstankarna om export av kullager efter den 12 oktober 1944.

Sålunda har från tullen inhämtats följande:
1) Med "Apollo", som någon gång mellan den 16 och 22 oktober avgick från Göteborg till Bremen, medföljde 15.702 kg lagerhus av gjutgods (stat.nr. 1764) till ett värde av 22.546 kr. från SKF till Schweinfurt.

2) Med "Doris", som mellan den 23 och 29 oktober avgick från Göteborg till Lübeck, medföljde 13 lådor, innehållande 1.104 kg gängtappar av kolstål (stat.nr. 1497) till ett värde av 30.030 kr. från SKF till Schweinfurt.

Vid förfrågan på Handelskommissionen (Brusewitz) och hos SKF (Bohman) har bekräftats, att export av under nämnda stat.nr. fallande material ej beröres av SKF:s utfästelse om exportstopp och sålunda kunde betraktas som "legitim". Från SKF:s sida meddelades vidare på särskild förfrågan, att intet hinder från bolagets sida mötte mot att brittiska och amerikanska vederbörande underrättades om innehållet i de med "Apollo" och "Doris" från SKF avsända lådorna.

Dokument nr 98
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

Telegram i chiffer från Kungl.
Maj:ts Beskickning
i Washington den 26/12 1944

844. Som ett led i Department of Justice's aktion mot kartellbildning har nu även SKF Industries och SKF Steel i likhet med samtliga kul- och rullagerfabriker här instämts till domstol den 6 februari och ålagts att då förete avskrifter av all korrespondens med amerikanska konkurrenter och följande svenska företag: SKF i Göteborg, Bofors, Investor, Enskilda Banken, Volvo, Skandinaviska Banken, ASEA, Gamlestaden ävensom Panrope och SKF:s dotterbolag i Sydamerika, England och Frankrike m.fl. Till grund härför ligger resultatet av Treasurys och APCs undersökningar av Philadelphiabolaget, särskilt hos Rosen funna papper och av honom under förhören gjorda uttalanden. Tidigare har liknande aktion inletts mot General Electric, Duponts m.fl. I likhet med i flera andra aktioner kan sannolikt utverkas att domslutet uppskjutes till krigets slut. Med förhören kan troligen kortare uppskov beviljas för att kunna förebringa begärt material.

Boström

Dokument nr 99
HP 64 Ua, UDs arkiv, Riksarkivet

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 3 januari 1945.

ang. SKF:s leveranser av
kullagerstål till tyska
firmor.

Broder,

Åberopande Din remiss till mig den 22 sistlidna december av tyska vederbörandes uppteckning samma dag angående SKF:s leveranser av kullagerstål till tyska firmor ber jag få meddela följande.

Det äger sin riktighet att SKF (Hofors) i samband med sjöfartsstoppet på Tyskland i slutet av september underrättade sina tyska köpare om att man endast vore beredd att leverera 3.500 ton kullagerstål. Senare har från det svenska företagets sida meddelats, att ytterligare 1.000 ton skulle kunna levereras, samt att därutöver eventuell leverans av 1.000 ton kunde tänkas bli möjlig, i vilket fall man emellertid skulle återkomma. Så har likväl ej skett, varför de utlovade leveranserna utgöra sammanlagt 4.500 ton (3.500 + 1.000, ej + 2.000 såsom hävdas i uppteckningen). De sålunda lämnade leveransutfästelserna ha även uppfyllts, i det att leveranserna under tiden oktober t.o.m. december uppgått till 4.552 ton.

Dankwort har underrättats om ovanstående.

Sohlman.

Herr Envoyén Richert,
Berlin.

Stålet gjuts i kokiller vid SKF:s dotterbolag i Hofors.

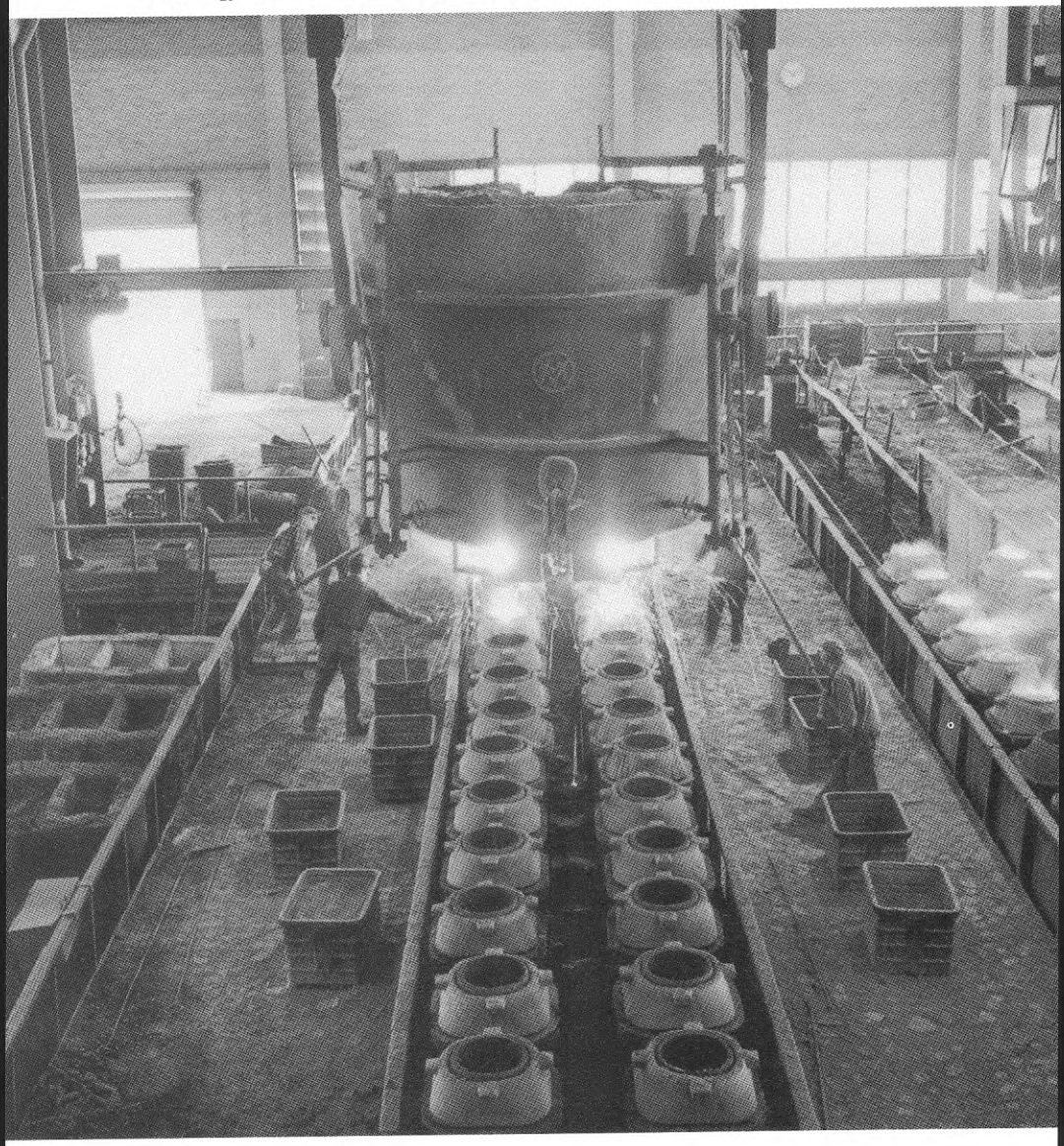

Dokument nr 100
SKF:s arkiv

SKF

Den 9 april 1940 ockuperade tyskarna Danmark och Norge och avskuro därmed Sveriges förbindelser med västmakterna. Sverige hade i början av kriget ingått ett avtal med de krigförande staterna, att dess export skulle upprätthållas åt alla håll i samma omfattning som under år 1938. Den tyska blockaden tvingade emellertid Sverige att i stort sett inställa handeln med England och USA och Sverige blev helt beroende av Tyskland för sin import av vissa livsviktiga varor, såsom kol m.m. Sverige fortsatte sin export till Tyskland i samma omfattning som tidigare, i enlighet med sitt 1939 med västmakterna ingångna avtal. Ett för den moderna krigföringen viktigt maskinelement, nämligen kullager och rullager, ingick även i Sveriges export till Tyskland. Men det var först år 1943, sedan de allierades bombarmador slagit sönder stora delar av den tyska kullagerindustrin, som utförseln av denna specialprodukt på allvar uppmärksammades av västmakterna. Dessa riktade då sina kraftiga propagandastrålkastare på denna svenska export. Det var ödets ironi, att strålkastaren indirekt kom att falla på den traditionellt proallierade västsvenska staden Göteborg, som råkade vara säte för den kända kullagerfirman SKF. Efter kraftiga påtryckningar tvingades Sverige att inställa sin kullagerexport till Tyskland. Det gamla ordspråket: "I krig etc. äro alla medel tillåtna" besannades. Även om SKF:s stora fabriker i England och USA i hög grad bidragit till de allierades krigsansträngningar och slutliga seger skymdes detta faktum av det totala krigets krav på total effektivitet. Det är därför inte mera än rättvist att nu, när det är tillåtet att lyfta på sekretessens slöja, framhålla, att den svenska SKF-fabriken sedan i april 1940 i bästa samarbete med de allierades representanter oförtrutet arbetat på att bryta den tyska blockaden. Att detta – trots mycket stora svårigheter – lyckats framgår av en nyligen frigiven statistik, som visar, att icke mindre än 5000 ton SKF produkter till ett sammanlagt värde av 26 milj. sv. kr. tillförts de allierade sedan april 1940 till krigets slut. Varorna ha be-

Dokument nr 100
SKF:s arkiv

stått av kullager och rullager eller delar därav, gängtappar samt kompletta specialmaskiner för kullagertillverkning och ha utgjort ett ovärderligt tillskott för västmakternas krigsproduktion – som väl motiverat det besvär och de höga frakter, som måst betalas.

Den första blockadbrytande leveransen gjordes redan i maj 1940. Den bestod av precisionsgängtappar av högvärdigt SKF stål – avsedda bl.a. för flygmotortillverkningen. Varorna sändes till den finska hamnen Petsamo, f.v.b. till New York – Liverpool – Coventry. Några veckor senare dirigerades en ny sändning samma väg, innefattande SKF lager och delar därtill. Tyvärr spärrade tyskarna nu Petsamotrafiken, och denna sändning fick tagas tillbaka till Göteborg. En del lyckades man emellertid få iväg via Ryssland. Även en följande sändning, innefattande ett stort antal SKF lager och ett antal specialmaskiner för kullagertillverkning, fick tagas tillbaka till Göteborg i avvaktan på andra skeppningsmöjligheter. I juli 1940 försökte den finska ångaren "Lathi" bryta blockaden. Den gick ut från Göteborg med destination till England men kapades tyvärr av tyskarna. I lasten ingingo över 13 ton SKF produkter – lager och gängtappar. På hösten 1940 lyckades SKF ordna transitering till England över Ryssland – Japan – USA, och viktiga delar till kullager sändes denna väg. I november 1940 öppnade sig nya möjligheter för transporter via Ryssland – Svarta havet genom Iran till Persiska viken f.v.b. till England. Denna vägen skickades kompletta SKF-lager, kullagerdelar, gängtappar samt specialmaskiner för kullagertillverkning. Denna sändning var av mycket viktig natur för Englands krigsproduktion. Under sista kvartalet 1940 forcerades vidare iordningställandet av stora partier gods, som inlastades i olika blockadbrytare, såsom "Taurus" och "Elisabeth Bakke" m.fl., vilka i början av 1941 lämnade Göteborg.

Det gods, som avgick med dessa båtar, omfattade sammanlagt över 4000 lådor med en bruttovikt av ca 570.000 kg och till ett värde av 1,7 miljoner svenska kronor. Under 1940 verkställdes även en del leveranser per luftpost, och så var även förhållandet med vissa sänd-

Dokument nr 100
SKF:s arkiv

ningar under 1941, under vilket år SKF huvudsakligen arbetade på att få så mycket gods som möjligt med de 10 norska blockadbrytare, som lämnade Göteborg i april 1942. Av dessa fartyg måste tyvärr två vända och återgå till Göteborg och avvakta lämpligare tillfälle för avgång. I de 8 norska båtar, som definitivt avgingo från Göteborg till England i april 1942, voro nära 8000 lådor SKF-gods inlastade med en bruttovikt av 1.160.000 kg till ett sammanlagt värde av 3,2 miljoner svenska kronor. Vad beträffar de båtar, som tvingades återvända till Göteborg, så omlastades på hösten 1944 dessa fartygs gods i ett annat fartyg, som därefter avsevärt kompletterade sin last och sedan avgick i maj 1945 till Hull. Detta fartyg medförde ca 13.000 SKF-lådor med en total bruttovikt av 2300 ton till ett värde överstigande 10 miljoner svenska kronor. Även högvärdigt kullagerstål från SKF Hofors medfördes av detta fartyg. Den redan i tidningarna uppmärksammade blockadbrytande trafiken med snabbgående motorbåtar från Lysekil transporterade sammanlagt ca 3400 SKF-kolli en bruttovikt av 359 ton och till ett värde av ca 2,6 miljoner svenska kronor. Dessutom transporterades med flyg fr.o.m. år 1942 t.o.m. maj 1945 sammanlagt ca 11348 SKF-kolli med en bruttovikt av 482.804 kg och till ett värde av 7.599.626 svenska kronor.

Försändelsesätt	Ton	Fobvärde Kr	Antal Lager	Maskiner
Luftfrakt	483	7.600.000:–	3.046.000	65
Med snabbgående motorbåtar från Lysekil	359	2.600.000:–	448.000	27
Via Petsamo, via Ryssland, med blockadbåtar samt m/s "Dicto"	4.093	15.891.000:–	3.271.000	129
Summa	4.935	26.091.000:–	6.765.000	221

Göteborg den 8 juni 1945

AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN

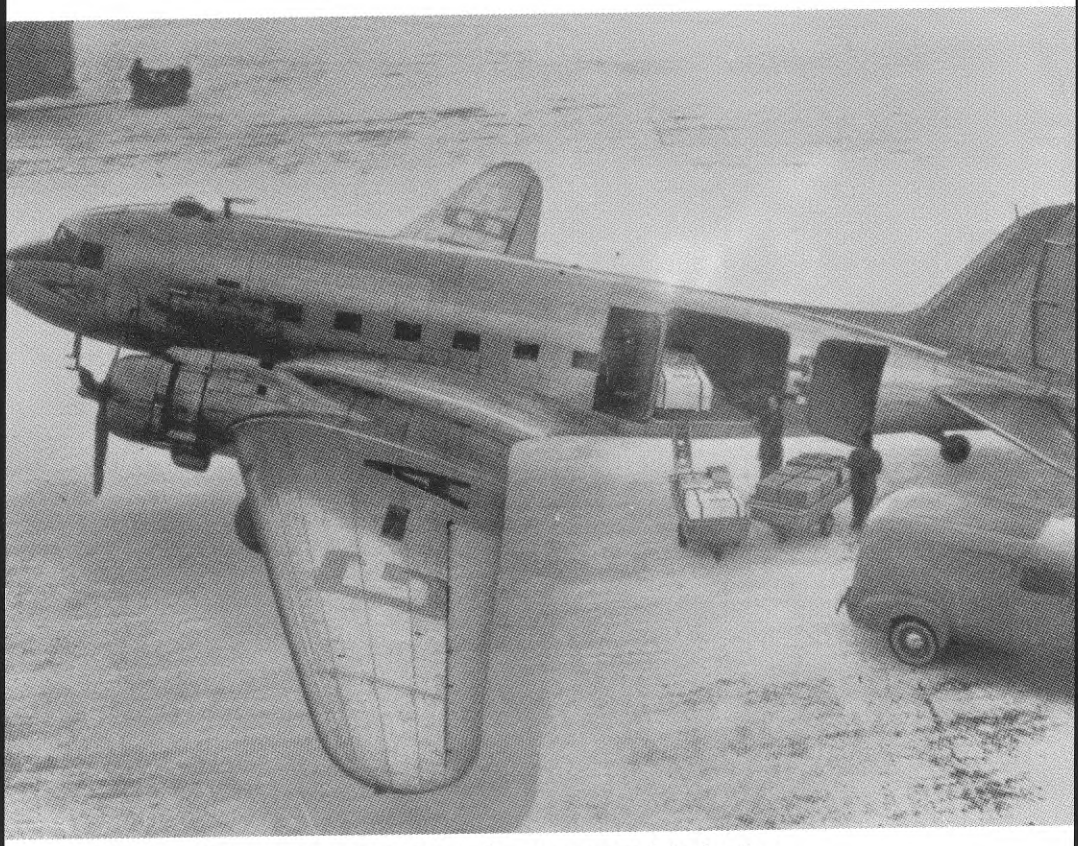

En inte oväsentlig del av kullagerexporten från Sverige till England under andra världskriget skedde med flyg.

Dok. 101
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1945-10-06
SKF:s arkiv

Rapport till Styrelsen 6 oktober 1945.

Punkt 3 b.

Resultatet av uppgörelsen med England och U.S.A. i samband med "Kullager-affären" 1944

	England	U.S.A.	Total
Vårt claim var leverans av varor	33.750.000	12.300.000	46.050.000
Cost value 1939 års pris + 35 % d.v.s. dagens cost	17.800.000	6.520.000	24.320.000
Vinsten skulle ha varit	15.950.000	5.780.000	21.730.000
Uppgörelse med England 28.2.45			
" " U.S.A. 27.7.45			
Kontant betalning	25.300.000	6.700.000	32.000.000
avgår varor till England Kr. 7.150.000 med ett cost värde av	3.750.000	—	3.750.000
I. Ren kontant behållning	21.550.000	6.700.000	28.250.000
Leveransvärdet på de varor som vi bliva fast för är med ett costvärde av 1939	26.600.000	12.300.000	38.900.000
+ 35 %	14.000.000	6.500.000	20.500.000
Med hänsyn till att en stor del av dessa lager icke komma att fabriceras och med hänsyn till att en del av de lager som vi få lägga i förråd äro mindre gångbara, torde vår förlust på dessa få			
II. uppskattas till 35 à 40% av kostpriset	5.200.000	2.400.000	7.600.000
I minus II Verklig vinst	16.350.000	4.300.000	20.650.000

Dok. 102
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1945-10-06
SKF:s arkiv

P. M. betr. punkt 6 på föredragningslistan
till sammanträdet med SKF:s styrelse
den 6 oktober 1945.

ANTITRUSTFRÅGAN. – Förlängning av Voting Trust Agreement och likvidering av SKF Steels, Inc., New York.

För att träffa Mr. Batt besökte jag England mellan den 24 augusti och 1 september, varvid huvudsakligen frågor angående antitrustaktionen avhandlades. Batt överlämnade utförliga redogörelser från den nya advokatfirma, som Philadelphia engagerat, nämligen Ballard, Spahr, Andrews & Ingersoll. Dessa underlag, som äro daterade den 27/7, äro synnerligen omfattande, och skulle det föra för långt att gå in på alla detaljer. I korthet vill jag relatera följande.

Dept. of Justice har igångsatt en undersökning av såväl SKF Industries som SKF Steels och har instämt båda bolagen till förhör. Anledningen är som bekant, att man anklagar våra amerikanska bolag för att på grund av deras relationer med moderbolaget och andra SKF-bolag aktivt deltaga i en olaglig trust eller kartell, som har till avsikt att begränsa och kontrollera importen och exporten av kul- och rullager samt stål i allmänhet och i USA i synnerhet.

Det är nu fara värt att försök skola göras att instämma även SKF Göteborg för att få in vårt bolag under amerikanska domstolars jurisdiktion. Detta måste man på allt sätt söka undvika, ty skulle det lyckas att draga Göteborg inför rätta i Amerika, komme med säkerhet de amerikanska domstolarna att förmå bolaget att realisera sina aktieintressen i de amerikanska bolagen. Utan jurisdiktion över SKF Göteborg torde det icke vara möjligt att åstadkomma en upplösning av Göteborgs aktieintressen i Amerika-bolagen.

Man måste samtidigt inrikta sig på att vidtaga alla mått och steg för att göra de amerikanska bolagen så oberoende, att de icke kun-

Dok. 102
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1945-10-06
SKF:s arkiv

na anses aktivt deltaga i den olagliga världstrust, som SKF anses utgöra.

Kan domstolen övertygas om att moderbolagets intresse för dotterbolaget begränsas till skyddandet av sitt aktieinnehav, och om dotterbolagets oberoende kan bevisas, så torde detta hindra domstolen ifrån att vidtaga de drastiska åtgärder som en upplösning av Göteborgs aktieintressen skulle betyda.

Det anses nu på amerikanskt håll, att det Voting Trust Agreement som löpte på fem år och som utgår den 20 januari 1946 bör förlängas, och att en sådan förlängning måste vidtagas fortast möjligt, så att densamma skulle kunna vara färdig innan Dept. of Justice vidtager några åtgärder mot SKF Göteborg. En förlängning av Voting Trust Agreement anses vara den mest effektiva åtgärd som skulle kunna vidtagas med samma resultat som skulle uppnås genom en upplösning av Göteborgs aktieintressen.

Det farligaste argument som skulle kunna utnyttjas för att instämma SKF Göteborg är, att Göteborg anses som doing business i Amerika därför att Göteborg äger SKF Steels hundraprocentigt och samtidigt säljer sina stålprodukter genom SKF Steels som agent. Advokaterna rekommendera därför att SKF Steels antingen likvideras eller försäljes. Under inga förhållanden kan Voting Trust för SKF Steels mera ifrågakomma.

Man skulle ju kunna tänka sig att en lämplig väg för att lösa hela frågan vore, att SKF Göteborg sålde ut aktiemajoriteten i SKF Industries liksom på sin tid skedde i England. Emellertid torde en sådan transaktion för närvarande knappast vara möjlig utan få ställas på framtiden, då situationen med avseende på våra amerikanska affärer har kommit in i ett lugnare farvatten.

Batt har föreslagit en förlängning av Voting Trust betr. SKF Industries på fem år. Det nuvarande Trust Agreement, som löpte på fem år och utgår den 20 januari 1946, förutser icke någon uppsägning inom femårsperioden. Däremot har Trustee, d.v.s. Batt, rätt att avgå. I sådant fall, ävensom i händelse av att Trustee dör, är före-

Dok. 102
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1945-10-06
SKF:s arkiv

skrivet som förste ställföreträdare för Trustee Sixten Wollmar, som nr 2 Dinlocker och som nr 3 direktören i Brown Brothers. Vid mitt samtal med Batt i London framgick det, att han förbisett denna stipulation, och påstod han att Trust Agreement var uppsägbart vid vilken tid som helst med 6 månaders frist. Han har numera telegrafiskt rekommenderat en förlängning på fem år och uppger samtidigt att en annullering av Trust Agreement utan särskild bestämmelse härom i kontraktet är möjlig, såvida alla depositorerna och Trustee överenskomma om en sådan annullering. Detta förutsätter emellertid även att man enas med de i kontraktet nämnda ställföreträdarna. Advokaterna anse enligt Batt, att en förlängning av Trust Agreement skulle förlora åsyftad effekt, om man satte upp som villkor att kontraktet skulle kunna annulleras med 6 månaders uppsägning.

Det är alltså för styrelsen att fatta ställning till frågan, huruvida Voting Trust Agreement skall förlängas, och om förlängningen skall vara på fem år. Det hela är enligt undertecknads mening en förtroendesak. Det skulle enligt min åsikt kunna anses vara naturligt att nu då kriget är slut och Trust Agreement på sin tid gjordes upp med tanke på ett långvarigt krig förlänga Agreement tills vidare med viss uppsägningsfrist.

Betr. SKF Steels så är jag med mina kolleger av den åsikten, att det lämpligaste vore att likvidera Steels såsom av Batt föreslagits, och i stället överlämna agenturen till en ny firma, i vilken våra hittillsvarande anställda kunna intresseras.

I detta sammanhang kan det intressera, att någon lösning av frågan angående deblockering av våra banktillgodohavanden i New York ännu icke kommit till stånd. Jag har nyligen varit i kontakt med Treasury Departments nye agent för Skandinavien, som sitter hos amerikanska legationen i Stockholm, Mr. Saxon, som uppgav, att de uppgifter vi hittills lämnat icke kunna anses vara tillfyllest och icke äro några absolut tillförlitliga bevis för att icke tyska finansintressen skulle kontrollera SKF Göteborg. Jag har naturligt-

Dok. 102
Bilaga till SKF:s styrelseprotokoll 1945-10-06
SKF:s arkiv

vis påpekat det absurda i denna anklagelse och bett om en förteckning på de ytterligare frågor, på vilka man skulle vilja ha vårt svar, och även föreslagit att man skulle enas om en opartisk jurist i Stockholm, som skulle kunna uppträda såsom förtroendeman och efter hos oss företagen undersökning avgiva utlåtande om de olika frågor, som ännu icke kunna anses vara tillfyllest besvarade. Mr. Saxon har speciellt anmodat oss att uppsätta en historik över det sätt på vilket vi erhöllo våra franska intressen, i likhet med vad vi tidigare inlämnat angående våra tyska intressen. Mr. Saxon uppgav, att han återigen skulle ta kontakt med Treasury Dept. i Washington och lämna vidare meddelanden, så snart han erhållit svar därifrån.

Det är icke utan att man tycker, att Treasury Dept.s nyfikenhet går väl långt, särskilt i betraktande av att vi ju i samband med avslutandet av den s.k. kullageraffären även från amerikanskt håll erhållit vissa utfästelser, att en discriminering av SKF icke skall förekomma.

I detta sammanhang kan det även intressera, att Mr. Dowling från US Sales Corporation, som handhar likvideringen av amerikansk surplus stock i Skandinavien, begärt att vi skulle övertaga en viss post kullager, som vi tidigare levererat, och som upplagrats i Stockholm. Det rör sig om ett varuvärde enligt försäljningspriser på cirka 650.000 kr. Med användande av ungefär samma värdering som vi tillämpade vid slutuppgörelsen i kullagerfrågan skulle vi med hänsynstagande till säljbarheten av lagren ifråga kunna övertaga del af desamma till ett belopp av cirka 200.000 kr. Vi ha för avsikt att undersöka, huruvida man kan använda denna affär för att slå en bräsch i de av Treasury Dept. utfärdade bestämmelserna angående blockeringen av våra amerikanska banktillgodohavanden.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Krigsarkivet, Stockholm
Birger Steckzéns samling

Riksarkivet, Stockholm
Gösta Bagges samling,
Utrikesdepartementets arkiv, 1920 års dossierordning, HP 64 Ua och HP 64 Ct

SKF:s arkiv, Göteborg
Styrelseprotokoll med bilagor
Övrigt utrednings- och statistikmaterial

Stiftelsen för ekonomisk-historisk forskning inom bank och företagande, Täcka Udden, Stockholm
Stockholms Enskilda Banks Arkiv
Material rörande SKF

Tryckta källor

Foreign Relations of the United States (FRUS) 1943 vol II och 1944 vol IV

Litteratur

Aalders G. & Wiebes C., *Affärer till varje pris,* Stockholm 1989.
The Adaptable Nation, Essays in Swedish Economy during the Second World War, Göteborg 1982.
Boheman E., *På vakt, Kabinettssekreterare under andra världskriget,* Stockholm 1964.
Carlgren W., *Svensk utrikespolitik 1939–1945*, Aktstycken utgivna av Utrikesdepartementet Ny serie II:26, Stockholm 1973.
Fredh T., *Kullagertrafiken mellan Hull och Lysekil–Brofjorden–Hunnebostrand*, Lysekil 1975.
Fritz M., *German Steel and Swedish Iron Ore 1939–1945*, Göteborg 1974.
Fritz M., En fråga om praktisk politik, Ekonomisk neutralitet under det andra världskriget, *Historisk Tidskrift* 1982:3.
Fritz, M., Swedish Ball-Bearings and the German War Economy, *Scandinavian Economic History Review 1975:1.*
Griffis S., *Lying in State,* New York 1952.
Higham C., *Trading with the enemy*, New York 1983.
Hägglöf G., *Svensk krigshandelspolitik under andra världskriget*, Stockholm 1958.
Medlicott W. N., *The Economic Blockade II,* London 1959.
Milward A., *The German Economy at War,* London 1965.
Olsson S-O., *German Coal and Swedish Fuel 1939–1945*, Göteborg 1975.
Steckzén B., *SKF – Svenska kullagerfabriken, En svensk exportindustris historia 1907–1957,* Göteborg 1957.
Wittmann, K., *Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich 1933–1945,* München 1978.

Svenska Kullagerfabriken, numera SKF, kom under senare delen av det andra världskriget att hamna i storpolitikens fokus. Anledningen var att slagkraften hos det tyska krigsmaskineriet trots massiva bombningar verkade obruten, och de allierade – särskilt amerikanska militära kretsar – menade att leveranserna av kullager från fabriken i Göteborg bidrog till att förlänga kriget och kosta många människors liv.

Kullagerexporten blev därför en central fråga i svensk utrikespolitik. Hur regeringen försökte hantera detta problem är en bra illustration till Sveriges successiva anpassning efter de förändrade styrkeförhållandena i slutet av kriget liksom av SKF:s svårigheter att som internationell koncern balansera mellan stormakterna.

I denna bok presenteras ett antal samtida dokument – på sin tid mycket hemliga – som belyser detta dramatiska skeende i svensk historia. Urvalet av dokumenten, som hämtats från olika arkiv, har gjorts av Martin Fritz och Birgit Karlsson, båda verksamma vid ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs Universitet. De har också skrivit en inledande kommentar.